

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

HEFAD

Ankara Hacı Bayram Veli University The Journal of Faculty of Letters

CUMHURİYETİN YÜZÜNCÜ YILI

Özel Sayı-Nisan 2023 / *Special Issue-April 2023*

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

• Sahibi

Owner

AHBV Üniversitesi adına / In the name of AHBV University
Prof. Dr. Yusuf TEKİN

• Editör

Editor

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

• Editör Yardımcıları

Editorial Assistants

Doç. Dr. Atakan AKÇAY
Doç. Dr. Dinçer APAYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Tuna YILDIZ
Arş. Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

• İstatistik Editörü

Statistics Editor

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ASLAN

• İndeks Editörü

Index Editor

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YILMAZ

• İngilizce Editörü

English Manuscripts Editor

Doç. Dr. Yavuz ÇELİK

• Fransızca Editörü

Éditeur de français

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Büşra SÜVERDEM

• Düzenleme

Technical Editors

Dr. Öğr. Üyesi Filiz CANYURT
Arş. Gör. Ozan BÖKE
Arş. Gör. Seda KARA
Arş. Gör. Züleyha Nurgül ERTUĞRUL

• Haberleşme

Communication

ahbvedebiyatdergisi@hbv.edu.tr

• Yayın Kurulu Üyeleri

Editorial Board

Prof. Dr. Ayşegül AKYURT
(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Erdal AKSOY
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Imre BASKI
(Eötvös Loránd Üniversitesi, Macaristan)

Prof. Dr. Jarkin SULEİMENOVA
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan)

Prof. Dr. Klara KUZMOVA
(Trnava Üniversitesi, Slovakya)

Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE
(T.C. Paris Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği)

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Zaynabidin ABDİRASHIDOV
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Cemile KINACI
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Júlia BARTHA
(Szolnok Millî Müzesi, Macaristan)

• Alan Editörleri

Field Editors

Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU
(Mütercim Tercümanlık Alan Editörü)

Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU
(Slav Dilleri ve Edebiyatları Alan Editörü)

Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL
(Arkeoloji Alan Editörü)

Prof. Dr. Hasan ŞENER
(Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü)

Prof. Dr. Esmâ REYHAN
(Tarih Alan Editörü)

Prof. Dr. Fatih KIRIŞÇIOĞLU
(Çağdaş Türk Lehçeleri Alan Editörü)

Prof. Dr. Giray FİDAN
(Doğu Dilleri Alan Editörü)

Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ
(Psikoloji Alan Editörü)

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
(Türk Halk Bilimi Alan Editörü)

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
(Sanat Tarihi Alan Editörü)

Prof. Dr. Nurten GÖKALP
(Felsefe Alan Editörü)

Prof. Dr. Okşan BAŞOĞLU
(Antropoloji Alan Editörü)

Prof. Dr. Selma ELYILDIRIM
(Batı Dilleri Alan Editörü)

Prof. Dr. Serdar SAĞLAM
(Sosyoloji Alan Editörü)

Doç. Dr. Ali Ümran KÖMÜŞÇÜ
(Coğrafya Alan Editörü)

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

AHBV Üniversitesi, Emniyet Mah. Abant 1. Cad. Toki Blok-
ları No: 10/2D 9. Kat Yenimahalle/ANKARA

0312 546 06 00/01

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (HEFAD),
uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Yılda iki sayı (Haziran / Aralık) ya-
yınlanır.

Yayın Tarihi: 14 Nisan 2023

• **Danışma Kurulu Üyeleri**
Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Âbide DOĞAN
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali DUymAZ
(Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali TİLBE
(Namık Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UTKU
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram ÇETİN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ
(AHBV Üniversitesi)

Prof. Dr. Emine DEMİREL BOGENÇ
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Füsün ATASAVEN
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Haldun ÖZKAN
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin KANDEMİR
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail GÖRKEM
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mihaly HOPPALL
(Tartu Üniversitesi, Macaristan)

Prof. Dr. Muharrem KASIMLI
(Azerbaycan Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Müslüm AKDEMİR
(Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Naile HACIZADE
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Necmi KARUL
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Nedim KULA
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nergis BIRAY
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ruhi ERSOY
(AHBV Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan ŞEN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Vasif ŞAHOĞLU
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Âdem POLAT
(AHBV Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim SARITAŞ
(AHBV Üniversitesi)

Dr. Fatimah Binti ALİ
(Pahang Üniversitesi, Malezya)

Dr. François SCHMITT
(Matej Bel Üniversitesi, Slovakya)

Dr. Noor Raha Mohd RADZUAN
(Pahang Üniversitesi, Malezya)

• **Bu Sayının Hakemleri**
Referees

Prof. Dr. Adnan TEPECİK
Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Beyhan KANTER
Fırsat Üniversitesi

Prof. Dr. Esmâ REYHAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. M. Muhtar KUTLU
Ankara Üniversitesi (Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK
Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah TÜRKER
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Erkan HIRIK
Samsun Üniversitesi

Doç. Dr. Ekrem Ziya DUMAN
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ
Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed HÜKÜM
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin DEMİR
Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Betül ERTEK
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gürol PEHLİVAN
Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ERGAN
Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GİRGIN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yasin PARLAR
İnönü Üniversitesi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi *HEFAD*
Uluslararası İndexler Tarafından Taranan Hakemli bir dergidir.

 EBSCOhost

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 ADVANCED SCIENCE INDEX

ASOS
indeks

 teî türk eğitim indeksi

 SIS
Scientific Indexing Services

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yazılar, yazarların adlarına göre alfabetik sıralanmıştır.

		Sayfa / Page
Nurşen ÖZKUL FINDIK	EDİTÖRDEN EDITORIAL	vii ix
Araştırma Makaleleri	Research Articles	
Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN Arş. Gör. Aleyna YEŞİL	Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Psikoloji ile Psikolojik Danışma ve Rehberlik Mesleklerinin Tarihsel Gelişimi <i>Historical Development of Psychology and Psychological Counselling and Guidance Professions in Turkey in The Republican Period</i>	11-20
Prof. Dr. Emel ERTEN	Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Arkeolojiye Bakış Açıları <i>Aspects of Archaeology in the Ottoman Empire and the Turkish Republic</i>	21-33
Prof. Dr. M. Fatih KIRIŞÇIOĞLU	Cumhuriyet Döneminde Türk Lehçeleri Üzerindeki Kaynak Çalışmalarına Genel Bakış <i>An Overview on the Referential Sources of Turkish Dialect Studies in the Republican Period</i>	35-40
Prof. Dr. Hasan ŞENER	Ahmed Burhaneddin'in Cumhuriyet Mefkûresi <i>Ahmed Burhaneddin's Cumhuriyet Mefkûresi</i>	41-51
Dr. Öğr. Üyesi Hülya YİĞİT ÖZÜDOĞRU	Coğrafya Öğretmenlerinin Coğrafi Sorgulama Çalışmaları ve Yaşadıkları Sorunlar <i>Geography Teachers' Geographic Inquiry Studies and the Problems They Face</i>	53-72
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin TEKİN ÇETİN Dr. Öğr. Üyesi F. Büşra SÜVERDEM Arş. Gör. Dr. Gökçe Mine OLGUN Arş. Gör. Dilara PINARBAŞI Arş. Gör. Mehmet KÖLE	Erken Cumhuriyet Döneminde Claude Farrère'in Gözünden Türkler <i>Turks through the Lens of Claude Farrère in the Early Republican Period</i>	73-85
Doç. Dr. Recep Batu GÜNÖR	Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi Temelleri Hakkında Bir İnceleme <i>A Review of the Philosophy Foundations of Republican Thought</i>	87-94
Doç. Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE	Türk Halk Bilgisi Derneği ve Çalışmaları <i>Turkish Folklore Association and Its Activities</i>	95-105
Dr. Öğr. Üyesi Seyfi BAŞKAN	Modernleşme Pratiği Olarak Çağdaş Türk Resmi: Yaratıcı Kolektif Belleğin Yansımaları ve Yeni Perspektifler <i>Contemporary Turkish Painting as a Modernization Practice: Reflections of Creative Collective Memory and New Perspectives</i>	106-123

EDİTÖRDEN

Değerli okurlarımız,

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (HEFAD), Cumhuriyetimizin 100. Yılı vesilesiyle hazırlamış olduğu Özel Sayısıyla karşınızdayız.

Üniversitemizin temel vizyonu, sosyal bilimler, kültür ve sanat alanlarında toplumun gelişmesine liderlik etmektir. Bu vizyonun önemli temsilcilerinden birisi olarak Cumhuriyetimizin ilk yüzyılını geride bırakacağımız 2023 yılında, fakültemiz adına biz de kalıcı bir eser bırakmak istedik.

Dergimizin Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısında Arkeoloji, Coğrafya, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Felsefe, Mütercim-Tercümanlık, Psikoloji, Sanat Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı ve Türk Halk Bilimi alanlarından oluşan 9 makale yer almıştır.

"Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Psikoloji ile Psikolojik Danışma ve Rehberlik Mesleklerinin Tarihsel Gelişimi", "Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Arkeolojiye Bakış Açıları", "Cumhuriyet Döneminde Türk Lehçeleri Üzerindeki Kaynak Çalışmalarına Genel Bakış", "Ahmed Burhaneddin'in Cumhuriyet Mefkûresi", "Coğrafya Öğretmenlerinin Coğrafi Sorgulama Çalışmaları ve Yaşadıkları Sorunlar", "Erken Cumhuriyet Döneminde Claude Farrère'in Gözünden Türkler", "Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi Temelleri Hakkında Bir İnceleme", "Türk Halk Bilgisi Derneği ve Çalışmaları", "Modernleşme Pratiği Olarak Çağdaş Türk Resmi: Yaratıcı Kolektif Belleğin Yansımaları ve Yeni Perspektifler" başlıklı makaleler dergimizin özel sayısında bulunmaktadır.

Söz konusu yazıları kaleme alan yazarlarımız Aleyna YEŞİL, Cengiz ŞAHİN, Dilara PINARBAŞI, A. Emel ERTEN, F. Büşra SÜVERDEM, Gökçe Mine OLGUN, Hasan ŞENER, Hülya YİĞİT ÖZÜDOĞRU, M. Fatih KIRIŞÇIOĞLU, Mehmet KÖLE, Nesrin TEKİN ÇETİN, Recep Batu GÜNÖR, Selcan GÜRÇAYIR TEKE, Seyfi BAŞKAN'a teşekkür eder bundan sonraki çalışmalarında başarılar dilerim.

Son olarak dergimize yazılarıyla katkı sağlayan yazarlarımıza, yayın kurulu heyetimiz ile kıymetli zamanlarını ayırarak yazıları inceleyen hakemlerimize, büyük bir sorumluluk ve özveri ile derginin uluslararası bir nitelik kazanmasını sağlayan yardımcı editörlerimize, yabancı dil editörlerimize ve düzelti ekibinde görev alan tüm hocalarımıza çok teşekkür ederim.

Haziran 2023'te çıkaracağımız 8. sayımızda görüşmek dileğiyle sizi yazılarımızla baş başa bırakalım.

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

Editör

EDITORIAL

Dear Readers,

We are here with the Special Issue of the Journal of Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Literature (HEFAD), prepared on the occasion of the 100th Anniversary of the Republic of Turkiye.

The basic vision of our university is to pioneer in the development of society in the fields of social sciences, culture and arts. As one of the important representatives of this vision, we wanted to leave a permanent work on behalf of our faculty in 2023, when we will leave the first century of our Republic behind.

In the Special Issue of our journal for the 100th Anniversary of the Republic, there are 9 articles from the fields of Archaeology, Geography, Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Philosophy, Translation and Interpreting, Psychology, Art History, Turkish Language and Literature and Turkish Folklore.

“Historical Development of Psychology and Psychological Counselling and Guidance Professions in Turkiye in the Republican Period”, “Aspects of Archaeology in the Ottoman Empire and the Turkish Republic”, “An Overview on the Referential Sources of Turkish Dialect Studies in the Republican Period”, “Ahmed Burhaneddin’s Cumhuriyet Mefkûresi”, “Geography Teachers’ Geographic Inquiry Studies and the Problems They Face”, “Turks through the Lens of Claude Farrère in the Early Republican Period”, “A Review of the Philosophy Foundations of Republican Thought”, “Turkish Folklore Association and Its Activities”, “Contemporary Turk-ish Painting as a Modernization Practice: Reflections of Creative Collective Memory and New Perspectives” are included in the special issue of our journal.

I would like to thank our authors Aleyna YEŞİL, Cengiz ŞAHİN, Dilara PINARBAŞI, A. Emel ERTEN, F. Büşra SÜVERDEM, Gökçe Mine OLGUN, Hasan ŞENER, Hülya YİĞİT ÖZÜDOĞRU, M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet KÖLE, Nesrin TEKİN ÇETİN, Recep Batu GÜNÖR, Selcan GÜRÇAYIR TEKE and Seyfi BAŞKAN and wish them success in their further studies.

Finally, I find it a duty to deliver my heartfelt thanks to our authors who contributed to our journal with their articles, our editorial board committee and our referees who took their precious time to review the articles, our associate editors, foreign language editors and all our professors who worked in the editing team, thus collectively making our journal gain an inter-national quality with great responsibility and devotion.

We hope to meet you in our 8th issue in June 2023, leaving you alone with our articles of this special issue.

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

Editor

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
cengiz.sahin@hbv.edu.tr
ID: 0000-0003-4875-4883

Arş. Gör. Aleyna YEŞİL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
Aleyna.yesil@hbv.edu.tr
ID: 0000-0002-8335-5952

10.56387/ahbvedebiyat.1198227

Gönderim Tarihi: 02.11.2022

Kabul Tarihi: 31.01.2023

Alıntı: ŞAHİN C. ve YEŞİL, A. (2023). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Psikoloji ile Psikolojik Danışma ve Rehberlik Mesleklerinin Tarihsel Gelişimi". AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, (ÖZEL SAYI-Nisan2023), 11-20.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİ İLE PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK MESLEKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

ÖZ: Psikoloji, insan davranışlarını, zihin ve gelişim süreçlerini, duygularını bilimsel yöntemlere dayanarak açıklamaya ve anlamaya yönelik çalışmaların gerçekleştirildiği temel bir bilim dalıdır. Temel teorik bilimden uygulamalı bilime kadar geniş bir alana sahiptir ve içerisinde elliden fazla alt alanı bulundurmaktadır. Türk kültürü, geçmişten bu zamana psikolojik yardım hizmetleri anlayışına ve uygulamasına yabancı bir kültür değildir. Ruhsal sorunların psikolojik yöntemlerle tedavisi yaklaşımı, Türk toplumunda çok eskilerden fark edilmiş ve uygulanmış, insanın beden sağlığının yanında ruh sağlığıyla da yakından ilgilenilmiştir. Örneğin; 8. yüzyılın başlarında o zamanlarda akıl hastası olarak tanımlanan bireylerin tedavisi için hastanelerde özel bölümler kurulmuş, 9. yüzyılda müzikle psikolojik tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Çağın ünlü, büyük Türk bilgini ve hekimi İbni Sina (980-1037), akıl hastalığını insan beynindeki bozuklukların bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde de akıl hastalarının tedavisiyle özel olarak ilgilenilmiş, hastanelerde bu hastalar için özel bölümler açılmış ve ayrı hastaneler kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde, dünyadaki gelişmelere paralel olarak önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu çalışmada Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik alanının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik biliminin bütünsellik içerisinde ele alınmasının yanı sıra bu disiplinlerin belirli bir ülkedeki gelişimini incelemek ve gelişimsel özelliklerini ortaya koymak daha ileri bir bilimsel gelişmişliğe ulaşmak açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda konuyla ilgili yayımlanmış çalışmalardan ve resmi dokümanlardan yararlanılarak Türkiye'de psikoloji ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin gelişimi ve güncel durumu genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Psikoloji Tarihi.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY AND PSYCHOLOGICAL COUNSELLING AND GUIDANCE PROFESSIONS IN TURKIYE IN THE REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT: Psychology is a fundamental science discipline in which studies are realized to explain human behaviours, emotions, mental and developmental processes based on scientific methods and to reveal the fundamentals of human behaviour. It has a wide field ranging from fundamental science to applied science and contains more than fifty sub-fields. Turkish culture has been familiar with the perspective and practices of psychological services from the past to the present. In Turkish society, the approach to the treatment of psychological problems with psychological methods has been noticed and applied since ancient times, and in addition to the physical health of man, his psychological health has also been taken care of. For instance; at the beginning of the 8th century, special departments were established in hospitals for the treatment of individuals who were defined as psychologically ill at that time. Likewise, psychological treatment methods using music were used in the 9th century. Avicenna (980-1037), the famous and major Turkish scholar and physician of the time, considered psychological illness as a result of disorders in the brain. Special attention was paid to the treatment of the psychologically ill in the Seljuk and Ottoman states, as well. Special departments and separate hospitals were established for these patients in hospitals. Parallel to the developments in the world, important developments were recorded in the Republic Period. In this paper, the historical development of psychology and psychological counselling and guidance in Turkey during the Republic Period is evaluated. It is very significant to consider psychology and psychological counselling and guidance science in a holistic manner. Additionally, to reach advanced levels in scientific development of these disciplines, it is important to examine the development of these disciplines in a particular country and to reveal their developmental characteristics. Therefore the development and current status of psychology and psychological counselling and guidance services in Turkey have been evaluated by making use of the published studies and official documents.

Keywords: Psychology, Psychological Counselling and Guidance, Psychology History.

Giriş

Psikolojinin insan davranışlarını açıklamaya yönelik bir bilim alanı olarak ortaya çıkışının 19. yüzyılın sonlarına doğru olduğu söylenebilir. Aslında insan davranışlarının nedenleri ve zihninin işleyişinin nasıl olduğu konuları uzun yıllar felsefenin konuları arasında olmuş ve farklı görüş açılarından tartışılmıştır. Bununla birlikte psikolojinin kapsamına giren ve ilgilendiği konular tarih boyunca fizyoloji çalışmaları içerisinde de ele alınmıştır. Felsefe ve fizyoloji başta olmak üzere birçok bilim alanının insan davranışları konusundaki bulguları psikolojinin bilim olarak ortaya çıkmasında önemli derecede etkili olmuştur (Schultz - Schultz, 2012: 27). Psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışının temelinde, insanın davranışlarını ve zihinsel süreçlerini anlama ve bilimsel yöntemlerle açıklama çabası vardır (McGraw-Hill, 2015: 13). Görüldüğü gibi psikoloji, uzun bir süre felsefenin çalışma alanı içerisinde bulunmuş ve ancak dünyada bilimsel bir kimliğe kavuşması fizyoloji ile birlikte bilimsel yöntemlerin kullanılması neticesinde gerçekleşmiştir (Koç Günay, 2016: 158).

Bu gelişmeler ışığında çeşitli bakış açıları esas alınarak psikolojinin farklı tanımları yapılmaktadır. Genel olarak kabul edilen tanımıyla psikoloji, insan davranışlarını ve zihin süreçlerini inceleyen bir bilimdir. Davranış, görünen ve açık olan eylemlerimizin ve tepkilerimizin tamamını içerir, örneğin; konuşma, yüz ifadeleri ve hareket gibi. Zihinsel süreçler ise düşünme, hissetme ve hatırlama gibi zihnimizin örtük faaliyetlerinin tamamını ifade eder (Ciccarelli - White, 2019: 4). Anlaşılabileceği gibi psikoloji alanı sadece gözlenebilen davranışları değil, zihinsel ve duyuşsal süreçleri de kapsamaktadır. Organizmaların doğrudan gözlenen davranışları gibi düşünme, hayal etme ve hatırlama gibi doğrudan gözlenemeyen karmaşık zihinsel süreçleri de psikolojinin inceleme alanına girer. Bir yandan algı, dikkat, duygu, motivasyon, zekâ, kişilik gibi içsel süreçler; bir yandan da kişiler arası ilişki süreçleri, grup-içi ve gruplar arası ilişki süreçleri psikoloji biliminin çalışma yaptığı konulardır (Zinbardo - Gerring, 2013: 34). Psikolojinin *hayvan davranışlarını* incelemesinin nedeni ise, her deneyin insan üzerinde yapılamaması ve bazı hayvan ve insan davranışları arasında benzerliklerin bulunmasıdır.

Psikolojinin dört temel amacı vardır. Bunlar: Davranışları betimlemek (ne oluyor?), davranışları açıklama (neden oluyor?), davranışları tahmin etmek (tekrar ne zaman olacak?), davranışları kontrol etmek (nasıl değiştirilebilir?) (Ciccarelli - White, 2019: 4). Bu amaçlar doğrultusunda araştırmalar gerçekleştirilir. Psikolojinin ürettiği bilgiler ise çalışma yaşamından tutun çevre düzenlemelerine, kitle iletişim araçlarının işleyişine ve psikolojik tedavi süreçlerine kadar insanın var olduğu diğer pek çok alanda kullanılır.

Psikolojinin Tarihçesi, Başlıca Okullar, Yaklaşımlar

İnsan sürekli olarak kendini tanımak isteyen bir varlıktır. Başlangıçta felsefe, fizyoloji, tıp ve din bilimleri insan hakkında görüşler ortaya koymuşlardır. Psikolojinin felsefeden sıyrılıp, pozitif bilim olma süreci 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Alman felsefe profesörü olan Wilhelm Wundt'un (1832-1920) 1879'da Leipzig Üniversitesi'nde ilk bilimsel psikoloji laboratuvarını kurması psikoloji biliminin başlangıç tarihi olarak kabul görmüştür. Bu tarihten sonra psikolojinin yöntem ve içeriği ile ilgili çeşitli kuramlar ve görüşler doğmuştur. Psikolojinin tarihçesindeki başlıca okullara (kuramlar) aşağıda yer verilmiştir (Sürücü, 2022: 9-11).

Yapısalcılık: Bu görüş 1870 yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştır. En önemli öncüsü W. Wundt'tur. Wundt, modern psikolojinin kurucusu olarak kabul edilir. Araştırmalarında içebakış yöntemini kullanmıştır. Ona göre psikolojinin konusu bilinç ve bilinçli deneyimlerin içeriğini incelemektir. Bu nedenle duyumlar, duygular ve düşünceler üzerinde çalışmalar yapmıştır.

İşlevselcilik: Yaklaşık 1890 yıllarında geliştirilmeye başlanmıştır. En önemli temsilcileri W. James, J. Cattell ve J. Dewey'dir. Araştırmalarında içebakış ve deneysel yöntemleri kullanmışlardır. Onlara göre psikolojinin konusu zihnin işlevi, davranışların kazanılması ve başarıdır. W. James ABD'de ilk psikoloji laboratuvarını kurmuştur.

Psikoanalitik kuram: 1900'lü yıllarda S. Freud tarafından geliştirilmiştir. Çalışmalarında içebakış ve vaka incelemesi yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırmalarında davranışa bilinçdışının etkilerini incelemişlerdir. Ayrıca cinsellik, saldırganlık, içgüdüler, çocukluk yılları ve toplumsal beklenti ve baskılar konuları üzerinde durmuşlardır.

Gestalt psikolojisi: 1912'lerde Almanya'da ortaya çıkmıştır. En önemli öncüleri M. Wertheimer, K. Koffka ve W. Köhler'dir. Çalışmalarında deneysel yöntem kullanmışlardır. Araştırmalarında özellikle zihinsel işlevler, algı biçimleri ve bilinçli davranışın organizasyonu üzerinde durmuşlardır. Gestalt psikolojisi bilişsel yaklaşımın öncüsü sayılmaktadır. Gestalt (bütüncüllük) yaklaşımına göre, organizma bir bütündür ve organizma mevcut parçaların toplamından ziyade bu parçaların bir bütünlük içinde koordinasyonu ile oluşan bir sistemdir. Çünkü bütün, kendini oluşturan parçalardan daha farklı bir şeydir. Örn: $a+b+c \neq d$. Tümdengelim yöntemiyle okuma öğretimi de (cümleden kelimeye ve harfe geçilmesi) bu yaklaşımın öğretilerine dayanmaktadır.

Davranışçılık: Yaklaşık 1913'lerde ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. En önemli temsilcileri arasında J. Watson, İ. Pavlov ve F. Skinner sayılabilir. Çalışmalarında deneysel yöntem kullanmışlardır. Diğer kuramlar bilinç ve zihinsel süreçler üzerinde dururken, bu yaklaşım gözlenebilir davranışlar üzerinde durmuştur. Bu yaklaşımda davranışlar, uyarıcı-tepki ilişkisi olarak kabul edilir ve bu ilişki incelenir. Öğrenme süreci ise bir tür koşullanma olarak açıklanır.

Biyopsikolojik yaklaşım: Sinir sisteminin düşünme, öğrenme ve davranışta önemli rol oynadığını kabul edilir ve düşüncenin oluşması beyindeki içsel süreçlerle açıklanmaktadır.

Gelişim psikolojisi: Jean Piaget 1920'lerden itibaren insanın zihninin nasıl geliştiği ile ilgilenmiştir. Bu doğrultuda disiplinler arası bir araştırma yolu benimsemiştir. Psikologlar, dilbilimciler, matematikçiler ve diğer araştırmacı bilim adamları ile birlikte insanın zihnindeki sırları anlamaya çalışmıştır. Çocukların bilişsel gelişimini incelemek Piaget'in hayat tarzı olmuştur. Öncelikle kendi çocuklarının gelişimini gözlemiş ve onlarda gözlediği değişimleri not etmiştir. Daha sonra insanın doğumdan ölümüne kadar gelişimini incelemiş ve zihinsel gelişim basamaklarını ortaya koymuştur. Yaşamının ileri yıllarında terapilerle ilgilenmiş ve kendini insancıl psikologlardan saymıştır.

İnsancıl kuram: Öncüleri C. Rogers ve A. Maslow'dur. Rogers kuramını 1940'larda olgunlaştırmış ve ilk kitabını 1942'de yayımlamıştır (Psikolojik danışma ve psikoterapi). Bu görüşe göre; insan iyi, gerçekçi, güvenilir ve değerli bir varlıktır. Her birey biricik ve benzersizdir. İnsan davranışları, insanın sahip olduğu benlik kavramı ile yakından ilgilidir. Her bireyin bir fenomenolojisi vardır. Birey için gerçek, bu algı alanındakilerdir. Bu nedenle insanlar dışarıdan zorlanarak değiştirilmemeli, kendi çabalarıyla kişisel seçimler yapabilmeli ve kendini gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Çünkü her insanın kendini gerçekleştirme çabasında olduğu kabul edilir. Davranışların kaynağındaki tek temel güdü ise kendini gerçekleştirme güdüsü olarak tanımlanır. C. Rogers insan merkezli psikoterapiyi geliştirmiştir.

Bilgiyi işleme sistemi: 1950'lerdeki bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler yeni bir yaklaşımın psikolojiye kazandırılmasında öncü olmuştur. Bu yaklaşım bilgiyi işleme sistemi modelidir. Bu model, özellikle 1950-60 arasında "sanatsal zekâ" olarak disiplinler arası bir araştırma alanı olmuştur. Buna göre, bilgisayarlar bilgiyi alırlar, depolarlar, geri getirirler ve kullanırlar. İnsanların bilgiyi alması, kullanması ve davranışa dönüştürmesi de benzer şekilde olmaktadır. Bu bakış açısından öğrenme, bilgiyi işleme sistemindeki işlemlerin bütünü olarak tanımlanır.

Sosyokültürel yaklaşım: Kişilerin diğer bireylerin bulunduğu yerlerde, grupların içinde veya geniş bir kültürün parçası olarak nasıl davrandığına odaklanır.

Evrimsel Yaklaşım: Neden yalan söylediğimiz, çekiciliğin eş seçimini nasıl etkilediği, korkunun evrenselliği ve müzik ve ders gibi şeylerden neden zevk alındığı gibi evrensel zihinsel özelliklerin biyolojik temellerine odaklanır (Ciccarelli - White, 2019: 5).

Bu görüş ve kuramların ortaya çıkması 19. yüzyılın ortaları ile 20. yüzyılın başlarında olmuştur. Her bir yaklaşımın insan davranışını daha iyi açıkladığı bir yönünün olduğunu kabul

ederek bütüncül bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir. Dolayısıyla, “yaklaşımların hangisinin en iyi olduğu” yerine “belli konularda hangisinin cevabının daha doğru görüldüğü” sorusunu sormak daha doğru olacaktır. Çünkü her yaklaşımın kendi çerisinde tutarlı bir bakış açısının var olduğunu ve davranışları buna göre açıklamaya çalıştıklarını kabul etmek gerekir.

Tüm bu yaklaşım ve görüşler sonucunda psikoloji bilimi gelişmiş, insan yararına birçok araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Tüm bu çabalar, psikoloji biliminin alt alanlarının doğmasına neden olmuştur. Günümüzde psikoloji bilimi; klinik psikoloji, sosyal psikoloji, deneysel psikoloji, gelişim psikolojisi, adli psikoloji, endüstri ve örgüt psikolojisi, psikometri, danışmanlık psikolojisi gibi farklı anabilim dallarından oluşmaktadır. Her anabilim dalı eğitim, sağlık, endüstri ve siyaset gibi birçok farklı alanla etkileşimde bulunarak disiplinler arası geniş çalışmalar yapmaktadır.

Amerikan Psikoloji Derneği (Amerikan Psychological Association/APA) yayınlamış olduğu Psikoloji Mesleği kitapçığında psikolojinin alt dallarını sınıflandırmış ve her bir dalın ayrı uzmanlık gerektirdiğini vurgulamıştır. Yeni gelişmeler de dikkate alınarak bugün psikolojinin elliden fazla alt alanı açıklanmıştır. Bu sınıflamada yer alan danışmanlık psikolojisi, Türkiye’de farklı uygulamalarıyla rehberlik ve psikolojik danışma bilim alanı olarak psikoloji biliminin en gelişmiş dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rehberlik ve psikolojik danışma, kişinin yaşam boyu iyi oluşunu, kişilerarası ilişkilerinin işlevselliğini artırmayı hedefleyen uygulamalı psikoloji dalıdır. Danışmanlık psikolojisi insanın eğitimsel, mesleki, sosyal ve duygusal alanlardaki sorunlarıyla ilgilenir. Psikolojik danışmanlar, her insanın günlük hayatı içinde yaşayabileceği sorun ve sıkıntıları çözmeye, şimdi ve burada ilkesi çerçevesinde kişinin uyum ve mevcut durumunu en iyi şekilde kullanılması üzerine yoğunlaşır.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Psikoloji Mesleğinin Tarihsel Gelişimi

Türk psikoloji tarihine baktığımızda ilk psikoloji konularında çalışmaların Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde olduğunu görüyoruz. 1868 yılında, Dar-ül Funun-i Osmani (şimdiki ismiyle İstanbul Üniversitesi) bünyesinde Türkiye’de psikoloji üzerine ilk dersler vermeye başlanmıştır. Psikoloji teriminin kullanıldığı ilk psikoloji kitabının yazılması ise 1872 yılında gerçekleşmiştir. Psikoloji veya İlm-i Ahval-i Ruh adında Osmanlı dilinde yazılmış bu eser bir öncülük sağlamış ve 1876 yılında Yusuf Kemal tarafından Gayet-ul Beyan fi Hakikat-ul İnsan isimli eser yazılmıştır (Gülerce, 2006: 8).

Tanzimat Dönemi’yle birlikte, güncel bilimlerin Türkiye’de tanınmasını sağlamak için çok sayıda öğrenci yurtdışına gönderilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenileşme yapılması gerektiği gündeme gelmiştir. Bu bağlamda psikoloji ve pedagoji eğitimi için öğrenciler sınavla Batı’nın nitelikli eğitim kurumlarına gönderilmişlerdir. Söz konusu tarihte psikoloji ve pedagoji eğitimi için Avrupa’ya gönderilen isimler şunlardır: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İbrahim Alaettin Gövsa, Mustafa Şekib Tunç, Sadrettin Celal Antel, Mustafa Rahmi Balaban ve Halil Fikret Kanad. Rousseau Enstitüsü’nden eğitim alanlar ise Mustafa Şekib Tunç, İbrahim Alaettin Gövsa ve Mustafa Rahmi Balaban’dır (Koç Günay, 2016: 164).

Türkiye’de bu gelişmelerin gerçekleşmesi sırasında psikoloji biliminin kurucularından sayılan Wilhelm Wundt tarafından psikoloji laboratuvarı kurulmakta ve bilimsel çalışmalar yayınlanmaktaydı. 1911 yıllarına gelindiğinde ise Baha Tefik, psikoloji üzerine ilk Türkçe ders kitabını yazmıştı. Bu kitap içerisinde psikolojinin tanımı ve konusu, metodolojisi, alt alanları gibi konuların yanında bugünkü modern psikolojinin odağında olan bilinç, hafıza, motivasyon gibi konular da ele alınmaktaydı (Gülerce, 2006: 9). Bu eser, psikoloji alanına dair bir çerçeve niteliği taşımaktadır.

Bu dönemde Türk alanyazında sıklıkla çeviri eserlere yer verilmiştir. H. Bergson, A. Binet, E. Boutroux, E. Claparède, J. Dewey, H. Ebbinghaus, S. Freud, H. Hoffding, W. James ve T. Ribot gibi batı dünyasındaki önemli bilimsel gelişmeleri ortaya koyan yazarların kitapları

çevrilmiştir (Gülerce, 2006: 9). Var olan bilgiyi ithal etmekle atılan bu temellerin daha sonra Türkçe bilimsel çalışmaların kolaylaştırmasına kaynaklık ettiği söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında birçok Alman araştırmacı Almanya'nın eğitim yardımıyla İstanbul'a gelmiştir (Acar - Şahin, 1990: 34). Çağdaş anlamda üniversite içerisinde psikoloji biliminin Türkiye'de kurumsal bir yapı olarak kabul gördüğü tarih 1915, yani Alman bilgin Georg Anschütz'ün psikoloji dersleri vermek üzere İstanbul'a geldiği tarihtir. Bu tarihte, ayrıca İbrahim Alaettin Gövsa tarafından tercüme edilen Binet-Simon Zekâ Testi uygulanmaya başlanmıştır. Diğer önemli tarih Wilhelm Peters'in Türkiye'ye geldiği 1937 yılıdır. İstanbul Üniversitesi'nde çalışan Peters, 1919 yılından itibaren Umûmi Psikoloji Kürsüsü'ne başkanlık yapan Mustafa Şekib Tunç İle birlikte Tecrübi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü'nü kurmuşlardır. (Bilgin, 1988: 17; Koç Günay, 2016: 158).

Psikoloji, o tarihlerde Almanya'da olduğu gibi, bir deneysel bilim olarak ele alınmıştır. Dünya savaşının çıkmasıyla üniversitedeki Alman profesörler ve diğer bilim insanlarının ülkelerine dönmesi gerektiği için bu alandaki katkıları fazla olmamıştır. Ancak bu kısa süre içerisinde yapılan çalışmalar sosyal bilimlerin ilerleyişinde, özellikle psikoloji biliminin tanınmasında ve psikoloji alanında araştırmalar yapılmasında önemli bir adım olmuştur. Türkiye'de bir Türk olarak psikolojinin lideri ve öncüsü, Cenevre'de Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nde eğitim görerek 1919 yılında memlekete dönen ve Umumi (Genel) Psikoloji Kürsüsü'nün başına getirilen, Ordinaryüs Profesör Şekip Tunç'tur (Acar - Şahin, 1990: 54; Kağıtçıbaşı, 1994: 734). Ülke olarak kurtuluş mücadelesinden geçen bir toplumun içerisinde yer alan ve o toplumun hem öznesi hem de nesnesi konumunda yer alan araştırmacılar toplumun geçtiği süreci tanımlamaya ve analiz etmeye çalışmışlardır. Tunç da bir grup araştırmacıyla birlikte Türkçe bilimsel çalışmaları neticesinde çeşitli psikolojik kavramlar ileri sürmüştür (Gülerce, 2006: 9). Ziya Gökalp tarafından Türkiye'deki ilk sosyoloji bölümü kurulmuştur. Ziya Gökalp'in görüşlerinden etkilenen Erol Güngör Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduğu yıl (1961) Tecrübî Psikoloji Kürsüsü'ne asistan olmuştur. Türkiye'de henüz psikoloji altında yeni bir bilim dalı olan sosyal psikoloji konularına yönelmiştir. Bu alanın önemli temsilcilerinden biri olan Krech ve Crutchfield'in *Sosyal Psikoloji* kitabını Türkçe'ye tercüme etmiştir. 1966 yılında Colorado Üniversitesi öğretim üyelerinden sosyal psikolog Kenneth Hammond'un davetiyle Amerika'ya gitmiş, bu üniversitenin Davranış Bilimleri Enstitüsü'nde uluslararası bir grubun araştırmalarına katılmış, 1968 yılında Türkiye'ye dönerek Tecrübî Psikoloji Kürsüsü'nde sosyal psikoloji derslerini vermeye başlamıştır. Tüm bunlarla birlikte, sosyal psikoloji alanında yerli ve milli birçok eser ortaya koymuştur.

1923 yılına gelindiğinde ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, Ankara'daki Öğretmen Eğitim Enstitüsü'nde eğitim psikolojisi, gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi, ölçme ve değerlendirme dersleri verilmeye başlanmış ve böylece psikoloji bilimini tanıyan öğretmenler yetiştirilmesi noktasında önemli bir adım atılmıştır. Dar-ül Fünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi sürecinde Nazi Almanya'sından Türkiye'ye iltica etmiş olan çeşitli bilim insanları İstanbul Üniversitesi bünyesinde psikoloji biliminin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Wilhelm Peters bu bilim insanlarından biri olmuş ve 1937 yılında ilk Deneysel Psikoloji Enstitüsünü kurmuştur (Gülerce, 2006: 9). Bir diğer öncü Türk psikolog olan M. Turhan, bir kısım çalışmalarını Almanya'da gerçekleştirmiş ve ardından deneysel psikolojide Gestalt geleneğini Türkiye'ye getirerek Psikolojinin Türkiye'deki bilimsel gelişimine katkıda bulunmuştur (Kağıtçıbaşı, 1994: 736).

O zamanlar Türkiye'deki gelişimini Avrupa'nın gölgesinde gerçekleştirmekte olan Psikoloji bilimi, yetişen araştırmacıların sayısının artmasıyla birlikte Psikoloji biliminin günümüzdeki gelişimi evrensel nitelikte, yerli ve milli çalışmalarla devam etmektedir. Kağıtçıbaşı (1994: 736) psikolojinin Türkiye'deki tarihini incelediği yazısında dünyanın en eski uygarlıklarına ev sahipliği yapan ve yaklaşık 8000 yıl öncesinden beri zengin etnik, dini ve kültürel yapıları ihtiva eden bu ülkenin o zamanlarda yerli bir psikoloji bilimini henüz oluşturamamış olmasını ilginç bulmaktadır. Buna rağmen Türk toplumu için o dönemlerde insan, toplum, akıl ve ruh gibi kavramların

oldukça yaygın olduğu, yalnızca akademik ve bilimsel öğretimde henüz yer almamış olduğu belirtilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1994: 738).

Bir süre bu şekilde devam eden sürecin devamında, 1960'lara gelindiğinde, Amerikan psikolojisinin Türkiye'deki güçlü etkisi görülmeye başlamıştır. Bu tarihten daha da önce, 1930'larda, Amerikan psikolojisinde Muzafer Sherif'in şahsında Türkiye'den temsilci bulunmuştur. Ünlü Türk psikoloğu Muzafer Sherif, sosyal psikolojinin öncülerinden sayılmaktadır. 1960'lardan itibaren bu ilerlemeler farklı üniversitelerde yeni psikoloji bölümlerinin kurulmasıyla taçlandırılmıştır. İstanbul'da İstanbul Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi, Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve İzmir'de Ege Üniversitesi olmak üzere büyükşehirlerde Türkiye'nin psikologlarını yetiştirmeye yönelik adım atılmıştır (Kağıtçıbaşı, 1994: 736).

Üniversitelerde yetişen psikologların haklarını savunacak bir derneğin kurulması ise 1976 yılında gerçekleşmiştir (Toğrol, 1983). Başta "Psikologlar Derneği" adıyla kurulan dernek, 1994 yılında "Türk Psikologlar Derneği" olarak görevine devam etmiştir. Dernek, mesleki anlamda psikolojinin standart bir tanımını oluşturmak, psikologların Türk hukukundaki statüsü hakkında anlaşmaya varmak ve devlet kurumlarındaki psikolog kadrolarının sayısını arttırmak gibi temel hedefler üzerine kurulmuştur (TPD, 2022: 2). 1980'li yıllarda, Türkiye'nin yoğun sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde, Türk psikologları hem araştırma hem de uygulama alanlarında konularını ve haklarını korumak adına mücadele ettiği tarihe geçmiş ve bu emeklerin sonucunda 1981 yılında yapılan ilk ulusal kongrede psikologların toplumdaki imajları dile getirilmiştir (Acar - Şahin, 1990: 43).

Geçmişte birkaç üniversiteyle sınırlı olan üniversitelerin sayısının artmasıyla birlikte psikologların ve psikoloji biliminin Türkiye'deki gelişimi ivme kazanmıştır. Günümüzde 57'si devlet üniversitesi olmak üzere toplamda 118 üniversitede psikoloji eğitimi verilmektedir (YökAtlas, 2022). Geçmişte birçok bilim insanının omuzlarında yükselen bu bilim dalı, gelecekte de araştırmacıların ve öğrencilerin omuzlarında yükselmeye ve gelişmeye devam edecektir.

Türkiye'de Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyetin ilk yılları olan 1920'li yıllarda öğrencinin bireysel yetenek, ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alan yaklaşımlar benimsenmiş ve öğrencinin kişisel niteliklerine en uygun eğitim ve meslek alanına yönelmesi teşvik edilmiştir. 1939 İlkokul Müfredat Programı'nda ve 1948 Ortaokul Müfredat Programları'nda, okulun ve öğretmenin öğrencilere "kılavuzluk etmesi" gerektiğinden söz edilmiştir (Tan, 1995: 15). Bu bilgilerden hareketle; rehberlik ve psikolojik danışma kavramının, tam olarak bugünkü anlam ve uygulamalar şeklinde olmasa da toplumumuzda ve eğitim sistemimizde uzun geçmişi olan bir anlayış olduğu söylenebilir.

Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin tarihsel gelişimine kronolojik olarak bakıldığında; 1950'li yıllardan itibaren araştırma, uygulama ve yayınların yapıldığı görülmektedir. Konu ile ilgili çalışmalar ve resmi dokümanlar incelendiğinde, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin başlangıç yılları olarak kabul edilebilecek 1950'li yıllardan itibaren, Türkiye'deki durumun dünyadaki gelişmiş ülkelerin uygulamalarının ilerisinde olduğu görülecektir. Aşağıda Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik ve hizmetlerinin tarihsel gelişimine yönelik çalışmalar (Şahin, 2008; Kepçeoğlu, 1999; Tan, 1995; Özgüven, 1999; Yeşilyaprak, 2013; Doğan, 1996, 2000; Kuzgun, 2008) ve resmi dokümanlar (MEB, 1968; 1970; 1985; 2020; 2017; 2020) esas alınarak açıklanmıştır.

Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin Türk Milli Eğitim Sistemine bilinçli olarak girmesi 1950'li yıllardan sonra olmuştur. 1950'li yıllarda Türk Milli Eğitim Sistemini incelemek üzere Türkiye'ye davet edilen Amerikalı birçok eğitim uzmanının bu gelişmeye katkısı olmuştur. Yine bu yıllarda, bazı Türk eğitimcileri rehberlik konusunda eğitim görmek üzere Amerika'ya gönderilmiştir. Hasan Tan ve Feriha Baymur ilk öncü çalışmaları yapanlardır. 1953 yılında ölçme araçlarını geliştirmek üzere Ankara'da Talim ve Terbiye Dairesi'ne bağlı "Test ve Araştırma Bürosu" kurulmuştur. 1953-1954 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Pedagoji ve Özel Eğitim Bölümlerinde "rehberlik" ve "rehberlik teknikleri" dersleri okutulmuştur. 1954 yılında Hasan Tan tarafından "Okullarda Rehberlik" adlı ülkemizin ilk telif kitabı yayımlanmıştır.

1955 yılında Ankara'da "Psikolojik Servis Merkezi" adı ile ilk "Rehberlik ve Araştırma Merkezi" açılmıştır. Milli Eğitim Şûralarında rehberlik konusu, farklı anlam ve içeriklerle de olsa ayrıntılı bir biçimde ele alınmış, bazı ortaöğretim kurumlarında rehberlik esasına uygun programlar hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

1960'dan sonraki yıllarda yapılan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında mesleğe yöneltme olarak da olsa rehberlik hizmetlerine yer verilmiştir. Rehberlik hizmetleri ilk kez 1962 yılında toplanan 6. Millî Eğitim Şûrası'nda ele alınmıştır. Aynı yıllarda ODTÜ psikoloji bölümü ders programına "danışmanlık psikolojisi" (counseling psychology) adlı ders konulmuştur. 1965-66 eğitim öğretim yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde "Eğitim Psikolojisi ve Rehberlik Bölümü" adıyla ilk lisans programı başlatılmıştır. 1966-67 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesinde ilk yüksek lisans programı açılmıştır. 1968 yılında "Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. 1969 yılında "Millî Eğitim Bakanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatındaki Eğitimle İlgili Uzmanlıklara Atanacaklar Hakkında Yönetmeliği"nin yürürlüğe girmesi sonucu "rehberlik" ve "okul psikologluğu" uzmanlık alanları olarak kabul edilmiştir.

1970 yılındaki 8. Mili Eğitim Şûrası'na paralel olarak "Orta Dereceli Okullarda Rehberlik Servislerinin Kuruluşu ve Görevleri" ile ilgili olarak bir genelge yayımlanmıştır. 1970 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Planlama-Araştırma ve Koordinasyon Dairesi bünyesinde "Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü" kurulmuştur. 1970 yılında hazırlanan yönetmelikte okullarımızda rehberlik hizmetlerinin beş servisle (oryantasyon, öğrenciyi tanıma, danışma ve yetiştirme, bilgi toplama ve yöneltme, izleme ve değerlendirme) yapılacağı açıkça belirtilmiştir. 1970-71 ders yılından itibaren 23 lisede rehberlik programı başlatılmıştır. 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda rehberlik, yöneltme kapsamı içinde de olsa bir yasa maddesi olarak yer almıştır. 1974 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde "rehberlik ve psikolojik danışma bölümü" açılmıştır. Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ilköğretim okullarında rehberlik hizmetlerinin önemi vurgulanmıştır. 9. Millî Eğitim Şûrası'nda 9. sınıfın yöneltme sınıfı olması ve liselerde haftada iki ders saati "rehberlik saati" konulması istenmiş ve psikolojik danışman, yönetici ve öğretmenlerin görevleri ayrıntılı olarak sıralanmıştır. Bu yıllarda MEB alanla ilgili birçok kitap yayımlamıştır.

1981-1982 yıllarında toplanan 10. ve 11. Millî Eğitim Şûralarında üniversitelerde bu alana yönelik lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim verilmesi kararı alınmıştır. 1982 yılındaki 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile eğitim fakültesinde lisans düzeyinde rehberlik ve psikolojik danışma bölümleri açılmaya başlamıştır. Günümüzde Türkiye'de, gerek okullarda gerekse rehberlik ve araştırma merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanlar, üniversitelerin "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" programlarında yetiştirilmektedir. 1983 yılında MEB'e bağlı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, rehberlik araştırma merkezleri de bu daireye bağlanmıştır. MEB tarafından ilk kez 1983 yılında "Okul Rehberlik Hizmetleri Yönergesi" çıkarılmıştır. YÖK yasası gereği her üniversitede psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinin kurulması zorunlu hale getirilmiştir. 1985 yılında "Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir.

1989'da "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (PDR-Der)" adı ile bir dernek kurulmuştur. 1998 yılından itibaren derneğin adı "Türk PDR-Der" olarak değiştirilmiştir. Dernek, psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışan meslek elemanlarının sosyal, bilimsel, mesleki ve kültürel yönden gelişimlerine yardım etmek, meslek üyelerinin haklarını korumak ve savunmak doğrultusunda çalışmalar yapmayı amaçlamaktadır (Türk PDR Der, 2022: 1). Dernek tarafından dergiler, kitaplar yayımlanmış, ulusal ve uluslararası sempozyum, kongre ve çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. Lisans ve lisansüstü öğrenci kongreleri gerçekleştirilerek alanın bilimsel etki alanı geniş kitleye yayılması sağlanmıştır. Anabilim dalı başkanları toplantıları yapılarak mesleğin sorunları ele alınmış, çözüm önerilerine yönelik ilgili kurum ve kuruluşlar bilgilendirilmiştir.

2000'li yıllarda geleneksel rehberlik anlayışından gelişimsel rehberlik anlayışına doğru hızlı bir geçiş olmuştur. 2001 yılında MEB tarafından daha çağdaş olan bir "Psikolojik Danışma

ve Rehberlik Yönetmeliği" yayımlanmıştır. 2003 yılında "İlköğretimde Yönelme Yönergesi" yayımlanmıştır. Bu gelişmeler ışığında kapsamlı psikolojik danışma ve rehberlik programı uygulamaya konulmuştur. Son yıllarda psikolojik danışma ve rehberlikte meslekleşme çalışmalarına ve önleyici ve gelişimsel işlevlere yönelik çalışmalara hız verilmiştir.

Türkiye'de eğitim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin işleyişini düzenlemek, bu alanda çalışanların görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemek amacıyla yıllar içerisinde bu alandaki ihtiyaçlara ve gelişmelere de dayalı olarak Genel Müdürlüğün teklifi ve çalışmalarıyla "Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği (1985)", "Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği (2001)" ve "Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği (2017)" yayımlanmıştır. Son olarak da "Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği (2020)" yayımlanmıştır. Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki eğitim kurumlarında rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bu yönetmeliğe göre yürütülmektedir. Ayrıca bu yönetmeliğe dayalı olarak rehberlik ve araştırma merkezlerinin faaliyetlerini ne şekilde yürüteceği ifade edilmiştir. Yayımlanan bir yönerge ile bu merkezlerde ve eğitim kurumlarında rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini yürüten personelin uyması gereken etik ilkeler ise "Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Etik Yönergesi (2020a)" ile belirlenmiştir.

Türkiye'de rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin Türk Milli Eğitim Sistemine girdiği 1950'li yıllardan bu yana önemli gelişmeler gözlenirse de sunulan hizmetlerin hala yeterli olmadığı, kimlik arayışının sürdüğü, Türkiye'ye özgü rehberlik ve psikolojik danışma modellerinin geliştirilemediği, rehberlik ve psikolojik danışmanın en güçlü olduğu alanın "okul psikolojik danışmanlığı" olmasına rağmen gerek sayısal gerekse nitelik açısından talepleri karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir.

Günümüzde 72'si devlet üniversitesi olmak üzere toplamda 89 üniversitede rehberlik ve psikolojik danışmanlık eğitimi verilmektedir (YökAtlas, 2022). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanı günümüzde Türkiye'de okul psikolojik danışmanlığı, aile psikolojik danışmanlığı ve kariyer psikolojik danışmanlığı başta olmak üzere birçok alt bilim alanında insanlığa hizmet sunan bir bilim alanı haline gelmiştir.

Sonuç

Tarih, hiçbir zaman geçmişin olduğu gibi aktarılması olmamış, aksine seçilmiş, değiştirilmiş, kurgulanmış bir anlatımı olmuştur. Bu kurgu kim tarafından yapıldıysa, olayları onun bakış açısından görme fırsatı sunmuştur (Fox, Prilleltensky, vd. 2012: 34). Psikoloji tarihi de öncelikle ana akım ve daha sonra alternatif yaklaşımlar tarafından ele alınarak aktarılmıştır. Her dönemde psikolojiyi yönlendiren ekol hangisi ise onun etkisiyle baskın görüşler daha çok yayınlanmış, bunlar dışında kalan fikirler bilim dünyasına sunulma fırsatı bulamamışlardır. Ancak bugün görülüyor ki, psikolojiden bahsedilirken tek bir psikolojiden, ekolden, yaklaşımdan değil, birçok psikolojiden bahsetmek gereklidir. Psikoloji tarihinde koşullara bağlı olarak farklı yaklaşımlar gelişmiş, her biri, diğerini yeterli bulmayarak değiştirmek üzere harekete geçmiş, farklı yöntem ve bakış açıları sunmuş ve gerçekten var olanı değiştirmeyi başarmıştır (Ertürk, 2017: 178).

Bu çalışmada, Cumhuriyet Dönemi boyunca Türkiye'de psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik alanının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bu kapsamda konuyla ilgili yayımlanmış çalışmalardan ve resmi dokümanlardan yararlanılarak Türkiye'de psikoloji ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin gelişimi ve güncel durumu genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Görülebileceği gibi psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik aynı kaynaklardan beslenen bilim alanlarıdır. İstihdam sorunları zaman zaman bu iki alanı birbiriyle karşı karşıya getirirse de bu iki alan birbirinin alternatifi değil, bütünleyicisidir. Günümüzde yüzlerce üniversitede psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik alanını ile ilgili lisans ve lisansüstü programlar bulunmaktadır. Bu programlarda hem bilimsel eserler ortaya konulmakta hem de Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ruh sağlığı uzmanları yetiştirmektedir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %60, İkinci Yazar %40.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, G. ve Şah, D. (1990). Psychology in Turkey. *Psychology and Developing Societies*, 2(2), 241–256.
- Bilgin, N. (1988). Başlangıçtan günümüze Türk psikoloji bibliyografyası, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ciccarelli, S. K. ve White, J. N. (2016). Psikoloji: Bir keşif gezintisi, (Çev. ve Ed. Şahin, D.N. Orijinal Adı: Psychology: An Explorration), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Fox, D., Prilleltensky, I. ve Austin, S. (2001). Toplumsal adalet için eleştirel psikoloji: Meseleler ve ikilemler. *Eleştirel Psikoloji*, (Çev. ve Ed. G. Kayacı Sevinç, İ. Demirok, B. Gürsel, Orijinal Adı: Critical Psychology: An Introduction), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doğan, S. (1996). Türkiye’de psikolojik danışma ve rehberlik alanında meslek kimliğinin gelişimi ve bazı sorunlar. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 32-44.
- Doğan, S. (2000). Historical development of counseling in Turkey. *International Journal of Advancement Counseling*, 22(1), 57-67.
- Ertürk, E. M. (2017). Bilimsel psikolojinin tarihsel süreci üzerine. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 161-180.
- Gülerce, A. (2006). History of psychology in Turkey as a sign of diverse modernization and global psychologization. *Internationalizing The History of Psychology*, 75-93.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). Psychology in Turkey. *International Journal of Psychology*. 29(6), 729-738.
- Kepçeoğlu, M. (1999). Psikolojik danışma ve rehberlik. İstanbul: Alkım.
- Koç Günay, L. (2016). Jean Jacques Rousseau Enstitüsü’nün psikoloji ve pedagoji tarihimizdeki yeri. *Dört Öge*, 4(9),157-168.
- Kuzgun, Y. (2008). Rehberlik ve psikolojik danışma. Ankara: Nobel.
- McGraw, H., (2015) Aklımın Aklı: Psikoloji, (Çev. ve Ed. M. Durak, E. Şenol-Durak ve U. Kocatepe, Orijinal Adı: Psychsmart). Ankara: Nobel.
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E., (2012). Modern psikoloji tarihi (Çev. Y. Aslay, Orijinal adı: A History of Modern Psychology), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sürücü, A. (2022). Eğitim psikolojisine giriş. (Ed. C. Şahin, Eğitim Psikolojisi), Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- MEB (1968). Rehberlik ve araştırma merkezleri yönetmeliği. *Tebliğler Dergisi*, Sayı:1488.
- MEB (1970). Orta dereceli okullarda rehberlik servislerinin kuruluşu ve görevleri ile ilgili bazı esaslar. *Tebliğler Dergisi*, Sayı: 1619.
- MEB (1985). Rehberlik hizmetleri yönetmeliği. *Tebliğler Dergisi*, Sayı: 2201.
- MEB (2001). Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yönetmeliği. *Resmi Gazete*, 17 Nisan 2001, sayı: 24326
- MEB (2017). Rehberlik hizmetleri yönetmeliği, *Resmi Gazete*, 10.11.2017, Sayı: 30236.
- MEB (2020) MEB Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, *Resmi Gazete*, 14.08.2020, Sayı: 31213.

MEB (2020a). Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri etik yönergesi. Erişim Adresi: https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_08/31230349_RPDH_Etik_Yonergesi_.pdf

Özgüven, İ. E. (1999). Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Ankara: PDREM.

Şahin, C. (2008). Eğitim Sürecinde Öğrenci Kişilik Hizmetleri ve Rehberlik. M. Güven (Ed.). Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Ankara: Anı.

Tan, H. (1995). Psikolojik danışma ve rehberlik. İstanbul: MEB.

TDP (2022). Tarihçe. Erişim Adresi: <http://www.psikolog.org.tr/tr/kurumsal/tarihce/>

Toğrol, B. (1983). Türkiye’de psikolojinin gelişim ve tarihçesi: İstanbul Üniversitesi. İçinde N. Bilgin (Ed.), *I. Ulusal psikoloji kongresi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türk PDR Der (2022). Türk psikolojik danışma ve rehberlik tüzüğü. Erişim Adresi: <https://pdr.org.tr/tuzuk/>

Yeşilyaprak, B. (2013). Eğitimde rehberlik hizmetleri. Ankara: Nobel.

Yökatlas (2022). Erişim Adresi: <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t4.php>

Zinbardo, p. G. ve Gerrig, R. J. (2013). Psikoloji ve yaşam: Psikolojiye giriş. (Çev. ve Ed. Sarı, G. Orijinal Adı: Psychology: Life), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Prof. Dr. Emel ERTEN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
emel.erten@hbv.edu.tr
ID: 0000-0002-3295-3610

10.56387/ahbvedebiyat.1189135

Gönderim Tarihi: 14.10.2022

Kabul Tarihi: 12.12.2022

Alıntı: ERTEN, E. (2023).

“Osmanlı İmparatorluğu'nun ve
Türkiye Cumhuriyeti'nin
Arkeolojije Bakış Açıları”. *AHBVÜ
Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL
SAYI-Nisan2023), 21-33.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ARKEOLOJİYE BAKIŞ AÇILARI

ÖZ: Arkeolojinin bir bilim dalı olarak oluşumu öncesinde geçmişe duyulan ilgi ve merakın kökleri eskiçağa dayanmaktadır. Avrupa'da Rönesans ile başlayan Yunan ve Roma dünyasına duyulan hayranlık, zamanla eskiçağ uygarlıklarına ait eserlere “sahip olma” tutkusuna dönüşür. Rönesans sonrasında kadim uygarlıkların anayurtlarından koparılan her türlü kültür varlığın yağmalanarak, Batı'daki büyük müzelere taşınması kutsal bir görev olarak algılanmaya başlanır. Öyle ki başta diplomatlar olmak üzere yabancılar bu yağmacılığı kutsal bir uygarlık misyonu olarak görürler. Batılılaşma sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu akım etkilerini gösterecektir. İstanbul'da kurulan Müze-i Hümayun için eski eserlerin toplanmasına çalışılacak; hatta ülkedeki ilk kazılar da bilimsel amaçlardan ziyade, müzeye eser kazandırmak amacını taşıyacaktır. Bir yandan da Osmanlı egemenliği altındaki topraklara ait kültür varlıklarının ülkede kalması ve bunlara zarar verilmesine engel olunması yönünde bir bilincin de oluştuğu izlenmektedir. İşgal altındaki Anadolu'da yabancılar tarafından yürütülen eski eser yağmacılığının sürdüğünü gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile birlikte geçmişe bakışta köklü değişimler kaydedilir. Artık amaç, daha önce olduğu gibi müzelerin koleksiyonlarına eser sağlamaktan çok daha öte bir aşamaya ulaşmıştır. Kuruluş yıllarında milliyetçiliğin temelini oluşturma çabasındaki cumhuriyet, antropoloji ve arkeoloji çalışmalarına öncelik verir. Böylece, amaç salt bilimsel sonuçlar değil, bir ulusun inşasında temel taşları yerleştirmektir. Cumhuriyetin başlangıçtaki bu yaklaşımıyla gelişen arkeolojik çalışmalar, giderek ivme kazanarak, daha bilimsel bir nitelik taşıyacak ve günümüzde ülkemizin dünya çapında gururla temsil edildiği alanlardan biri haline gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti, Arkeoloji, Eski Eserler.

ASPECTS OF ARCHAEOLOGY IN THE OTTOMAN EMPIRE AND THE TURKISH REPUBLIC

ABSTRACT: Before the formation of archaeology as a branch of science, the interest in the past dates back to the ancient age. The admiration for the Greek and Roman world, which started with the Renaissance in Europe, gradually turns into a passion for “owning” the works of ancient civilizations. After the Renaissance, it is perceived as a sacred duty to loot and transport all kinds of cultural assets from the homelands of ancient civilizations to large museums in the West. So much so that foreigners, especially diplomats, see this plunder as a sacred civilization mission. The same movement inspired the quest for antiquities during the Ottoman Empire's westernization process. Early excavations carried out by the Turkish teams also collected antiquities from all over the vast territory of the empire. Their primary goal was to gather items for the Royal Museum (Müze-i Hümayun) in Istanbul rather than undertake archaeological research. On the other hand, it is observed that there was a consciousness to keep the cultural assets belonging to the lands under Ottoman rule within the boundaries of the country and to prevent them from being damaged. There is evidence that the looting of antiquities by foreigners continued in occupied Anatolia. With the establishment of the Republic of Turkey, radical changes were recorded in retrospect. Now, the aim has reached a stage far beyond providing works to the collections of museums as before. The republic, which strove to form the basis of nationalism in its foundation years, gave priority to anthropology and archeology studies. Again the aim was not only purely scientific documentation but rather to build a nation with strong foundations of an ancestral past. Archaeological studies, which developed with this approach of the republic at the beginning, gained momentum and had a more scientific quality and became one of the areas where our country is proudly represented worldwide.

Keywords: Ottoman Empire, Turkish Republic, Archaeology, Antiquities.

Giriş

Geçmişteki uygarlıklara ait maddesel verilerden yola çıkarak, eskiçağ toplumlarının yaşam tarzları konusunda ayrıntılı bilgiler edinmek arkeolojinin alanıdır. Arkeolojinin metodolojisinin oluşturularak, bir “bilim dalı” olarak ortaya çıkması öncesinde de geçmiş zamanlar insanlık tarihi boyunca hep ilgi uyandırmış ve merak edilmiştir. Eskiçağa ait yapılara ve eşyaya duyulan ilginin tarihi, arkeolojinin bir bilim dalı olarak doğuşu öncesine dayanır.

Yazılı belgelere yansıyan “geçmiş”, insanoğlunun kendinden önceki zamanlara olan ilgisinin kanıtıdır. Örneğin, Mezopotamya’da Tunç ve Demir çağlarını aydınlatan kronikler, “eskiye” ve geçmişe ait bilgilerin korunmasına verilen değer, önemin en erken belgeleridir. Klasik Dönem’de yaşayan Herodotos ve Thukydides yaşadıkları zamanı ve öncesini yapıtlarında ayrıntılarıyla anlatmaları sayesinde geçmişe ışık tutan tarihin babaları sayılırlar. Hellenistik Dönem tarihçisi Polybius, yazdığı tarih kitabı ile Roma tarihinin ayrıntılarını Yunanlılar’a aktarmaktadır. Böylece, sadece kendi ülkelerinde değil, uzak coğrafyalardaki “geçmişin” eskiçağ insanların ilgisini çektiği anlaşılmaktadır.

Romalılar’ın Yunan uygarlığına duydukları ilgi, onları Yunan eserlerini İtalya’ya taşıma ve bu eserlerin kopyalarını üretme aşamasına getirir. Doğu’ya yapılan seferler sırasında eski eserler ya ganimet olarak alınmakta ya da imparatorların buyruğuyla oldukları yerden sökülerek Roma merkezlerine taşınmaktadır. Forum Romanum’daki ünlü Titus Zafer Takı kabartmalarında Yahudi kutsal eşyalarının başta Süleyman Tapınağı’ndan yağmalanan menorah betimlenmesi, sadece kazanılan zaferle değil, Roma başkentine taşınan ganimetlerle de gurur duyulduğunu simgelemektedir (Özyıldırım-Canevello, 2019: 82-84). Roma imparatorları tarafından tonlarca ağırlıktaki obelisklerin Mısır’dan Roma’ya ve Constantinopolis’e taşınmış olmaları, Romalılar’ın eskiçağın kültür varlıklarına duydukları ilginin basit bir hevesten öte, “sahip olma” duygusunun öne çıktığı; büyük emek, para ve zaman harcanan işler olduğunu göstermektedir.

Avrupa’da Eski Uygarlıklara Bakış: Rönesans ve Ötesi

Rönesans Avrupası, özellikle Yunan ve Roma uygarlıklarına duyulan yakınlık ve hayranlığa sahne olur. Eski Yunan ve Roma yapıtlarını tanımak, onları bir araya getirerek koleksiyonlar oluşturmak ya da benzerlerini üretmek Rönesans için tipik sayılan uygulamalardır. İtalya’da papaların teşvikiyle eski Roma zafer törenlerini anımsatan görkemli alaylar düzenlenmekte, kazılar yapılarak eski heykeltıraşlık eserleri bulunmakta (örneğin, Belvedere Apollon’u); heykeltıraş ve ressam Raffaello Sanzio bugün de geçerli olan sanat tarihi ve arkeolojinin kurallarını belirlemektedir (Burckhardt, 1974: 267-428). Roma’da 1541 yılında kurulan Vitruvius Akademisi’nin programında temel hedef olarak antik çağ yapıtlarının bütüncül bir dökümünü oluşturmak belirlenmektedir (Filipkowska, 2015: 632).

Rönesans sonrasında da bu ilgi giderek artış kaydedecek; özellikle Akdeniz’in Doğu topraklarında Avrupalı gezginlerin yaptıkları yolculuklar ve tuttıkları notlar esas alınarak yayınlanan kitaplar, eskiçağın kadim uygarlıklarına duyulan ilgiyi arttıracaktır.

Rönesans ve sonrasında Avrupalı gezginlerin Doğu’da en çok ilgisini çeken kent, İstanbul (Constantinopolis) olur. Bunlardan biri olan Johann Schiltberger, Yıldırım Beyazıt Dönemi’nde Haçlılar ve Osmanlı arasındaki 1396 Niğbolu (Nicomedia) Savaşı sonrasında esir olarak kente getirilmiş olduğundan, belki de her şeyi görememiştir (Ebersolt, 1996: 38). Ancak, yine de seyahatnamesinde başkentteki hipodromdan, bir imparatora ait heykelden ve Hagia Sophia’dan bahseder (Yerasimos, 1991: 100-101). Onun içinde bulunduğu güç koşullarda bile eski eserlerle ilgilenmesi, bunları kaydetmesi, gelecekte hızlanacak Batılılar’ın Doğu’nun klasik uygarlık ve kültürleriyle yakından ilgilenme akımının erken bir örneğidir.

J. Schilberger’den kısa bir süre sonra ise 1432’de Bertrandon de la Broquiere Venedik’ten yola çıkarak Filistin, Kudüs, Suriye, Anadolu ve İstanbul’a bir yolculuk yapar. Bu seyahatle ilgili olarak yazdığı yapıtta başkentteki birçok anıttan, Hagia Sophia da dâhil olmak üzere

kiliselerden bahseder; ayrıca, İmparator Ioannes Palaiologos ile şahsen tanışma olanağı bulunduğunu da belirtir (Eyice, 2000: 33-34; Yerasimos, 1991: 106-107).

On beşinci yüzyıl gezginleri içinde en tanınmışlarından biri olan Anconalı Cyriacus (1391-1452) gezilerinde eskiçağın Yunan ve Roma yapılarına ait kalıntılarını (özellikle de yazıtları) not alarak; bu yazdıklarına amatör nitelikte olsa da bazı çizimler de ekler. Doğu Akdeniz ülkeleriyle ticaret için kullanılan gemilerine binerek yaptığı yolculuklarda Cyriacus, ülkesi olan İtalya'nın yanında Sicilya'yı, Mısır'ı, Yunanistan'ı, Ege adalarını, Girit'i ve Batı Anadolu'yu ziyaret eder. Onun yapıtı, 1443-1449 arasında yazdığı mektup ve günlükleri içermektedir. Yazdıklarından Cyriacus'un gezdiği ülkelerdeki eski eserlere kimi zaman "sahip olmayı" da istediği anlaşılmaktadır. Onu bir heykel parçasını, sikkeyi satın almak isterken ya da eski el yazmalarının peşinde koşarken izlemek mümkündür (Bodnar – Foss, 2003: ix-xx). Ancak, bunun kişisel meraktan öte gitmediğini, Cyriacus'un asıl ilgi duyduğu şeyin eskiçağın anıtları ile ilgili bilgiler olduğu açıktır. Sonraki yüzyıllardaki büyük boyutlu yağmacılık hareketi ile Cyriacus'un basit eski eser toplama isteğinin benzerliği olmasa bile; yine de eskiçağın kültür varlıklarının Cyriacus'u heyecanlandığı bellidir. Bir diğer benzer örnek, on altıncı yüzyılda Troia'yı ziyaret eden Thomas Dallam'ın bir mermer sütunu çekiçe kırarak, hatıra olarak bir parça almasıdır (Burian, 1951: 235). Bu tür eylemler sonraki eski eser yağmacılığının psikolojik kökenlerini yansıtmaları bakımından ilginçtir.

Fransa'da dünyaya gelen Pierre Gilles - ya da daha iyi tanındığı Latinceleştirilmiş adıyla Petrus Gyllius - (1490-1555) ülkesindeki Rönesans hareketinin temsilcilerindendir. O'nun İstanbul'u 1550 yılında ziyareti sonrasında aldığı notlardan oluşturduğu "De Topographia Constantinopoleos et de Antiquitatibus Libri Quatuor" adlı yapıtı kentin tarihsel topografyası ve tarihi anıtlarına ilişkindir. Kitabın tanımlamaları kentin Türkler tarafından fethedilmesinden hemen sonraki senelere ait bulunmaktadır. Bugün bile İstanbul'un tarihsel yapıları konusunda çalışan araştırmacılar için bu yapıt temel kaynak özelliği taşımakta; yazarın sadece gözlemlerini değil, kendinden önce yazılan kaynaklara başvurarak sahip olduğu bilgileri de içermektedir (Özbayoğlu, 1997: 15-25). Söz konusu yapıt, İstanbul ile ilgili belgesel değerinin yanısıra, Petrus Gyllius'un sadece kentin tarihine ve anıtlarına önem veren yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu bakımdan sonraki yıllarda ortaya çıkacak eski eserlere zarar veren, yağmacı anlayıştan ayrılmaktadır.

On altıncı yüzyılda Avrupa'da korku, ilgi ve hayranlıkla anılan Osmanlı ülkesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın ihtişamlı dönemi sürmekteyken Avusturya'daki Habsburg Hanedanı'nın temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Ogier Ghislain de Busbecq'in (1522-1592) mektupları (Türk Mektupları) dönemin halkı ve günlük yaşamı konusunda ayrıntılı bilgileri içerir (Busbecq, 2005). Alman seyyah Hans Dernschwam, Busbecq'in Anadolu'daki yolculuğunda ona eşlik etmektedir. Busbecq'in eskiçağ tarihi ve anıtları konusunda hem bilgili, hem de bunlara ilgi duyan, önem veren bir kişi olduğu yazdıklarından anlaşılır. Anadolu'daki yolculuğu sırasında Türklerin "gâvur mangırı" dedikleri antik sikkelere rastladığını ifade eder ve bir bakırcının bunları eritip kaplar yapmasından dolayı üzüntü ve öfkesini belirtir. Hatta bakırcıya sikkeleri eritemiş olsaydı yüz altın karşılığında alacağını söyleyerek ondan intikam aldığını ifade eder (!) Ankara'ya geldiğinde bu kentin antik Galatia bölgesinde olduğundan, burada eskiden Galatlar'ın bir kolu olan Tektosaglar'ın yaşadığından haberdardır. Kentten Plinius ve Strabon'un da söz ettiğini kaydetmesi, eskiçağ tarihçilerinin yapıtlarını okuduğunu gösterir. Ancyra - Angora Augustus Tapınağı duvarları üzerindeki yazıtların Augustus'un işleri ve başarılarına ilişkin olduğunu (Res Gestae Divi Augusti) belirlemekte ve okunabildiği kadarıyla yanındaki adamlarına yazıtları kaydettirdiğini söylemektedir. Yazıtın insan eliyle uğradığı tahribattan üzüntüyle bahsetmekte, bunun edebiyat ve bilim için büyük bir kayıp olduğunu yazmaktadır. Bu yaklaşım günümüzün aydınının düşüncesinden hiç farklı değildir ama Busbecq'den sonraki yıllarda ne yazık ki bu bakış açısından çok uzaklaşılacaktır.

Batı'nın ekonomik yükselişi ile birlikte Rönesans aydınlarının eski eserlerle ilgili saygılı ve sağduyulu yaklaşımlarından on yedinci yüzyıldan başlayarak eser kalmaz. Yerini eski eser-

leri toplamak, onlara “sahip olmak” hırsı alır. Avrupa'nın büyük merkezlerindeki müzelerin koleksiyonlarına eskiçağın yapıtlarını taşımak birçok Avrupalı için artık ulusal bir görev, hatta sorumluluk haline gelir. Bu bağlamda özellikle batılı diplomatları eski eserleri ülkelerindeki müzelere götürmek üzere toplamak misyonunu (aslında bu doğrudan “çalmak” anlamına gelir) on yedinci yüzyıldan başlayarak -sanki kutsal bir görevmiş gibi- üstlenirler. Eski eserlere düşkün, onları seven ve korunmasını isteyen bir diplomat olan Busbecq'in bakış açısından çok farklı yaklaşımlara sahip bir diplomatlar nesli artık iş başındadır.

Bir zamanlar Osmanlı toprakları sınırları içinde yer alan Atina'da diplomatlar aracılığıyla gerçekleşen eski eser yağmacılığı, bu eylemin başlangıçlarını yansıtmaları bakımından iyi bir örnektir. Atina'da on yedinci yüzyılda önce Fransız, daha sonra İngiliz konsolosları olarak görev yapan Lyons'lu Jean Giraud eski eserlere olan ilgisi ile tanınır (Mackenzie, 1999: 68-69). Onun kişisel iyi niyetine karşın; daha o zamanlarda Yunanistan'da eskiçağ kalıntılarının yağmalanmasına yönelik tehlikeli bir ilgi başlamaktadır. İngiliz Lord Thomas Howard, on yedinci yüzyılda Atina'dan antik heykelleri toplamaya ve İngiltere'ye taşımaya başlamıştır bile... Diplomat olmamakla birlikte, eski eser koleksiyonculuğunun tanınmış bir siması olan ve “Arundel Lordu” adı ile tanınan İngiliz Thomas Howard (1585-1646) oluşturduğu zengin resim koleksiyonunun yanında (kendisine ait bir yağlıboya portre ünlü ressam P. P. Rubens tarafından yapılmıştır) Roma heykellerine de koleksiyonunda geniş yer vermesiyle tanınmaktadır. Hatta onun Roma'da kazılar yaparak, elde ettiği heykelleri koleksiyonuna kazandırdığı söylenmektedir (Gür, 2021: 34). Arundel Lordu'nun eski eser toplayan temsilcileri sayesinde Anadolu'dan eserlere de sahip olduğu, ünlü Pergamon Zeus Sunağı'na ait “Gigantomakhia” frizinden bir parçayı da böylece koleksiyonuna eklediği belirtilmektedir (Gür, 2021: 35). O sıralarda zaten Avrupa merkezlerinde görkemli köşk ve bahçelerde klasik heykellerin sergilenmesi de moda haline gelmiş durumdadır (Mackenzie, 1999: 68-69). Avrupa'da on sekizinci yüzyıla gelindiğinde, asilzadeler “wunderkammern” (harikalar odası) olarak adlandırılan özel koleksiyonlarda sanat eserlerini, doğa tarihi ile ilgili nesnelere, ilgi çekici eşyaları bir araya getirmektedirler (Bahrani vd. 2011: 17)

Avrupalı diplomatların eski eser toplama misyonunu üstlendikleri, asilzadelerin koleksiyon oluşturma çabasına girdikleri bu ortamda, kültür varlıkları ticaretinin de hız kazanması doğal karşılanmalıdır. Fransız seyyah Antoine Galland, 1678 yılına ait İzmir anılarında köylüler tarafından getirilen eski eserlere kentteki tüccar ve diplomatların alıcı oldukları bilgisini vermesi, İzmir'de bir eski eser piyasasının daha o yıllarda oluşmuş olduğunu göstermektedir (Gür, 2021: 44). Bu yoğun eski eser ticareti ortamında, İzmir'de bir imalat şirketinde papaz olarak çalışan İngiliz E. D. Chishull 1698-1702 arasında İstanbul ve Batı Anadolu'da yaptığı gezilerde pek çok eskiçağ yazıtını tespit ederek kopyalar (Chishull, 1993).

İngiltere'de 1734 yılında kurulan Dilettanti Society eski eser toplamak ve incelemek üzere bir araya gelen kurucu üyelerden oluşan bir dernektir. Bir yandan Attika Bölgesi ve Atina'daki mimarlık eserlerinin mükemmel, özenli görsellerini içeren yayınlar yapan dernek; bir yandan da Osmanlı toprakları dâhilinde eskiçağ yerleşim merkezlerine (İtalya, Yunanistan, Anadolu, Kutsal Topraklar) yaptıkları “Büyük Tur” ziyaretleri ile üyelerine toplum içinde saygınlık, sosyal statü kazandırmaktadır (Bahrani vd., 2011: 17-19). Ancak, bu yaklaşıma karşın dernek üyelerinin ziyaret ettikleri ülkelerden eski eser toplayıp, İngiltere'ye taşımadıkları konusunda hiçbir kanıt olmadığı gibi, götördüklerine ilişkin bilgiler vardır (Bahrani vd., 2011:19). Birçok arkeolojik kazıyı (Priene, Rhodos, Sardes) finanse eden Dilettanti Society'nin bu kazılardan elde edilen arkeolojik malzemenin İngiltere'de British Museum'a taşınmasına da katkı sağlamaktadır (Challis, 2008: 140-148).

Eskiçağ eserlerine “sahip olma” hırsının ardı arkası gelmemektedir. Fransa'nın Osmanlı başkentindeki büyükelçisi olarak atanan (1784) Kont Choiseul Gouffier'in Atina'ya (hem de Osmanlı izni ile!) görünürde eski eserleri kaydedip çizmek üzere gönderdiği temsilciden (Atina Konsolosu Louis François Sebastien Fauvel) orada bulduğu her şeyi gizlice almasını ister: “Alabildiğin her şeyi al; Atina ve çevresini yağmalamakta hiçbir fırsatı kaçıрма!” (Mackenzie, 1999:71; Shaw, 2004: 78; Gür, 2021: 39-40).

Eskiçağın tanığı olan her türlü maddi kalıntıyı yağmalama eylemi on dokuzuncu yüzyılda da artarak devam eder. Atina'da Parthenon mimari plastik eserleri ile ilgili niyetleri nedeniyle Osmanlı yerel yönetimiyle çatışan Lord Thomas Bruce Elgin (1766-1841) aslında İstanbul'a on dokuzuncu yüzyılın başında sefir olarak atanan bir İngiliz diplomatıdır. Lord Elgin'in göreve atanır atanmaz Atina'daki parlak eski eserlerle ilgili faaliyete geçmesi dikkat çekicidir. Lord Elgin başlangıçta şehirdeki eski yapıtların resimlerinin yapılması ve heykeltıraşlık eserlerinin kopyalarını alınması için başlattığı eylemi genişletir. Atina Valisi'nin, yerel yönetimin tüm karşı çıkımlarına, çatışmalara rağmen Atina akropolisinde tam bir tahrip ve yağmacılık sahnelenir. Özellikle Parthenon'un alınlık ve frizlerinden oluşan Klasik Çağ mimari plastik sanatının doruklarını temsil eden mermer eserler Londra'ya, British Museum koleksiyonuna on dokuzuncu yüzyılın başında taşınırlar.

Lord Elgin'in bıraktığı diplomatik gelenek olan eski eser yağmacılığı sonraki yıllarda da hız kesmeden devam edecektir. İlk kez İstanbul'a 1808 yılında birinci kâtip olarak atanarak gelen Lord Stratford Canning, bundan sonraki süreçlerde İngiltere'yi çeşitli kademelerde ve farklı ülkelerde diplomatik görevlerle temsil edecek 1824 yılında ise İstanbul'a İngiliz sefiri olarak atanacaktır. Canning'in siyasi etkinliğinin yanısıra eski uygarlıklara ve onların kalıntılarına duyduğu ilgi, British Museum'un Osmanlı topraklarından getirilen eski eser koleksiyonlarının daha da zenginleşmesini sağlayacaktır. Lord Stratford Canning desteğiyle yine Türkiye'de görevli İngiliz diplomatları olan Austen Henry Layard (1817-1894) ve Charles Newton (1816-1894) ile eski eser yağmalama zincirini devam ettirirler (Poole, 1999: 105-108). Layard, Kuzey Mezopotamya'da Nimrud ve Ninive kazıları ile ortaya çıkarttığı Assur yapıtlarını British Museum'a "kazandırır".

Lord Stratford Canning zaten Bodrum Kalesi'nin yapımında kullanılan Halicarnassus Mausoleumu'na ait heykeltıraşlık eserlerini toplayarak, 1846 yılında British Museum'a ulaştırmıştır. Bundan sonra artık "Dünyanın Yedi Harikası" içinde yer alan ve MÖ 4. yüzyılda Anadolu Pers egemenliği altındayken satrap Mausolos için yaptırılan harikulade heykel ve kabartmalarla donatılmış anıt mezarın bulunduğu yerde kazıların yapılması amaçlanmaktadır. Bu görevi de Charles Newton gerçekleştirecektir. Charles Newton, Midilli Adası'na 1852 yılında konsolos yardımcısı olarak atandığı zaman asıl görevi, arkeolojik kazılar yapmak ve British Museum için eser temin etmektir. C. Newton bu göreve atanmasından önce zaten British Museum'da çalışmakta, arkeoloji yayınları yapmakta ve konferanslar vermektedir. Böylece, bir müze yetkilisi ansızın bir diplomat haline getirilir ve Osmanlı topraklarına gönderilir (Challis, 2008: 55). C. Newton 1856 yılında Bodrum'da kazı yapmak üzere Osmanlılar'dan izin aldıktan sonra, 1857 yılı Ocak ayında çalışmalarına başlar ve kısa bir süre sonra Mausoleum'un yerini saptadığını duyurur (Challis, 2008: 62).

Diplomatların eski eser yağmacılığında aldıkları etkin rolün yanısıra, on dokuzuncu yüzyılda Anadolu'da yürütülen bayındırlık projelerinde (demiryolu yapımında) görev alan mühendislerin de işe karıştıkları görülür. Bunun en tipik örnekleri, İzmir-Denizli demiryolunun yapımında görevliyken, 1863 yılında Ephesus Artemis Tapınağı'nı bulmak üzere kazılara başlayan John Turtle Wood ile ilk kez 1865'de Pergamon'u ziyaret ettikten sonra 1878-1886 yıllarında burada kazılar yapan, ünlü Pergamon Sunağı'nı Berlin'e gönderen Mühendis Carl Humann'dır. Arkeoloji eğitimleri olmadığı halde kazılarda etkin roller üstlenen bu kişiler, aynı zamanda kazı yaptıkları merkezlerdeki eski eserlerin yağmalanmasında da öncülük ederler:

British Museum'un Yunan ve Roma eserleri bölümünün başına 1861 yılının Ocak ayında getirilen C. Newton, bundan sonraki süreçte Anadolu ve Yunanistan'a yaptığı yolculuklarla buralardaki kazı çalışmalarını bizzat izlemektedir. Ephesus'u da hemen her yıl ziyaret eden C. Newton, bu kazının tek ziyaretçisi değildir. Kazıların başlatıldığı 1863 yılında demiryolu çalışmalarını görmek üzere bölgeye gelen Osmanlı sultanının Ephesus'u da ziyaret ettiği kaydedilmektedir (Challis, 2008:119). Bu sultanın 1861-1876 yılları arasında hüküm süren Abdülaziz olması gerekir. Bu ziyaret, Osmanlı'nın Ephesus'ta olup bitenlerle en üst düzeyde ilgili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1864 yılında Ephesus'da Wood'un altın/define bulmak

için kazı yapmakta olduğu gerekçesiyle Osmanlılar tarafından durdurulması; araya İzmir konsolosunun girmesiyle yeniden devam ettirilmesi de bu ilginin kanıtıdır (Challis, 2008:122). Bundan sonraki süreçte kazı ve yağma sürecektir. Ephesus tiyatrosu ve odeon kazıları buluntularını almak üzere HMS Terrible adlı İngiliz gemisi 1868'de İzmir limanına gelecek ve Selçuk istasyonundan trene yüklenen sandıklar, gemiye yüklenecektir. J. T. Wood, 1869 yılında Artemis Tapınağı ile ilgili ilk verilere ulaşmayı başaracak; elde edilen buluntuları (tapınağa ait paha biçilmez mimari plastik elemanlar) İngiltere'ye taşımak üzere bu kez 1871 yılında, önce HMS Caledonian gemisi daha sonra da (1873) HMS Antelope gemileri gönderilecek; bunlar yüklenerek, İngiltere'ye yola çıkacaklardır. J. T. Wood, Osmanlı'nın durumdan şikâyetçi olduğunu fark ederek, diplomatik bir jest olarak bulduğu bazı sikkeleri de Türkler'e hediye edecektir (!) (Challis, 2008: 132). Wood'un 1872 yılında yeniden kazı izni alması konusunda Osmanlı tarafından güçlüklerle karşılaştığı, ertesi yıl ise Osmanlıların Artemis tapınağındaki tahribat konusunda British Museum'a şikâyetinde buldukları, götürülen eserlerin listesini istedikleri bilinmektedir; bunun bir sonucu olarak da 1874 yılında C. Newton – J. T. Wood'un muhalefetine karşın - Ephesus kazılarını kapatır (Challis, 2008: 134-135). Kısacası, arzulanmış ideal gerçekleştirilmiş ve eserler British Museum'a taşınmıştır. İngilizler artık bundan sonra Osmanlı ile tartışmayı göze almamaktadırlar.

Pergamon'da da Ephesus'u aratmayacak bir yağmalama Almanlar tarafından gerçekleştirilir. Pergamon Sunağı gibi büyük bir mimari ve heykeltıraşlık yapıtını olduğu yerden söküp, Berlin'e götürmenin sanki bir övünme varmış gibi, yıllar sonra Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Anadolu kazılarına ilişkin bir yayınında Berlin Müzesi Müdürü Alexander Conze ile Carl Humann'ın Pergamon'da yürüttükleri yağma, "ikilinin büyük başarısı" olarak tanıtılır. Berlin adına Pergamon eserlerinin "en yüksek düzeyde diplomatik destekle, Osmanlı padişahının oluruyla ve yasal yollarla" taşındığı savunulur. (Radt; 1999: 130-132). Bu satırları kendini haklı görerek kaleme almak bile, geçmişle ilgili hataları kabul etmeme ve sömürgeci zihniyetin devam ettiğini göstermesi bakımından ibret vericidir. Öte yandan, aşağıda söz edeceğimiz Osmanlı eski eserler yasalarının Pergamon kazılarının devam ettiği süreçte yapılandırılmasına başlanmıştır. Bu bağlamda yurtdışına eski eser çıkartılmasına önce kısıtlamalar getirilmiş, 1884 yılında çıkartılan nizamnameyle de tümüyle yasaklanmış bulunmaktadır. Buna rağmen nasıl kocaman bir sunağın olduğu gibi Almanya'ya taşınmasını nasıl "yasal" bir eylem olarak tanımlandığı da belirsizdir. Ayrıca, insanlığın ortak mirası olan kültür varlıklarının ait oldukları toprakların bağrından kopartılmasına (izin alınmış olsa bile) eski eserlere ilgi duyan ve onları korumak isteyenlerin vicdanlarının izin vermiş olması üzüntü vericidir.

Osmanlı İmparatorluğunda Durum: Eski Eserlerin Korunmasına ve Müzeciliğe Bakış

Yukarıda verilen örneklerle açıkça görüldüğü gibi Batılılar'ın Osmanlı ülkesinde yaptıkları eski eser yağmacılığı on dokuzuncu yüzyılda tüm hızıyla sürmekteyken, bunun yasal düzenlemelerle engellenmesine çalışılır. Devletin çıkarttığı yasalara ülkenin eski eserlerinin konu olması, biraz geç kalınmış olsa da, Osmanlı'da oluşan bilincin kanıtıdır. Ancak, ne yazık ki yağmacılığa karşı kanuni önlemlerin alınmasından önce birçok eser yurtdışına kaçırılmış durumdadır. Osmanlı devlet arşivlerinde bu durumu yansıtan belgeler bulunmakta; yabancıların bir tek eseri bile bırakmak istemedikleri görülmektedir. Örneğin, Ephesus Artemis Tapınağı'nda kazı yapan İngilizler'in buldukları eserleri nasıl sandıklara doldurup götürülmeye hazırladıkları; denetim için görevlendirilen resmi yetkilinin sandıklarda ne olduğuna bakmasına bile izin vermedikleri Osmanlı resmi evrakına yansır (Su, 1965: 16-18).

Osmanlı hukuk düzeninde 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde eski eserlere zarar verecek kişilere ceza ile ilgili bir hüküm (madde 133) bulunmakla birlikte bunun yoruma açık olduğu ancak, 1869 yılına gelinceye dek bunun Osmanlı kanunlarında eski eserlerle ilgili tek madde olduğu belirlenmektedir (Çal, 1997: 391).

Bundan sonraki yıllarda Asar-ı Atika nizamnameleri birbiri ardından geliştirilerek yürürlüğe girecektir. Osmanlı'da eski eserlerle ilgili olan ilk nizamnamenin 1874 tarihli olduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte; bunun bir öncülü olduğu belgelerle kanıtlanmış durumdadır. Bu,

1869 yılında yürürlüğe giren nizamnamedir ve eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasını engellemesi bakımından önem taşımaktadır (Çal, 1997: 392; Bahrani vd., 2011: 13).

1874 yılında çıkan nizamnameyle ise eski eserlerin yurtdışına çıkartılması konusunda taviz verildiği görülür çünkü bu nizamnameyle eserlerin yurtdışına çıkışı yasaklanmamakta ancak kısıtlanmaktadır. Bu düzenlemede yer alan hükümlerin kazılarda çıkan eserlerin paylaşımına getirdiği esneklik, yabancıların nizamnameyi delme, kendi çıkar ve isteklerine uygun hareket etme çabaları ile sonuçlanır. Yasaya göre kazılarda bulunan eserlerin üçte birinin devlete teslimi zorunlu olduğu halde İngilizler'in Kuzey Irak'ta Musul yakınlarındaki Kuyuncuk kazılarında yaptıkları kazıda bulunan 707 parça eserden 684 adedini kendilerine ayırdıkları ve sadece 23 parçayı Osmanlılar'a bıraktıkları belgelerden anlaşılmaktadır. 1874 nizamnamesinin eski eser yağmacılığına engel olmak bir yana; bu işi yabancılar için daha kolay ve meşru hale getirdiği bellidir (Su, 1965: 21). Bu nizamnamenin 1869 nizamnamesinden sonra bir geri adım olduğu açıktır. Bunun nedeninin o sıralarda eski eser kaçırmayı ulusal politikaları halinde benimseyen Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerinde uyguladıkları baskının bir sonucu olabileceği önerilmektedir (Çal, 1997: 392).

Bu durum, yeni bir hukuki çalışmanın daha yapılmasını zorunlu kılar. Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla çıkarılan 1884 nizamnamesi sayesinde kültür varlıklarının yurtdışına çıkışı tümüyle yasaklanır (Akin, 1993: 233-239). Ancak, bu yasal düzenlemenin ihlal edildiği de görülmektedir. Örneğin, 1896 yılında Ephesus'ta kazı iznini siyasal baskılarla koparan Avusturyalılar, nizamnamedeki yasağa karşın 1885-1909 yılları arasında bu kazıdan elde ettikleri buluntuların hemen hepsini Viyana'ya götürmekten çekinmezler (Yılmaz, 2020: 109-110). Yukarıda söz ettiğimiz gibi, C. Humann'ın Pergamon ve J. T. Wood'un Ephesus kazılarında da durum aynıdır.

Ülkede bir yandan kanunlarla eski eserlerin korunmasına, yurtdışına çıkarılmasının engellenmesine çalışılırken, diğer yandan da yabancıların yürüttüğü yağmacılığın Osmanlılara bir bakıma ilham kaynağı olması ilginçtir. Aynı batı ülkelerinde olduğu gibi Osmanlılar da İstanbul'da kurulan büyük müzeye eski eser temini için çalışmalara başlarlar. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde hala "emperyal" çizgisini devam ettiren ve Tanzimat hareketiyle yenileşme ve batılılaşma sürecine giren Osmanlı da kadim eserlerin ulusal müze koleksiyonlarına taşınması akımına böylece katılır.

Bir yandan Batı'dan alınan ilhamla gelişen bu hareket ve aynı zamanda da ülkede müzeciliğin ilk adımlarının atılması, ülke topraklarındaki eski uygarlıklara ait kalıntılara gösterilen somut ilgi ve sahiplenme anlamını taşımaktadır. Bu alanda Osman Hamdi Bey öne çıkmakla birlikte, ondan önce de Osmanlı yönetiminin tarihi eser koleksiyonları oluşturmaya başladığı, yerel yöneticilere taşradaki eski eserlerin toplanmasının tavsiye edildiği söylenmektedir (Shaw, 2004: 87).

Aslında Türk müzeciliğinin başlangıcı olarak Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa önderliğinde 1846 yılında Aya İrini Kilisesi'ne ait binada eski silahların bir araya getirildiği bir koleksiyonun oluşturulması gösterilmektedir. Ancak bugünkü anlamıyla bunun bir "müze" sayılması mümkün değildir. Devlet adına yapılacak kazılardan elde edilen arkeolojik malzeme için bir müzenin oluşturulması düşüncesinin ilk kez 1868'de Sadrazam Ali Paşa tarafından ortaya atıldığı bilinmekte ve aynı yıl oluşturulan kurum, "Müze-i Hümayun" adını almaktadır. Bu oluşumun kökünde Tanzimat ile ortaya çıkan yenileşme ve batılı kurumları örnek alma eğiliminin bulunduğu; müze kurma işinin de o dönemin koşulları (özellikle İslami inanış nedeniyle plastik sanatlarla mesafeli duruş) dikkate alındığında, cesurca alınmış bir karar olduğu söylenmektedir (Su 1965: 8).

Osmanlı'da bir yandan eski eserlerin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler, diğer yandan müzecilik konusunda öncü çalışmalar yapılırken; diğer yandan da arkeolojik kazıların başlatıldığı görülür. İngilizler Mezopotamya'da British Museum'a eser kazandırma çabası içindeyken, Musul Valisi Hilmi Paşa da Ninive'deki Nebi Yunus Höyük'teki kazıları başlatır; üstelik Osmanlı Hükümeti'nin de İstanbul'daki müze koleksiyonu için eser edinmek istediğini ifade

eder. Ancak, bu kazılarda elde edilen buluntulardan yazıtlı bir mermer eserin İstanbul'a taşındıktan sonra Dethier'in müdürlüğü sırasında ortadan kaybolması (sonra da İngiltere'de olduğunun söylenmesi) bu işe yine yabancı parmağının karıştığını göstermektedir (Bahrani, 2011: 138-139).

Osmanlı adına yapılan arkeolojik kazılarla ilgili olarak bilinçli ve etkin çalışmalar yürütmesi bakımından öne çıkan figür elbette ki Osman Hamdi Bey'dir. Onun için de öncelikli amaç, Müze-i Hümayun'a eser kazandırmaktır.

Nemrud Dağı'nda 1883 yılında ilk Osmanlı arkeolojik kazısını yapan Osman Hamdi Bey daha sonra Zincirli kazılarını gerçekleştirir. Bunları Lübnan'daki Sidon (Sayda) kazıları izler. Sidon'daki şahane lahitleri bir bakıma British Museum'a gitmekten kurtaran kişi, Osman Hamdi Bey olur çünkü lahitlerin yerinin bulunuşu sonrasındaki süreçte burada ele geçecek eserlerin "Türkler'in elinden kurtarılarak British Museum'a taşınması" için kamuoyu oluşturulmuş durumdadır. Sidon'da yaptığı kazılar sonrasında tonlarca ağırlıktaki lahitleri özel bir buharlı gemiyle İstanbul'a taşımayı başaran Osman Hamdi Bey, Müze-i Hümayun'a bugün bile İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin en gözde eserler olma özelliğini koruyan Sidon lahitlerini kazandırır (Özveren, 2000: 92-93).

Osman Hamdi Bey'in Batılı meslektaşlarından farkı, kazı yaptığı merkezlerin de, başkentteki müzeye taşıdığı eserlerin de kaynağının yabancı topraklar değil, kendi ülkesi olmasıdır. Ayrıca, batılı değerleri benimsemiş bir aydın olarak, Osman Hamdi Bey Batılı imgelemindeki "Türk" imajını değiştirmektedir.

Birinci Dünya Savaşı Sonrası ve İşgal altında Anadolu

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik durumun giderek kötüye gitmesiyle çöküş sürecine girmesi, ülkenin işgal altında bulunması yabancıların eski eser yağmacılığını durdurmaz. Aksine, belki de bu karışık ortam bir fırsat olarak değerlendirilmek istenir. İşgal altındaki Osmanlı topraklarında eski eser yağmacılığının devamı tarihimizdeki hazine sayfalardan sayılmalıdır.

Bunun tipik bir örneği Sardes kazılarıyla ilgili olarak yaşanır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle Amerikalı Howard Crosby Butler başkanlığındaki Sardes kazılarında 1914 yılında son kez çalışılabilir. Yunanlılar'ın 15.Mayıs.1915 tarihinde İzmir'e çıkmalarıyla Batı Anadolu'daki işgal başlar. Kazılara verilen sekiz yıllık aradan sonra 1922'de (ancak henüz bölgede Türk hâkimiyeti sağlanmadan önce) yeniden işe başlandığında, Sardes'ten kasalar dolusu değerli arkeolojik malzemenin New York Metropolitan Museum'a taşınması, Yunan işgal güçlerinin gözetiminde gerçekleşir. Bu olay, karanlık günler yaşayan Türkler'in ülkelerinde çalışmak üzere zamanında davet ettikleri ve yasalar uyarınca çalışma izni verdikleri ekibin üzücü tavrı olarak tarihe geçer (Yegül, 2010: 75-125). Ancak, asıl önemli olan dünya savaşı karmaşasında can pazarı yaşanırken bile eski eser yağmacılığının ülkede sürmekte olması; hırsız gözleri kör olmuş yabancıların tonlarca ağırlıktaki eserleri okyanus ötesine taşımaktan kaçınmamalarıdır.

Sardes'ten Amerika Birleşik Devletleri'ne giden eserlerin iadesi için 1923 yılında Halil Ethem Bey ve Maarif Vekâleti'nin başlattığı girişimler sonuç verir ve Yunan işgali altındaki Anadolu'dan New York Metropolitan Museum of Art'a götürülen eserlerin bir bölümü 1924 yılında ait oldukları topraklara geri gönderilirler (Gerçek, 1999: 70-73).

Eski eser yağmacılığından yara almış bir ülke olmakla birlikte, Yunanistan'ın da işgal altındaki Anadolu topraklarının kültür varlıklarını yağmalamaktan geri durmadığı görülür. 1919-1922 arasındaki Yunan işgali sırasında Batı Anadolu'dan toplanarak önce İzmir'e taşınan birçok eski eser, daha sonra buradan Atina'daki müzelere taşınır (Yılmaz, 2020: 248-259).

İstanbul henüz işgal altındayken, 1921 yılında hazırlanan yeni bir nizamname taslağıyla 1874 nizamnamesine geri dönüşün amaçlandığı ve böylece hafire pay verilmesi esasının geri getirilmesinin düşünüldüğü görülmektedir (Çal, 1997: 394). Bu durumun da Osmanlı'nın içinde bulunduğu çöküşle ilgili olduğu kesindir.

Kurtuluş Savaşı sürmekteyken, 1921 yılında Eskişehir ve Kütahya Muharebeleri üzerine Türk Ordusu Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmek zorunda kalır. Yunan ordusu Ankara'nın çok yakınındaki Polatlı'ya kadar ilerlemişken TBMM'nin Kayseri'ye taşınması düşünülür. Bu ölüm kalım mücadelesi sürmekteyken bile eski eserlerin tespiti ve toplanması amacıyla kurulan bir komisyon faaliyet göstermektedir. Ankara Kalesi, Akkale burcunda Augustus Tapınağı ve Roma Hamamı'ndan getirilen eserlerin daha 1921 yılında bir araya getirilmesine başlanır. Bu tarih, henüz Milli Mücadele'de son aşamaya gelinmediği savaş günlerine işaret etmekte; ülkede eski eserlere zor zamanlarda bile sahip çıkıldığını; Ankara'da bir müze oluşturulmasında ilk adımın atıldığını göstermektedir. Yüz yıl sonrasında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin benimsediği kuruluş tarihi de "1921" olacak ve "1921-2021 – Asırlık Çınar – Anadolu Medeniyetleri Yüz Yaşında" başlıklı iki ciltlik bir kitabın Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanmasıyla kutlanacaktır.

Cumhuriyet ilan edilmeden, 1920 yılında kurulan Maarif Vekâleti'nin (Sarı, 2013: 169-194) birimlerinden birinin "Türk Asar-ı Atıkası Müdürlüğü"dür. Aynı yıl oluşturulan ilk hükümetin icra programında eski eserlerin araştırılması ve tescili, korunmasına ilişkin maddelerin yer alması, olağanüstü koşullar altındaki ülkede, Ankara'nın eski eserlere verdiği önemin kanıtıdır (Karaduman, 2007: 31). Bir yandan da 1920 yılında hala Osmanlı Hükümeti Maarif Nazırlığı da varlığını korumakta ve işgal altındaki İstanbul'daki Asar-ı Atika Müzesi bu nazırlığa bağlı bulunmaktadır (Gerçek, 1999: 138).

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve Türk ordusunun 26.Ağustos.1922 tarihinde başlattığı Büyük Taarruz ve 30.Ağustos.1922'de kazanılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Anadolu topraklarındaki Yunan tehdidi ortadan kalkar. Milli Mücadele sonucunda kazanılan zafer artık ülke topraklarındaki eski eserlerle ilgili karar verecek ve yetki sahibi yegâne otoritenin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu en güçlü biçimde belirleyecektir.

Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş Sürecinde Arkeoloji

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, ülkedeki kültür varlıklarına, eski uygarlıklara ait eserlere bakışta yepyeni yaklaşımları beraberinde getirir. Bu konuda Osmanlı'nın düşünce ve icratından tamamen ayrılan bir kırılma yaşanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı, Osmanlı'da olduğu gibi imparatorluk başkentindeki "emperyal" müzeye (Müze –i Hümayun) eski eser temin etmek değildir. Yıkılmakta olan bir imparatorluğun varlığını, uygar dünyaya uyumunu kanıtlamak ve kabul ettirmek çırpınışı ise hiç değildir. Asıl yapılmak istenen, ülkede yaşayan insanların geçmişinin ve onların sahibi olduğu kültür varlıklarının incelenmesidir. Böylece, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk ulusuna ve kültürüne bir kimlik ve kişilik; hatta köken kazandırmak amaçlanmaktadır.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kurtuluş Savaşı ve asırlardır önem verilmeyen, hor görülen Anadolu halkının zaferi, ülkeyi bir ulus-devlet olmaya götürmektedir. Bunun için de Anadolu topraklarının ve halkının geçmişini incelemek, sorgulamak gerekmektedir. Anadolu'nun insanları ve eski uygarlıkları bilimsel yöntemlerle incelenmeye başlanmakta, elde edilen sonuçlar ulusun inşa edilmesinde kullanılmaktadır. Bu amaçla "Türk Tarih Tezi" Atatürk'ün önderliğinde oluşturulur. Kimi çevrelerce eleştirilen ama cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de büyük ölçüde kabul gören tezin başlıca savunucusu olarak Şemsettin Günaltay (1883-1961) gösterilmektedir. Günaltay, Orta Asya'dan Türk göçünü zorunlu kılan kuraklık, Orta Asya'daki erken yerleşim izleri, Türkler'in ırk özellikleri ve başta Sümerler olmak üzere Türkler'in Ön Asya kavimleri ile olan bağlantıları konusunda Türk tarih tezini destekleyen çalışma ve yayınlarıyla tanınır (Toprak, 2021: 171-181).

Türk Tarih Tezi'ni desteklemek üzere ve yeni kurulan cumhuriyetin yapılanmasında "antropoloji" ve "arkeoloji" başlıca (ve en verimli) araçlardır ve ortaya atılan tezin bilimsel kanıtlarla güçlendirilebilmesi amacıyla devlet tarafından bu alanlardaki çalışmalar ağırlık verilmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda antropoloji çalışmaları öncelikli olduğu görülür. Öyle ki,

Türkler'in sarı ırka mensup oldukları gibi Batılılar'a ait bilimsel hataların düzeltilmesi bile cumhuriyetin ilk zamanlarda çaba harcama gereği duyduğu konular arasında yer alır (Ergin, 2010: 25).

Antropoloji çalışmalarının yanında, cumhuriyetin kuruluş ideolojisinde Anadolu'nun tüm eskiçağ uygarlıklarını ulusal geçmiş olarak kabul etmek ve bunu Türk milliyetçiliğinin temeline yerleştirmek düşüncesi bulunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan modernleşme hareketinde, "batılılaşma" önemli yer tutmaktadır. Batı'ya benzemek için arkeoloji ideal bir alan özelliği göstermektedir. Yunan ve Roma uygarlıklarını kendi geçmişine yerleştiren Batı'ya bu uygarlıkların yeşerdiği topraklarda kurulmuş bir ülke olmak en iyi cevap olacaktır (Aydın, 2010: 128-141).

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde yapılan antropoloji ve arkeoloji çalışmalarının sadece ulusal boyutta kalmadığı; Türkiye'nin uluslararası platformda da antropoloji ve arkeoloji çalışmalarına katılım sağladığı görülmektedir. Bükreş'te 1937 yılında toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihsel Arkeoloji Kongresi'ne Afet İnan başkanlığındaki bir heyet katılacaktır. 1939 yılında Türkiye'de yapılmasına karar verilen bir sonraki kongre, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle yapılamayacaktır. Ancak, Türkiye'de yapılan hazırlıklar kapsamında Etiyokuşu, Pazarlı, Alacahöyük kazılarına ilişkin arkeolojik raporlar ile Hamit Zübeyr Koşay tarafından kongre için hazırlanan Alacahöyük kitapçığı İngilizce olarak yayınlanacaktır (Toprak, 2012: 389, 391-392).

Eskiçağ bilimleri konusunda yapılan çalışmaları yönetmekte, izlemekte, desteklemekte olan Atatürk daha 1917 yılında Sultan Vahdettin ile yaptığı Almanya ziyaretinde Berlin'de Pergamon Müzesi'ni gezdiğini ve etkilendiğini yakınlarına aktarmıştır (Çınaroğlu-Çelik, 2010: 53). Sonraki yıllarda da yurt gezilerinde eskiçağ yerleşim merkezlerini, müzeleri ziyaret etmeyi hiç aksatmaz. Ülkenin tarihsel geçmişinin araştırılması ve sahiplenilmesi; bu konudaki politikaların oluşturulmasında yol açıcı nitelikteki bir belge olan on maddelik öneriler dizisini 1935 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel ve Afet İnan'a yazdırır (Özgünel, 1986: 900-901). Bu belgede, eski eserlerin bulunması, toplanması, restorasyonlarının sağlanması, devletin bu konuda tedbirler alması, yayın yoluyla durumdan kamuoyunun haberdar edilmesi, başlıca kent merkezlerinin tarihsel geçmişlerinin vurgulanması, yabancı uzmanlarla işbirliği yapılması gibi bugün hala geçerliliğini, önemini ve değerini koruyan öneriler yer almaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk ulusu için köken ve tarih belirleme idealini bilimsel yöntemlerle desteklemek için eğitim kurumlarına gereksinim vardır. Ülke için seçilen model olan ulus-devletin oluşumuna destek vermek amacıyla kurumsal örgütlenme de gerçekleştirilmekte ve arkeolojik çalışmaları destekleyen Türk Tarih Kurumu bu alanda başı çekmektedir. Atatürk'ün katılımıyla düzenlenen Türk Ocakları VI. Kurultayı'na 1930 yılında Afet İnan tarafından sunulan önerge üzerine "Türk Tarihi Tetkik Heyeti" adı ile bugünkü Türk Tarih Kurumu'nun temelleri atılır. Bundan sonraki süreçte kurum, Türk tarih ve uygarlığı konusundaki çalışmaları destekleyecek; arkeolojik kazılara verdiği destekle Anadolu uygarlıklarının tanınması ve değerlendirilmesinde öncü rol oynayacaktır.

Osmanlı'da ülkedeki eski uygarlıklarla ilgili öğrencilerin yetiştirilmesi için bir eğitim kurumunun oluşturulması daha 1875 yılında düşünülmüştür. Ancak daha çok imparatorluğun Hıristiyan tebaasının haiz olabileceği ve ağır giriş koşullarına sahip bu okulun açılması mümkün olmamıştır (Shaw, 2004: 114). Türkiye Cumhuriyeti ise bu konuda çok daha kararlı duruşa sahip bulunmakta; gençlerine yatırım yaparak, kendi ulusal kimliğini inşa etme çabası göstermektedir. Devlet sayıları az da olsa burslar temin edecek; gençlerin ülkenin geçmişi konusunda eğitim almaları ve uzmanlaşmaları Osmanlı'da olduğu gibi sadece gerçekleşmeyen bir proje olarak kalmayacak; hayata geçirilebilecektir. Adı Atatürk tarafından verilen Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşunun 1935 yılında gerçekleşmesi de ülkedeki eskiçağ araştırma ve eğitiminde önemli bir adım niteliği taşımaktadır.

Cumhuriyetin yetiştirdiği, devletin (Maarif Vekâleti'nin) sağladığı bursla 1926 yılında Fransa'da eğitime gönderilen ilk "mektepli" arkeolog Remzi Oğuz Arık (1899-1954) olur. Remzi

Oğuz Arık, 1931’de yurda dönüşü sonrasında başta Ankara Karalar (1933) ve Niğde Göllüdağ (1934) olmak üzere Anadolu’nun çeşitli eski yerleşim merkezlerinde yürüttüğü kazılarda önemli sonuçlar elde eder (Erverdi – Kara, 2017). Remzi Oğuz Arık ile aynı zamanda arkeolojik projeler gerçekleştiren diğer bir değerli uzman Hamit Zübeyr Koşay’dır Bugün Rusya Federasyonuna bağlı Başkurdistan’ın başkenti Ufa yakınlarında 1897 yılında dünyaya gelen Hamit Zübeyr Koşay, Macaristan’da Türkoloji eğitimi görmüştür (Bayram, 2014).

Remzi Oğuz Arık ile başlayan kültür varlıkları üzerine eğitim almak üzere gençlerin devlet tarafından yurtdışına gönderilmesi geleneği sonraki yıllarda da devam edecektir. “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” 1929 yılında çıkartılarak, bu öğrencilerin yurtdışına gönderilmeleri konusundaki esaslar belirlenecektir. Bu kanunun maddeleri incelendiğinde, belediyelerin, valiliklerin, ticaret odalarının ve şirketlerin de yurtdışına öğrenci gönderilmesinde katkı sağlamaları gerektiği anlaşılmaktadır. Maarif Vekâleti tarafından kurulan komisyon sınavları yapacak, yurtdışına gönderilen öğrenciler sürekli ve düzenli olarak müfettişler tarafından denetleneceklerdir. Sadece ülkemizde değil, dünyada eskiçağ çalışmalarında önemli yerleri olan Sedat Alp (1913-2006) ve Ekrem Akurgal (1911-2002) da bu kanun sonrasında devlet tarafından Almanya’ya gönderilen öğrenciler arasında önde gelmektedirler (Başgelen, 2011). Anılarında gençliğinde Atatürk’ün tarih tezine derin bir ilgi duyduğunu belirten Ekrem Akurgal, girdiği mülakatta başarılı olunca, arkeoloji eğitimi almak üzere 1932 sonbaharında -1941 yılında doktorasını bitirinceye dek kalacağı- Almanya’ya gidişini canlı bir üslupta kaleme almaktadır (Akurgal, 1999: 16-17; 19-34). Sedat Alp ise yine 1932 yılında gittiği Almanya’da Leipzig ve Berlin Üniversiteleri’nde eskiçağ tarihi, Hititoloji ve eskiçağ dilleri ve kültürleri konusunda eğitim alarak, Ankara Üniversitesi, Dil ve tarih-Coğrafya Fakültesi, Hititoloji Bölümü’nde görev alır (Başgelen, 2011: 33). Almanya’da arkeoloji eğitimi alan Türk öğrenciler arasında bir Türk kızının da bulunması, Türkiye’de kadınların da eğitimine önem verilmeye başlanmış olduğunu göstermekte; Prof. Dr. Jale İnan, İstanbul Üniversitesi öğretim üyeliğinin yanısıra kazı çalışmaları ve yayınları ile saygın bir bilim insanı olarak tanınmaktadır.

Cumhuriyetin yetiştirdiği ilk kuşak genç arkeologların ortak özellikleri “halk çocukları” olmalarıdır. Onlar, geçmişte arkeolojide söz sahibi olan - ülkemizdeki eskiçağ araştırmaları konusundaki değer ve önemleri tartışmasız olan - Osman Hamdi Bey ve onun ölümü sonrasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürlüğü görevini sürdüren Halil Ethem Bey’in ait oldukları sosyal sınıftan farklı aidiyetlere sahip, devletin himayesinde yetiştirilen gençlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin açtığı yoldan giden ve gençlere sağladığı olanaklarla yetişen uzmanlar; bir asırlık süre içinde Türkiye’yi eski eserlerine sahip, onları koruyacak, değerlendirecek güç ve bilgi birikimine ulaştırmıştır. Prehistorya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ile Klasik Arkeoloji ve diğer eskiçağ bilimleri konusunda yapılan çalışma ve yayınlar, yirmi birinci yüzyılda Türkiye’yi arkeoloji alanında dünya ölçeğinde söz sahibi bir ülke konumuna getirmiştir. Önceleri Türkler’in eski eserleri basit taş parçaları olarak görüp, bunları anlamak ve korumak yetenek ve bilgisine sahip olmadıklarını düşünen batılılar; artık Anadolu’nun parlak merkezlerinde yapılan araştırma ve kazıların sonuçlarını beklemekte, yayınları izlemektedirler. Bu ülkenin sahipleri artık kandırılan, yapıtları çalınan kimseler değil; uzmanları ve kurumları ile mesleki işbirliği yapılan çağdaş bir ülkenin yurttaşlarıdır. Bu bağlamda Osmanlı ile başlayan, Cumhuriyet ile gelişen ve devam eden zorlu bir süreçten geçildiği; zaman zaman kayıplar ve rilmekle birlikte, büyük kazanımların da sağlandığı açıktır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Akın, N. (1993), "Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine", Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu, 17-18.Aralık.1992, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 233-239.
- Akurgal, E. (1999). Bir Arkeoloğun Anıları – Türkiye Cumhuriyeti Kültür Tarihinden Birkaç Yaprak, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Aydın, S. (2010). "Arkeoloji ve Milliyetçilik: Toprak Altından Kimlik Devşirmek", Arkeo Atlas – Yaşayan Geçmişin Dergisi, sayı 7,126-141.
- Bahrani, Z. – Çelik, Z. – Eldem, E. (2011). "Giriş: Arkeoloji ve İmparatorluk", Geçmişe Hücum – Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü, 1753-1914, Editörler: Z. Bahrani, Z. Çelik, E. Eldem, İstanbul: SALT Garanti Kültür, 13-43.
- Bahrani, Z. (2011). "Mezopotamya'nın Keşfinin Anlatılmamış Hikâyesi", Geçmişe Hücum – Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü, 1753-1914, Editörler: Z. Bahrani, Z. Çelik, E. Eldem, İstanbul: SALT Garanti Kültür, 125-155.
- Başgelen, N. (2011). Atatürk'ün Yurtdışına Öğrenci Gönderme Projesi ve Eskiçağ Bilimleri Alanında İlk Yetişenler, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bayram, S. (2014). İlk Türk Hafiri Hamit Zübeyr Koşay'ın Belgelerle Biyografisi, Ankara.
- Bodnar-Foss (2003). Cyriac of Ancona – Later Travels, ed. E. W. Bodnar – C. Foss, London: Harvard University Press.
- Burckhardt, J. (1974). İtalya'da Rönesans Kültürü I, Alman Klasikleri: 88, çeviri: B. S. Baykal, Şereflikoçhisar: Devlet Kitapları.
- Burian, O. (1951). "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", Belleten LVIII, Cilt XV, 223-245.
- Busbecq, O. G. (2005). Türk Mektupları, Çeviren: D. Türkömer, İstanbul: Doğan Kitap.
- Challis. D. (2008). From the Harpy Tomb to the Wonders of Ephesus – British Archaeologists in the Ottoman Empire 1840-1880, London: Duckworth Publishers.
- Chishull, E. D. (1993). Türkiye Gezisi ve İngiltere'ye Dönüş, Çeviri: B. Orhon, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çal, H. (1997). "Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri", Vakıflar Dergisi, XXVI, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 391-400.
- Çınaroğlu, A. – Çelik, D. (2010). Atatürk ve Alacahöyük, Ankara: Ekici Form Ofset Matbaacılık.
- Ebersolt, J. (1996). Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, Çeviri: İ. Arda, İstanbul: Pera Turizm Ticaret Yayın no:4.
- Ergin, M. (2010). "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesinde Yunan, Roma ve Bizans Dönemlerinin Algılanması ve Arkeoloji", Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açılırları: Klasik ve Bizans Dönemleri, Derleyen: S. Redford – N. Ergin, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 23-47.
- Erverdi, E. – Kara, M. İ. (2017).Remzi Oğuz Arık - Türk Sanatı ve Arkeolojisi Yazıları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eyice, S. (2000). "Sunuş: Bertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi", Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Filipkovska, T. (2015). "Vitruvian Echo through the Renaissance", Folia Archaeologica Balkanica III, 623-641.
- Gerçek, F. (1999).Türk Müzeciliği, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gür, B. (2021). Smyrna'dan Batı Dünyasına - Dünya Müzelerinin Oluşumunda İzmir'in Arkeolojik Mirası, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karaduman, H. (2007). Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı, Ankara: ICOM Türkiye Milli Komitesi.
- Mackenzie, M. (1999). Türk Atinası – Unutulan Yüzyıllar (1456-1832), İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Özbayoğlu, E. (1997). Petrus Gyllius – İstanbul'un Tarihi Eserleri (Latince'den Çeviren: Erendiz Özbayoğlu), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Özgünel, C. (1986). "Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi", Belleten 50 (198), 895-914.
- Özveren, E. (2000). Akdeniz'de bir Doğu, Ankara: Dost Kitabevi.
- Özyıldırım, M. – Canevello, S. Cilicia'da Yahudiler, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Poole, S. L. (1999). Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Radt, W. (1999). Pergamon: Batı Anadolu'da Antik bir Metropol Tarihçe – Kazılar – Restorasyon", Kayıp Zamanların Peşinde – Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 129-139.
- Sarı, M. (2013). "Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı 54 (Bahar), 169-194.
- Shaw, W. M. K. (2004). Osmanlı Müzeciliği – Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Su, K. (1965). Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi, İstanbul: ICOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları.
- Toprak, Z. (2012). Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, İstanbul: Doğan Kitap.
- Toprak, Z. (2021). Cumhuriyet ve Antropoloji, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yegül, F. K. (2010). "Akademik Dünyanın Ulvi Salonlarından Anadolu'nun Tozlu Tepelerine: Barış ve Savaş Döneminde Birinci Sardes Ekspedisyonu (1909-1926) ve Howard Crosby Butler", Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açılımları: Klasik ve Bizans Dönemleri, Derleyen: S. Redford – N. Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 75-125.
- Yerasimos, S. (1991). Les Voyageurs dans L'Empire Ottoman (XIVe – XVI e siècles) – Bibliographie, Itinéraires et Inventaire des Lieux Habités, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2020). Anadolu'nun Gözyaşları – Yurtdışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz, İstanbul: Anadolu Kültürel Girişimcilik Yayını.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK LEHÇELERİ ÜZERİNDEKİ KAYNAK ÇALIŞMALARINA GENEL BAKIŞ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bölümü
fatih.kiriscioglu@hbv.edu.tr
ID: 0000-0003-0241-6969

10.56387/ahbvedebiyat.1189288

Gönderim Tarihi: 14.10.2022

Kabul Tarihi: 04.03.2023

Alıntı: KİRİŞÇİOĞLU, F. (2023).
"Cumhuriyet Döneminde Türk
Lehçeleri Üzerindeki Kaynak
Çalışmalarına Genel Bakış".
*AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi*, (ÖZEL SAYI-Nisan2023),
35-40.

ÖZ: Dünyada akademik olarak Türk lehçeleri üzerine çalışmalar 18. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Ancak bu dönemler Osmanlı İmparatorluğu'nun sıkıntılı dönemleridir. 1730'da İran'da yenilen Osmanlı Kerkük, Gence, Tiflis, Kırım gibi bölgeleri kaybetmiş ve iyice kendi içine dönmüştür. Muhakkak ki bu dönemde diğer Türk boylarıyla ilgilenmesi mümkün olamazdı. Buna rağmen az da olsa Türk lehçeleriyle ilgili yayınlar basılıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan devlet arkasından Kurtuluş Savaşı da yapmak zorunda kalmıştı. Bütün bu sıkıntılı dönemde Orhun Abideleri bulunuyor ve çözülüyor, Kutadgu Bilig neşrediliyordu. 1923'te kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti kurumlarını oluşturduktan sonra soydaşlarının dil ve edebiyatlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. 12 Kasım 1924 tarihinde İ.Ü. Edebiyat Fakültesine bağlı olarak Türkiyat Enstitüsü kurulmuştur. 1926 yılında Bakü'de yapılan Birinci Türkoloji Kurultayı'nda alınan Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Türklerin Latin Alfabeti'ne geçmesi kararının ardından Ağustos 1928'de Türkiye'de de Latin Alfabeti'ne geçilmesi manidardır. Atatürk, dili zenginleştirmek ve millileştirmek amacıyla 1932 yılında da Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurdu. Atatürk döneminde kurulan bu kurum başlangıçta, çağdaş lehçe araştırmalarına önemli bir adım sayılabilecek birkaç sözlüğü yayın alanına çıkarmıştı. 1935'te kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile çalışmaların ivmesi artmıştır. Bu makale Cumhuriyet'in 100. yılında Türkiye'de Türk lehçeleri üzerindeki çalışmaları belirtmektedir. Türkiye'de Türk lehçeleri üzerindeki çalışmaların sadece künyelerini vermek bile bir kitap boyutunda olacağından, makalemizde ilk önemli çalışmalar ve önemli gördüğümüz kaynak çalışmalar belirtmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Türk Lehçeleri, Kaynak Yayınlar.

AN OVERVIEW ON THE REFERENTIAL SOURCES OF TURKISH DIALECT STUDIES IN THE REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT: Academic studies on Turkish dialects in the world started in the second half of the 18th century. However, these periods are the troubled periods of the Ottoman Empire. After the Ottoman Empire was defeated in Iran in 1730, it lost regions such as Kirkuk, Ganja, Tbilisi, and Crimea and retired into its shell. Certainly, it would not have been possible for it to be interested in other Turkish tribes during this period. Despite this, there were publications on Turkish dialects, though few in number. The State, which was defeated in the First World War, had to wage the War of Independence after it. In all this troubled period, Orkhon Monuments were discovered and decoded, while *Kutadgu Bilig* was published. After the new Turkish Republic, established in 1923, developed its institutions, it began to get interested in the language and literature of his compatriots. On 12 November 1924, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü was established under the Faculty of Letters. It is significant that after a decision was made at the First Turcology Congress held in Baku in 1926 that Turks living within the borders of the Soviet Union should switch to the Latin Alphabet, the Latin alphabet was also adopted in Turkey on August 1928. Atatürk founded the Türk Dil Kurumu in 1932 in order to enrich and nationalize the language. This institution, which was established during the period under Atatürk, initially published several dictionaries that could be considered an important step towards contemporary dialect research. With the Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi established in 1935, the studies were accelerated. This article refers to the studies on Turkish dialects in Turkey in the 100th Anniversary of the Republic. Since it would be equal to the size of a book to give only the identifiers of the studies on Turkish dialects in Turkey, the first important studies and the source studies that we consider important are included in our article.

Keywords: Republican Period, Turkish Dialects, Source Publications.

Giriş

Türklük bilimi dil çalışmalarında yakın zamanlara kadar, tarihî Türk lehçelerine ve eski metin yayınlarına ağırlık verilmiştir. Çağdaş Türk lehçeleri, Türkiye Türkolojisinin çalışma alanına çok geç dâhil olmuştur. Türkoloji kürsülerinin kuruluşunda ve gelişmesinde Türk dünyası kökenli bilim adamlarının önemli bir yer tutmalarına rağmen çağdaş lehçelere karşı gösterilen kayıtsızlık dikkat çekicidir. Bu bilim adamları arasında Ahmet Caferoğlu (Azerbaycan), Reşid Rahmeti Arat (Tatar), Abdülkadir İnan (Başkurt), Saadet Çağatay (Tatar) ve Ahmet Temir (Tatar)'i sayabiliriz. Ancak bunlardan Saadet Çağatay dışındakilerin çağdaş lehçeler (dil) konusunda çok az yayını vardır.

Şüphesiz ki, Türk lehçeleri alanındaki çalışmaların artmasında Atatürk'ün gayret ve yönlendirmelerinin önemi fazladır. Mustafa Kemal'in doğduğu yıllar Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı olduğu ve toprak kaybettiği 93 Harbi (1877-1878) sonrası dönemdir. Ancak bu yıllarda bile Türklük Bilimde yeni gelişmeler yaşanmaktaydı. 1876 yılında Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî'sinin ilk baskısı yapılmış, 1877'de Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türkî adlı eseri İstanbul'da bastırılmıştı. Atatürk'ün doğumundan sonra da Türklük Bilimde çığır açacak gelişmeler meydana gelmişti. Radloff, Atatürk doğmadan önce başladığı Sibiry'a'dan (Proben der Volksliteratur der Türkischen Satmme, X.C. 1866-1907) serisini yayımlamaya devam ederken, W. Thomsen Köktürk yazısını çözmekteydi (Déchiffrement des Inscriptions de l'Orkhon et de l'Énissime, Notice Préliminaire (Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın Çözülmesi, Giriş Notlar, Helsinki, 1893). Aynı yıl Radloff, Türk Lehçeleri Sözlüğünü (Opit Slovary Tyurkskih Nareçiy (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi, St. Petersburg, 4 C. 1893-1911) yayımlamaya başlamıştı Öner, 2006: 93).

Cumhuriyet'in ilanından bir yıl sonra 12 Kasım 1924 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı olarak Türkiyat Enstitüsü kurulmuştur. İşin anlamlı tarafı ise borç içindeki yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin 3000 altın ödeyerek Hakas asıllı N. F. Katanov'un 3000 kitabının alınmasıdır. Atatürk, yukarıda belirttiğimiz ileri görüşlülüğüne işlevlik kazandırarak 1926 yılında Sovyetler Birliği tarafından Bakü'de yapılan Birinci Türkoloji Kurultayı'na, Atatürk'ün emriyle Türkiye'den Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali, Teodor Menzel ve Gyula Meszáros gönderilmiştir. Bu şahsiyetler Kurultay'da birer tebliğ sunmuşlar ve dönüşte Atatürk'e bir rapor hazırlayıp vermişlerdir. Kurultay'da alınan Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Türklerin Latin Alfabesi'ne geçmesi kararının ardından, Türkiye'de Latin Alfabesi'ne geçilmesiyle ilgili tartışmaların başlaması ve Ağustos 1928'de Türkiye'de de Latin Alfabesi'ne geçilmesi kararının alınması, tesadüflerle açıklanamayacak bir durumdur (Korkmaz, 1992: 13 ve sonrası).

Dili zenginleştirmek ve millileştirmek amacıyla 1932 yılında da Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurdu muştur. Atatürk döneminde kurulan Türk Dil Kurumu başlangıçta, çağdaş lehçe araştırmalarına önemli bir adım sayılabilecek birkaç sözlüğü yayın alanına çıkarmıştı. Hüseyin Kâzım Kadri'nin Büyük Türk Lûgati adlı karşılaştırmalı sözlüğü Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e devreden bir çalışmaydı. Atatürk, Pekarskiy'in Yakut Dili Sözlüğü'nü de Türkçeye çevirtmiş; ancak çevirinin sadece iki cildi 1945'te yayımlanabilmişti. Yudahin'den Abdullah Taymas tarafından çevrilen Kırgız Sözlüğü I-II ise ancak 1945 ve 1948 yıllarında yayımlanabilmiştir. Paasonen'in Çuvaş Sözlüğü de Türk Dil Kurumu uzmanlarınca çevrilmiş ve 1950'de yayımlanmıştır. "Bu tercümelere Türk lehçelerinin lügatlerine ait olanları hep bir araya getirerek bir Türk Lehçeler Lûgati hazırlamak ve bu yolda yeniden hazırlanan bir program altında tercümelere devam etmek önümüzdeki yılların işi olacaktır." Ahmet Cevat Emre'nin yine TDK tarafından yayımlanmış Türk Lehçelerinin Mukayeseli Gramerini (1949) de bu alanda önemli bir çalışma ve kendi ifadesiyle bir "ilk deneme" olarak değerlendirmeliyiz (Kirişçiöğlu, 1996: 58-59).

Atatürk'ün kurdurduğu DTCF'de uzun yıllar Türk lehçeleri ve Türkoloji dersleri veren Abdülkadir İnan 1936'da yayımlanan Türkoloji Ders Hülasalarında Kırgızcanın ses ve şekil bilgisi hakkında kısa bilgiler verir; Türkiye Türkçesine aktarımı da dâhil olmak üzere Manas Destanı'ndan 10 sayfa kadar metin sunar. Ancak Türkoloji Ders Hülasalarından sonra onun

çağdaş Türk lehçelerine ait bir tek araştırmasını biliyoruz: “Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon Meselesi)” (1964). DTCF’deki diğer bir isim Saadet Çağatay’dır. İlk olarak ilmî dergilerde yer alan bazı makaleleriyle Karaçayca metinler (1951-1953) ve Nogayca atasözleri (1961) yayımlayan Çağatay, 1961 yılında bu alandaki ilk kitabını neşreder: Kazakça Metinler. Eser, Çin’den Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmış olan Kazaklardan derlenen metinleri içine alır. Saadet Çağatay’ın bu alandaki en önemli yayını Türk Lehçeleri Örnekleri II – Yaşayan Ağız ve Lehçeler (DTCF, 1977) adlı eseridir. Bu eser yıllarca ihtiyacı karşılayan bir ders kitabı olarak okutulmuştur (Zülfikar, 1974: 190-197).

Bu dönemde yayınlar az olsa da Reşid Rahmeti Arat’ın hala kaynak olarak kullanılan “Türk Şivelerinin Tasnifi” (1953) adlı makalesi, lehçeler konusunu genel olarak değerlendiren bir çalışmadır. Muharrem Ergin’in, Azeri Türkçesi (İÜ, 1971) başlıklı kitabı ders notlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur ve Azerbaycan Türkçesinin gramerini uygulamalı olarak vermektedir. Bu itibarla bir Türk lehçesinin ilk ayrıntılı grameri sayılmaktadır. Semih Tezcan’ın çeviri yazılı olarak hazırladığı Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, diğer bir çalışma kitabıdır.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nce yayımlanan Türk Dünyası El Kitabı’nı da (1976) kaynaklar arasında zikretmek gerekir. Eserde tarihî lehçeler yanında yaşayan Türk lehçeleri de genel olarak ele alınmıştır. Ahmet B. Ercilasun’un 1977’de Kültür Bakanlığınca yayımlanan Bugünkü Türk Alfabeleri adlı eserde ilk defa olarak çeşitli Türk lehçelerinden örnekler Latin, Kiril ve Arap alfabeleriyle karşılıklı olarak veriliyordu. Bu kitap 1991’den itibaren Latin alfabesini kullanan Türk toplulukların alfabelerini ve metinlerini koyarak müteaddit defalar basılmıştır.

1980’li yıllarda çalışmaların arttığını görmekteyiz. Bunlar arasında Dursun Yıldırım’ın “Sehend- Sazımın Sözü” (1980) ve Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar tarafından hazırlanan “Kazak Türkçesi Sözlüğü” (1984) belirtilebilir. Erzurum’da İbrahim Bozyel ve Yavuz Akpınar tarafından 1982’de çıkarılan Kardeş Edebiyatlar dergisinde birçok Türk lehçesinden şiirler ve hikâye aktarılır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren -yeterli olmasa da- Türk Dil Kurumu tarafından çıkartılan Türk Dili ve Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten ve Türk Ocakları Derneği tarafından çıkartılan Türk Yurdu dergilerinin yanına Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı’nın çıkardığı Türk Dünyası Araştırmaları ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nün çıkardığı Türk Kültürü dergileri alandaki boşluğu bir nebze doldürmüştür. 1983 yılından itibaren Gazi Üniversitesi’nde Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun önderliğinde öncelikle 1900’ların başından beri Türkiye’ye gelip yerleşmiş Kırım ve Kazan Tatarları; Karaçay, Malkar ve Kumuk Türkleri; Özbekler ve Kazakların ağızları üzerine yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Doktora tez konuları ise çoğunlukla Türk lehçelerinin karşılaştırmalı grameri (isim veya fiil) veya tanınmış bir Türk dünyası şairinin şiirleri üzerinde dil ve üslup çalışması idi. Bunlar arasında da yayımlanabilenler şunlardır: Ferhat Tamir, Mağcan Cumabayev Ölemleri (TKAE, 1993), Hüseyin Özbay, Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan’ın Şiirleri (TKAE, 1994), Fatma Özkan, Abdullah Tukay’ın Şiirleri (TKAE, 1994), Fatih Kirişçioğlu, Saha (Yakut) Türkçesi Grameri (TDK, 1994), Mehmet Kara, Ata Atacanov’un Şiirleri I-II (TDK, 1997), Ayşe İlker, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil (TDK, 1997), Rıdvan Öztürk, Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil (TDK, 1997), Himmet Biray, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim (TDK, 1999), Hülya Kasapoğlu Çengel, Abdurrahim Ötkür’ün Şiirleri I-II (MEB, 2000). Bu çalışmalar alanın ilk akademik çalışmalarıdır (Ercilasun, 2007: 18 ve sonrası).

1986’da Sovyetler Birliği’nde Glasnost (Açıklık) ve Pereystroyka (Yeniden Kurma) politikaları uygulanmaya başlayınca bilhassa 1990’dan sonra bağımsız Türk Cumhuriyetleri kurulunca gelip gitmeler ve yayın akışı artmıştır. Bilhassa 1986 da Taşkent’de yapılan Altayistler Konferansı ve 1988’de Bakü’de yapılan “Birinci Sovyet-Türk Kollokyumu”nun devamında yapılan ortak faaliyetlerin Türk bilim adamlarının Sovyetlerdeki meslektaşlarıyla tanışıp kaynaşmalarına çok faydası olmuştur. Bu kaynaşma ilk meyvesini 1992 yılında Ercilasun’un önderliğinde ve Türk Dünyası’ndan gelen ilim adamlarının da katkılarıyla Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü başlığı altında verdi. Bu eserde 8 büyük lehçenin karşılaştırmalı sözlüğü ve sonunda bu lehçelerin “Gramerler”i ve “Konuşmalar” kısmı vardı.

1980'lerde Gazi Üniversitesi'nde, 1990'larda diğer üniversitelerde başlayan Türk lehçeleri üzerindeki çalışmalar yüksek lisans ve doktora tezleri dışında da meyvelerini vermeye başladı. Üniversitelerdeki enstitü ve araştırma merkezleri de çoğaldı. 1924'te Fuat Köprülü'nün kurduğu Türkiyat Enstitüsü uzun yıllar Türkoloji konusundaki tek enstitü idi. Marmara, Hacettepe, Atatürk, Selçuk üniversitelerinde de benzer enstitü ve merkezler kuruldu. Bunlar arasında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi gittikçe zenginleşen kadrosuyla dikkati çekti. Yurtdışında ülkemizin büyük katkısıyla Hoca Ahmet Yesevi Türkiye – Kazakistan Üniversitesi ve Türkiye – Kırgızistan Manas Üniversitesi kuruldu. Halen bu üniversitelerde Türk dünyasından binlerce talebe okumaktadır. Bir diğer büyük gelişme ise üniversitelerimizin Edebiyat fakültelerinde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları adıyla kurulan yeni bölümlerin 1992'de Ankara Üniversitesi'nde, 1993'te Gazi ve Muğla üniversitelerinde öğretime başlamasıdır. Bugün bu bölümlerin sayısı 14'ü bulmuştur. Bütün bu gelişmeler sonucunda yetişen uzman ve araştırmacılar 2000'li yıllardan sonra pek çok yayına imza atmıştır. Bunların tam bir listesini vermek zordur. Ancak her bir çalışma ait olduğu lehçenin kaynak eseri sayılabilir. Başlangıçta gramer çalışmaları çok ağırlıkta olsa da zaman geçtikçe sözlükler, destan metinleri, romanlar, hikâyeler vb. edebiyat ürünlerinin sayısı artmıştır. Türk Dil Kurumu'nda 1994 yılında başlayan ve 20'den fazla uzmanın yer aldığı "Karşılaştırmalı Türk Lehçe ve Şiveleri Sözlüğü ve Grameri Saha Araştırması Projesi" ilk ürününü ancak 2006 yılında verebilmiştir: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I Fiil – Basit Çekim adını taşıyan 802 sayfalık bu eser, 20 Türk lehçesinin basit fiil çekimlerini ses düzenleri, tabloları ve işlevleriyle mukayeseli olarak vermektedir. Bu ortak çalışma daha sonra diğer bir çalışmaya ışık tutmuştur. Akçağ yayınlarından çıkan "Türk Lehçeleri Grameri" başlıklı eserde 20 Türk yazı dilinin kısa gramerleri, metinler ve kaynakçalar yer almaktadır. Aynı yayınevi Ahmet Buran editörlüğünde "Çağdaş Türk Yazı Dilleri" başlığı altında 4 kitap yayımlamış (2015), bu serinin tamamlayıcısı olarak düşünülen "Türk Dilinin Uzak Lehçeleri" (2018) ile öğrencilerin ve meraklıların ilgi duyacağı bir kaynak oluşturulmuştur. Türk Dil Kurumu'ndaki "Türk Destanlarının Tespiti, Aktarılması ve Yayımlanması" projesinde de bugüne kadar farklı lehçelerden 36 destan metni yayımlanmıştır (İnt: 1).

Türk lehçelerinin çağdaş edebiyatına ait yayınlar başlangıçta çok az olsa da zamanla artmıştır. Bu alandaki yayıncılardan ilk olarak Kırımlı romancı Cengiz Dağcı'yı anabiliriz. Kırgız romancısı Cengiz Aytmatov, Dağcı'dan sonra Türk dünyasına açılan penceredir. Kazak şairi Olcas Süleymanov'un şiirlerini doğrudan doğruya bir Türk lehçesinden, Kazan Tatarcasından Türkiye Türkçesine aktarılan ilk romandır. Diğer aktarma Tatar romanının kurucusu sayılan Ayaz İshaki'ye aittir: Üyge Taba (Eve Doğru) (2. baskı: 1967). Tabii ki en çok çalışma bize en yakın lehçe olan Azerbaycan edebiyatıyla ilgilidir. Yavuz Akpınar'ın Nebi Hazri ve Bahtiyar Vahabzade neşirlerinden sonra Kuzey Azerbaycan'ın çağdaş edebiyatı, Zeynelâbidin Makas tarafından ele alınır. Makas, 1990'ların başında üç hacimli antoloji neşreder: Azerbaycan Tiyatro Eserleri Antolojisi (1990), Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi (1991), Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi (1992). Bu eserlerde metinler Latin harfleriyle, fakat özgün dilleriyle verilmiştir. Antolojilerin sonunda sözlükler de bulunmaktadır. Türksoy, 1995 yılında Türkmen Şiiri Antolojisi'ni yayımlamıştır. Klasik Türkmen şiirinin en büyük ismi olan Mahtumkulu'yla ilgili önemli bir çalışmayı da burada zikretmeliyiz: Himmet Biray: Mahtumkulu Divanı (KB, 1992). Bu eserde Mahtumkulu'nun bütün şiirleri özgün lehçesiyle verilmiş, kelimeler sayfa altlarında açıklanmıştır. Çağdaş Özbek edebiyatından Sadreddin Ayni, Buhara Cellatları (Çev.: Yalçın Tura, Varlık Yay., 1970), Hüseyin Özbay, Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan'ın Şiirleri (TKAE, 1993), Adil Yakuboğlu, Adalet Menzili (Çev.: Ahsen Batur, Ötüken Neş., 1994), Abdullah Kadiri, Ötgen Künler: Geçmiş Günler (Çev.: Ahsen Batur, Selenge Yay., 2005) ilk aklımıza gelen eserlerdir. Çağdaş Uygur edebiyatından İrfan Ü. Nasrattınoğlu'nun hazırladığı Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi 1985'te yayımlanmıştır. Hülya Kasapoğlu Çengel'in doktora tezi olan Abdurrahim Ötkür'ün Şiirleri I-II (MEB, 2000), şairin şiirlerini ve Türkiye Türkçesine aktarmalarını verir. Çağdaş Kazak edebiyatı içinde, Ferhat Tamir'in Mağcan Cumabayef Öleñderi kitabını, Orhan Söylemez tarafından hazırlanan Çağdaş Kazak Hikâyeleri Antolojisi'ni, Naciye Yıldız'ın Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar (2015) ve Türk Dünyası Aşık Edebiyatı (ed. 2016) çalışmalarını zikredebiliriz. Çağdaş Türk edebiyatları

konusunda yapılan toplu çalışmalar da önemlidir. Bunlardan ilki Türk Dili dergisinin Türk Őiri zel Sayısı V (Türkiye Dışı ağdaş Türk Őiri) (Mart 1996)'dır. Bir diğer eser Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından ıkarılan Türk Dünyası El Kitabı'nın yeni baskısının Türkiye Dışı Türk Edebiyatları cildidir (1998). Bu alışmalar arasından Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi eseri dikkat çekmektedir. 30 cilt hlinde hazırlanan bu projede Nevzat Kösoğlu, Ahmet B. Ercilasun ile Yavuz Akpınar'ın imzası vardır. Çağdaş Türk edebiyatları konusunda bir başka toplu alışma Atatürk Kültür Merkezi tarafından yürütülmüştür. Bu projede dört dizi vardır. Diziler ve yayımlanan ciltler şunlardır: Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi 1-7 (2001-2006), Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi 1-7 (2001-2006), Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi 1-6 (2002-2006), Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü 1-6 (2001-2006). Avrasya Yazarlar Birliği tarafından çıkarılan ve 2007 yılı başında yayın hayatına giren aylık Kardeş Kalemler dergisi de Türk dünyasının son edebî ürünlerini tanıtmaya yönelmiştir. Ayrıca yayınevini Türk dünyası edebiyatları ile ilgili Bengü yayınlarında bastığı roman, şiir, hikâye aktarması gibi eserlerin toplamı dört yüze yanaşmıştır (Ercilasun 2007: 25 ve sonrası).

Türkiye Türkoloji'si bugün Türk lehçeleri alanındaki çalışmalarda gerek araştırıcı sayısı gerek süreli yayın gerekse basılan araştırma eseri sayısı bakımından lokomotif görevini üstlenmiştir. Öyle ki Türk lehçelerinin en uzak kolları sayılan Çuvaşça ve Sibirya lehçeleri alanında bile birçok uzman yetişmiştir. Bu uzmanların yaptığı çalışmalar arasında Feyzi Ersoy'un Çuvaş Türkçesi Grameri (2017), Bülent Bayram'ın Çuvaş Türkçesi Sözlüğü (2019), Fatih Kirişiöğlu'nun Saha (Yakut) Türkçesi Grameri (1994), Ekrem Arıkoğlu'nun rnekli Hakas Türkçesi Sözlüğü (2005), Gülsüm Killi Yılmaz'ın Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu (2010), Ali Ilgın'ın Tarihi Karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi- Biçim Bilgisi (2015), Vildan Koçoğlu Gündoğdu'nun Tuva Türkçesi Grameri (2018) ve Figen Güner Dilek'in Altay Türkçesi Grameri (2022) ilk etapta sayabileceğimiz kaynak eserlerdir (Arıkoğlu 2006: 8 ve sonrası.).

Gramer ve sözlük çalışmaları, metin yayınları, aktarmalar, araştırma ve incelemelerle ağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları üzerindeki çalışmalar durmaksızın ilerlemektedir. Türkiye Türkoloji'si ve Türk aydınları, hızlı ve yoğun bir çalışma içine girerek uzun yıllar süren boşluğu kapatmıştır ve Rusya'dan sonra en çok yayın yapan ülke konumuna gelmiştir. Nitekim sadece bölümümüz akademisyenlerinin 932 akademik faaliyette bulunduğu göz önüne alınırsa bu hacmin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır. Hatta bu yazılar kaleme alınırken Türkiye'de 3 uluslararası bilgi şöleni yapılmıştır. Dolayısıyla birçok yayın da basılmış olacaktır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FINANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ATIşMASI: Çalışmada potansiyel çıkar atişması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

Arıkoğlu, E. (2006). "Türkiye'de Sibirya alışmaları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 21 (Ekim 2006), 7-24.

Ercilasun, A. B. (2007). "Türkiye Trkolojisine Ve Türkiye'deki Türk Lehçeleri alışmalarına Genel Bakış", *Türk Lehçeleri Grameri*. 11-30. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kirişiöğlu, F. (1996). "Atatürk ve Türk Lehçeleri". *Türk Yurdu*, C. 107, (453), 57-60.

Korkmaz, Z. (1992). *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*. Ankara: TDK Yayınları.

ner, M. (2006). "Atatürk ve Türk Lehçeleri". *Türk Dili*, C. XCII, (685), 92-104.

Zülfikar, H. (1974). "Cumhuriyet Döneminde Yurdumuzda Yapılan Türk Dili İle İlgili Kaynak Metin Yayınları", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*. 171-201. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

İnt. 1(erişim: 30.09.2022) <https://www.tdk.gov.tr/yayinlar/yayinlar-yayinlar/kitaplar/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Prof. Dr. Hasan ŞENER

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
hasan.sener@hbv.edu.tr
ID: 0000-0002-5825-8034

10.56387/ahbvedebiyat.1197286

Gönderim Tarihi: 31.10.2022

Kabul Tarihi: 24.03.2023

Alıntı: ŞENER, H. (2023). "Ahmed Burhaneddin'in Cumhuriyet Mefkûresi". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL SAYI-Nisan2023), 41-51.

AHMED BURHANEDDİN'İN CUMHURİYET MEFKÛRESİ

ÖZ: Cumhuriyet Dönemi, Türk milletinin ölüm kalım mücadelesi verdiği bir sürecin sonucunda hem kendi hem de dünya milletleri nezdinde esarete boyun eğmeyeceğini, her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini ispatladığı bir dönüm noktasıdır. Türk milletinin, Kurtuluş Mücadelesini kazanması ve Cumhuriyet yönetimine geçilmesi neticesinde yeni devletin bekasının sağlanması için halkı da topyekûn içine alan birtakım yenilikler yapılır. Bu yeniliklerin ve Cumhuriyet yönetiminin benimsenmesi amacıyla aydınlar, yazarlar, bilim insanları eserlerinde Cumhuriyet vurgusunu ön plana çıkarırlar. Özellikle 1923-1938 yılları arasında yazılan eserlerde Cumhuriyet neslinin nasıl olması gerektiğine ilişkin rol model örnekler sunulur ve ideal bir gençlik tipolojisi oluşturma çabası içine girilir. Bu bağlamda kaleme alınan eserlerden biri de Ahmed Burhaneddin'in *Cumhuriyet Mefkûresi* adlı eseridir. Ahmed Burhaneddin'in 1926 yılında yazdığı ve yer yer nutukvari bir üslup kullandığı *Cumhuriyet Mefkûresi* adlı bu eseri, Darülfünun öğrencileri nezdinde ideal Cumhuriyet gençliğinin nasıl olması gerektiğine dair yazılardan oluşmaktadır. Bu yazılar, *Dârü'l-fünûn Gençliği*, *Hukûk Gençliği* ve *Türk Kadını Hâkim Olabilir mi?* alt başlıklarını içermektedir. Ahmed Burhaneddin, eserinin sonuna Cumhuriyet Halk Fırkası'na güzellmelerde bulunduğu *Gâzî'nin Fırkası'na* başlıklı bir de şiir eklemiştir. Ahmed Burhaneddin, Türk milletinin zorlu süren savaşların ardından esarete boyun eğmeyerek yeniden doğuşunu simgeleyen Cumhuriyet idaresinin en kuvvetli kaynağı olarak millî bilinç ve irfanı görür. Millî bilinç, ulusun bekası, devletin devamlılığı gibi gelecek inşasına dair vurgular, Cumhuriyet'in ilanından sonra devletin de resmi ideolojisi olarak ön plana çıkar. Bu bağlamda resmi ideolojiyi, Cumhuriyet'in değerlerini benimsetmek ve ideal gençlik tasavvurunu yaygınlaştırmak amacı taşıyan Ahmed Burhaneddin, millî bilinç inşası için özellikle Darülfünun öğrencilerine seslenir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Burhaneddin, Cumhuriyet Mefkûresi, İdeal Gençlik, Darülfünun, Hâkim.

AHMED BURHANEDDİN'S CUMHURİYET MEFKÛRESİ

ABSTRACT: The Republican Era is a turning point in which the Turkish nation proved, as a result of a process whereby it struggled for life and death, that it would not bow down to captivity and that it could overcome all kinds of difficulties. In order to ensure the survival of the new state as a result of the Turkish nation's victory in the Independence Struggle and the transition to the Republican administration, some innovations are made that appeal to the people as a whole. To make the people adopt these innovations and the Republican administration, intellectuals, writers and scientists emphasize the Republic in their works. Especially in the works written between 1923 and 1938, role model examples are offered about how the Republican generation should be and efforts and attempts are made to create an ideal youth typology. One of the works written in this context is Ahmed Burhaneddin's work called *Cumhuriyet Mefkûresi*. This work of Ahmed Burhaneddin, titled *Cumhuriyet Mefkûresi*, which he wrote in 1926 by using a speech-like style from time to time, consists of articles on how the ideal republican youth should be with reference to the students of Darülfünun. These articles contain the subheadings of *Dârü'l-fünûn Youth*, *Youth in Law* and *Can Turkish Women Be a Judge?* Ahmed Burhaneddin added a poem titled *To Gâzî's Party* at the end of his work, in which he heaps praise on the Republican People's Party. Ahmed Burhaneddin sees national consciousness and wisdom as the strongest source of the Republican administration, which symbolizes the rebirth of the Turkish nation by not surrendering to captivity after hard wars. Emphasis on the construction of future, such as national consciousness, survival of the nation, and continuity of the state, came to the fore as the official ideology of the state after the proclamation of the Republic. In this context, Ahmed Burhaneddin, who aims to have the official ideology and the values of the Republic adopted and to spread the ideal youth vision, specifically addresses the students of Darülfünun for the construction of national consciousness. In this article, the ideal youth understanding in Ahmed Burhaneddin's work titled *Cumhuriyet Mefkûresi* will be explained.

Keywords: Ahmed Burhaneddin, Ideal of the Republic, Ideal Youth, Darülfünun, Judge.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğu ve ülkenin savaşlarla boğuştuğu bir dönemde 1890 yılında Van'da doğan Ahmed Burhaneddin, Türk bilim tarihinde eserleriyle adından söz ettiren ve çalışmaları ile tıp tarihinde ün kazanan bir bilim insanıdır. Ülkenin savaşlarla boğuştuğu kaotik bir döneme tanıklık eden Ahmed Burhaneddin, posta ve telgraf memurlarından Mehmed Tahsin Bey'in oğludur. İlk ve orta eğitimini farklı yerlerde yapan Ahmed Burhaneddin (Burhaneddin Toker), Şam Tıbbiyesi'ne girer, üçüncü sınıfı okurken Darülfünun Tıp Fakültesine geçer ve 1910 yılında buradan mezun olur (Göksoy, 2001: 390), 1913'te devlet tarafından ihtisas için Almanya'ya gönderilir. 1921'de İstanbul'a döner, Cerrahpaşa Hastanesi'nde çalışmaya başlar ve cerrahi alanda literatüre çok ciddi katkılar sağlayan bilimsel çalışmalar yapar (Bagatur, 2012: 30). Türk tıp tarihinde önemli bilimsel çalışmalara imza atan Ahmed Burhaneddin, 1923 yılında aylık olarak yayımlanmaya başlanan *Türk Tıp Mecmuası*'nın yayın kurulunda yer alır. 1927'de Türk bilim tarihi dergiciliğinde önemli bir yeri olan *Türk Cerrahi Mecmuası*'ni çıkarır. Kader Matbaası'nda basılan ve iki ayda bir yayımlanan dergi, 1927-1934 yılları arasında sadece üç cilt çıkabilmiştir (Dinç, 1993: 112- 115).

1933'te üniversite reformuyla, Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Servisinde görev yapmaya başlayan Ahmed Burhaneddin, kendi kliniğinde önce doçent daha sonra profesör olarak tayin edilir. 1937 yılında evlenir, 1938'de oğlu Biltin Toker doğar. 1939 yılında vekâleten atandığı Tıp Fakültesi I. Cerrahi Kliniği Direktörlüğü görevini 1941'den itibaren asaleten yürütmeye başlar. 1943'te ordinaryüs profesör olur (Göksoy, 2001: 391). 20 Ağustos 1951 yılında kalp krizinden vefat eder.

Osmanlı'nın son dönemlerine ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına tanıklık eden Ahmed Burhaneddin'in 1926 yılında yayımlanan *Cumhûriyet Mefkûresi Darülfünun Gençliği* başlıklı kitabı, kendisini bilim yoluna adanmış bir Cumhuriyet aydınının ideal gençlikten, Cumhuriyet neslinden, beklentilerini içermektedir. Zira Ahmed Burhaneddin, ideal gençlik beklentilerini yansıtırken aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşuna ve kazanımlarına tanıklık etmiş bir bilim insanı, bir aydın olarak kendisinin de mezunu olduğu Darülfünun öğrencileri nezdinde Türk gençliğine rehberlik etme arzusunda olduğunu hissettirir.

Ahmed Burhaneddin'in Cumhûriyet Mefkûresi

Millet olmak, topluluk olarak bir arada yaşamanın ötesinde çok boyutlu ve derinlikli anlamlar taşır. Bir milletin devlet olarak varlığını devam ettirebilme yeteneği de bu anlamların içinde gizlidir. Türkiye Cumhuriyeti, kendinden önce dünyaya kök salan devletlerin bir devamı olarak varlığını sürdürmek için âdeta küllerinden yeniden doğarak tarih sahnesine çıkar. Millet, devletin bekası adına çalışması ve kendi varlığını gelecek nesillere aktarması ise millî bilinçlenme neticesinde gerçekleşecektir. II. Meşrutiyet döneminde hız kazanan Türkçülük, Osmanlılık, İslamcılık ve Batıcılık fikir hareketleri ile devletin yeniden inşası için reçeteler, çözüm önerileri sunan aydınlar ve siyasetçilerin çabaları gerçek anlamını ancak kaçınılması mümkün olmayan savaş meydanlarında bulacaktır. "*Osmanlı'nın yıkılış dönemini fark eden aydınların, geleceğe dönük bu kimlik üretim kaygıları ve çalışmaları yaşanan olayların etkisiyle biçim değiştirir. İdealize edilen kimlik tasarımları olması gerekenden olana doğru kayar. Zira Osmanlı İmparatorluğu çokuluslu yapısından ulus-devlete yani asıl unsurunun egemenliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşecektir.*" (Kanter 2014: 308). Bu noktada ise Cumhuriyet neslinin kimlik inşasında belirlenecek ilkeler önem kazanır. Dönemin aydınları, düşünürleri ve siyasileri de bu yolda çabalar sarf ederler.

Ahmed Burhaneddin, Türk milletinin zorlu süren savaşların ardından esarete boyun eğmeyerek yeniden doğuşunu simgeleyen Cumhuriyet idaresinin en kuvvetli kaynağı olarak millî bilinç ve irfanı görür. Millî bilinç aslında millet olma yolunda bir millî kimlik kazanımı anlamını taşımaktadır. Millet ise Smith'in ifadesiyle: "tarihî bir toprağı/ ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlevî bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir" (Smith 2009: 32). Millet oluşun temelinde millî bi-

linçle kazanılacağı yargısı bu nedenle dönemin aydınlarını harekete geçirir. Millî Mücadele döneminde de gerek gazete yazılarında gerek konferanslarda ve edebî eserlerde sürekli dile getirilen millî bilinç vurgusu, geleceğin inşasında ve savaşların kazanılmasında motive edici bir işlevsellik yüklenmiştir. Millî bilinç, ulusun bekası, devletin devamlılığı gibi gelecek inşasına dair vurgular, Cumhuriyet'in ilanından sonra devletin de resmi ideolojisi olarak ön plana çıkar. Bu bağlamda resmi ideolojiyi, Cumhuriyet'in değerlerini benimsetmek ve ideal gençlik tasavvurunu yaygınlaştırmak amacı taşıyan Ahmed Burhaneddin, millî bilinç inşası için özellikle Darülfünun öğrencilerine seslenir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk gençliğinden beklentilerini *Cumhûriyet Mefkûresi* adlı eserinde muhtasar bir biçimde dile getiren Ahmed Burhaneddin, kendisinin de mezunu olduğu Darülfünuna büyük sorumluluk yükler. Cumhuriyet neslinin ilerlemesinin teminatı olarak görülen yeni insan modeli gücünü ilk olarak bilim ve eğitimden almayı hedefler. Zira dönemin en önemli eğitim kurumlarından biri olan Darülfünunun bilimsel bilgiyi merkeze alarak ilim ve irfan yolunda geleceği kuracak ileri görüşlü nesiller yetiştirmesi, geleceğin inşasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya devletleri arasında saygın bir yer edinmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Darülfünunun, Cumhuriyet mefkûre ve inkılaplarının temsilcisi ve yaşatıcısı olacağını dile getiren Ahmed Burhaneddin, bu çerçevede âdeta bir manifesto kaleme alır. Ahmed Burhaneddin'in gençlerden beklentisi, Türklüğü millî hâkimiyetin ve medeni saadetin en yüce en şerefli mertebelerine yükseltmeleridir. Zira ona göre Cumhuriyet'in yani yenileşme inkılabının en kuvvetli temsilcileri Darülfünun gençliğidir. Nitekim Darülfünun öğrencilerinin Cumhuriyet'e yönelik isyanlara, eylemlere karşı bildiri yayımlamalarını, isyanları kınamalarını ve Cumhuriyet'i korumak için her türlü göreve hazır olduklarını bildirmelerini gelecek adına umut verici bir durum olarak değerlendirir. Bu bağlamdaki örneklerinden biri de Darülfünun tarafından Şeyh Said İsyanı'na karşı yayımlanan bildiridir.

Ahmed Burhaneddin'in bu beklentisinde yeni kurulan Cumhuriyet'in tüm muarızları karşısında kuvvetli bir refleks göstermesi gerektiği beklentisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira kuruluş dönemlerinde kimlik inşa süreçleri sistemin tüm kurumları ile yekpare hareket etmesini âdeta mecbur bırakır. Tüm metinde bu tavrın etkisini görmek mümkündür. Cumhuriyet ile birlikte yeni insan modeli oluşturma çabası içinde olan aydınlar, gelecek inşasında bir yandan geçmişin kötü/olumsuz yanlarını yok etmek öte yandan geçmişteki aidiyetleri güçlü bir şekilde korumak çabasıdadır. Bu nedenle Ahmed Burhaneddin, millî mefkûre terimini metin içinde defalarca kullanır. Yeni bir gelecek projeksiyonu için millî olan değerler ile evrensel olanı birleştirme arzusu da yine bu terimin içinde gizlidir.

Öte yandan Ahmed Burhaneddin Darülfünun gençlerinin Cumhuriyet'i koruma yolundaki reflekslerini millî mücadele karşıtlarını okuldan uzaklaştırmalarıyla gerçekleştirdiklerini de ifade eder. Bu bağlamda ulusun devamlılığını sağlayacak yeni yönetim biçiminin ilim ve irfan sahibi, millî bilince sahip aydın ve idealist gençler tarafından korunmasının önemini vurgular. Bu vurgu, devlet ve milletin aynı mefkûre etrafında tereddütsüz birleşmesi gerektiğini içerdiği gibi uygulama da bu birlikteliğin gerekliliği üzerine kuruludur. Ahmed Burhaneddin'in bu husustaki vurgusu, özellikle millî mefkûre için yaşanması gerektiğine dair bir bilinç inşasını içerir. Nitekim söz konusu eserinde ülkenin kaotik günlerinden kurtulmuş olmanın oluşturduğu güven ortamına işaret ettiği gibi "*Hak yazmalı, hak söylemeli var ise vicdân /Hür yazmalı, hür söylemeli ölse de insân*" dizeleri ile gençliğe hak, vicdan ve hürriyet gibi kavramların önemini hatırlatır. Şiirdeki hürriyet vurgusu, Kurtuluş Savaşı'nın karakteri, hak vurgusu ise evrensel adalet bilincine duyulan saygının göstergesi olarak okunmalıdır. Dolayısıyla milletin toplumsal belleğinde var olan hak ve hürriyet kavramlarına insan odaklı bir yaklaşım sergilenirken geçmişten geleceğe uzanan köklü bir geleneğe de atıfta bulunulur.

Ahmed Burhaneddin, "*İlim ve irfan, fikir ve vicdan hürriyetinin kabil-i tazyîk olmadığı gibi, bir kere bir fikir, darülfünun gençliğinin aşıyan-ı iman ve irfanında cây-ı kabul ve karar buldu mu, artık onu oradan hiç bir kudret çekemez. Ve o fikrin bütün milleti tenvir eden bir güneş gibi doğup yükselmesine hiç bir kuvvet mani olamaz.*" ifadeleriyle Darülfünun nesline büyük bir

sorumluluk ve görev yükler. Bu görevin ilim ve irfan çizgisi ile belirlenmiş oluşu, demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının kaynağını bilgi ve gelişimden almak istediğinin habercisidir.

Ahmed Burhaneddin, kitabının “Hukuk Gençliği” alt başlığıyla yazdığı kısmında, özellikle hukuk öğrencilerine ayrıcalık atfeder ve onlara âdeta yüksek bir tonla, nutuk verir bir edayla seslenir. Zira hukuk; modern demokrasilerin temel belirleyici vasfıdır. Kişi hak ve hürriyetlerinin adil ve şeffaf bir biçimde düzenlenmesi, toplumsal düzenin de bu biçimde şekillenmesini sağlar. Bu açıdan bir tıp profesörü olan Ahmed Burhaneddin’in bu vurgusu oldukça dikkat çekicidir.

Hukuk öğrencilerinin Türkiye’nin müstakbel hâkimleri olduğunu ifade ederken özellikle Cumhuriyet’e yönelik tehditlere, kaos oluşturacaklara karşı dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizer. Bu yöndeki telkinleri de cehalet, kör taassup gibi hususlara hassaten dikkat edilmesi gerektiğine ilişkindir. Bu noktadaki mücadele vurgusu, devlet ile halk arasında değil; üniversite öğrencileri ile gelişimin önündeki unsurların arasındaki mücadeleye odaklanır. Çatışmanın bir tarafının üniversite öğrencileri oluşu, mücadelenin bilim ve taassup arasında geçmesi gereken, sosyal bir süreç olarak algılandığını gösterir. Dolayısıyla bu süreç de demokrasinin doğal gelişim seyrine uygun bir yol izleyecektir.

Ahmed Burhaneddin’in kitabında özellikle üzerinde durduğu meselelerden biri kadınlarla ilgilidir. Nitekim Cumhuriyet modernleşmesinin ilk dönem karakteristik özelliklerinin belirleyicilerinden biri kadınlara verilen haklardır. Döneminde birçok Avrupa ülkesinden kadın hakları konusunda oldukça ileri noktada bulunan Cumhuriyet’in bu yönelimi, Ahmed Burhaneddin’in de özellikle bu konuya vurgu yapmasının sebeplerinden biri olarak düşünülebilir. Bu vesile ile Cumhuriyet’in kadın hakları konusundaki yeniliklerine, inkılaplarına dikkat çeken Ahmed Burhaneddin, kadınların her mesleği icra edebilecek yetide olduklarını dile getirir. Kadınların öğretmenlik doktorluk, yazarlık yapabildikleri gibi hâkim de olmaları gerektiğini vurgulaması kadınların kamusal alanda varlık alanlarının ve söz söyleme yetkilerinin genişlemesine ilişkin bir ideali içermektedir. Öte yandan Cumhuriyet ile birlikte Türk kadınının en yüksek ve medeni milletlerin kadınlarının seviyesine çıktığını dile getirdiği gibi Türk kadınlarının dünyadaki pek çok millete mensup kadından daha iyi bir mevkiye bulduklarını ifade eder ve hâkimlik, mebusluk gibi meslekleri de icra etmeleri ile birlikte bu sınırların daha da genişleyeceğine işaret eder. Türk kadınının yüceltilmesi ve çalışma hayatının içinde aktif bir biçimde yer alması, Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının olduğu gibi Ahmed Burhaneddin’in de önem attığı hususlardan biridir. Nitekim 1930’lardan itibaren kadınlara yönelik düzenlemelerle kadınların kamusal alanda daha fazla yer almaya başlamaları Cumhuriyet ideal ve inkılaplarına ilişkin beklentilerin karşılandığını göstermektedir.

Ahmet Burhaneddin, Türk kadınlarını yüceltirken Millî Mücadele yıllarını da örnek gösterir. Anadolu’daki kadınların millî mücadele sırasında her türlü güçlüğe göğüs gererek askerlere destek olduklarını İstanbul’daki kadınların ise millî mefkûreyi gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerde bulduklarını dile getirir. Türk kadınlarının hiçbir sahada Türk erkeklerinden geri kalmadığını, hâkimlik gibi adalet dağıtacak bir görevde bulunmalarında hiçbir mahzur bulunmadığını ifade eder. Bu bağlamda 13 Şubat 1926’da Talebe-i Hukuk Cemiyeti’nde yaşanan bir olayı aktarır:

“13 Şubat 1926 cumartesi günü saat on beşte Talebe-i Hukuk cemiyetinin Nur-ı osmaniye’deki merkezlerinde genç hukukçular, reis-i fahri: [...] Denizli mebûsu ve Ankara istiklal mahkemesi müddei-i umumiyesi muhterem Necip Ali Bey Efendi’yi bekliyorlardı. Hukuk fakültesi reisi üstad muhterem Aynizade Tahsin Bey Efendi ile katib-i umumi ve tıbb-ı adli müderrisi muhteremi Edhem Akif Bey de muntazırlar arasındaydı. Şuradan buradan konuşulurken bir aralık Edhem Akif Bey yanında bulunan hanımlara manidar bir ibtisam ile: “Demek siz de hâkim olacaksınız. Vay erkeklerin başına geleceklere!” dedi. Hanımların niçin sualine cevaben de dedi ki: “Zira mahkemenize maruz mesaide daima hanımların lehine mütehassis olacağınıza şüphe yok!” Hanımlardan biri derhal şu mukabelede bulundu: “Demek şimdiye kadar siz böyle mi yapıyordunuz!” Gerek kailinin zekâsını gösteren bu zarif nükte, gerek Aynizade Tahsin Bey’in: “Fakat biz hanımları öyle yetiştirmiyoruz.” sözleri üzerine Edhem Akif Bey maksadının

seciyye, terbiye, sa'y itibariyle pek ziyade takdir ettiği hukukçu hanım kızlarına karşı bir latifeden ibaret olduğunu samimi tebessümlerine güşayış veren bir memnuniyetle temin ediyordu.” (Ahmed Burhaneddin, 1926: s.12-13).

Ahmed Burhaneddin, hukuk talebelerinin hükümeti temsil eden mebuslarla münasebetini yansıtırken Cumhuriyet'in sağladığı eşitliklerin de altını çizer. Bu bağlamda saltanat ile Cumhuriyet arasındaki farkı, eşitlik, hak ve hukuk unsurlarını merkeze alarak sert ifadelerle dile getirerek Osmanlı Devleti'nin yönetim biçimini eleştirir. İfadelerin bu kadar sert olmasının nedeni, öncelikle yeni kurulan Cumhuriyet ile ilgili yüksek ideolojik hassasiyet olarak tespit edilebilir. Ayrıca, örnekten hareketle şu nokta da belirlenebilir. Cumhuriyet'in kurucu kadroları Osmanlı Dönemi'nde yetişmiş insanlardır. Cumhuriyet'in getirdiği büyük değişikliklerin iki dönemin şartlarını idrak etmiş insanlar tarafından içselleştirilmesi için özellikle ilk yıllarda zaman zaman oldukça keskin görüş ve uygulamalara tesadüf edilebilir.

Öte yandan Ahmed Burhaneddin, eserinde Cumhuriyet'in hangi durumlardan korunması gerektiği ile ilgili sınırları çizerken Anadolu'dan başlayan Kurtuluş mücadelesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün üstlendiği rolü açıklar ve Cumhuriyet'in ilanının önemini Darülfünun gençliğinin idrak etmesi gerektiğini dile getirir. Talebe-i Hukuk Cemiyeti tarafından Denizli Mebusu Necip Ali Bey'e takdim edilen, Halk Fırkası ve Atatürk'e övgülerden oluşan coşkulu bir şiiri de sadece Darülfünun öğrencilerinin değil bütün Türk gençliğinin hislerinin tercümesi olduğunu söyleyerek eserinin sonuna ekler.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren 18. yy'dan sonra somut bir biçimde ortaya çıkan Türk modernleşmesinin gelişen şartlar dolayısıyla oldukça özgün bir yapısı vardır. Tanzimat Dönemi, Islahat ve Meşrutiyet hareketleri, sonrasındaki I. Dünya Harbi bu sürecin hızlı ve sancılı geçeceğinin göstergesidir. Fakat asıl belirleyici olarak Türk Kurtuluş Savaşı ve sonrasında kurulan Cumhuriyet kendine ait bir düşünce biçimi ve aydın kitlesi vücuda getirir. Bu aydın kitlesinin büyük kırılmalara ve bütün ülkeyi etkileyen kaoslara, savaşımlara tanıklık etmeleri nedeniyle, yeni kurulan Cumhuriyet karşısında oldukça korumacı bir tavır geliştirildiğini söylemek mümkündür. Bu korumacı tavrın öncelikle, “muasır medeniyetler seviyesi” hedefine atıfta bulunarak kaynağını bilim ve gelişmeye ulaştırma gayreti sezilebilir.

Ahmed Burhaneddin 1926 yılında yazdığı *Cumhûriyet Mefkûresi Darülfünun Gençliği* adlı eserinde bir Cumhuriyet aydını bilinci ve hassasiyeti ile eğitim, kadınların toplumsal konumu ve Cumhuriyet'in kazanımları üzerine tespitlerde bulunur. Bu tespitlerin modern aydınlanmacı bir tavrı vardır.

Kitabın dikkat çekici yönlerinden biri, Ahmed Burhaneddin'in modernleşmeyi kavrama biçimi olarak belirlenebilir. Zira bir tıp doktoru ve bilim insanı oluşu, onun Türk modernleşmesini bilim ve irfan yönünden değerlendirmesine olanak tanır. Kitabın ilk bölümünün ismi olan “Darülfünun” başlığı dahi Ahmed Burhaneddin'in modernleşmeyi Türk gençliğinin geleceğe doğru yaptığı bir hamle olarak değerlendirdiği yorumuna kapı aralar. Ahmed Burhaneddin'in kitabın girişini bugünkü anlamı ile “üniversite gençliği”ne “ilim ve irfan” perspektifinden hasretmiş olması, Cumhuriyet'in bir halk hareketi olarak mefkûreleştiğini ispat amacı taşır. Ayrıca bu hareketin bilimsel ve halkçı karakteri, modernleşmenin entelektüel çevrelerdeki ilerleme biçimine ışık tutar. Zaman zaman oldukça keskin çıkışlarla modernleşmeyi anlamlandıran yazar, özellikle üniversite gençliğini yeni Cumhuriyet ideolojisinin koruyucusu ve savunucusu olarak görmek ister.

Ahmed Burhaneddin, kitapta modern Cumhuriyet'in bir başka temel değeri olan “kadın” meselesine eğilir. Hukuk fakültesindeki bayan öğrenciler üzerinden eski-yeni karşılaştırması yapar ve Cumhuriyet'in kadınlara sağladığı kazanımları onların hâkimlik mesleğini yapabilmesi üzerinden inceler. Kitabın bu kısmından sonra kurucu cumhuriyet fikrinin somut ideolojik yansımaları daha belirgin bir biçimde işlenir.

Ahmed Burhaneddin kitabı ile Cumhuriyet ideolojisinin üniversite öğrencileri ve kadınlar üzerinden “halk” nezdindeki yansımalarını yönlendirmek isteği gözlemlenebilir. Bu ilk dönem Cumhuriyet modernleşmesinin keskin üslubunu ve koruyucu tavrını yansıtmaya açısından dikkate değerdir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

Ahmed Burhaneddin (1926), *Cumhûriyet Mefkûresi -Dârülfünûn Gençliği-*, İstanbul: Amedi Matbaası.

Bagatur, A. E. (2012), Ord. Prof. Dr. A. Burhaneddin Toker (1890-1951) ve Usûl-i Cerrahiyye ve Ameliyât ile Gençleştirme Risalesi (1922): XX. Yüzyılın Başında Gençleştirme Çılgınlığı, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları / N History Med Stud*, 2012;18, s.29-42

Dinç, G. (1993) Arap Harfleri ile Türkçe Basılmış Tıbbî- Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme II, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, 5, 96- 131.

Göksoy, E.I (2001) Ord. Prof. Burhaneddin Toker – Ölümünün 50. Yılında Yaşamı ve Eserleri, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, s. 387-431

Kanter, M. F. (2014), *Milli Edebiyat Dönemi Türk Şiirinde Benlik Algısı ve Kimlik Kurgusu*, İstanbul: Kitabevi.

Smith, Anthony D. (2009), *Millî Kimlik* (Çev. Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim.

METİN**[2] CUMHÛRİYET MEFKÛRESİ****Dârü'l-fünûn Gençliği**

Hâkimiyet-i millîyeyi ve onun en mükemmel şekli-i tatbîki olan Cumhûriyet, idâreyi tesis eden büyük inkılâbımızın en kavî mü'eyyidelerinden biri, belki en başlıcası millî şû'ûr ve ʿirfândır.

Millî şû'ûr ve ʿirfânın en kudretli mümessili de münevver gençliktir.

Münevver gençliğin mühim bir kısmını yetiştiren sîne-i feyyâz ise Dârü'l-fünûn'dur.

Hepimizce ma'ûm ve müsellemler olan bu hakâyık şu birkaç kelime-i mukaddimeyle arzdan maksadım, ehemmiyetini hatırlatmak istediğim Dârü'l-fünûn gençliğine ve o meyânda yüksek ve mu'tenâ bir mevki'î hâ'iz olan hukûk gençliğine dâ'ir samîmi bir hasbihâldir.

[3] İnkılâb ve Cumhûriyet mefkûresini yaşatan ve ebediyyen yaşatacak olan, ʿilim ve ʿirfân gençliğidir. Bu gençliğin mühim bir kısmını Dârü'l-fünûn gençliği teşkil eder.

Türklüğü; millî hâkimiyetin, medenî sa'âdetin en ʿâlî, en şerefli mertebelerine yükseltmeği istihdâf eden, bu mukaddes Cumhûriyet, bu mübeccel teceddüd inkılâbının en kuvvetli bir müdâfi'î de Dârü'l-fünûn gençliğidir.

Bu gençlik ki daha geçenlerde Şeyh Sa'îd isyânında hükûmete mürâca'atla, Cumhûriyet uğrunda fedâyî birer nefer olarak hıdmete hâzır olduğunu bildirmişti.

Evet! Bu Dârü'l-fünûn gençliğidir ki en kara günlerde, en kara sultânın gözleri önünde en şedîd milliyetperverliğini, en müfrit Cumhûriyetperestliğini bî-pervâ göstermiştir. Birçok misâllerden birini hatırlayalım:

Gençlik kimi üstâd, kimi ʿallâme geçinen, fakat hepsi de millî mücâdeleyi istihfâf eden, millî mefkûreye lâ-kayd kalan bazı adamları Dârü'l-fünûndan uzaklaştırmıştı.

Zâhiren müderrislere karşı ve sath-bîn nazarlar için basît görünen bu hareketiyle hakikatde düşman dretnotlarının¹ atışlarını milletin kalb-i ma'sûmına **[4]** yağdırmaktan çekinmeyeceğini dâ'imâ ihsâs eden pâdişâha; o son heyûlâ-yı saltanata mukâbeleten Türk ʿilim ve ʿirfânının, Türk fikir ve vicdânının isyânını ihsâs etmişti.

Zemîn ü zamânın, âfâk ü muhîtâtın Türklüğe düşman kesildiği o zamân ancak millî mefkûre için yaşadığını her vesîle ile izhâr eden gençlik, işte bu gençliktir. O gün kâ'inatdan korkmadığını gösterdiği gibi bu gün ve yarın da korkmadığını ve ebediyyen korkmayacağını -Allâh îcâb etdirmesin- îcâbında her kuvvete karşı göstermeğe hâzır ve muktedirdir.

Öyle bir gençlik ki ne saltanat, hilâfet, hükûmet mevki'lerinden kuvvet alan müstebidlerin tehdidinden yılar ne de şöhrat ve kudret-i ʿilmiyye vü edebiyeleriyle mağrûr, fakat kalpleri Cumhûriyet aşkıyla ğayr-i mahrûr müderrislerin telkînine kapılır. Millî mefkûre yolunda çalışırken, müteğallibîn hükûmetin iltifâtlarından müstağnî olduğu kadar istibdâdlarından da bî-pervâdır. Dâ'imâ:

Hak yazmalı hak söylemeli var ise vicdân

Hür yazmalı hür söylemeli ölse de insân

[5] düstûruyla hareket eder ve kâni'dir ki böyle hür gençlere mâlik olmayan bir millet, hâkimiyetini te'mîn edemez. El-hâsıl, kastı idlâl olan hiçbir dâhî, hiçbir âlim onu doğru yoldan şaşırtamayacağı gibi hiçbir mütehakkim, hiçbir cebbâr onu tazyîk edemez. Nitekim ilim ve irfan, fikir ve vicdan hürriyetinin kâbil-i tazyîk olmadığı gibi, bir kere bir fikir, Dârü'l-fünûn gençliğinin

¹ Dreadnought

âşiyân-ı îmân ve irfânında cây-ı kabûl ve karâr buldu mu artık onu oradan hiç bir kudret çeke-
mez ve o fikrin bütün milleti tenvîr eden bir güneş gibi doğup yükselmesine hiç bir kuvvet mâni
olamaz.

Bu her milletde böyle olduğu gibi bizde de böyle ve daha ziyâde böyledir. Fakat şuna
emin olmalıyız ki Türk Dârü'l-fünûn gençliğinin âfâk-ı şu'ûrundan bu millete hayat-bahş olma-
yacak bir güneş doğmaz.

Hukûk Gençliği

Hasbihâlimiz başlarken Dârü'l-fünûn gençliği içinde mühim bir mevkiî hâiz olan hukûk
gençliğini mevzu-bahs **[6]** edeceğimi arz etmişdim.

Talebe-i hukûk, işte Türkiye'nin müstakbel hâkimleri! Ey içlerinde pek kıymetli ve güzîde
hanım hemşîrelerimiz de bulunan genç, hür ve âdil hâkimleri!

Muhterem hukûkçu arkadaşlar! Siz bu kahramân milletin, bu civanmert, âli-hısal Türk
halkının hâmi-i hukûku olacaksınız. Hele siz hukûkçu hemşîreler! Siz bu mukaddes nevzâd
cumhûriyetin, dâhilî hâinlerine karşı en sıyânetkâr melekleri olacaksınız! Hâricî düşmanlar
tecâvüz ederlerse karşılarında erkek, kadın bütün evlâd-ı milleti bulurlar. En kâdirinden en âci-
zine kadar her ferd-i millet bu gazada bir sûretle vazîfedârdır. Fakat dâhilî düşmanların ta°ar-
ruzlarına karşı açılan mücâdeleye ancak salâhiyetdâr bulunan mümtâz, mahdûd ve mu°in
evlâd-ı vatân iştirâk ederler. Ve bu dâhilî mücâdeledeki şeref-i gâlibiyet, hâricî muhârebedeki
şân-ı muzafferiyet mertebesinde yüksekdir; fakat şu muhakkaktır ki hâricîden ziyâde dâhilî
hezîmet felâket-âverdir.

Bunu daha iyi izâh edebilmek için dâhilî düşmanların en bâriz hüviyyet ve mahiyetlerini
hatırlatmak isterim: Cehâlet ve kör ta°assub, istibdâd ve irticâ, te°addî ve tagallüb, fakr u
sefâlet, sıhhat-i umûmiyyeyi tehdîd eden emrâz...vb. **[7]** Cehâletle ta°assubun karşısına mu-
°allimler, muharrirler, mürşidler...

Fakr u sefâletin karşısına büyük müteşebbisler, büyük idâre-i iktisad, fen adamları...
Emrâzın karşısına tabîpler... İstibdâd ve irticâ°ın, te°addî ve tegallübün karşısına da azâmet-i
adâletin, mehâbet-i istiklâlînin, iclâl-i cumhûriyetin timsâl-i zî-hayâtı olan hâkimler çıkar!

Türk Kadını Hâkim Olabilir Mi?

Bunda tereddüt edilecek ne vardır?

Kadın muallim oluyor, muharrir oluyor, tabîb oluyor, oluyor, oluyor da yalnız hâkim mi
olamıyor?

Kadının erkeğe nispetle daha asabî ve hassas, daha şefkatli, daha rikkat-ı kalbe mâlik
olması mı mûcib-i endîşe oluyor?

Hâkimlik, evâmîr ü mezâlîm-i istibdâdî icrâyaya memûr cellâdlık mıdır ki bir kalb-i rakîk ü
şefîk sâhibinin yapmayacağı bir iş olsun! Daha başka ne mülâhazalar vardır?

Hâkimlikde aradığımız: bî-terafîlik, itidâl, hiss-i adâlet gibi evsâfı mı bir kadında bulama-
yız?

[8] Evet! Ben de kuvvetle zannederim ki: mücrimiyeti tahakkuk eden bir kâtil-i müteam-
midin cezâ-yı idâmına hükmederken bir kadın hâkim, erkek hâkim derecesinde bî-teraf ve iti-
dâline sâhip olamaz. Fakat bu tarafgîrliği, bu fart-ı teessür ü teheyyücü hiç bir zamân mücrimin
lehine olmaz. Ve hiç bir zamân hakkın, adâletin ziyâına bâdî olmaz, belki şiddetle tecellîsine
bâis olur.

Kâbil-i tasavvur mudur ki galeyân u heyecâna gelen bir kalb-i hassâs ortada mazlûmun
manzara-i fecîi dururken zâlimin lehine mütehassıs olsun.

Hele zulm u ihânete uğrayan Türk'ün medâr-ı necât u hayâtı olan rûh-ı cumhûriyet
olursa!..

Bu cumhûriyet ki, Türk kadını en yüksek ve medeni milletlerin kadınları derecesinde merâtib-i içtimâiyeye yükseltmiştir. Bu cumhûriyet ki: bu dünyâda hiçbir millet kadınlığının şiddetli temennî ve tahassürlerine rağmen henüz nâil olmadıkları birçok âlî ve siyâsî nimetleri, şerefleri Türk kadınına -liyâkat ve haklarını teslîmen- vermeye âmâdedir. Şimdi Türk hanımı, hâkim mevkîine geçince, asırlardan beri zincîrler, tehlikeler, ıztırâblar içinde kıvranan hayâtının [9] mûncî-i mübecceli olan cumhûriyete, değil taarruz edenleri kahretmek, sinsice yan bakanların bile gözlerini oymak hükmünü verirken azamî gazab ve heyecânında pek âdil, pek müsîb, pek haklı olmaz mı?

Erkeğe tesbitle kadının hislerinde daha müfrit, müteheyyic, daha rakîk ü şefîk olması hâkimlik vazîfesini îfâ ederken gâye-i adâlete daha derin heyecân, daha şedîd harâretle hâdim olmasından başka bir netîce göstermez. Hem efendim! Sâha-i hayâta en evvelâ çocuk şeklinde arz-ı vücûd eden insânî günlerce, haftalarca değil senelerce sîne-i rahîminde sıyânet eden kadın değil midir? Evet! Nesl-i beşeri yalnız tevîd değil, fakat bekâsını temîn eden de odur. Hayât-ı beşeri senelerce münhasıran onun ihtimâm-ı şefkatine tevâden çekinmiyoruz da, insânlar arasındaki ihtilâfât-ı hukûkiyyenin halline -birçok kuyûd u şurût ile- onları erkeklerle muhteliten memûr etmekten mi ictinâb edeceğiz? Yok yok! Bundan büyük mantıksızlık, manâsızlık olur mu?

Bâ-husûs burada mevzû-bahsimiz, bütûn cihân kadınları içinde, fâikiyyet-i fazîletini hepimizin takdîr etdiğimiz Türk hanımıdır.

O Türk hanımı ki ona lâyıf olduğu hürmet ve itimâdı [10] gösteriniz, ona hod-perestâne bir gurûr ile değil, fakat vakûrâne de olsa kadirşinâsâne bir tevâzu'la muâmele ediniz, göreceğiniz mukâbele ciddiyet, samîmiyet, istikâmet, nezâhet, nezâket, şefkât ve sadâkatdır.

Hayatda bunun aksini gördüklerini iddiâ edenler evvelâ kendilerinden beklenenin aksini gösterenlerdir. El-hâsılı hangi nokta-i nazardan düşünülürse düşünülün Türk hanımı hâkim, hattâ mebûs olabilir ve olacaktır.

Meseleyi tetkîk edersek (Türk hanımı hâkim olabilir) kanâatini yalnız nazariyâtdan değil, fakat tatbîkâtdan amelî, fiilî hayât sâhasından da alabiliriz. İşte, Anadolu kadını! Büyük Mehmetcik mücâdele-i milliyede ne kadar yükselmişse, her yükseldiği noktada, dağda, ovada, kırdâ, çamurda, cephe ve her yerde dâima nâsiye-i bülendi üstünde teselliyet-bahş nazarlarıyla titreyen melekler görmüştür:

Muazzez Fâtımalar! Mübeccel Âişeler!

Anadolu'da onlar o sûretle çalışırken, İstanbul'daki hemşirelerimizin de başka sâhalarda olsa da yine aynı mefkûre-i milliyi istihdâf eden kıymetdâr mesâisini dâimâ şükran ve iftihârla yâd edebiliriz değil mi?

[11] Şu hâlde Türk hanımı hangi cehd ü fedâkârî, hangi azm ü irfân sâhasında Türk erkeğinden geri kalmıştır ki, tevzî-i adâlet vazîfesine iştirâkindе mahzûr-ı mutasavver olsun.

İşte inzâr-ı tatbîke iftihârla âmâde duran bütûn Türkiye mektepleri ve onların ikdâm ü devâm, zekâ vü seciyye, ahlak ü terbiye itibâriyle erkek arkadaşlarının mağbûtı olan hanım müdâvimleri!..

13 Şubat 1926 Cumartesi günü saat on beşte Talebe-i Hukûk cemiyetinin Nûr-ı osmâniye'deki merkezlerinde genç hukûkçular, reîs-i fahrileri Denizli mebûsu ve Ankara istiklal mahkemesi müddeî-i umûmiyesi muhterem Necip Ali Bey Efendi'yi bekliyorlardı. Hukûk fakültesi reîsi üstâd muhterem Aynizâde Tahsîn Bey Efendi ile kâtib-i umûmî ve tıbb-ı adlî müderris-i muhteremi Edhem Akif Bey de muntazırlar arasındaydı. Şuradan buradan konuşulurken bir aralık Edhem Akif Bey yanında bulunan hanımlara mânidâr bir ibtisâm ile: "Demek siz de hâkim olacaksınız. Vay erkeklerin başına geleceklere!" dedi. [12] Hanımların niçin suâline cevâben de dedi ki: "Zirâ mahkemenize marûz mesâilde dâimâ hanımların lehine mütehasis olacağınıza şüphe yok!" Hanımlardan biri derhal şu mukâbelede bulundu: "Demek şimdiye kadar siz

böyle mi yapıyordunuz!” Gerek kâilinin zekâsını gösteren bu zarîf nükte, gerek Aynîzâde Tahsin Bey’in: “Fakat biz hanımları öyle yetiştirmiyoruz.” sözleri üzerine Edhem Akif Bey maksadının seciye, terbiye, sa’y itibâriyle pek ziyâde takdîr ettiği hukûkçu hanım kızlarına karşı bir latîfeden ibâret olduğunu samîmi tebessümlerine güşâyîş veren bir memnûniyetle temîn ediyordu. O esnâda bütün gözleri bir lem’a-i meserretle parlatan bir ses işitildi.

–“Necib Ali Bey Efendi teşrîf etdiler” Necib Ali ve birlikte teşrîf ettikleri refîkleri Denizli mebus-ı muhteremi beyefendiler, samîmi alâkadârlıkları vecden necîbâne tevâzûlarıyla genç kalpleri tashîr ve tesrîr ediyorlardı. Talebe-i hukûk, [13] ders formalarının Matbaa-i Amîre’de meccânen tab’ı, talebeye meccânen tevzîi, talebe yurdu tesîsi, devâm mecbûriyeti ile müşkîl vaziyette kalan memûr talebenin mensûb oldukları devâirden mezûniyetlerinin temîni gibi zâhîren basît görünen, fakat hakîkatde tahsîl hayatının en mühîm mesâilinin, en müberrem ihtiyâcâtının hall ve tatmîni husûsunda ettikleri ve edeceklerini vaad buyurdıkları kıymetdâr ve lütûfkar delâletlerinden dolayı Necîb Ali Bey Efendi’ye ve refîk-i muhteremlerine en harâretli şükranlarını arz etdiler.

Dârü’l-fünûn hukûk gençliği o gün orada, Necîb Ali Bey ve refîk-i muhteremlerinin, sîma ve sözlerinde bütün hâkimiyet-i millîye müesseselerinin, bütün hükûmet-i cumhûriyenin şahsiyetini ve bu şahsiyetin gençliğe verdiği kıymeti, ehemmiyeti bir baba samîmiyetiyle açtığı şeh-râh-ı istikbâl ü ikbâli seziyor.

Ve o iki mebûs-ı muhterem de bu hukûk gençliğinde bütün Dârü’l-fünûn, bütün vatan gençliğini görüyor ve bu gençliğin mefkûre-i cumhûriyete pâyânsız bir muhabbetle âşık [14] bir babanın a’zamî itimâd ve himâyesine hakîkatden lâyıf bir gençlik olduğunu görmekte meserret ü mefharet hissediyorlardı.

Oh! İşte bugün hükûmetle gençlik arasındaki münâsebet, müşfik baba ile sâdik evlâd beynindeki muhabbet-i samîmiyyeden ibâretidir. Hâlbuki yakın bir mâzîde on sekiz sene evveline gelinceye kadar o baba bu evlâdına ne kadar müstebid, ne kadar hod-kâm, ne kadar mütevehhim ü mütecessis, hattâ ne kadar düşmandı. Ve bu evlâd da o babaya ne kadar soğuk, ne kadar münfa’îl, ne kadar müştekî, hattâ ne kadar âsî idi.

Bu evlâdını her zamân her vesîle ile tazyîk etmek, menfâlara, zindânlara, denizlere atmak, boğmak için o babanın elinde bütün kavânîn-i devlet, bütün kuvvâ-yı hükûmet birer cellâd te’sîsât ü teşkîlâtı ittihâz edilmişdi.

Bu mazlûm olduğu kadar ma’sûm evlâd halâs ü hürriyet isteyen ve bu uğurda kim bilir ne zamânlardan beri, ne sayısız kurbânlar veren isyânlarla, kah alenî ve kah kalbî isyânlarla sarsılır, sarsılırdı. Nihâyet bu evlâd [15] on sekiz sene evvel, Rumeli’de bir (on temmuz) sabâhı başlayan ilk muvaffak hamle-i isyânında o babanın hâ’in bir üvey baba olduğunu görmüş, anlamış ve o gündend beri yıllarca aradığı hakîki hüviyyetini, en nihâyet Anadolu’da sevgili Gâzî’sinin zaferinde bulmuşdu. Evet! O büyük Gâzî’nin büyük zaferi olan bu Cumhûriyet der ki Türk gençliğinin nâ’il olduğu ve olacağı bütün sa’âdetleri te’mîn etmişdir. Bunu pek iyi idrâk eden Dârü’l-fünûn gençliği Gâzî’nin ve onun cumhûriyet mefkûresini yaşatan Halk Fırkası’nın en âteşin perestişkârı, en rasîn istinâdgâhı, en tabî’î a’zâsıdır.

Gençlik bu perestişlerini zamân zamân izhâra fırsat bulmakla müftehar ve bahtiyâr olur. Ve bu samîmi tahassüslerini her vesîleden istifâde ile arz etmeyi millî, vicdânî bir vecîbe-i şükran bilir.

İşte bu vecîbenin îfâsı maksadıyladır ki o gün Necîb Ali Bey’e takdîm edilen şu âtîdeki manzûme, yalnız hukûklu nâzımının değil, bütün Dârü’l-fünûn, bütün Türk gençliğinin tercümân-ı hissiyâtıdır:

Gâzî'nin Fırkası'na

Halk Fırkası, Hak fırkasıdır Türkiye'mizde
Gâzî Paşa'dır çünkü re'îsü'r-rü'esâsı
Oh! İşte odur vâzı'ı bânî-i esâsı
Bir şâhika-i şândır o millî kayamızda
Zâten o değil miydi veren Türk'e zafer nûr
Zâten o değil miydi eden milleti mesrur

Türk halkını ihyâ ile i'lâya peyamber
Müncîdir o "Türk yurdunu şems-i medeniyet
Parlatmalı" Âh! İşte budur ondaki niyyet
Pek muhterem erkânına âmâline rehber
Mâdem ki Gâzî gibi bir nûr-ı zekâ var
Halk Fırkası îmân ile ta'zîme sezâvâr

İrşâd dehâsıyla onun etdi bugün Türk
En hürce teceddüdle te'âlîsini te'mîn
Her sâha-i azminde de yapmakta düğün Türk
Zaferlerin etmekde tevâlîsini te'mîn.
Himmatleri Gâzî Paşa'nın gün gibi zâhir
Kahrolsun eğer kim ona olmazsa muzâhir.

Ahmed Burhaneddin

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dr. Öğr. Üyesi
Hülya YİĞİT ÖZÜDOĞRU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
hulya.yigit@hbv.edu.tr
ID: 0000-0001-5504-1641

10.56387/ahbvedebiyat.1263289

Gönderim Tarihi: 10.03.2023

Kabul Tarihi: 09.04.2023

Alıntı: YİĞİT ÖZÜDOĞRU, H.
(2023). "Coğrafya Öğretmenlerinin
Coğrafi Sorgulama Çalışmaları Ve
Yaşadıkları Sorunlar". *AHBVÜ
Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL
SAYI-Nisan2023), 53-72.

COĞRAFYA ÖĞRETMENLERİNİN COĞRAFI SORGULAMA ÇALIŞMALARI VE YAŞADIKLARI SORUNLAR

Bu çalışma 4. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi'nde (7-9 Ekim 2022 Karabük) "Coğrafya Öğretmenlerinin Coğrafi Sorgulama Yöntem ve Becerilerine İlişkin Uygulamalarının İncelenmesi" başlığı ile sözlü sunulan ve özet metni yayınlanan bildirinin, genişletilerek güncellenmiş şeklidir.

ÖZ: Bu araştırma, coğrafya öğretmenlerinin coğrafi sorgulama anlayışı ve bu anlayışı şekillendiren faktörler ile coğrafi sorgulama çalışmalarında benimsedikleri rolün, öğrenme ortamındaki uygulamalarının ve uygulamada yaşadıkları sorunların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma, 2021-2022 eğitim öğretim yılında 209 coğrafya öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modeliyle yapılan bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Çalışmada, yarı yapılandırılmış ve çoktan seçmeli anket sorularından elde edilen verilerin frekans ve yüzdelerle hesaplanmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar belirli temalar ve kodlar altında birleştirilmiştir. Bulgulara göre öğretmenlerin yarısından fazlası coğrafi sorgulamanın bir yaklaşım olduğunu kabul etmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin %15,3'ü coğrafi sorgulamayı daha önce hiç duymamıştır. Öğretmenler coğrafi sorgulama çalışması yapmak için soru ve sorunlara odaklanmıştır. Özellikle de çevre ve toplum ünitesi kapsamında ki sorunlardan örnekler vermişlerdir. Öğretmenlerin sorgulama konusu olarak belirledikleri tematik alan Türkiye'dir. Sorgulamada ön plana çıkan bazı temel kavramlar mekân, bölge, konum, jeopolitik, yer ve zamandır. Materyal olarak haritalar sorgulama için önemini korumuştur. Coğrafi sorgulamanın arazi çalışmasıyla yapılabileceği düşüncesi oldukça yaygındır. Doğal afetler, deprem, kuraklık, küresel ısınma, iklim değişikliği, göç, gıda krizi gibi güncel sorunları sorgulamayı tercih etmişlerdir. Öğretmenler, başta motivasyon olmak üzere coğrafi bilgi ve beceri eksikliğine kadar pek çok soruna değinmişlerdir. Öğretmenler, çoğunlukla öğrenme ortamında kapalı sorgulama modeline uygun rolleri benimsemişlerdir. Sonuçlar; sınıfta öğretmenler tarafından, öğrencinin etkinliklerle meşgul olduğu geleneksel öğretime monte edilmiş bir yaklaşımın uygulandığını göstermiştir. Coğrafya öğretmenlerinin coğrafi sorgulama becerilerini geliştirmek için mesleki bilgilerinin pedagojik alan bilgisiyle desteklenmesi önerilir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Orta Öğretim, Sorgulama, Beceri, Sorun.

GEOGRAPHY TEACHERS' GEOGRAPHIC INQUIRY STUDIES AND THE PROBLEMS THEY FACE

ABSTRACT: This study was conducted to determine geography teachers' understanding of geographic inquiry, the factors shaping this understanding, the role they adopt in geographic inquiry studies, their applications in the learning environment and the problems they experience in the application. The research was conducted with 209 geography teachers in the 2021-2022 academic year. The questionnaire used in this research, in which survey design was used, was developed by the researcher. In the study, frequency and percentage values of the data obtained from the semi-structured and multiple-choice survey questions were calculated. The answers given to the open-ended questions were combined under certain themes and codes. According to the findings, more than half of the teachers accept that geographic inquiry is an approach. Of the teachers participating in the study, 15.3% had never heard of geographic inquiry before. Teachers focused on questions and problems to conduct geographic inquiry work. They gave examples of the problems especially related to the 'environment and society' unit. The thematic area identified by the teachers as the subject of inquiry is Turkey. Some of the key concepts that come to the fore in the inquiry are space, region, location, geopolitics, place, and time. As for the material, maps have remained important for inquiry. The idea that geographic inquiry can be done through fieldwork is quite common. They preferred to question the current problems of Turkey and the world such as natural disasters, earthquakes, drought, global warming, climate change, migration, and food crisis. Teachers mentioned many problems ranging from motivation to lack of geographical knowledge and skills. Teachers mostly adopted roles appropriate to the closed inquiry model in the learning environment. The results showed that in the classroom, an approach that is embedded in traditional teaching, where students are engaged in activities, was applied. In order to improve geography teachers' geographic inquiry skills, it is recommended to support their professional knowledge with pedagogical content knowledge.

Keywords: Geography, Secondary Education, Inquiry, Skill, Issue.

Giriş

Coğrafya eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerin coğrafi bakış açısı ile etraflarında yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunmalarını sağlayan coğrafi bilgi, beceri, değer ve tutumları kazanmalarına yardımcı olmaktır. Bunu akılda tutarak, eğer her seferinde küresel, bölgesel veya yerel ölçekte beliren yeni coğrafi niteliklere sahip konu veya sorunları coğrafya dersi öğretim programlarına ekleyerek öğrencilere aktarmaya kalkışırsak katmerlenmiş bir program yapısı ortaya çıkar. Dolayısıyla öğrencilerin öğrenmesini karmaşa ve yoğunluktan kurtarmaya yardımcı olacak bir yöntem veya yaklaşıma ihtiyacımız var. Bu yaklaşım şimdi sorulup, gelecekte de sorulmaya devam edebilecek bir sorunun ve bu sorunun cevaplanması için ihtiyaç duyulan sorgulama sürecinin öğretimidir. Coğrafyacılar aynı soruyu, yıllar sonra ya da dünyanın başka bir yerinde tekrar sorduklarında öğrenciler tarafından farklı yanıtlanacaktır. Asıl mesele sorunun yanıtının ne olacağı yerine öğrencilerin sorunun nasıl sorulacağı ve yanıtlanacağı ile yanıtları etkileyen değişkenlerin tespitinin öğrenmesini sağlamaktır. Bu yönüyle coğrafya eğitiminde sorgulama yapmak için harcanacak çaba değerlidir. Çabanın en önemli kısmı da öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin, öğrencilerine coğrafi sorgulamalar yaptırabilmeleri, coğrafi bilgisini, pedagojik bilgisiyle sentezleyerek anlamlı öğrenme deneyimlerine çevirebilmelerine bağlıdır. Coğrafi sorgulamanın öğretmenler için zorluğu da buradan kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin sorgulamaya yönelik etkinliklere katılmalarını sağlayacak fırsatlar sunabilmeleri için öncelikle kendilerinin sorgulamaya dayalı öğrenme yöntemine, sorgulama becerileri dâhil pek çok beceriye sahip olmaları gerekir. Roberts (1998) öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı nasıl anladıkları ve sınıflarında nasıl uyguladıklarını tespit etmek için yaptığı çalışmada, öğrenme ortamında birbirinden farklı oldukça fazla anlayışa ve uygulamalara rastladığını belirtir. Bu durum bir yaklaşım olarak sorgulamanın esnek ve öğrenene göre şekil alan yapısından kaynaklanmaktadır. Coğrafi sorgulamanın öğrenme ortamında kullanılması için birbirinden farklı modeller geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Dünyanın farklı ülkelerinde orta öğretim öğrencileri için hazırlanmış coğrafya dersi öğretim programları, standartları veya projelerinde coğrafi sorgulama ortak bazı özelliklere sahiptir. Tümünde sorgulama, merak duygusunun geliştirilmesi ile sorulan bir soru ve sorunun çözümüne giden yoldaki anlamlı öğrenme sürecini içermektedir. Bir sorgulamayı coğrafi yapan olgu, sorgulama sürecinde cevabına ulaşılmak istenen soruların coğrafya disiplinine özgü olmasıdır. Bu sürecin yürütülmesinde iki ile dört arasında değişen sayıda sorgulama modeli bulunmaktadır. Bu modeller genellikle, doğrulama, yapılandırılmış (kapalı), rehberli, açık sorgulama olarak adlandırılır (Tafoya, Sunal ve Knecht, 1980 Roberts, 2003; Duban, 2008; Çıtak, 2016; Karademir, 2017). Sorgulamaya dayalı öğrenmede öğretmenin ve öğrencinin sorgulama sürecindeki rolleri, bu modellerin hangisini benimsediğine göre değişir. Doğrulayıcı sorgulamada öğrenci ve öğretmen geleneksel rolü benimsemiştir. Kapalı sorgulamada yönlendirme ve süreci yürütme sorumluluğu tamamen öğretmendeysen, öğrenci öğrenmede ya çok az özerklik sahibidir ya da hiç değildir. Kapalı sorgulamadan açık sorgulamaya doğru gidildikçe öğretmenin öğrenci ve öğrenme süreci ile ortam üzerindeki kontrolü zayıflar ve öğrencinin özerkliği artmaya başlar. Kapalı sorgulamada sorgulamayı başlatan soruyu öğretmen kendisi sorarken, rehberli sorgulamada öğrenciyi daha önceden belirlenmiş sorular arasından bir veya bir kaçını seçip üzerinde çalışması için yönlendirir. Açık sorgulamada ise soru, tamamen öğrencinin istekleri ve ilgileri doğrultusunda kendileri tarafından sorulur (Tablo 1). Açık sorgulamada öğrenci merkezli aktif öğrenme sürecinin uygulandığı; öğrencinin etkin, öğretmenin kolaylaştırıcı olduğu role uygun davranış sergilenir. Öğrenciler öğrenmelerinin sorumluluğunu alarak, pasif alıcı durumundan öğrenmesini anlamlandırarak geçmişteki öğrendikleri ile yeni öğrendikleri arasında bağ kurup aktif düşünen, araştıran ve dolayısıyla öğrenen konumuna yükselir. Bu sorgulama türünde öğretmenin kontrol ve denetimci rolü azalarak öğrencisine desteğe dönüşür (Spronken-Smith, & Walker, 2010).

Tablo 1. Sorgulama modelleri ve sorgulamanın aşamasına göre roller

Aşama	Model	Kapalı	Rehberli	Açık
İçerik		Konu öğretmen tarafından belirlenir.	Öğrenciler bir konuyu seçerler.	Öğrenciler temayı seçer.
Sorular		Sorular öğretmen tarafından belirlenir.	Öğretmen öğrencileri teşvik eder.	Soruları oluşturur ve araştırmayı planlar.
Veri		Öğretmen tarafından hazırlanır ve öğrencilere sunulur.	Öğrenciler veriyi sorgulamaya teşvik edilir.	Öğrenciler veriyi/ bilgiyi seçer.
Veriyi anlamlandırma		Öğrenci belirlenen aktiviteleri/ programı takip eder.	Öğrenciler kendilerine sunulan yöntem ve teknikler arasından seçim yaparak kullanırlar.	Öğrenciler kendi analiz ve yorum metotlarını seçer.
Öğrenme süreci		Öğretmen tüm kararları alarak bilgiyi inşa etmeyi kontrol eder.	Öğretmen, öğrencilerin coğrafi bilgiyi inşa etmeleri için fırsatlar sunar.	Kendi sonuçlarına ulaşırlar ve konu hakkında kendi kararlarını verirler.

Kaynak: Roberts, M. (2003). *Learning through enquiry. Making sense of geography in the key stage 3*. UK: Geographical Association.

Projeden etkinliğe, kadar değişen yapılara sahip olan coğrafi sorgulamayı (Spronken-Smith, 2008) Roberts yapısalcılıkla özellikle de Vygotsky'in çalışmalarıyla ilişkilendirir (2003, 2013). Vygotsky'e göre çocuklar, yetişkinler ve diğer çocuklarla işbirliği içinde çalıştıklarında bilişsel olarak gelişirler. Bunun içinde bir yetişkinin yardımına ihtiyaç duyar. Öğretmene düşen görev dışsal denetimi azaltırken, içsel denetimi ve öğrencinin kendi kendini düzenlemesini desteklemektir (Senemoğlu, 2020, s. 60-63).

2005 yılında hazırlanan coğrafya dersi öğretim programında (CDÖP) coğrafya derslerinde öğrenme içeriğine çok fazla odaklanıldığı, bunun yerine içerikle beraber becerilere yönelmenin bir ihtiyaç olduğu ve öğrencilerin dünyayı anlama ve anlamlandırmasında bu yeni yöntemin daha başarılı olacağı vurgulanmıştır. Coğrafi sorgulama becerisinin aşamaları belirlenmiş ancak öğrenme ortamında nasıl uygulanacağı ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır (CDÖP, 2005, 2018). Türkiye'dekine benzer şekilde Rawling'de İngiltere'de sorgulamanın coğrafya öğretimindeki değeri hakkında fikir birliği olduğu ve sorgulamanın çerçevesi konusundaki belirsizliklerin devam ettiğini vurgular. Bu durum programlardaki uygulamaya dönük yetersiz açıklama (Rawling, 2000) ve eğitimcilerin coğrafi sorgulamayı nasıl anladıkları konusunda bir uzlaşma içinde olmamaları ile açıklanabilir (Roberts, 1998). Türkiye'de de bazı çalışmalarda, coğrafya derslerini öğrenmeye yönelik yaklaşım olarak kabul edilen sorgulama diğerlerinde beceri veya beceri topluluğu olarak vurgulanmaktadır (Balcıoğlu, 2004 ve 2011; Ünlü, 2011 ve 2014; Akça, 2014; İlhan, Gülersoy ve Çelik, 2017; Artvinli, 2020, Yiğit Özüdoğru, 2021).

Elbette coğrafi sorgulama süreci, başta coğrafi sorgulama becerisi olmak üzere coğrafi olan ve coğrafi olmayan pek çok becerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Coğrafi sorgulamanın basitçe bir dizi beceri olduğu düşüncesi devam ederse programlarda öğretilenlerden çok daha fazlası olan coğrafyanın ve dolayısıyla coğrafi bilginin inşası konusu nasıl ele alınacaktır. Davidson (2009) bir beceri olarak ifade edilen " coğrafi sorgulamayı gerçekte bir beceri

olmanın ötesinde çok çeşitli öğretme ve öğrenme stratejilerini kapsar” sözleriyle açıklığa kavuşturmuştur. Sorgulamada süreç, sonuçlardan daha önemli ve araştırmaya yönelik davranışın geliştirilmesi bilgi edinmeden daha belirleyicidir (Fichten, 2019). Özellikle sınıfta geliştirilen (Roberts, 2003) ve etkinlikler ile sınırlı olmayan sorgulamanın yapısını belirleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Sorgulamanın öğrenme ortamında doğru bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmenlerin coğrafi sorgulamanın temel taşlarını tüm yönleriyle güçlü bir şekilde kavraması gerekir. Çeşitli sebeplerden dolayı günlük rutine odaklanan öğretmenler, sınıf ortamında coğrafi sorgulamanın nasıl yapılacağını veya nasıl daha iyi yapılacağını gözden kaçırmaktadırlar.

Türkiye’de öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı tüm yönleriyle benimsemelerinde etkili olan bazı faktörler vardır. Lisans ve lisansüstü düzeyde yapılan öğretmen eğitimleri, MEB’in öğretmenlerin gelişimlerini desteklemek amacıyla yaptığı hizmet içi eğitimler ve ders kitapları yazarlarının coğrafi sorgulama anlayışı bu etkenler arasındadır. Halen bazı eğitim fakültelerinde coğrafi beceriler zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Hizmet içi eğitimlerde coğrafi becerilere ayrılan süre yetersizdir ve MEB ders kitaplarında coğrafi sorgulama anlayışı, gözlem veya öğrenme sonucu elde edilmiş bilgiyi cevaplamaya yönelik sorularla sınırlıdır. MEB’in ders kitapları ve yardımcı etkinlik kitaplarında, kısmen coğrafi sorgulama ile ilgili, çoğunlukla da sınıf içi etkinlik niteliğindeki çalışmalar gittikçe artmaktadır. Buna rağmen Türkiye’de coğrafi sorgulamanın ders içi etkinliklere ve soru-cevap yöntemine sıkışmış durumda olduğunu söylemek mümkündür. Ders kitaplarındaki hazırlık veya değerlendirme amaçlı sorular konu başlığı şeklinde ve bilgiyi hatırlatma ya da ezberletme düzeyindedir. Çoğu coğrafi sorgulama yapılacağı belirtilen etkinliklerde coğrafi sorgulamanın nasıl yapılacağına dair bir açıklama bulunmamakta coğrafi sorgulama, coğrafi sorular sormakla eş olarak düşünülmektedir. Bu düşünce tam anlamıyla yanlış değilse de içerisinde bazı eksiklikleri barındırmaktadır. Buna rağmen söz konusu etkinlikler öğretmenlerin sınıf ortamlarında coğrafi sorgulamalar yapmaları için uygun bazı niteliklere sahiptirler.

Bahsi geçen bu etkenler öğretmenleri kazanımları gerçekleştirirken belirli konulardaki coğrafi sorgulama uygulamalarına yönlendirmekte ve coğrafi sorgulama hakkındaki düşüncelerini şekillendirmekle sonuçlanmaktadır. Öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı etkin bir şekilde uygulayabilmeleri için öncelikle sorgulamaya dayalı öğrenmenin yapısını ve bileşenlerini bilmeleri gerekmektedir. Öğretmenlerin yetkinliklerini artırmak için çalışma yapacak kurumlar ve araştırmacıların ise öğretmenlerin etkili birer sorgulayıcılar olup olmadığını tespit etmeleri, öğrencilerin sorun çözme becerileri gelişmiş bireyler olarak yetiştirilmeleri açısından önemlidir.

Coğrafyada temelleri 1928 yılında örnek bir ders tasarımıyla atılan (İhsan, 1332) ve 2005 yılından itibaren de CDÖP’de yer alan coğrafi sorgulama becerisinin öğrenme ortamındaki yansımalarına dair çok az çalışma bulunmaktadır. Coğrafi sorgulamanın sınıf içinde veya dışında öğretmen uygulamalarıyla nasıl şekillendiği, öğretmenlerin coğrafi sorgulama anlayışları, üstlendikleri roller, uygulamada yaşadıkları sorunların belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, öğrencilere sorgulama beceri ve yöntemleri kazandıracak olan öğretmenlerin, coğrafi sorgulamadan ne anladıkları ve sınıflarında nasıl uyguladıkları, uygulamada kullandıkları kazanımlar ile karşılaştıkları sorunların tespitidir. Bu çalışmanın sonunda öğretmenlerin benimsedikleri roller tespit edilerek Türkiye’deki coğrafi sorgulama modeli belirlenmiş olacaktır. Bu çalışma öğretmenlerin coğrafi sorgulamaya ilişkin deneyimlerini açığa çıkarması ve coğrafya dersi için benzer özelliklere sahip çalışmaların bulunmamasından dolayı önemlidir. Sorgulayıcı öğrenme ortamını tanıtıcı niteliğe sahip öncü çalışma özelliği taşımaktadır. Bu yüzden de literatürde bu çalışmanın sonuçlarını karşılaştırma yapmak için yeterli çalışmanın bulunmaması sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacına bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Öğretmenler,

1. Coğrafi sorgulamayı nasıl algılamaktadırlar?
2. Coğrafi sorgulama hakkındaki bilgilerini nasıl edinmişlerdir?

3. Sorgulama ortamında benimsedikleri rol nasıldır?
4. Sorgulayıcı çalışmalarını hangi kazanımları kullanarak yapmaktadırlar?
5. Coğrafi sorgulama çalışmalarını şekillendiren faktörler nelerdir?

Bu araştırmadan elde edilecek sonuçlar, öğretmen yetiştirme çalışmalarına ve coğrafi sorgulamanın öğrenme ortamında öğretmenler tarafından etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için yapılacak çalışmalara sağlıklı bir bilgi zemini oluşturacaktır.

Bu araştırmada coğrafi sorgulama becerisi üzerine bir tartışma bölümünden sonra yöntem, veri toplama aracı ve şekli, çalışma grubu ile ilgili bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın bulguları sunulmuş, tartışma sonuç ve öneriler bölümünde bulgular literatürdeki çalışmalarla yorum yapılmış ve tartışılmıştır. En son aşamada ise çalışmanın bulgularından yola çıkarak öğretmenlerin gelişimi ve yeni araştırmalar için önerilere yer verilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada veri toplamak için betimsel modellerden biri olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu uygun örneklem (conveince sampling) adı verilen kolaylıkla ulaşabilecek örneklem yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012: s. 92). Araştırmada hem ekonomik hem hızlı veri toplayabilmek için anket tercih edilmiştir. Veriler anlık ve kesitsel olarak toplanmıştır (Karasar, 2020).

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Türkiye’de orta öğretimde görev yapan coğrafya öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama işlemi, 2021-2022 eğitim öğretim yılında yapılmıştır. Lisans ve lisansüstü düzeyde eğitime sahip Türkiye’nin farklı illerinde orta öğretimde görev yapan 209 coğrafya öğretmeni çalışmaya katılmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin % 61,2’si (n=128) erkek, %38,8’i (n=81) ise kadındır. Öğretmenlerin % 62,7 (n=131) lisans, % 34,4’ü (n=72) yüksek lisans ve % 2,9’u (n=6)” doktora seviyelerine sahiptir. Öğretmenlikte geçirdikleri süre incelendiğinde 25 üstünde deneyime sahip öğretmenlerin oranı % 27,8 (n=58) şeklindedir. Çalışma grubu öğretmenlikte geçirilen süre açısından oldukça dengeli dağılıma sahiptir. Bulunduğu okulda 1-5 yıl arasında çalışan öğretmenler % 57,9 (n=121) ile çoğunluğu oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ait bazı diğer özellikler Tablo 2’de bir arada sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışma grubunun frekans ve yüzde değerleri

Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	81	38,8
	Erkek	128	61,2
Okul Türü	Sınavlı	59	28,2
	Sınavsız	87	41,6
	Özel okul	21	10,0
	Proje okulu	42	20,1
Eğitim durumu	Lisans	131	62,7
	Yüksek Lisans	72	34,4
	Doktora	6	2,9

	1-5	19	9,1
	6-10	31	14,8
Mesleki Kıdem	11-15	32	15,3
	16-20	30	14,4
	21-25	39	18,7
	25 üstü	58	27,8
		1-5	121
	6-10	51	24,4
Okuldaki Görev Süresi	11-15	19	9,1
	16-20	9	4,3
	20 üstü	9	4,3
Toplam		209	100,0

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın veri toplama işlemi araştırmacı tarafından geliştirilen ve 35 sorudan oluşan karma özelliğe sahip anket formu kullanılarak yapılmıştır. Anketin ilk bölümü öğretmenlerin bazı kişisel özellikleri, ikinci bölümü 5'li likert tipi ölçekle hazırlanmış coğrafi sorgulama uygulamaları ve açık uçlu sorular, üçüncü bölümü ise çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır.

Bu çalışmada ankette bulunan Coğrafi sorgulama sizce nedir? Coğrafi sorgulamadan ilk kez nasıl haberdar oldunuz? Coğrafi sorgulamayı uyguladığınız bir kazanım belirtiniz? Coğrafi sorgulamayı uygularken karşılaştığınız zorluklar nelerdir? sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulardan ilk ikisi yarı yapılandırılmış soru iken kazanımları belirleme ve sorunları tespit etmeye yönelik sorulmuş 3. ve 4. sorular açık uçludur.

Bu dört soruyla birlikte öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı öğrenme ortamında nasıl kullandıklarını belirlemek için hazırlanan çoktan seçmeli üç ve dört seçenekli, dört soru Roberts'ın (2003) sorgulama modelinden uyarlanmıştır. Bu dört sorunun seçeneklerinden her biri kapalı, rehberli ve açık sorgulama modellerini kapsayan soru sorma, veriyi elde etme, yöntem teknik kullanma, öğrenme sürecini kontrol etmeyi içeren ifadelerden oluşmaktadır (Tablo1). Dört seçenekli sorunun ilk seçeneği geleneksel öğretim yöntemini (doğrulayıcı sorgulama) tanımlamaktadır.

Hazırlık aşaması tamamlanan anket coğrafya eğitimi çalışmaları yapan bir akademisyen tarafından incelendikten sonra soru sayısının azaltılmasına karar verilmiştir. Ardından mesleğinde 26 yıl geçirmiş ve lisans düzeyinde eğitime sahip bir öğretmenle çalışılarak formun anlaşılabilirliğine ilişkin düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca coğrafya öğretmeni soruları okuduktan sonra, ders içinde kullandığı örnekleri aktararak, okuduğundan ne anladığını belirtmiştir. Bu çalışma sonrasında yabancı ve soyut kavramları içeren ifadeler yeniden yazılmıştır. Sorular öğretmenlerin daha kolay anlayabileceği ifadelerle dönüştürülmüş, ayrıca soru sayısı tekrar azaltılmıştır.

Ön görüş ve görüşmeler doğrultusunda düzeltilen taslak anketin, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimine sahip üç coğrafya öğretmeni ile pilot çalışması yapılmıştır. Pilot çalışma sonrası soru sayısı tekrar azaltılmış, soruların sıraları konu bütünlüğü sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Birbirine benzer olduğu belirtilen sorulara yönelik tespit edilen sorunlar ya soru

çıkarılarak yada kapsayıcılığını yitirmemesi için birleştirilerek giderilmiştir. Bu üç işlem sonrası formda bulunan soru sayısı 35'e dūřmüřtür. Ayrıca anketin doldurulma süresi yaklaşık olarak belirlenmiştir. Son aşamasında bir ölçme ve dil uzmanı tarafından değerlendirilmiştir.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurulundan 21.04.2021 tarih ve 04 sayı; 30.06.2021 tarih ve 06 ile etik izni alınan anketin öğretmenlere uygulanabilmesi için ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 26.10.2021 tarih ve 54145 sayı ile uygulama izni alınmıştır.

Bu çalışmanın bulguları ankette bulunan çoktan seçmeli, yarı yapılandırılmış ve açık uçlu, sekiz soruya verilen cevaplardan elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Araştırmada anket formu, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Türkiye'de çeşitli okullarda görev yapan coğrafya öğretmenlerine Google anketler üzerinden elektronik olarak ulaştırılmıştır. Anket il coğrafya zümrelerine araştırmacı tarafından ulaştırılmış, ayrıca MEB resmi yazı ile tüm liselere duyurmuştur. Öğretmenlere ulaştırılan anket, 209 öğretmen tarafından gönüllülük esasına uygun olarak doldurulmuştur. Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde aşağıda verilen yol izlenmiştir.

Ankette bulunan "Coğrafi sorgulama sizce nedir?" sorusuna katılımcılar birden fazla yanıt vermişlerdir. Bu yanıtların her birine ilişkin frekans ve yüzde değerleri toplam katılımcı sayısına göre hesaplanmıştır. Coğrafi sorgulamadan ilk kez nasıl haberdar oldunuz? sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Öğretmenlerin coğrafi sorgulamaya ilişkin öğrenme ortamında hangi rolü benimsediklerini belirlemek için tanımlanan rol modellere verilen yanıtların frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar, belirli kod ve temalar altında birleştirilerek içerik analizi yapılmıştır. Açık uçlu soruları tüm öğretmenler yanıtlamadığı için analizlerde yanıtlayan sayısı, 209 katılımcı sayısından farklılık göstermektedir. Katılımcı öğretmenlere ait görüşler K harfi kısaltmasıyla verilmiştir. Örneğin K-15 anketi yanıtlayan 15. öğretmeni temsil etmektedir.

Araştırmada öğretmenlerin "Coğrafi sorgulamayı uyguladığınız bir kazanım belirtiniz?" sorusuna verdikleri yanıtları analiz etmek için, CDÖP'nin (2018) Doğal Sistemler, Beşerî Sistemler, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler ile Çevre ve Toplum olmak üzere dört ünitesiyle birlikte, Türkiye ve diğer kategorileri oluşturulmuştur. Ankette öğretmenlerden CDÖP'de (2018) bulunan bir kazanımı yazmaları istenmesine rağmen, öğretmenler soruyu örnek vererek cevaplamışlardır. Soruyu, kazanımları yazarak cevaplayan öğretmenlerin yanıtları, CDÖP (2018) dört ünitesi altında sınıflandırılmıştır. Öğretmenler kazanım yazmak yerine kazanımların kapsamına giren konuları da ifade etmişlerdir. Öğretmenler özellikle 2005 CDÖP'de ayrı bir öğrenme alanı olan "Mekansal bir sentez: Türkiye"den oldukça fazla örnek vermişlerdir. Bu örneklerini de çoğunlukla birer sorgulama sorusu olarak ifade etmişlerdir. Türkiye ile ilgili verilen örnekler birden fazla kazanımın kapsamına girmektedir. Dolayısıyla bu durum dört ünitenin yanısıra Türkiyenin ayrı bir tematik alan olarak belirlenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca "diğer" kategorisi altında sorgulama konusu olarak birden fazla kazanımın kapsamına giren coğrafi kavramlar, haritalar ve coğrafi beceriler birleştirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma sorularına ilişkin bulgular sırasıyla verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi:"Coğrafya öğretmenlerinin coğrafi sorgulama nedir?" sorusuna verdikleri yanıtların frekans ve yüzdeler değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin coğrafi sorgulama anlayışlarının frekans ve yüzde dağılımı

Araştırma sorusu	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Coğrafi sorgulama nedir?	Yaklaşım	118	56,5
	Yöntem ve teknik	116	55,5
	Beceri	88	42,1
	Araştırma	85	40,7
	Etkinlik	52	24,9
	Diğer	3	1,4
Toplam		462*	

*Bu soruda öğretmenlerin birden fazla seçeneği işaretlemelerine imkân tanınmıştır.

Buna göre öğretmenlerin % 56,5'i coğrafi sorgulamanın bir yaklaşım, % 55,5'i yöntem teknik ve % 42,1'i ise beceri olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenlerin % 40,7'si araştırma, %24,9'u etkinlik ve 1,4'ü ise diğer olarak cevaplamışlardır. Diğer kategorisi için bir açıklama da bulunulmamıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi: coğrafya öğretmenlerinin “Coğrafi sorgulama hakkında ilk kez nasıl haberdar oldunuz?” sorusuna ilişkin bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Haberdar olma şekline göre frekans ve yüzde dağılımı

Araştırma sorusu	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Coğrafi sorgulamadan ilk kez nasıl haberdar oldunuz?	İlk kez bu çalışmada duydum	32	15,3
	Lisans Eğitimi	83	39,7
	Lisansüstü Eğitim	7	3,3
	CDÖP	41	19,6
	Araştırma Yaparken	16	7,7
	Mesleki Gelişim Çalışmaları	14	6,7
	Meslektaşlarım	15	7,2
	Diğer	1	0,5
	Toplam	209	

Buna göre öğretmenlerin % 39,7'si lisans eğitiminde, % 19,6'sı CDÖP'den ve %15,3'ü ilk kez bu çalışmayla haberdar olmuştur. Öğretmenlerin % 7,7'si araştırma yaparken, % 6,7'si

hizmetiçi eğitimler ve % 7,2 'si meslektaşlarıyla yaptıkları zümre çalışmalarından coğrafi sorgulama hakkında bir bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Bu sonuçlar öğretmenlerin coğrafi sorgulamadan haberdar olmasında lisans eğitimlerinin ve CDÖP'nin etkinliğini göstermektedir. Bunların dışında kalan % 21,6'lık grup bireysel olarak kendi gelişimi için gayret gösteren öğretmenlerden oluşmaktadır. Lisansüstü eğitimin etkisi diğerlerine göre daha azdır. Aradan geçen on sekiz yıla rağmen coğrafi sorgulamayı duymayan öğretmenlerin varlığının %15'in üstünde olması, program tanıtım çalışmaları ve hizmetiçi eğitimleri öğretmenlerin mesleki ve pedagojik gelişimi için önemli kılmaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi: coğrafya öğretmenlerinin sorgulama esnasında üstlendikleri rol'e ilişkin bulgulara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Sorgulama türüne göre öğretmen rollerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Model/ Aşama	Kapalı		Rehberli		Açık		Toplam	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Soru sorma	69	33,0	53	25,4	16	7,7	138*	66,1*
Veriyi elde etme	89	42,6	76	36,4	44	21,1	209	100
Yöntem-tek-nik	107	51,2	57	27,3	45	21,5	209	100
Öğrenme süreci	48	23,0	134	64,1	27	12,9	209	100

* Soru sorma aşamasında, öğretmenin rolü dört'e ayrılmıştır. Geleneksel role ilişkin sonuçlara tabloda yer verilmemiştir.

Buna göre öğretmenlerin % 33,9'ü (71) geleneksel yöntemdeki öğretmen rolünü (*önceden belirlenmiş/oluşturulmuş konu başlıklarını kullanarak derslerini yürütürüm*) benimsemişlerdir.

Soru sorma aşamasında öğretmenlerin % 33 'ü kapalı sorgulama (*Temel sorular ve alt sorular belirleyerek bu sorulara uygun şekilde çalışmayı yürütürüm.*), %25,4'ü rehberli (*Öğrencilerimi temel sorular veya alt soruları belirlemeye teşvik ederim.*) ve %7,7'si açık sorgulama (*Öğrencilerim soruları oluşturur ve çalışmayı planlar. Ben kontrol eder ve yönlendiririm.*) yaptırdıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar öğretmenlerin oldukça az bir kısmının öğrencilerini bağımsız sorgulama yapmaya teşvik ettiğini göstermektedir. Geleneksel ve kapalı sorgulamayı benimseyen öğretmenlerin oranları birlikte değerlendirildiğinde (% 66), sorgulamayı öğrencilerden ziyade öğretmenlerin başlattığı anlaşılmaktadır.

Veriyi elde etme aşamasındaki sorgulama çalışmalarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde, öğretmenlerin % 42,6'sının kapalı sorgulama (*işlenecek konu ile ilgili olarak öğrencimin ihtiyaç duyduğu tüm veriyi/materyali güvenilir ve düzenli olarak sunarım.*), % 36,4'ünün rehberli (*Öğrencilerimin güvenilir kaynak/veri/bilgiyi seçmelerine yardımcı olurum.*), % 21,1'inin açık sorgulama (*Öğrencilerim ihtiyaç duyduğu veriyi/ bilgiyi seçer. Yalnızca, verileri eleştirel olarak incelemeleri için teşvik ederim.*) modellerini benimseyerek veri toplama işlemi gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar öğretmenlerin veri elde etmek amacıyla yapılan sorgulayıcı çalışmalarda her üç rolüde benimseyenlerin eşite yakın dağıldığını göstermektedir.

Sorgulama çalışmalarında *yöntem ve teknik* belirlemeye ilişkin sonuçlar incelendiğinde, öğretmenlerin % 51,2'sinin kapalı sorgulama rolünü (*kazanımı anlamaları/anlamlandırmaları için kazanıma uygun etkinlikleri/ faaliyetleri kendim belirlerim*), % 27,3'ünün rehberli sorgulamayı (*Öğrenciler kendilerine gösterdiğim farklı yöntem ve teknikler arasından uygun olanı seçerek kullanırlar.*), % 21,5'inin açık sorgulamayı (*Öğrenciler kendi yöntem ve tekniklerini belirleyerek sonuçlara ulaşırlar. İhtiyaçları olduğu anda yol gösterici olurum.*) benimsedikleri anlaşılmaktadır. Sonuçlar kapalı sorgulama modelini benimseyen öğretmenlerin tüm öğretmenlerin yarısı olduğunu göstermektedir.

Sorgulama çalışmalarında öğrenme sürecini kontrol etmeye ilişkin sonuçlar incelendiğinde tüm ders boyunca kazanımın içeriğine uygun olarak öğretmenlerin % 23'ü (*Veri, etkinlik ve sonuçla ilgili tüm kararları alarak öğrencilerin öğrenme sürecini kontrol ederim.*) kapalı sorgulamayı, % 64,1'inin rehberli sorgulamayı (*öğrencilerin öğrenme sürecini destekler ve öğrenmeleri için fırsatlar sunarım*), % 12,9'u açık sorgulamayı (*öğrenciler kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu üstlenir. Ben çalışmalarına rehberlik ederim.*) kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlardan anlaşılacağı gibi öğretmenlerin yarısından fazlası (2/3) rehberli sorgulama modelini benimsemiştir.

Bu bulgulardan yola çıkıldığında öğretmenlerin ders kitaplarındaki konu başlıklarına uygun olarak hareket ettikleri, veri hazır değilse hazırlayıp sınıfa getirdikleri ve öğrencilere hangi yöntemle çalışma yapacaklarını belirttikten sonra, öğrencilerden kendilerine sunulan etkinliği tamamlamalarını bekledikleri ve bu süreçte zorlandıkları yerde yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Sonuçlar geleneksel yöntemlerle derse başlayan öğretmenlerin, veriyi elde etme ve yöntem teknik belirleme aşamasında da kontrolü kendi elinde toplayarak öğrencilerine sorgulama yaptırdıklarını göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak öğrencilerin gerçek bir sorgulama yapmadıkları, öğrencinin yalnızca öğrenme ortamında aktif olduğu ve sorumluluk aldığı geleneksel öğretime monte edilmiş yeni bir yaklaşım uygulandığı görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi: coğrafya öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı uyguladığınız bir kazanım belirtiniz sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir. Cevapların CDÖP'nin (2018) dört ünitesi, Türkiye ve diğer kategorileri oluşturularak sınıflara göre dağılımları belirlenmiş ve sonuçlara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Kazanımların sınıflara ve temalara göre dağılımı*

Tema/ Sınıf	9. sınıf	10. sınıf	11. sınıf	12. sınıf
Doğal sistemler	21	44	-	-
Beşeri sistemler	-	26	15	-
Küresel Ortam Bölgeler: Ülkeler	4	-	-	-
Çevre ve Toplum	36			
Türkiye	32			
Diğer	10			

* Bu soruyu tüm öğretmenler yanıtlamamıştır. Ayrıca bazı öğretmenler birden fazla örnek vermiştir.

Buna göre öğretmenlerin sorgulama yapmak için 10. sınıf kazanımlarına yoğunlaşmış oldukları anlaşılmaktadır. 12. sınıf düzeyinde kazanıma rastlanmazken, dokuzuncu sınıflarda doğal sistemler, 11. sınıflarda beşeri sistemlere ilişkin kazanımları kullanma eğilimleri artmıştır. Bu sonuçların 2018 CDÖP'deki kazanımların sınıflara ve tema alanlarına dağılımları ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sonuçların bu şekilde oluşmasında coğrafya dersinin 11 ve 12.

sınıflarda seçmeli olması ve 12. sınıf öğrencilerinin üniversite giriş sınavına hazırlanmaları bir etken olarak ileri sürülebilir.

Tabloda verilen temalara uygun olarak öğretmenler tarafından verilen kazanım ve konu örneklerinin bazılarına aşağıda doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiştir.

Öğretmenlerin bazıları genel bir kabul içinde sorgulamanın tüm kazanımlarla uygulanabileceği konusunda kararlıdır.

K-147 *Bütün coğrafya konuları için uygulanabilir. Konu isterseniz doğa insan etkileşimi şeklindeki bir ifade ile sorgulamada kullanılabilecek bir konu alanına işaret etmektedir.*

Doğal sistemlere ait konular; Dünya'nın şekli ve hareketleri, kayaçlar, dünyanın oluşumu, iç ve dış kuvvetler, levha tektoniği, bitki örtüsü, toprak, yer şekilleri, deniz ve okyanuslar başlığı altında verilmiştir. Çoğunlukla 9. sınıfın kazanımlarından oluşmaktadır.

Beşeri sistemlerle ilgili olarak, tüm beşeri coğrafya konularına rahatlıkla uygulanabileceği bunlar arasından nüfus, göç ve yerleşme, şehirleşme, ekonomik faaliyetler, (tarım, gıda kalitesi, gıda güvencesi, gıda arz ve talebi, turizm) ekonomi politikaları, sanayi ile üretim, dağıtım ve tüketim ile kültürel çeşitlilik üzerinde durulmuştur.

Tarımla ilgili bir sorgulama konusu;

K-71 *Anadolu yarımadasının 250 milyon insana rahatlıkla bakabilecek tarım yeterliliğine sahipken 85 milyonluk nüfus ile tarım ürünlerinde kısıtlama yapmak zorunda kalması* olarak ifade edilmiştir.

Bu sonuçlar öğretmenlerin güncel meseleleri derslerine yansıttığını ve sorgulamanın yer boyutu ile birlikte değer ve tutum boyutunu kapsayacak konuları çalışmalarına dâhil ettiklerini göstermektedir.

Öğretmenlerin çoğunluğunun sorgulama konusu olarak doğa ve insan etkileşimi kapsamına giren ve çevre ve toplum teması altında birleşen sorunlar üzerinde yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır. Bunlar; doğal afetler, ekstrem olaylar, iklim çevre sorunları (hava kirliliği, su kaynaklarının azalması, doğal çevreyi kullanma biçimi), kuraklık, küresel ısınma ve iklim değişikliği başlıkları altında verilmiştir. Öğretmenler özellikle *sorunlardan* 67 kez bahsetmişlerdir.

K-102“*Enerji israfının çevre sorunlarına etkisi, K-186 Ankara'nın hava kirliliği sorunu, K-04 Dünyadaki su kaynaklarının giderek azalması* bu tema altında toplanan sorgulama örneklerinden bazılarıdır.

Öğretmenlerin bir diğer sorgulama konusu olarak belirledikleri tematik alan Türkiye'dir. Türkiye 32 kez tekrar edilmiştir. Türkiye'nin, yer şekilleri en çok tekrar eden konu başlığıdır. Diğerlerini Türkiye'nin, jeopolitik konumundan başlayarak iklim, nüfus, turizm, tarım, yerleşme, afetler, arazi kullanımını bu başlıklar altında sınıflandırabiliriz.

K-39 *Türkiye de doğal afetlerin sonuçları neden çok daha fazla etkilidir?* sorusu bu sorgulama konularına örnek olarak verilebilir.

Öğretmenlerin yanıtlarının diğer teması altında toplananlar isekavramlar, beceriler ve haritalarla ilgilidir.

Sorgulamada ön plana çıkan bazı temel kavramlarda bulunmaktadır. Mekân, bölge, konum, jeopolitik, yer ve zaman bunlardan bazılarıdır.

K-104 *Coğrafya ve mekân,*

K-72 *Coğrafi konum, benzer özellikler gösteren iki durum veya olguyu karşılaştırma*

Öğretmenlerin, kazanımların yanı sıra coğrafi bir materyal olan haritaları hem bir konu ve araç hem de yöntem olarak sorgulamada kullandıkları anlaşılmaktadır. Öğretmenler *harita bilgisi, harita kullanımı, CBS ve uzaktan algılama yöntemleri* ile tüm görsel materyallerle sorgulama yaptırılabilirliğini belirtmektedirler.

K-195 Türkiye ve dünya haritalarında dersin konusuna göre kullanıyorum kitapla uyumlu etkinliklerde

Araştırmanın 5. problemi: coğrafya öğretmenlerinin “Coğrafi sorgulamaya ilişkin uygulamaları öğrencilerinizle yürütürken varsa en çok yaşadığınız zorluk/sorun nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir. Bunlar altı tema ve on dokuz kategoriye ayrılarak yorumlanmıştır. Dağılıma tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin yaşadığı sorunların temalara ve alt kategorilerine göre dağılımı

Tema	Kategori	Dağılım	Toplam
Motivasyon	İlgi	13	33
	İsteksizlik	14	
	Güdülenme	6	
Dersin işlenişi ve ortam	Hazır bulunuşluk	11	36
	Ezberci eğitime alışma	6	
	Bireysel farklılıklar	3	
	Öğrenme düzeyi yetersizliği	16	
Donanım ve alt yapı yetersizliği, imkânsızlıklar	Materyal	3	14
	Donanım altyapı	3	
	İmkânsızlıklar	3	
	Resmi işlemler	5	
Zaman ve müfredat	Ders saati	15	21
	Müfredat yoğunluğu	1	
	Sınıf mevcudu	5	
Bilgi ve beceriler	Yöntem bilgisi	4	34
	Kavram bilgisi	2	
	Sorgulama, harita, grafik ve gözlem	13	
	Genel beceriler	15	
Sorun	Sorun yok	5	5
Genel toplam			138*

*Öğretmenlerin bir bölümü bu soruyu yanıtlamaya istekli olmazken bir bölümü birden fazla yanıt vermiştir.

Buna göre, öğretmenlerin en çok yaşadıkları sorunların başında motivasyon eksikliği gelmektedir. Öğrencilerin geçmiş eğitim yaşantıları, alışkanlıkları, öğrenme güçlükleri ve öğrenme açıklarının fazla olması ikinci engelleyici unsur olarak ortaya çıkmıştır. Sınıfların kalabalık olmasından dolayı müfredatın belirlenen sürede gerçekleştirilememesi bir diğer neden olarak gösterilmiştir. Öğrencilerin beceri eksikliği, çalışma yürütmek için gerekli alt yapıya sahip olmamaları coğrafi sorgulamayı engelleyici unsurlar arasındadır.

Tabloda verilen temalara uygun olarak öğretmenler tarafından ileri sürülen sorun alanlarına ilişkin örneklerin bazılarına aşağıda doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiştir.

Motivasyon

Güdülenme, ilgisizlik, isteksizlik, odaklanma ve derse olan mesafe, merak duygusunun olmaması ve öğrencilerin dersi günlük hayatla bağdaştıramaması, konuya karşı duyarsızlık ve öğrenciyi düşünmeye sevk edememek başlıca motivasyon sorunu olarak dile getirilmektedir.

Öğretmenler isteksizliğin sebeplerinden biri olarak üniversite sınavlarını göstermektedir.

K-11 Öğrenciler bir konuyu öğrenmeden önce o konuyu neden öğrenmeleri gerektiğini kafalarında tutturmak istiyorlar bu kafasında yeteri kadar oturmayınca ya da işte ben sayısal tercih edeceğim bu benim işime yaramaz ya da işte sınavda çıkmaz düşüncesine sahip oldukları zaman öğrenme istekleri de köreliyor bu da tabii ki büyük bir sıkıntı yaratıyor

K-63 üniversite sınavında coğrafya soru sayısının az olması öğrencinin de ilgisini derse karşı azaltıyor

K-140 Coğrafi sorgulama yaptırdığım için tüm sürecin sorgulayarak ilerlemesini istiyorum dolayısıyla yol haritalarını süreçte yaşadıkları süreçten çıkarımlarda buldurmak kendilerinin hazırlamalarını istiyorum hazır benim vermeme istediklerinden ikna etmek durumunda kalıyorum.

Dersin işlenişi ve ortam

Öğrenme ortamının hazırlanmasında karşılaşılan bir diğer zorluk öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyesinin düşük olması olarak gösterilmektedir.

K-169 Öğrencilerin sınavsız (veya az puanla) geldiği bir okulda görevlendirilmem ne yazık ki

K-108 Öğrencilerin tembel olması

K-122 Öğrencilerde ki dikkat toplama sorunu derse odaklanamamak

K-114 ve K-118 Nereden başlayacağını bilememe çabuk pes etme

K-97 Araştırma becerisini kullanmak istememesi,

K-106 Öğrenciler ekran karşısında pasif oturmaya sadece izlemeye alıştığı için öğrencileri harekete geçirmek çok zor olmaktadır

K-37Sorgulamaya alışık olmadan ortaöğretime gelmeleri

Bu ifadelerden öğrencinin sorgulama atmosferine alışkın olmadığı, geçmişte böyle bir deneyim yaşamadığı dolayısıyla öğretmenleri zorladığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak öğrencilerin ezber ve not odaklı olması, bilgilerin daha çok öğretmen tarafından aktarılan bir şey olduğunu kabul ettiklerini söylemek mümkündür.

Sorgulamanın bir süreç olduğunu ve bu süreci kontrollü bir şekilde yönetmenin zor olmasından dolayı coğrafi sorgulama yapılamadığını belirtmektedir.

K-109 Süreci kontrollü yönetmek

Sorgulayıcı bir öğrenme ortamında öğretmenlerin karşılaştığı diğer sıkıntılar,

K-174 Konu bütünlüğünü sağlamanın gerekliliği

K -85 Kendi ön bilgilerini yanlışta olsa teyit ettirmek ve soru yönelten öğrenciye ilgilenmeyi kıskanma aşığılıma veya ilgi duymadığı bir konu ise dersin kopması

K- 76 Sınıfta öğrencilerin hep bir ağızdan konuşma isteğı

Donanım, alt yapı yetersizliğı ve imkânsızlıklar

Öğretmenler deneyimlerine dayanarak bir sorgulamanın gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaçlarını ve karşılamakta zorlandıkları alanları; bilgisayar ve internet, teknik altyapı, veli izinleri, resmi normlar, okul türü ve yerinde eğitim, kalabalık sınıflar olarak belirtmişlerdir.

Bunların yanı sıra;

K- 41 Diğer liselerin çoğı da aynı olmakla birlikte Meslek Lisesi öğrencileri bu çalışmaların çok uzağıında

K-167 Gerçek istatistiki bilgilere ulaşma,

K-102 Materyal sorunu,

K-141 Coğrafya inceleme gezilerini zorlaştıran nedenler,

K-190 Gezi gözlem imkânlarının kısıtlı olması (Yerinde Eğitim),

K-175 Ortak zaman oluşturma

Bu yetersizlikler öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı arazi çalışması olarak algıladıklarını göstermektedir.

Zaman ve müfredat

Öğretmenlerin coğrafi sorgulama yapamamanın önündeki engeller arasında en fazla ileri sürdükleri nedenlerden biri ders saati süresinin yetersiz olması diğeri de CDÖP'nin yoğunluğudur. Sorgulama işlemi bir süreç olmanın yanında vakit alan çalışmaları da içermektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin bu durumun farkında olduğu söylenebilir.

K-158 En çok sorun yaşadığım kısım ders saatinin kazanımlara göre kısıtlı olması. Uygulama ve üst düzey basamaklara bazen gecikmeyi zorlaştırıyor.

K-84 Haftalık 2 çarpı 40 dakikalık ders saati süresi

Bilgi ve beceri eksikliğı

Coğrafi sorgulamanın gerçekleşebilmesi için öğrencilerin sorgulamaya hazır olması ve bilgi birikimine ve deneyime sahip olması gerekir. Öğretmenler coğrafi sorgulamanın gerçekleşmesinin önündeki bu eksiklikleri oldukça açık bir şekilde tespit etmişlerdir. Öğrencide hazır bulunuşluğun düşük ve öğrenciler arasında farklılık göstermesi, kazanımların tam gerçekleştirilememiş olmasından kaynaklı eksiklikler bulunmaktadır. Hem genel hem de coğrafi becerilerin eksikliğine değinen öğretmen sayısı da oldukça fazladır.

Rasyonel düşünme, analiz, sentez, yorum ve muhakeme, karar alma, sorgulama yetersizliğı, gözlem gibi beceriler öğrencilerin eksik olduğu alanlardan bazılarıdır. Ek olarak öğrencilerin çalışmak istedikleri konuyu belirleme, güvenilirliğe dikkat etme, veri toplama gibi coğrafyaya özgü olmayan becerilerinde de yetersiz olduklarına değinilmektedir. Öğrencilerin günlük hayatla bağlantı kurmadan öğrenmeye yönelik bir tutum içinde olmaları da bunlardan biridir.

Aşağıda öğretmenlerin kendi ifadeleri ile yukarıda özetlenen sorunlara bazı örnekler verilmiştir.

K-38 Öğrencilerin geçmiş yıllara ait kazanım eksikliklerinin varlığı

K-179 Soyut ve görsel sunum gerektiren bazı konuları öğrencilerin anlamlandırması zor oluyor

K-66 Öğrencilerin özellikle coğrafi kavramları karıştırmaları ve güncel gelişmeleri takip etmemeleri

K-165 Öğrencilerin grafikleri yorumlamada güçlük çekmesi,

K-193 Elde edilen oluşturulan veri ve bilgileri grafik harita vb. alanlara aktarmada yetersizlik

K-138 Gözlem inceleme yorumlama yetersizliği

K-78 Öğrencilerin sınav merkezli çalışmaları sonucu sorgulama becerilerinin zayıf olması

K-9 Bilimsel algılarının diğer algılarına göre daha düşük olması

K-86 Rasyonel düşünme beceri zayıf, gözlem becerileri yok

K-118 Araştırmaya nereden ve nasıl başlayacaklarını bilmeme”

K-2 yöntem kullanma

K-10 Öğrencilerin bu konuları gerçek hayatla ilişkilendirmesi noktasında sorun yaşıyorum. Coğrafya dersini ve diğer dersleri yaşamdan kopuk algılıyorlar.

Sorun yok

Tüm bu sorun alanlarına rağmen coğrafi sorgulamayı sorun olmadan yürüttüğünü belirten öğretmenler bulunmaktadır.

K-49 Çoğunlukla bir zorluk yaşamıyorum.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye’de 2005 CDÖP ile birlikte öğrencilere kazandırılması beklenen coğrafi sorgulama becerisi hakkında öğretmenlerin bilgi edinme kaynakları, coğrafi sorgulamayı nasıl tanımladıkları, sınıflarında nasıl, hangi kazanımları kullanarak uyguladıkları ve uygulamada yaşadıkları sorunların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için 209 coğrafya öğretmenine ulaşılmış ve yanıtları betimsel olarak analiz edilmiştir.

CDÖP’de (2005, 2018) bir beceri olarak verilen coğrafi sorgulama öğretmenlerin çoğunluğu tarafından bir yaklaşım, yöntem ve teknik olarak kabul edilmektedir. Bu sonuçlar özellikle Roberts (2003) ve Rawling’in (2000) coğrafi sorgulamaya ilişkin tanımlamaları başta olmak üzere literatürdeki coğrafi sorgulamanın içinde pek çok yöntem teknik ve beceri barındıran bir yaklaşım olduğu kabulü ile uyumludur. Seow, Chang ve Neil Irvine’ye (2019) göre coğrafi sorgulama coğrafya eğitiminin coğrafi okuryazar bireyler yetiştirmek için öğrenme ortamında uygulanabilecek imza (signature) pedagojisidir.

Öğretmenlerin çoğunluğu coğrafi sorgulama ile lisans eğitimlerinde karşılaşmıştır. Bu 2005 yılından itibaren lisans düzeyinde coğrafya eğitimindeki değişimi göstermesi açısından olumlu bir gelişmedir. Şahin (2010) üniversitelerde lisans düzeyinde yapılan coğrafya eğitiminin 2005 CDÖP ile birlikte bir değişim aşamasına girdiğini belirtmektedir. eğitiminde müfredat değişikliği, Dünya Bankası (2011) raporunda da Şahin’in söylemine benzer şekilde Türkiye’deki öğretmen gücünün niceliğini ve niteliğini arttırmak için müfredat değişikliğinin önemli bir başlangıç noktası olduğuna yer verilmiştir. Öğretmenlerin pek çoğunun coğrafi sorgulama ile lisans eğitiminde tanışmış olmaları yeterli ve düzenli hizmet içi eğitime ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Her altı öğretmenden biri coğrafi sorgulamanın ne olduğu hakkında bir fikir sahibi değildir. Her dört öğretmenden biri 25 yılın üstünde mesleki deneyime sahiptir. Sonuçlar karşılaştırıldığında mesleki deneyim arttıkça coğrafi sorgulamadan haberdar olma durumunun azaldığı söylenebilir. Ancak bunu söylemek bu araştırmanın kapsamı dışındadır ve konu üzerine yeni araştırmaların yapılması gerekir. Öğretmenlerin kariyer basamaklarının tanımlanmasına ve özlük haklarının iyileştirilmesine olanak tanıyacak şekilde düzenlenen Öğretmenlik

Meslek Kanunu (Resmi Gazete, 2022) çeşitli çalışmalar yapması için mesleki kıdemi yüksek olan öğretmenleri teşvik edici bir unsur olarak düşünülebilir.

Öğretmenlerin çoğunluğu öğrenme ortamında geleneksel ve kapalı sorgulama yöntemini kullanmaktadır. Çok az bir öğretmen grubu öğrencilerinin bağımsız sorgulayıcılar olarak devam etmelerine izin vermektedir. Saka (2018) fen bilimleri alanında öğretmenlerin yaklaşımı bilmedikleri, düşük düzeyde uyguladıkları veya uygulayamadıkları, ayrıca uygulama sürecinde de çeşitli nedenlerden dolayı özellikle de deneyimsiz öğretmenlerin zorlandıklarına değinmektedir. Ayrıca sorgulayıcı çalışmalar yapan öğretmenlerin sorgulamaya dayalı öğretim becerilerinin geliştiği, öğretim sürecinde üstlenmeleri gereken rolleri daha iyi anladıklarını belirtmektedir. Sorgulama becerileri gelişmiş öğrenciler yetiştirebilmek için öğretmenlerin sorgulama hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaları ve uygulamalar yapmalarının gerekliliğini de vurgulamaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) verileri ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin, yasal çalışma sürelerinin üçte birini öğretime ayırdıklarını göstermektedir (OECD, 2022). Türkiyede 10 öğretmenden 4'ünün pedagojik hazırlık eksikliği içinde olduğu rapor edilmiştir (OECD, 2009). Dolayısıyla öğretmenler çalışma süreleri içinde pedagojik olarak yeterliklerini geliştirmek için ihtiyaç duyacakları yeterli zamana sahiptir.

Öğretmenlerin çoğunluğu, coğrafi sorgulamanın tüm coğrafya konularına uygulanabileceğini ancak özellikle de çevre ve toplum ünitesi kapsamında ki sorunlarla daha yakın ilişki içinde olduğunu kabul etmektedir. Coğrafya öğretmenleri sorunla sorgulama arasında bir bağ kurmuşlardır. Coğrafyada sorunların sorgulanması ve coğrafi sorgulamanın bu şekilde algılanması oldukça doğaldır. Çünkü sorgulama, CDÖP'de (2005, 2018) belirttiği gibi konu veya problemin farkına varma ile başlayan bir süreçtir.

Beşeri coğrafya konuları arasından nüfus, göç ve yerleşme, şehirleşme konuları, ekonomik faaliyetler, (tarım, gıda kalitesi, gıda güvencesi, gıda arz ve talebi, turizm) ekonomi politikaları, sanayi, üretim, dağıtım ve tüketim konusu ile kültürel çeşitlilik üzerinde durulmuştur.

Doğal afetler, ekstrem olaylar, çevre sorunları (hava kirliliği, su kaynaklarının azalması, doğal çevreyi kullanma biçimi), kuraklık, küresel ısınma ve iklim değişikliği, küresel çevre ve insan kaynaklı sorunların arasında sorgulama konusu olarak ileri sürülmüştür. İklim değişikliği, 2011 yılından sonra Suriye'lilerin Türkiye'ye kitleler halinde akın etmesi ile gündeme gelen göç ve kültür, 2020 yılında patlak veren pandemi ile birlikte gıda krizi gibi sorunlar hem kazanımlarla uyumlu hemde güncel olmasından dolayı coğrafi sorgulama yapmaya uygun konular olarak öğretmenler tarafından tercih edilmiştir.

2023 yılının şubat ayında yaşanan ve yıkıcı etkisi yüksek olan Kahramanmaraş merkezli bir depremden öncede coğrafya derslerinde öğretmenler *Türkiye de doğal afetlerin sonuçları neden çok daha fazla etkilidir?* sorusu ile sorgulama yaptırmışlardır. Bu coğrafya dersleri aracılığı ile öğrencilerde deprem konusunda bilinç ve değer kazanma çalışmalarının yapıldığını göstermektedir. "Enerji israfının çevre sorunlarına etkisi, Ankara'nın hava kirliliği sorunu, Dünyadaki su kaynaklarının giderek azalması" sorgulama için güncel olarak nitelenebilecek sorun temelli konu örneklerinden bazılarıdır. Strasser, Babcock, Cowan, Dalis, Gothold ve Rudolph (1971) sorgulamanın temelinde bir problem olması gerektiğini ve sorgulamanın bir sorunun varlığı ile başladığını ileri sürmektedirler. Bu sonuçlarda Türkiye'de ki coğrafya öğretmenlerinin sorgulamanın temelinde bir problem veya karmaşık durumların var olduğunu kabul ettiklerini göstermektedir. Sonuç olarak öğretmenler dünya ve ülkeye ilişkin gündemdeki sorunları coğrafya dersleri aracılığıyla güncellik ilkesine uygun olarak öğrencilere sorgulatmaya devam etmektedirler.

Öğretmenlerin sorgulama konusu olarak belirledikleri tematik alan Türkiye'dir. Coğrafya öğretmenlerinin kazanımları Türkiye'den örneklerle aktarmak istemesi, eğitimin yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, öğrenene göre ilkeleriyle uyumlu olarak gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım cumhuriyetin kuruluşundan itibaren coğrafya eğitiminin, ilkokuldan başlayarak öğrencilerin içinde yaşadıkları mekânı tanıması, yerelden küresele coğrafi bakış açısı kazanması (Yiğit Özüdoğru, 2022) felsefesi üzerine yapılandırıldığına kanıttır.

Sorgulamada mekan, bölge, konum, jeopolitik, yer ve zaman kavramları ön plana çıkmaktadır. Bunlar coğrafyacılar için disipline özgü en temel kavramlardır. Coğrafi sorgulamanın bir amacı da öğrencilerin coğrafi kavramları öğrenmesi ve bu kavramları kullanabilme yeterliliği kazanabilmeleridir (Karabağ, 1998). Coğrafyadaki öneminden dolayı bu kavramların öğretimi üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki Efe'nin (2002) *Coğrafya'da beş temel kavram ve bunların öğretim metot ve teknikleri*, Şahin'in (2004) *Coğrafya öğretiminde beş temel konu* ve sonuncusu Şahin'in (2022) *Coğrafya eğitiminin beş teması* adlı çalışmalarıdır. Minner, Levy ve Centur, (2010) sorgulamaya dayalı öğrenmenin öğrencilerin ders başarılarına ve kavramları anlama düzeylerine olumlu yönde etkisi olduğunu kanıtlamıştır.

Coğrafya eğitiminden haritaların önemi ve değeri, 1924 tarihli coğrafya müfredatından itibaren 2018 yılında hazırlanan ve halen uygulanmakta olan programda dâhil tüm CDÖP'lerde vurgulanmıştır. 2005 programıyla birlikte tüm sınıf seviyelerinde öğrencilerin harita bilgisine sahip olması, harita üretmesi, haritaları kanıt olarak kullanması, yorumlaması ve haritaların hayatın içinde kullanılan bir kaynak haline dönüşmesi amaçlanmıştır (Demiralp, 2007, s. 378). Coğrafya öğretmenleri de bu farkındalıkla öğrencilerine, harita bilgisi ve harita kullanımı, CBS, uzaktan algılama ve tüm görsel materyallerle sorgulama yaptırılabilirliğini belirtmektedirler.

Öğretmenler sorgulama çalışmalarında 9. ve 10. sınıf kazanımlarına yoğunlaşmışlardır. Coğrafya öğretmenlerinin dokuzuncu sınıf konularına yoğunlaşmış olmaları 9 ve 10. sınıflarda coğrafya derslerinin zorunlu olmasından kaynaklanabilir. CDÖP'deki (2018) sorgulama becerisiyle ilişkilendirilen kazanımların sayısı 12. sınıftan 9. sınıfa doğru gittikçe sayısal olarak azalmaktadır (Yiğit Özüdoğru, 2021). Bu yüzdende CDÖP'nin (2018) coğrafi sorgulama becerisiyle uyumlu kazanımlarının yeniden gözden geçirilmesi, 9 ve 10. sınıflara ağırlık verilmesi faydalı sonuçlara neden olacaktır.

Öğretmenlerin coğrafi sorgulamayı uygularken karşılaştığı zorluklar, motivasyon, dersin işlenişi ve ortam, donanım ve alt yapı yetersizliği, imkânsızlıklar, zaman ve müfredat, bilgi ve beceri eksikliği olarak tespit edilmiştir. Bu temel sorunlar coğrafya öğretmenleri tarafından dile getirilmiş olsa bile ne coğrafya dersine ne de coğrafi sorgulama uygulamalarına özgüdür. Dünya Bankası (2011) raporuna yansıdığı gibi Türkiye'deki eğitim sisteminin temel sorunlarıdır.

Öğretmenlere göre öğrencilerin sorgulama yapmak için coğrafi becerilerinin yanı sıra genel becerileri de yetersizdir. Öğrencilerin sorgulamayı yürütmek için yeterli alt yapıya sahip olmaması da engeller arasındadır. Naish, Rawling ve Hart (2002) öğrencilerin sorgulama yapabilmeleri için bazı becerilere önceden sahip olmaları gerektiğinden bahseder. Öğretmenler genellikle çeşitli sebeplerden dolayı ders saatinin yetersizliğinden ve müfredatın yoğunluğundan bahsetmektedir. Sınıfların kalabalık olması programın, belirlenen sürede gerçekleştirilmesinin önünde engel olarak görülmektedir. Bu sonuçlar Doğanay'ın (2014) zamanın, sorgulama yaklaşımında önemli unsur olduğu, öğrencilerin yaklaşıma yabancı oldukları durumlarda yaklaşımı uygulamanın oldukça fazla sürede gerçekleştiği görüşünü desteklemektedir. Öğretmenler coğrafi sorgulamanın arazi çalışmalarıyla yapılabileceğine ilişkin bir bakış açısına sahiptirler.

Bu araştırmanın zayıf yönü, Türkiye'deki orta öğretimlerde görev yapan coğrafya öğretmenlerinin kendileri hakkında verdikleri bilgilere dayalı olarak hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın sonuçlarının doğrulanması için gerçek sınıf ortamında öğretmenlerin uygulamalarının izlenmesi önemlidir. Öğretmenlerin coğrafi sorgulama konusunda deneyimlerinin artırılması öğrenci, okul ve program kaynaklı sorunların aşılması için bir çözüm olabilir.

Çalışmanın sonunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

- Sorun yaşamayan az sayıdaki öğretmenin nitelikleri, yaklaşımı nasıl uyguladığı, öğrenci, sınıf, okul ve veli özelliklerinin araştırılması,
- Mesleki tecrübesi az olan yeni mezun öğretmenlerle 20 ve üstünde tecrübeye sahip öğretmenlerle karşılaştırmalı araştırmalar yapılması,

- Lisansüstü eğitimde coğrafi sorgulamanın bir yaklaşım olarak öğretimine ağırlık verilmesi,
- Öğretmenlerin neden hala önemli bir bölümünün coğrafi sorgulama konusunda bilgi sahibi olmadığı araştırılması, bu öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi,
- Öğretmenlerin çoğunluğunun geleneksel yaklaşıma uygun davranmaya devam etmelerinin nedenlerinin belirlenmesi, ülkemizin kaynaklarını doğru kullanan bireyler yetiştirmek ve sorgulayıcı öğrenme ortamlarını doğru tasarlamak için önerilir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurulundan 21.04.2021 tarih ve 04 sayı; 30.06.2021 tarih ve 06 ile etik izni alınan anketin öğretmenlere uygulanabilmesi için ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 26.10.2021 tarih ve 54145 sayı ile uygulama izni alınmıştır.

FINANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Akça, D. (2014). *Coğrafya Öğretiminde Coğrafi Sorgulama Becerisinin Öğrenci Başarısına, Tutum Ve Kalıcılığa Etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Artvinli, E. (2020). Coğrafi Sorgulama Becerisi. Ç. Öztürk Demirbaş (Ed.), *Coğrafi Beceriler İçinde* (s.81-140), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Balcıoğulları, A. (2004). *Adana İli Merkez İlçelerindeki Resmi Genel Liselerde Coğrafya Öğretiminin Coğrafi Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Balcıoğulları, A. (2011). *Coğrafi Bilgi Sistemleri Destekli Coğrafi Düşünme Becerileri Öğretiminin Öğrencilerin Coğrafi Düşünme Becerilerine, Akademik Başarılarına Ve Bunların Kalıcılığına Etkisi*. (Doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (13. Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Çıtak, H. (2016). *Rehberli Araştırma Ve Sorgulamaya Dayalı Fen Öğretiminin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Fen Bilimleri Enstitüsü Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Davidson, G. (2009). GTIP think piece – geographical enquiry. *Geographical Association*.https://www.geography.org.uk/write/mediauploads/research%20library/ga_tp_s_enquiry.pdf.
- Demiralp, N. (2007). "Coğrafya Eğitiminde Materyaller Ve 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15 (1) , 373-384.
- Doğanay, H. (2014). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri* (6 Baskı). Ankara: Pegem.
- Duban, N. (2008). *İlköğretim Fen Ve Teknoloji Dersinin Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımına Göre İşlenmesi: Bir Eylem Araştırması*. (Doktora tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Efe, R. (2013). "Coğrafya 'da Beş Temel Kavram Ve Bunların Öğretim Metot Ve Teknikleri". *Marmara Coğrafya Dergisi*, (5), 27-41. <https://dergipark.org.tr/pub/marucog/issue/452/567518>
- Fichten, W. (2019). Inquiry-Based Learning in Teacher Training. H. A. Mieg (Ed.). In *Inquiry-Based Learning, Undergraduate Research The German Multidisciplinary Experience*, (pp.129-139). Switzerland: Springer.
- İhsan, (1332). "Düşündürücü Bir Coğrafya Dersi Numunesi". *Terbiye Dergisi*, 1(20), 1-4.

- İlhan, A., Gülersoy, A. E. & Çelik, M. A. (2017). Yapılandırmacı Yaklaşım Çerçevesinde Coğrafya Öğretiminde Sorgulama Temelli Öğrenme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(43), 59-78.
- Karabağ, S. (1998). "Coğrafya Öğretiminde Anahtar Sorular Ve Kavramlar". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 25-41.
- Karademir, A. (2017). *Sorgulama Temelli Matematik Etkinliklerinin Çocukların Matematiksel Becerilerine Etkisi* (Doktora tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler Ve Teknikler*. (35. Basım). Ankara: Nobel.
- Kidman, G. & Casinader, N. (2017). *Inquiry-Based Teaching And Learning Across Disciplines Comparative Theory And Practice In Schools*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2018). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336>.
- Minner, D. D., Levy, A. J. & Century, J. (2010). "Inquiry-Based Science Instruction-What Is It And Does It Matter? Results From A Research Synthesis Years 1984 To 2002". *Journal of Research in Science Teaching*, 47(4), 474-496.
- Naish, M., Rawling, E., & Hart, C. (2002). The Enquiry-Based Approach To Teaching Learning Geography. M. Smith (Ed.), In *Teaching geography in secondary school* (pp. 63-69). London: Routledge Falmer.
- OECD (2009), *Creating Effective Teaching And Learning Environments: First Results From TALIS*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- OECD,(2022). *Education At A Glance 2022*.https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance_19991487
- Rawling, E. (2000). "The Geography National Curriculum: What's New?". *Teaching Geography*, 25(3), 119-122.
- Resmi Gazete, (2022). 7354 Sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu. (Sayı, 31750). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220214-1.htm>
- Roberts, M. (1998). "The Nature Of Geographical Enquiry At Key Stage 3". *Teaching Geography*, 23 (4), 164–7.
- Roberts, M. (2003). *Learning Through Enquiry. Making Sense Of Geography In The Key Stage 3*. UK: Geographical Association.
- Roberts, M. (2013). *Geography Through Enquiry*. Sheffield: Geographical Association.
- Saka, T. (2018). *5. Sınıf Fizik Konularının Öğretimine Yönelik Rehberli Araştırma Sorgulamaya Dayalı Öğretmen Kılavuz Materyali Geliştirilmesi Ve Değerlendirilmesi*. (Doktora tezi). Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Trabzon Üniversitesi, Trabzon.
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim Öğrenme Ve Öğretim* (27. Baskı). Ankara: Anı.
- Seow, T., Chang, J., & Neil Irvine, K. (2019). "Field-Based Inquiry As A Signature Pedagogy For Geography In Singapore". *Journal of Geography*, 118(6), 227-237.
- Spronken-Smith, R., & Walker, R. (2010). "Can Inquiry-Based Learning Strengthen The Links Between Teaching And Disciplinary Research?". *Studies in Higher Education*, 35(6), 723-740.

- Spronken-Smith, R., Bullard, J., Ray, W., Roberts, C., & Keiffer, A. (2008). "Where Might Sand Dunes Be On Mars? Engaging Students Through Inquiry-Based Learning In Geography". *Journal of Geography in Higher Education*, 32(1), 71-86.
- Strasser, B. B., Babcock, R. W., Cowan, R., Dalis, G. T., Gothold, S. E., & Rudolph, J. R. (1971). *Teaching Toward Inquiry*. New York: National Education Association.
- Şahin, B. (2022). Coğrafya eğitiminin beş teması. S. Karabağ ve S. Şahin (Ed.), *Coğrafya Eğitiminin Temel Eksenleri İçinde* (S.51-69). Ankara: Pegem Akademi.
- Şahin, S. (2010). Coğrafyada Çağdaş Öğretim Yöntemleri. S. İnce ve R. Özey (Ed.), *Coğrafya eğitiminde kavram ve değişimler* içinde (s. 127-159). Ankara: Pegem Akademi.
- Şahin, S.(2003). "Coğrafya Öğretiminde Beş Temel Konu". Eğitim Bilimleri Kongresi XII, Türkiye.
- Tafoya, E., Sunal, D. W., & Knecht, P. (1980). "Assessing Inquiry Potential: A Tool For Curriculum Decision Makers". *School Science and Mathematics*, 80(1), 43-48. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1949-8594.1980.tb09559.x>
- Tomčíková, I. (2020). "Implementation Of Inquiry-Based Education In Geography Teaching – Findings About Teachers' Attitudes". *Review of International Geographical Education Online*, 10 (4) , 533-548. <http://dx.doi.org/10.33403/rigeo.791713>.
- Ünlü, M. (2011). "Coğrafya Derslerinde Coğrafi Becerilerin Gerçekleşme Düzeyi". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4) , 2155-2172.
- Ünlü, M. (2014). *Coğrafya Öğretimi*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Dünya Bankası, (2011). *Türkiye'de temel eğitimde kalite ve eşitliğin geliştirilmesi zorluklar ve seçenekler*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/968021468110644996/pdf/541310SR0P107700Quality0Report02011.pdf>
- Yiğit Özüdoğru, H. (2021). *Coğrafya Eğitiminde Coğrafi Sorgulama Becerilerinin Değerlendirilmesi*. (Doktora tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yiğit Özüdoğru, H. (2022). Osmanlıdan Günümüze Coğrafya Eğitiminde Yaşanan Gelişmeler. S. Karabatak (Ed.), *Eğitim & Bilim 2022-IV* içinde (s. 237-258), İstanbul: Efe Akademi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nesrin TEKİN ÇETİN (1)
Dr. Öğr. Üyesi F. Büşra SÜVERDEM (2)
Arş. Gör. Dr. Gökçe Mine OLGUN (3)
Arş. Gör. Dilara PINARBAŞI (4)
Arş. Gör. Mehmet KÖLE (5)

10.56387/ahbvedebiyat.1192656

Gönderim Tarihi: 21.10.2022
Kabul Tarihi: 05.12.2022

Alıntı: TEKİN ÇETİN, N.,
SÜVERDEM F. B. vd. (2023).
"Erken Cumhuriyet Döneminde
Claude Farrère'in Gözünden
Türkler". *AHBVÜ Edebiyat
Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL SAYI-
Nisan2023), 73-85.

(1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
nesrin.tekin@hbv.edu.tr, ID: 0000-0003-2078-0684
(2) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
busra.suverdem@hbv.edu.tr, ID: 0000-0002-0500-740X
(3) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
gokce.olgun@hbv.edu.tr, ID:0000-0001-5714-4118
(4) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
dilara.emiroglu@hbv.edu.tr, 0000-0001-6323-9914
(5) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
mehmet.kole@hbv.edu.tr, 0000-0002-1156-1570

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE CLAUDE FARRÈRE'İN GÖZÜNDEN TÜRKLER

ÖZ: Toplumda değişimlerin ve yeniden yapılanmaların yaşandığı Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Batı ülkelerinden söylemleri, yazıları ve tavırları ile "Türk dostu" olarak anılan pek çok isimden bahsedilebilir. Bu isimlerden biri de Fransız yazar Claude Farrère'dir. Farrère, bir imparatorluğun çöküşünün çerçevesini çizen elli yıllık süre boyunca Türkiye'de seyahat edebilen tek Fransız yazardır ve hem eski imparatorluğa hem de yeni Türkiye'ye ve hızla farklılaşan iki dünyanın mentesesinde yer alan bir ulusun dirilişine tanıklık etmiştir. Farrère'e "kötü gün dostu" denmesini sağlayan etken, ülkeye kritik bir zaman diliminde gelmesi ve şahsi kabiliyetlerini ve derin dostluğunu Türkiye'nin çıkarlarına adanmış olmasıdır. Bu anlamda Farrère'in Türkiye seyahatleri, burada geçirdiği süre boyunca yaptıkları, gözlemleri ve fikirleri önem taşımaktadır. Farrère'in Türkiye ve Türklerle olan ilgisi Türkiye'ye yaptığı seyahatlerde kendini göstermekte, fikir ve izlenimleri ise eserlerinde ve demeçlerinde açıkça çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Farrère'in Türkiye seyahatlerini, Türkiye ve Türkler hakkındaki fikirlerini ele almaktır. Çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları doğrultusunda Farrère'in Türkiye ve Türkler ile kurduğu ilişkinin tarihsel ve coğrafi bir haritası çizilmeye çalışılmıştır. Farrère'in ilk kez 1902 yılında önyargılarla geldiği Türkiye'de kaldığı süre boyunca Türk halkını tanıyarak fikirlerinin değişimine odaklanılmış, beslediği dostane duyguların Türklere has "hoşgörü", "yardımseverlik", "gurur", "cesaret" gibi özelliklerle açıkladığı gerekçeleri, eserlerinde yer bulan gündelik hayattaki yansımalarıyla ele alınmıştır. Kurtuluş mücadelesi sırasında Mustafa Kemal ile olan görüşmesine odaklanılmış ve edebî bir üslupla ele aldığı görüşmenin ayrıntıları irdelenmiştir. Gerek sivil olarak gerekse Fransız devletinin kendine verdiği yetkilerle Fransa-Türkiye arasında edindiği arabulucu konumun siyasi konjonktürde taşıdığı önemin altı çizilmiştir. Farrère bazı fikir ayrılıklarına düşse de her zaman Türklerin yanında olmuştur. Eserlerinde ve gazete yazılarında Türk halkının sesini duyurmuş, kimi siyasi kararlarda etki sahibi olmuş, o dönemin tarihsel bağlamı içinde önem taşıyan bir şahsiyettir. Son olarak, Farrère'in Türklere verdiği destek ve Türk kültürüne beslediği güzel duygular tarihe bir not olarak düşmüş ve ister özel ister eleştirel bağlamda, yabancı bir yazarın gözünden kendimizi görme imkânını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Claude Farrère, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye, Türkler.

TURKS THROUGH THE LENS OF CLAUDE FARRÈRE IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT: In the Early Republican Period, in which changes and restructurings were experienced in society, several figures from the Western countries, who were referred to as "friendly towards the Turks" in terms of their discourses, writings and attitudes could be mentioned. One of these figures is the French writer Claude Farrère. He has been the only French writer to travel inside Türkiye during the fifty-year period that set the framework of the collapse of an empire. The writer also witnessed the old empire, the new Türkiye and the resurgence of a nation in the middle of two rapidly diverging worlds. The reason why Farrère is called "a friend in need" is that he came to the country at a critical time and devoted his personal talents and strong friendship to the interests of Türkiye. In this regard, Farrère's trips to Türkiye, his actions, observations and ideas during his time here hold significance. Farrère's interest in Türkiye and the Turks manifests itself in his visits to Türkiye, while his ideas and impressions about it are reflected in his works and statements. The aim of this study is to discuss Farrère's visits to Türkiye as well as his ideas about Türkiye and the Turks. In line with the scope and limitations of this study, a historical and geographical map of Farrère's relation with Türkiye and the Turks has been attempted to be drawn. The study focuses on the change in the writer's ideas about Türkiye after getting to know Turkish people in person during his stay in Türkiye, even though he had had prejudices before he first visited in 1902. The article also discusses the reasons for his friendly feelings that he explains with the characteristics such as "tolerance", "helpfulness", "pride" and "courage", which are unique to Turks, by referring to the daily-life reflections in his works. Farrère's meeting with Mustafa Kemal during the War of Independence, and the details of the conversation he discussed in a literary style have been another subject of focus. The importance of the writer's mediator position between France and Türkiye in the political conjuncture both as a civilian and also with the authority given by the French state has been underlined. Even though Farrère had some disagreements, he always stood by the Turks. He is an invaluable figure in the historical context of that period, who made the voice of the Turkish people heard in his works and newspaper articles and had an influence on some political decisions. As a result, Farrère's support dedicated to the Turks and his good feelings for the Turkish culture have left a mark in history and provided us with the opportunity to subjectively and critically see ourselves through the lens of a foreign writer.

Keywords: Early Republican Period, Claude Farrère, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye, Turks.

Giriş

1923-1950 yılları arasındaki zaman dilimi olan Erken Cumhuriyet Dönemi, ülkeyi dönüştürme amaçlı reformların yeni bir kültür oluşturduğu dönem olarak tanımlanmaktadır. Toplumda köklü değişimlerin olduğu, yeni bir düzen ve yeniden yapılanmaların yaşandığı bu dönemde Batı ülkelerinden, söylemleri, yazıları ve tavırları ile “Türk dostu” olarak anılan pek çok isimden bahsedilebilir. Her ne kadar tartışmalı olsa da Türk dostu, Türkler hakkında yazılar kaleme alan, Türk siyasasına yakından ilgili Fransız yazarları denilince akla gelen ilk isim şüphesiz, ikamet ettiği ve sık sık buradaki kahvehaneye ziyarette bulunması nedeniyle tepeye adının verildiği Pierre Loti'dir. Pierre Loti kadar tanınmasa da diğer bir isim ise 20. yüzyılın başlarında Pierre Loti'nin kaptanlık yaptığı gemide onun komutası altında görev alan Fransız yazar Claude Farrère'dir. Asıl adı Charles Bargone Frédéric olan Claude Farrère, 1876'da Lyon'da doğmuş, Pierre Loti gibi Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra deniz subayı olarak dünyanın birçok yerini dolaşmıştır. Seyahat notlarından esinlenerek kaleme aldığı eserlerinin çoğunu 1919'dan, deniz subaylığından ayrıldıktan sonra yazmıştır. Taha Toros Arşivinden edilen verilere göre Farrère,

“İstanbul'a ilk olarak 1902'de, Pierre Loti'nin kaptanı bulunduğu bir Fransız gambotuyla geldi ve iki yıl kaldı. 1908 Meşrutiyeti ilân edildiği sırada da İstanbul'da bulunan ve o günlerin heyecanına tanık olan Farrère 1910'da, otuz dört yaşındayken Osmanlı Devletinin Mecidiye nişanıyla 'taltif' edilmiştir. En son 1938 ve 1950'de olmak üzere on bir kez ülkemize gelip gitmiş, İstanbul'da konferanslar vermiştir. 1957'de öldü” (TTA, 2022).

Esasında bir deniz subayı olan Claude Farrère, yukarıda da belirtildiği gibi mesleği dolayısıyla birçok ülkeyi gezme ve birçok kültürü tanıma fırsatı bulur. Bu seyahatlerden edindiği izlenimler daha sonraları yazın hayatını şekillendirecek temel eksenini oluşturacaktır; öyle ki Osmanlı Türklerini esas alarak yazmış olduğu romanlarını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Fransız yazar Claude Farrère'in eserlerinin “çoğu roman, bir kısmı hikâyeye ve seyahat notları, iki tanesi piyestir” (TTA, 2022). Başlıca eserleri arasında *Les Civilisés*, *L'Homme qui Assassina* (Öldüren Adam), *La Bataille* (Savaş), *Les Petites Alliées*, *La Dernière Déesse*, *Le Dernier Dieu*, *Les Condamnés à Mort*, *Thomas L'Agnelet*, *La Marche Funèbre* ve *Les Hommes Nouveaux* sayılabilir. Claude Farrère'in Türkiye'yi ve Türk tarihini konu alan dört eseri bulunmaktadır. Bunlar *L'Homme qui Assassina* (Öldüren Adam), *L'Extraordinaire Aventure d'Achmet Pacha Djemaleddine* (Ahmed Cemaleddin Paşanın Harikülâde Maceraları), *Roxelane* (Hürrem Sultan) ve *Les Quatre Dames d'Angora* (Ankaralı Dört Hanım) isimli eserlerdir. Farrère, *Les Civilisés* adlı kitabı ile 1905 yılında Fransa'nın önemli edebiyat ödülü olan “Goncourt Ödülü”nü almış, *La Bataille* adlı romanının baskı sayısı bir milyona ulaşmıştır (Özçetin ve Yurt, 2020: 409). Arşivlere göre “Claude Farrère küçük hikâyelerini bile dostlarına, meşhur şahsiyetlere ithaf etmeyi âdet edinmiştir; böylece sevgi ve sadâkatini belirtmiş, kendisini daima sevdirmiştir” (TTA, 2022).

Türkiye ve Türkler'e karşı çok büyük bir manevi yakınlığı olan Farrère, 1. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Türklere cephe alan Fransa'yı eleştirmiş ve eserlerinde Türkiye-Fransa dostluğunun temellerinin çok eskilere dayandığını anlatma gayreti içinde olmuştur. Claude Farrère'in Türklere olan ilgisi, yazarın Türkiye'ye yaptığı seyahatlerinde, eserlerinde ve demecelerinde kendisini göstermektedir.

“Erken Cumhuriyet Döneminde Claude Farrère'in Gözünden Türkler” başlıklı bu çalışmada, Farrère'in Türkiye seyahatlerinden, Türkiye ve Türkler hakkındaki fikirlerinden bahsedilecektir. Farrère'in Türkiye ile ilgili çalışmalarını “1923'e kadar Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet Türkiye'si” (Özçelebi, 1979: XIV) olarak iki dönemde incelemek gerekmektedir. Bu makalede, çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları doğrultusunda Farrère'in, Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'si ve Türkler hakkındaki görüşlerine yer verilecektir.

Claude Farrère'in Türkiye Seyahatleri

Farrère, "bir imparatorluğun çöküşünün çerçevesini çizen elli yıllık bir süre boyunca Türkiye'ye seyahat edebilen tek Fransız yazardır" ve "hem eski imparatorluğa hem de yeni Türkiye'ye ve hızla farklılaşan iki dünyanın menteşesinde yer alan bir ulusun dirilişine tanıklık etmiştir" (Özçelebi, 1979: XIV).

Farrère'i diğer yazarlardan ayıran ve ona "kötü gün dostu" denmesini sağlayan etken, ülkeye kritik bir zaman diliminde gelmesi ve kendi şahsi kabiliyetlerini ve derin dostluğunu Türkiye'nin çıkarlarına adanmış olmasıdır (Özçelebi, 1979: VIII). Bu anlamda Farrère'in Türkiye seyahatleri, burada geçirdiği süre boyunca yaptıkları, gözlemleri ve fikirleri konumuz bağlamında da önem taşımaktadır.

Farrère'in eserini incelerken; fikirlerini, bir dönem veya bir ülke hakkındaki görüşlerini eleştirirken; söz konusu ülke ve temasta olduğu çevreler hakkındaki bilgisinin ne ölçüde olduğunu araştırmak büyük önem arz etmektedir (Özçelebi, 1979: 43). Bu çerçevede, Farrère'in eserlerindeki kahramanların karakterlerine de yansıyan Türkiye hakkındaki temaların, yazarın seyahatlerine ve orada geçirdiği zamana dair edinilecek farkındalıkla ele alınması gerekmektedir. Özçelebi söz konusu seyahatler ile ilgili de şunları ifade etmektedir:

"Çalışmamız bu seyahatlerin ne zaman, nasıl ve hangi koşullarda gerçekleştiğini bilmeden yapılsaydı kuşkusuz eksik kalırdı. Molière, Racine gibi klasik dönem ve hatta Chateaubriand, Hugo gibi Türkiye'yi görmeden veya orada yaşamadan yazan 19. yüzyıl Fransız yazarlarının eserlerini Loti'nin veya Farrère'in eserleriyle karşılaştırdığımızda, ülkemiz hakkında yazılanların görünümü ve değeri ile ilgili farkı ve gerçeği kolayca görebiliriz" (Özçelebi, 1979: 43).¹

Farrère yaklaşık yarım asırlık bir zaman diliminde Türkiye'ye, özellikle de İstanbul'a birçok seyahat gerçekleştirmiştir. Farrère'in seyahatlerinden bahsederken, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal bağlamın dikkate alınması gerekmektedir. Özçelebi, Farrère'in Türkiye'deki seyahatlerini; "1902'den 1904'e en uzun seyahati", "İkinci yolculuğu (1911)", "1922 yılındaki seyahati", "1930'daki yolculuğu", "1931 yolculuğu" ve "son yolculuğu" olmak üzere altı bölümde incelemiştir. Özellikle "1902'den 1904'e en uzun seyahati", "ikinci yolculuğu (1911)" ve "1922 yılındaki seyahati" bölümlerinin önemi vurgulanarak; bu seyahatlerinin nasıl gerçekleştiğine ve söz konusu süre zarfında neler olduğuna dair bilgiler vermekte fayda vardır.

1902'den 1904'e En Uzun Seyahati: Özçelebi, "1902'den 1904'e en uzun seyahati" olarak adlandırdığı dönem hakkında şunları yazmıştır:

"Yaklaşık iki yıl süren bu kalış en önemli ve ilginçidir çünkü; a) Türkiye'de ilk kalışıydı, gelmeden önce Türk düşmanı ve Yunan dostu idi b) Ona ülkeyi, özellikle de İstanbul'u tanıma fırsatı veren en uzun süreydi c) Loti'yi orada, aynı gemide birlikte kaldıkları sırada tanımış ve bu da onu derinden etkilemişti" (1979: 43-44).

Bu dönemin önemi yukarıda yer verilen sebepler ile açıklanmıştır. Bu ilk seyahat, yazarın Türkiye'ye gelmeden önceki fikirleri, iki yıl süren uzun seyahatinin ona kazandırdıkları ve Loti ile olan teması açısından önem taşımaktadır.

Farrère'in Türkiye'ye geliş süreci hakkında Özçelebi ayrıca şu ayrıntılardan söz etmiştir:

"1902'nin sonlarına doğru Uzak Doğu'daki görevini yeni bitirmişti. Türkiye'ye gelmeyi planlamıyordu. Bir 'tesadüf' onun İstanbul'a gelmeyi tercih etmesini sağladı. Türkiye'ye ya da 'çok daha uzak ve çok çekici' başka bir ülkeye gidebilirdi. Farrère Türkiye'yi Loti'nin *Aziyadé* ve *Fantôme d'Orient* (Doğudaki Hayalet) adlı eserlerinden tanıyordu.

¹ Ali Özçelebi'nin *Claude Farrère et La Turquie* adlı doktora tezinden alıntılanan bölümlerin çevirisi aksi belirtilmedikçe tarafımızdan yapılmıştır.

Loti'ye olan hayranlığı sebebiyle Türkiye'yi tercih etti. 1902 yılının sonlarına doğru Yunanistan'ı da görme olanağı bulunduğu sekiz günlük bir geziden sonra 'Saghalién' adlı bir tekneyle İstanbul'a geldi" (1979: 44).

Deniz subayı olan Farrère, 1899'da birkaç yıllığına Uzak Doğu'ya gönderilmiştir. Bu egzotik ülkelerin atmosferinden etkilenen Farrère, sayısız hizmetinin ardından 1902'de, İstanbul'da saray yönetimine yakın Fransız büyükelçilerinin güvenliğini sağlamakla görevli olarak, Loti ile tanışacağı Vautour gemisinde çalışmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Farrère, Loti'nin de önerisiyle, bulunduğu her fırsatta İstanbul'da uzun yürüyüşler yapar, şehri ve insanları keşfe çıkar. İlk başta olumsuz fikirlerle Türkiye'ye gelen Farrère'in Türklere karşı tavrı, burada geçirdiği iki yılın ardından tamamen değişir.

Farrère'in bu köklü değişiminde, Loti'nin destekleyici tavrı ve rolünün yanı sıra Türkleri ve diğer milletleri daha iyi tanıma fırsatı bulunduğu bu sürenin etkisi vardır. Bu seyahati sırasında Farrère, Karadeniz, Marmara, Küçük Asya ve Yunan Takımadaları limanlarını keşfeder; Boğaz'ın, pitoresk İstanbul'un, kadınların güzelliğinin, Türklerin karakterinin büyümesine kapılır. Aynı zamanda Farrère'in seyahati sırasında ülkenin durumu da şu sözlerle ifade edilmektedir: "Osmanlı İmparatorluğu neredeyse bir asırdır tüm Avrupa'nın ve Rusya'nın nihai ölümünü beklediği "hasta adam" olarak anılmaktadır ve saldırı için doğru zaman beklenilmektedir. Farrère'in Türkiye'de bulunması da bu dönem ve bu atmosfere denk gelmiştir" (Özçelebi, 1979: 44).

Bu uzun seyahat, Farrère'in Türkiye'ye gelmeden önceki olumsuz fikirlerinin değişmesi ve Loti ile olan teması açısından önem taşımaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere ülkeye ilişkin ve insanlar hakkındaki izlenimleri, Farrère'in Türkiye üzerine düşüncelerini etkileyerek bir sonraki seyahatlerinin kapısını aralamıştır.

İkinci Yolculuğu: 1911'de Türkiye'ye "İkinci yolculuğu"nda Farrère'in bazı arkadaşlarını ziyaret etmek için İstanbul'da kaldığı bilinmektedir. Bu ikinci ziyaretinde, kendisini cezbeden bu ülkeyi tekrar görmek ve arkadaşları Kont ve Kontes Ostrorog'u Kandilli'de ziyaret etmek niyetindeydi. Bu kısa fakat anlamlı kalışı, Özçelebi şöyle özetler:

"Bir günlük bu çok kısa yolculuk, 6 Ekim 1911'de gerçekleşti. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, görevi onu Doğu yakasında bir karakola mecbur bıraktığında, Türkiye'den geçmenin bir yolunu bulmaya çalıştı. Böylece 1911'de Beyrut'a gitmek için İstanbul'dan geçecek bir tekneye bindi. İstanbul'da bir gün konakladı ve arkadaşlarını Kandilli'de ziyaret etti" (1979: 49).

Bu ilk gezilerinin Farrère'i derinden etkilediği ve bu ülkeye inanılmaz derecede bağladığı görülmektedir.

1922 Yılındaki Seyahati: "1922 yılındaki seyahat" ve gezisinin, Farrère ve Türkiye için en önemli seyahati olmasının sebebi; kendisinin Mustafa Kemal Atatürk ile birkaç görüşme yapma fırsatı bulmuş olmasıdır. Özçelebi Farrère'in bu seyahati ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Bu üçüncü gezi, başta İstanbul olmak üzere Türk basınında her geçen gün takip etme fırsatı bulduğumuz tek ve en parlak geziydi. Farrère, 30 Mayıs 1922'de 'Tadla' gemisiyle Türkiye'ye geldi. 1911'deki bir günlük seyahatinden ayrı olarak, yaklaşık yirmi yıllık bir aradan sonra oraya geri döndü. Paris'ten ayrılırken (...) zaten, emekliliğini almıştı ve bu nedenle resmî bir unvanı yoktu. 6 Haziran 1922'de İstanbul'a geldi. (...) Bu kalışının sonlarına doğru, karargâhında Mustafa Kemal'e katılmak üzere Adapazarı'na gittiği yerden İzmit'e hareket etti. Orada iki gün kaldıktan sonra 25 Haziran'da Doğu Ekspresi ile İstanbul'a döndü. Farrère'in Türkiye'deki en parlak dönemiymi diyebiliriz" (1979: 49).

Farrère'in bu üçüncü gezisi, bağımsızlık savaşının tam ortasında gerçekleşmesi nedeniyle Farrère ve özellikle Türkiye için en önemli gezisidir. Farrère, bir günlük ikinci seyahati dışında yaklaşık yirmi yıl Türkiye'ye gelmemiştir ancak bu uzun ayrılık ülkeyi unuttuğu ya da

ülke hakkındaki fikrini değiştirdiği anlamına gelmemektedir. Aksine eserlerinde, gazete yazılarında ve derslerinde verdiği destek, Türk dostluğunun daha da güçlendiğini kanıtlar niteliktedir. Emekli olan Farrère, 1922'de İstanbul'a resmî bir unvanı olmadan gelmiştir. Bu gezi, kendisi tarafından "resmî niteliği olmayan bir dostluk ve konferanslar gezisi" olarak tanımlansa da Mustafa Kemal'le bizzat tanışmak için yaptığı gizli tutulan bir gezidir (Özçelebi, 1979: 50).

Farrère, "Le Grand Inconnu" (Le Gaulois, 18 Temmuz 1921) başlıklı bir makalede şöyle yazmıştır:

"Anadolu'da yaptığım gezi elbette resmî bir şey değildi. Mustafa Kemal'i ziyaretim tamamen hususiydi. Ve seyahatimin amacı, aynı zamanda büyük bir vatansever olan büyük bir adamı selamlamak, tanımak ve ülkem ile özgür Türkiye arasındaki barışı, dostluğu güçlendirmektir ki bu benden daha yetkin kişilerce zaten gerçekleştirilmişti..." (Akt: Özçelebi, 1979: 50).

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Türkiye'ye karşı yürüttüğü yanlış politikanın ciddiyetine nihayet ikna olan Fransa, Türkiye'yle değil, Mustafa Kemal'le bir uzlaşma yolu aradı. Türkiye ile Fransa arasındaki bu yeni dostluk ortamını hazırlayanların Loti ve Farrère olduğu kesin olarak söylenemez, ancak bu iki yazar bu dostluğu yeniden kurmak ve Fransız politikacıları etkilemek için çalıştılar. Nihayet Başkan Briand'ın gönderdiği milletvekili Franklin Bouillon, Ekim 1921'de Ankara'da Ankara hükümetiyle bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma ile Fransa bu hükümeti tanıyordu ve üstelik Kilikya'yı terk ederek oraya ilk büyükelçisi Kont Charles de Chambrun'u vazifelendirdi. İngiliz egemenliğinin, zaferler ve Türkiye'nin batısındaki Yunan ordularının varlığı yoluyla yaratacağı tehlikeyi anlayarak, Kemalistler için Anadolu'ya gizlice silah bile gönderdi (Özçelebi, 1979: 51).

1930 Seyahati: Farrère, bu yılın Haziran ayında, Çanakkale Boğazı'nda Mart 1915'te torpidolanan Fransız kruvazörü "Le Bouvet" ve Çanakkale Savaşı'nda şehit olan askerlerin anısına düzenlenen törene General Gourand eşliğinde katılmıştır. Bu gezi de sadece bir gün sürmüş ve gündün güne değişmekte olan ülkeye geri dönmek istemesine de neden olmuştur (Özçelebi, 1979, s. 53-4).

1931 Seyahati: 1931 yılı yaz mevsiminde yeni başkent Ankara'ya yaptığı tek uzun ziydi. Ancak bu seyahatinde Farrère kayıtsızlıkla karşılaştı. Bu kayıtsızlık, ya da daha çok bu unutuşun sebebi şu şekilde açıklanabilir: Bağımsızlığın kazanılmasını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda Farrère, Mustafa Kemal'e ve onun kültürel ve sosyal devrimlerine karşı çıkmış, bu nedenle de itibarını kaybetmiştir. Buna rağmen Farrère Ankara'da bir süre kalır ve izlenimlerini not eder. Fransa'ya döndüğünde *Les Quatre Dames d'Ankora* (Ankaralı Dört Hanım) ve *Forces Spirituelles de l'Orient* (Doğu'nun Manevi Güçleri) başlıklı eserlerini yayımlar (Özçelebi, 1979: 53-4).

Son Yolculuğu: Bu son İstanbul ziyareti 1950 Ağustos'unda gerçekleşti. Bir önceki seyahatine nispetle, hiçbir gazete bundan bahsetmedi ya da tamamen unutuldu. 1937'de yayımladığı bir makale kendisine duyulan son saygı ve sempati duygularının da kaybedilmesine neden olmuştu (Özçelebi, 1979: 55). Claude Farrère 1950 yılında tekrar Türkiye'ye geldi ve 1950 yılı Ağustos ayında Kandilli'de bulundu. Willy Sperco "Une Heure Avec Claude Farrère" (Sperco, 1950) (Claude Farrère ile Bir Saat) başlıklı makalesinde şöyle yazmıştır:

"Ağustos 1950'de Kandilli. Kandilli Boğaz'ın sol kıyısında yer alan bir kasabadır. Claude Farrère'in gelişinin ardından, Asya kıyıları bir hac yeri, edebî hac ya da vefa yeri haline gelmişti, çünkü onu hiç görmemiş, hiç duymamış insanlar, Fransa'nın Türkiye için dostluğunu temsil eden beyaz sakallı, beyaz giyimli yaşlı adamın önünde eğilmeye geliyorlardı. Bay Claude Farrère, büyük bir lordun nezaketiyle, herkese eşit bir tavırla, büyükelçi, mütevazı bir muhabir ya da Fransızca bir kelime bilmeden elini öpmeye gelen bir Türk teğmeni arasında ayırım yapmadan, elini öpmeye gelen herkesi kabul etti" (Akt.: Özçelebi, 1979: 55).

Türkiye'ye ilk kez 1902 yılında Osmanlı'nın "acı dolu yılları" sırasında gelen Farrère, bu ülkeyi ve Türk halkını tanıma fırsatı bulmuştur. 1950 yılına kadar birçok kez Türkiye'ye gelen Farrère, Türklere karşı büyük ve derinden bir dostluk beslemektedir; ülke için önem taşıyan savaşlar sırasında Loti ile iş birliği yaparak Türklerin savunmasına destek olmuşlardır. Claude Farrère, görevi vesilesiyle gerçekleştirdiği ziyaretleri ve bu ziyaretler hakkında Türkiye'ye son gelişi esnasında verdiği mülakatta ilk gelişinden itibaren gördüklerini şöyle ifade etmektedir:

"48 yıl önceki İstanbul'u düşünüyorum. Bu güzel şehre 1902'de ilk defa geldim ve 1904'e kadar kaldım. O zaman Pierre Loti'yle aynı gambotta bulunuyordum. O, benim komutanımdı. Sonra 1906 İnkılâbına şahit oldum. O heyecanlı günleri Türklere beraber yaşadım. Daha sonra tatsız günler geldi. İstanbul işgal altında kaldı. Bense bütün harb boyunca kendi milletime Türklerin düşman olamayacaklarını anlatmaya çalıştım. Üzerimde subay üniforması olduğu hâlde göğsümde Mecidiye nişanını taşıdım ve Paris'te, Birinci Cihan Harbi'nin en karanlık günlerinde konferanslar vererek Türk-Fransız dostluğunu savundum. Türklerin bize düşman olamayacaklarını, belki kısa bir zaman için rakip olabileceklerini haykırdım. Ve bu iddiamda haklı çıktım" (TTA, 2022).

Farrère, Türkiye'ye gerçekleştirdiği seyahatleri sonucunda, yalnızca Türkiye'ye gelenlerin ve halk arasında yaşayanların Türkleri gerçekten tanıyabileceğini ve onlara "saygı ve sevgi" duyabileceğini düşünmektedir.

Claude Farrère'in Türkiye Üzerine Gözlemleri

Claude Farrère, eserlerinde ve seyahat notlarında Türkiye'ye ve özellikle İstanbul'a dair gözlemlerini aktarmaktadır. Ona göre İstanbul, kendine özgü bir düzeni olan kozmopolit bir yaşam alanı ve aynı zamanda bilinmeyen birçok güzellik barındıran ve Galata, Pera vb. kısıtlı bir alanda yaşayıp da bunları henüz keşfetmemiş Rumlar tarafından önyargıyla yaklaşılan bir şehirdir. Türkiye ise insanın güven, huzur, keyif ve hoşgörü içinde hayatını sürdürebileceği bir birlikte yaşam alanı ve yabancı dostu bir ülkedir (Farrère, 1926). Farrère'in İstanbul ve Türkiye ile ilgili bu şekilde özetlenebilecek görüşlerinin temelini oluşturan açıklamalar, aşağıda tematik bir başlıklandırma ile aktarılmıştır.

Dünya Sentezi İstanbul

Mes Voyages. En Méditerranée (Akdeniz Seyahatlerim, 1926) isimli eserinin "Konstantinopolis" adlı beşinci bölümünde yazar ilk önce İstanbul'un adından, daha sonra tarihinden bahseder. Yazarın tabirine göre istisnai bir durum olarak dünyada birkaç şehir gibi İstanbul da, tarihinde belli bir dönem, sadece "Şehir" olarak adlandırılmıştır. Yazarın aktarımına göre "Stamboul" Eski Yunancada "şehir" anlamına gelen "Ist Polin" ifadesinden gelmektedir. Dolayısıyla, yazarın ifadesiyle "hâlihazırdaki Türkçe sözcüğün bundan başka bir anlamı yoktur. Özetle Konstantinopolis, tıpkı Roma gibi, Dünyanın özüdür" (1926: 188)². Farrère'e göre İstanbul, dünyanın tamamını içinde barındıran bir şehir, tüm şehirlerin özeti, özü gibidir.

Keşfedilmemiş Güzelliklerin Şehri İstanbul

Aynı zamanda Farrère, İstanbul'un doğru tanınmayan bir şehir olduğundan bahseder. Dışarıdan edinilen görüşe göre İstanbul on bir veya on iki bin nüfusu olan, Hristiyan dinine ve adetlerine uzak olan büyük bir şehirdir (1926: 203). Yazarın anlatımına göre Haliç, Galata ve Pera'da yaşayanlar gerçek Türkiye hakkında Parislilerin bildiklerinden daha az şey bilirler ve anlatılan asılsız ve korkunç hikâyelerin de etkisinde kalarak yaşadıkları mahallelerden uzaklaştıklarında başlarına kötü şeyler gelmesinden korkarlar. Farrère, geçmiş yıllarda Pierre Loti ile birlikte Fransız büyükelçiliğinde akşam yemeği yedikleri bir gün, 25 yıldır Türkiye'de yaşayan ilk Fransız tercümanın bile İstanbul hakkındaki önyargılarını üzümlerle dinlemiştir. Tercümanın anlatımına göre İstanbul, gün batımından sonra sokaklarında dolaşılacak kadar güvenli bir yer değildir. Ancak Farrère, Pierre Loti ile birlikte en tehlikeli bilinen mahallelerde

² Claude Farrère'in *Mes Voyages. En Méditerranée* adlı eserinden alıntılanan bölümlerin çevirisi aksi belirtilmedikçe tarafımızdan yapılmıştır.

bile geç saatlerde kahvehanelerde oturduklarını ve yürüyerek eve döndüklerini anlatır. Gerçekler tercümanın anlattıklarından çok uzaktır ancak büyük bir kesim maalesef bu ön yargılara sahiptir. Ona göre Victor Hugo başta olmak üzere Fransız romantizminin bütün yazarları oryantalist eserlerinin tamamını bu tür önyargılı düşünceler üzerine kurmuştur. Ancak bu noktada Lamartine'in *Histoire de la Turquie* (Türkiye'nin Tarihi) eserini ayrı bir yere koymaktadır ve derin bilgi içeren bir eser örneği olmadığını söylese de ona göre iyi niyetli bir yapıttır. Hatta tüm iyi niyetli insanlar gibi Lamartine'in de bu özelliğinden dolayı birçok hakarete maruz kaldığını aktarmaktadır (1926: 202-203).

Büyüleyici Bir Labirent

Farrère'e göre İstanbul'un cezbedici bir karmaşası vardır. Farklı tarihlerdeki ziyaretlerinde İstanbul'u bir labirente benzetmiştir (Farrère, 1926). Ona göre İstanbul "küçük, sevimli ve sakin köylerin iç içe geçmesiyle oluşan olağanüstü bir labirent"tir (1926: 212). Aynı zamanda İstanbul'da her şey gelişigüzel yerleşmiş gibidir ve adeta bu şehrin dağınıklığı içinde kendi düzeni vardır. Örneğin, tarlalardan, bahçelerden ve bostanlardan geçtikten sonra bir anda bir yerleşim yeri ve "birdenbire karınca gibi kaynaşan küçük bir pazar, kavga edilen, bağırılan gerçek bir pazar..." (Farrère, 1926: 212) görmek mümkündür. Daha sonra karşınıza tekrar tarlalar, ibadet yerleri ve kahvehaneler çıkabilmektedir. Bu labirenti oluşturan ve ilk bakışta gelişigüzel gibi görünen bu yerleşim şeklinin aslında yazarın Avrupa'da fazlaca görmeye alıştığı düzenden uzak olduğu ve beklenmedik tecrübeler sunduğu için hoşuna gittiği anlaşılmaktadır. Tüm bu karmaşa aslında yapaylıktan uzak ve son derece gerçek olduğu için özünde güzeldir.

Huzur ve Keyif Ülkesi Türkiye

Claude Farrère birçok eserinde Türkiye'yi huzurlu ve keyifli bir yaşam alanı olarak tarif eder. Bir ziyareti sırasında Mudanya limanından İzmit'e doğru yol alırken yazar Bursa'da daha fazla vakit geçirmek istemiştir. Bursa'yı "büyük çınarların ve güzel servilerin olduğu, eski ihtişamının izleri olan altı kutsal mezar ve yedi şahane caminin bulunduğu şehir" (Farrère, 1926: 183) olarak tarif eder. Yazara göre Yeşil Camii'nin burada olduğu, padişah mezarlarının bulunduğu herkes tarafından bilinmektedir ancak herkesin bilmediği burada bulunan "sonsuz suhulet, pederşahi huzurdur" (Farrère, 1926: 183). Türk dostu olarak tanındığı için Bursa'yı anlatmaya kendisi devam etmeyip sözü, ustalarından biri olduğunu ifade ettiği Henri de Régnier'ye bırakır ve onun "Ville d'Orient"³ (Şark Şehri) adlı şiirinin tamamına kitabında yer verir (Farrère, 1926: 184-185).

Türkiye huzurlu olduğu kadar da keyifli ve keyfe önem veren bir ülkedir. Farrère'in gözlemlerine göre kahve ve kahvehaneler oldukça önemlidir. Türk kahvesi ona göre "Türkiye'deki en cazibeli, en şairane şey"dir (Farrère, 1926: 213). Farrère'in anlatımına göre Türkiye'de kahvehaneler yalnızca çay-kahve içilen yerlerdir ve bir fincan çay eşliğinde en az dört saat boyunca kahvehanede oturulup manzaranın tadı çıkarılabilir. Tek fincan çay bunu yapmak için yeterli olduğundan ikinci fincanı söylemek abes kaçır ve ikinci fincanı sipariş eden müşteri ya çok zengin ya da ölçsüz biri olarak değerlendirilir. Farrère, bu kahvehanelerde servis edilen nargilenin de oldukça keyif verici olduğunu aktarır. Ona göre birkaç arkadaşla birlikte bir kahvehaneye oturup kahve ve nargile söylemekten daha eğlenceli bir şey yoktur (Farrère, 1926: 213). Başlı türbanla sarılı birkaç garsonun peşi sıra dizilerek önce fincanları, sonra nargileleri getirip müşterilerin önünde tömbekinin üzerine kızgın kömürü yerleştirme seremonisini *Binbir Gece Masalları*'na benzetir. Sonrasında bütün gün bulutları seyrederek nargile içmenin tadını çıkarmak mümkündür (Farrère, 1926: 214).

³ Şiirin tamamı için bkz. Farrère, C. (1926). *Mes Voyages. En Méditerranée*. Paris: Ernest Flammarion. 184-185.

Birlikte Yaşam Alanı Olarak Türkiye

Farrère'e göre Türkiye, her bireyin farklılıklarıyla birlikte uyum içinde yaşayabileceği huzurlu ve hoşgörülü bir birlikte yaşam alanıdır. Sarayların, camilerin ve kiliselerin yan yana bulunduğunu ve uyum içinde birlikte var olduklarını şöyle anlatır: "Camiler saraylara komşu. Sürü halindedir. Her mezhepten Hıristiyan kiliseleri de onlara komşu. İşte Müslüman hoşgörüsünün bir kanıtı daha, daha fazlasına gerek olmasa bile. Sıklıkla tekrar ediyorum ama bir önyargıyla veya yanlışla savaşırken abartmaktan söz edilebilir mi?" (Farrère, 1926: 228). Şahit olduğu birlikte yaşam tecrübesi, Türkiye'ye ve Türklere karşı olan önyargıyı kırma isteğini ortaya çıkarmıştır ve bu uğurda tekrara düşmekten de kaçınmadığını böylece dile getirir.

Türkiye'de karşılaştığı hoşgörünün başka Müslüman ülkelerde bulunmadığını vurgulayarak bu konuda Türk halkının da hakkını vermek gerektiğini şöyle ifade eder:

"İslam başka yerlerde Türkiye'de olduğu kadar kolay değildir. (...) Belki de size övdüğüm bu müthiş hoşgörüyü İslam dinine değil Türk halkının kendisine atfetmek gerekir. Türk halkı sakin, dengeli ve başkasına karşı saygılı bir halktır. Bu saygı yalnızca inançla ilgili konularda değil her konudur. Başka hiçbir yerde – neresi olursa olsun – yabancılar Türkiye'de olduğu kadar istediği gibi davranmak ve yaşamakta bu kadar özgür değildir." (Farrère, 1926: 228-229).

Ona göre bu hoşgörü iyilikten gelmektedir. Özetlemek gerekirse Türkler iyidir, iyi insandır ve bu özelliklerinden dolayı "Yabancıyı kabul eder, dilediği gibi yaşamasına izin verir, başkasıyla hiç ilgilenmez. Kendi evinde dilediğini yapar, dışarıda da başkasının ne yaptığına hiç bakmaz. Bu kafa yapısı Batı'da tuhaf algılanabilir ancak insanın ilginç derecede sempattir" (Farrère, 1926: 230). Farrère, bir yabancı olarak Türklere birlikte yaşamaktan büyük keyif almış ve özellikle de "belki de yaşanabilecek en güzel şehirdi" ve "Avare ömrümde yolumun düştüğü başkentler içinde kişisel bağımsızlık ve huzurun en fazla olduğu şehirdi." (Farrère, 1926: 231) diyerek andığı İstanbul'da çok rahat etmiştir.

Claude Farrère'in Türkiye'ye karşı edindiği bu hoşgörü izleniminin istisnai tecrübelerle oluşmadığını, aksine ülkenin her yerine yayılmış olduğunu Farrère'in şu sözlerinde görmek mümkündür: "Bu Müslüman hoşgörüsünün tezahürünü her yerde gördüm: saraydan mezara, camiden saraya, geçtiğim her yerde" (Farrère, 1926: 226-227).

Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Değişen Dil Politikası

Farrère, Türkiye ile ilgili oldukça olumlu söylemler aktarmakla birlikte Erken Cumhuriyet döneminde değişim gösteren dil politikalarına da mesafeli yaklaşmıştır. Bir eserinde Ayaşofya'nın adından bahsederken Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde değişen dil politikasına da değinir:

"Rumların da dediği gibi Ayaşofya veya eskiden Türklerin ve Fransızların dediği gibi Sainte-Sophie (biliyorsunuz, Fransızca Türk Devletinde resmî dil olmuştu. Ta ki Türkiye cumhuriyet olana kadar. Padişahın tüm fermanları da hem Fransızca hem Türkçe yazılırdı...) Ancak 1923'ten sonra, Mustafa Kemal zaferini tamamladığında, kısmen de Fransa'nın çok iyi niyetli olarak tarafsız kalması sayesinde dilimiz Türkiye'den çıkarıldı." (Farrère, 1926: 220).

Yazarın bu yorumundan, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte değişen dil politikasından memnun kalmadığı anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Türkiye'ye ilgisi ve ziyaretleri devam etmiş, hatta zaman zaman elinden geldiğince Türkiye ve Fransa arasında adeta bir elçilik ve köprü kurma görevi üstlenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, özellikle de 1924'te, Mustafa Kemal Atatürk'ün talebi üzerine iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi için Fransız yönetimi ile görüşmüştür (Farrère, 1926).

Claude Farrère'in Gözünden Türkler

Farrère'in eserlerinde Türklerle ilgili birçok gözlem ve tespit bulunmaktadır. Yaptığı seyahatlerde karşılaştığı insanlarla yaşadığı tecrübeler doğrultusunda Türk insanının özellikleri

hakkında bir fikir edinmiştir. Türklerle ilgili öne çıkardığı özellikler ise nezaket, iyilik ve hoşgörüdür (Farrère, 1926). Bu özellikler içinden en baskın olanının ise iyilik olduğunu ifade etmektedir. Farrère'e göre "Türkiye, baskın özelliği iyi kalplilik olan özel bir dünyadır" (Farrère, 1926: 215). Türkler iyi kalpli ve temiz yürekli insanlardır. Eserlerinde, bu özelliklerin her birini bizzat deneyimlediği birçok örneğe yer verir.

Bir Türkiye ziyaretinde Anadolu'yu "büyük ağaçların ve taze kaynakların ülkesi" olarak betimlerken Anadolu insanının da tasvirini yapar. Ona göre Anadolu, "erkeklerin daima daha az sert ve daha az kaba olduğu, kadınların daha az kusursuz ve daha az hileci olduğu bir yerdir..." (Farrère, 1926: 179). Başka bir deyişle, Türk erkeklerini kibar ve nazik, Türk kadınlarını ise doğal ve saf olarak tarif etmiştir.

Farrère'in dikkat çektiği bir nezaket örneği olarak Türklerin çiçeklere olan ilgisi de gösterilebilir. Farrère Türkiye'deki mezarlık kültürüne de ilgi duymuş ve zaman içinde bu kültürde birtakım değişiklikler olsa da çiçeklerin hiç ihmal edilmemiş olması dikkatini çekmiştir: "Ama kadın mezarlarında çiçekler vazgeçilmezdir. Her Türk kadınının üzerinde mutlaka ya mermerden ya da kumtaşından çiçekler bulunur. Çiçek, Türkiye'de lüks olmak şöyle dursun bir gerekliliktir. Her yerde çiçek vardır ve Türkler için çiçeksiz bir hayat düşünülemez." (Farrère, 1926: 225). Çiçeklere bu denli önem veren bir toplum olarak Türklerin nezaketle anılması şaşırtmaktadır.

Farrère, seyahat notlarında özellikle Türkiye'deki imamların nezaketinden ve hoşgörüsünden etkilendiği birçok örneğe geniş yer ayırmıştır. Ziyaret ettiği camilerin içinde çocukların oyun oynaması ve ne ibadet etmekte olan insanların ne de imamların buna karşı çıkmaması dikkatini cezbeden durumlardan biridir. Camide saklambaç oynayan çocukları ve onları hoşgörüsüyle karşılayan Müslümanları şöyle anlatır: "Büyük sütunların arkasında saklambaç oynamak da çok yaygındır! Sessizce Mekke'ye yönelip secde etmiş kadim inananlar da asayişten sorumlu imamlar da bu durumdan rahatsız olmayı akıllarından bile geçirmezler" (Farrère, 1925: 214-215).

Bir gün, çinilerini görmek için mutlaka ziyaret edilmesi gerektiği söylenen ancak gittiğinde kapalı bulunduğu bir camiyi gezmek istemiş, ısrar edince de yakınlarda oynayan ve cami imamının torunu olan bir çocuk dedesini çağırıp camiyi açtırmıştır. Farrère, yerinde bulunmadığı için kendisinden özür dileyen ve camiyi keşfinde ona özenle rehberlik eden imamın misafirperverliğinden ve nezaketinden oldukça etkilenmiştir (Farrère, 1926: 215).

Aktardığı başka bir hikâyede ise bir kadın arkadaşıyla birlikte 15. yüzyıla ait İran çinilerinin bulunduğu küçük bir mescidi gezmiştir. Mescit imamının arkadaşı olduğunu da aktarır. Farrère, mescide girmeden önce ayakkabıların çıkarılması gerektiğini ancak Hıristiyanlara bu konuda hoşgörü gösterildiğini, onlardan yalnızca halıları kirletmemeleri için ayakkabının üzerine pabuç giymeleri istendiğini aktarır. Ancak o gün yanında bulunan arkadaşının ayakları çok küçük olduğu için giymesi gereken pabuçlar büyük gelmiştir ve giydiği takdirde düşmekten korkmuştur. Bunun üzerine imamın ne denli hoşgörüsüyle karşılık verdiğini yazar; ilk önce imamdandan aktardığı Türkçe sözcüklerle, daha sonra kendi yorumuyla şöyle aktarır: "Ve imam ona bakarak cevap verdi: 'Zarar, iok: tchok koutchouk! Önemli değil! Pabuç giymeden de girebilirsiniz. Ayaklarınız çok küçük!' (Farrère, 1926: 216). Sonrasında imamı şöyle tasvir eder: "Bu adam engin bir suhuleti hoş bir nezaketle buluşturmayı iyi biliyordu" (Farrère, 1926: 216).

Türkiye'de tanık olduğu hoşgörüyü ilişkin son anısı da Bizans döneminde kilise olup sonradan camiye çevrilen Kariye Cami'sine gittiği güne dayanmaktadır. Orada karşılaştığı imamın kendisine "çok daha güzel ve daha büyük bir dindarlık dersi verdiğini" aktarır. İmam, farklı bir dine inanıyor olsa da "bir olan Tanrının evi" olarak kabul edilen camide dilediği gibi ibadet edebileceğini şu ifadelerle kendisine söylemiştir: "diz çöküp dua etmek istersen, burada da yapabilirsin. Tanrı seni mutlaka duyacaktır!" İmamın bu sözlerinden etkilenen Farrère, örnek bir Katolik olmamasına rağmen camide dua ettiğini şöyle aktarır: "Diz çöküp dua ettim. Vasat bir Katolik sayılıyorum ancak Müslüman bir ülkede kendiniz hakkında bırakabileceğiniz en kötü

intiba ateist olmanızdır. Müslümanlar ne dönmeleri ne de münkirleri severler" (Farrère, 1926: 217-218).

Yazarın, imamlar ve genel olarak Müslümanlar ile ilgili aktardığı anılar onların hoşgörüsünü ve nezaketini vurgulamaktadır. Bir Hıristiyan olarak yazar İstanbul'da bu açıdan hiç zorluk çekmemiş, aksine Müslümanlarla güzel paylaşımlarda bulunmuştur.

Farrère'e göre Türklerin bir özelliği de sessiz ve suskun olmaları, bu sebeple de düşmanlarıyla baş edememeleridir. Farrère'e göre Türkler, Türkiye hakkında basında üretilen olumsuz söylemlere ve asılsız haberlere karşı savaşılabilecek güçte değildir. Buna karşın Türkiye'nin düşmanları demagojide çok başarılıdır ve Farrère onları "temel silahı yalan olan insanlar" (1926: 234) olarak tanımlar. Farrère, yalnızca iyi niyetli okurlarına bazı basın organlarının "Kemalistlerle" ilgili yaptığı yalan haberlere inanmamalarını öğütler. Ona göre "Kemalistlerin tek amacı umutsuz bir şekilde vatan toprağını korumaktır" (Farrère, 1926: 233). Yazara göre Türkler düşmanlarına karşı daha dezavantajlı konumda olmuştur çünkü düşmanları maddi kaynakları sayesinde ve dilleri "Batı'da Türkçeden daha kolay anlaşılır diller" (Farrère, 1926: 233) olduğu için, özellikle basının gücünü kullanarak birçok avantaj elde etmiştir. Dahası Türkler "çok sessiz bir ırktır ve tüm düşmanları tam aksine ağız iyi laf yapan laf cambazlarıdır" (Farrère, 1926: 234). Farrère'e göre Türkler, suskunluklarının bedelini kendilerine atılan iftiralara ödemiştir. Gerçekleri ortaya çıkaramadıkları için de dünyanın gözünde Türkler daima haksız, diğerleri ise haklı olmuştur. Farrère bu düşüncelerini şöyle ifade eder: "Türkler hiçbir zaman Avrupa önünde, hele Amerika önünde konuşamadı. Düşmanları da keyfi olarak onlara çamur attı. Yanlış bilgilendirilmiş insanların gözünde sıklıkla onların haklı, Türklerin ise haksız olmasından daha doğal ne olabilir?" (1926: 234). Yazar bu sözlerle Türklerin hakkını savunmaya, duyuramadıkları ses olma çabalarını ifade etmektedir.

Claude Farrère'in Mustafa Kemal Atatürk ile Görüşmesi ve İzlenimleri

Farrère'in yaptığı tüm seyahatler kendisini kişisel olarak etkilemiştir ancak bu seyahatlerinde 1922 yılında gerçekleştirdiği seyahat öne çıkmaktadır. Çünkü bu seyahatinde yazar, Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Özçelebi, Farrère'in Adapazarı'na ziyareti sırasında gerçekleşen süreci şu sözlerle ifade etmektedir:

"Üçüncü seyahatinin sonlarına doğru, daha doğrusu 19-21 Haziran 1922 tarihleri arasında Farrère, Mustafa Kemal'in Adapazarı'ndaki karargâhını ziyaret etti. Fransa'nın büyükelçisi olduğu zamanlarda, General Pellé onu İstanbul'a davet etmişti. Bu davetin tek sebebi, esasen Ankara milliyetçilerinin lideriyle önceden planlanmış bu görüşmeydi. Böylece General Pellé, Farrère'den Anadolu'ya gitmesini ve Mustafa Kemal'in ve ordusunun durumunu öğrenmek için oradaki Gazi'ye katılmasını istemişti. Komutan Joubert komutasındaki bir Fransız savaş gemisi, onu İngiliz-Yunan ablukası yoluyla İzmit'e nakletmişti. Farrère, Gazi'nin özel treni ile Adapazarı'na getirildi. Resmî trenden inerken Türk ve Fransız bayraklarından yapılmış bir zafer takı altından geçti. Bu eşsiz buluşmadan 1930'da yayınlanan *La Turquie Recessitée* (1922) (Dirilen Türkiye) (1930) doğmuştur; eserde bu gezisi sırasında, milliyetçilerin kendisi için yaptığı karşılama merasiminin ayrıntıları ve ilk izlenimleri yer almaktadır. "*La Turquie Recessitée* (Dirilen Türkiye) bu karşılaşmayı ele alan tek kitap olmamakla birlikte Farrère'in izlenimlerini deneyimlediği şekliyle aktardığı tek kitaptır" (1979: 112).

Farrère'in Mustafa Kemal tarafından karşılanması da Farrère'in kendi eserinde çarpıcı şekilde yer almıştır. Farrère'i uzun uzun konuştukları "şehir içinde sade bir ev" olan meskenine kabul eden Mustafa Kemal, ona şu şekilde yaklaşmıştır: "Sayın Claude Farrère, Türkiye'nin ve Türk halkının kıymetli dostu", "sevgili ve saygıdeğer dostumuz", "sevgili misafiri", "Hürriyet ve istiklali dünyaya tanıtmak için inkılaplar yapan, kanını döken bu çok asil milletin şanlı evlatlarından biri" (1922: 63).

Mustafa Kemal, 20 Haziran 1922 tarihinde onuruna yaptığı bir konuşmada⁴ bu değerli ve samimi dostluktan bir kez daha söz etmiştir: “Bu sevinç sadece kişisel değil, aynı zamanda genel niteliktedir (...) Milletimizin gönlü de aynı dostluk ve hayranlık duygusuyla değerli dostumuz için atmaktadır...” (Özçelebi, 1979: 112-113).

Farrère, Adapazarı'nda iki gün kalmış, Mustafa Kemal'in ve ordusunun değerini sorup soruşturmuş ve sonra da İstanbul'a dönmüştür (Özçelebi, 1979: 112-113). Bu süre zarfında Mustafa Kemal'i tanıma fırsatı bulan Farrère, *Turquie Ressuscitée* (Dirilen Türkiye) adlı eserinde şu ifadeleri kullanmıştır:

“Mustafa Kemal'e kendimi kaptırmaktan alıkoyamadığım bir heyecanla bakıyorum. Bir kere daha belirteyim ki, görünüşü yanıltıcı değil. Ayinesi iştir kişinin. Uzun ve kuvvetli bir baş, düşünceyi yansıtan kırışıklıklarla kaplı geniş bir alın, korkunç bir enerji ifade eden çene; buzul kadar mavi gözler- işte ilk görülen şeyler bunlar. Akıl almaz derecede kendine hâkimiyet; hiçbir şeyin boyun eğdiremediği bir irade; ve nihayet en sabit ve en sabırlı dikkat ve düşünce kudreti; işte bu yüzün daha sonra ortaya koyduğu şeyler. Bu çehre o kadar hareketsiz ki insanı büyülüyor. Bir gülümsemenin bu yüz çizgilerini yumuşatabilmesi imkânsız gibi görünüyor. Bununla beraber, birdenbire, insanı şaşırtacak kadar tatlılıkla gülümsediği de oluyor. Yaşı tahmin edilemez. Söylediklerine göre, Mustafa Kemal Paşa 41 yaşındaymış. Ben 30 ile 50 arasında bir yaş seçemezdim onun için. Yüzdeki kırışıklıklar derin, ama bıyıklar sarı; saçlar ağarmış, ama yürüyüş çevik. Mustafa Kemal Paşa'nın inanılmayacak sınırların ötesinde uykusuzlukla mücadele edebileceğini, yirmi bir gün ve gece süren Sakarya Savaşı boyunca en uzun beş saati zor bulacak şekilde sadece altı gece uyduğunu biliyorum. İşte Anadolu'nun Tek Adam'ı, böyle tezatların ve direnişlerin bir bütünü” (Farrère, 1930: 108-110)⁵ (Özçelebi, 1974: 114).

Bu karşılaşmada Farrère, Mustafa Kemal'in kendisini diğer devlet adamlarından ayıran bazı nadir özellikleri karşısında hayrete düşmektedir. Özçelebi'nin aktardığı üzere; “*Souvenirs*”de yazdıklarına göre, Farrère, ‘basit çok basit bir paşa’ gördü, ama ‘yüzü, çok soğuk, çok sertti’, ‘içgüdüsel olarak ona karşı antipatikti’” (Farrère, 1930: 110). Farrère onu, “bütün asalet ve kibarlığıyla gönlü cezbeden yüzüyle” Abdülmecit'e benzetiyor (Farrère, 1953: 210-211). Seyahatinden dönüşünde yazdığı bir makalede Farrère, Mustafa Kemal'i Jeanne d'Arc ile karşılaştırır ve zaferini şimdiye kadar yalnızca Jeanne d'Arc'in başarabildiği mucizelerden biri olarak nitelendirir: “Ölü bir ulusu diriltmenin mucizesi ve zaten yutulmuş bir halkın parçalarıyla onu yeniden inşa etmek. Yaşayan ve galip gelen bir halk” (Farrère, 1953: 210-211).

Farrère aynı zamanda komutan olarak Mustafa Kemal'i, Mareşal Foch ile ve bir devlet adamı olarak Clemenceau ile karşılaştırır (1979: 115). Farrère Mustafa Kemal'i karşılaştırma ve benzetmelerle anlatmaktadır ve ondan ne kadar etkilendiği ifadelerinden anlaşılmaktadır:

“Mustafa Kemal, diğer devlet adamlarından şu özelliklerinde dolayı ayrılır; çok dinler, uzun düşünür ve çok az cevap verir. Çevresiyle, subaylarıyla ve halkla ilişkileri takdire şayandır. Onunla, Gazi ile konuştuğumuzda, o zaman saygıdan, hürmetten, körü körüne bağlılıktan ve inançtan daha iyi ve kuvvetli bir his ortaya çıkar. Tüm gözler parlar, tüm yüzler aydınlanır, Türk halkının Mustafa Kemal Paşa'yı dinlemesi çok güzel bir şey...”⁶ (1979: 115).

Farrère, Mustafa Kemal ile ilgili görüşlerinin yanı sıra ordusu ile ilgili izlenimlerinden de bahsetmektedir:

⁴ Farrère bu konuşmayı tercüme ettirdi ve *Turquie Ressuscitée* (Dirilen Türkiye) başlıklı eserinde tercümesini yayımladı (s. 145-1454). Öte yandan Avni Öztüre, *Nicomedia-İzmit Tarihi* adlı eserinde aynı konuşmayı Türkçe olarak da yayımlamıştır (s. 195-196).

⁵ Bu alıntının çevirisi Ali Özçelebi'nin 1974 yılında yayınlanan “Mustafa Kemal Atatürk ve Claude Farrère” başlıklı makalesinde yer almaktadır. Bu çalışmada Özçelebi'nin çevirisi kullanılmıştır. Bkz. (Özçelebi, 1974).

⁶ Grand inconnu, LE GAULOIS, 18 juillet 1922.

“Mustafa Kemal’in ordusu ve kaynakları pek çok şeyden yoksundu. Yanındaki şok bölüklerini incelerken fark ettim... Örneğin süvarilerinin hepsi iplerle donatılmıştı. Deri yok, lüks bir şey yok. Ama olduğu gibi, bu iyi atlı süvari Yunan piyade ve topçusunu ezmişti” (Özçelebi, 1979: 115).

Bunlara ek olarak, Farrère’in ifadeleriyle Mustafa Kemal’e karşı herkesin büyük ve derin bir saygı duyduğunu, hatta bu durumun “saygı, körü körüne bağlılık ve inanç” olarak da yorumlanabileceğini belirtmektedir. Herkesin Mustafa Kemal’e hayran olduğunu ve onun tarafından aydınlatıldığını ifade eden Farrère’in 1914-1918 yılları arasında hiçbir yerde, Fransa’da bile böyle bir zevkle askerlerin bağlılığına tanık olmadığını da belirtmektedir (1979: 115). Claude Farrère’in Cumhuriyet’in ilanından sonra yön değiştirdiği kimi yazarlarca iddia edilmiştir: “Claude Farrere, Osmanlıları sevmiş, ama çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’ni yadırgamıştı; başka bir deyişle, Türkiye’nin çağdaşlaşmasını beğenmemişti. O hep egzotizmin yarattığı romantik imajlı eski Türkiye’yi özliyordu (...)” (TTA, 2022). Bu romantik ve egzotik özlem yine bazı yazarların iddiası ve analizlerine göre, yazmış olduğu *Mes Voyages* (1926) (Seyahatlerim), *Turquie Resuscitée* (1930) (Dirilen Türkiye), *Les quatre dames d’Angora* (1933) (Ankaralı Dört Hanım) ve *Forces Spirituelles de L’Orient* (1935) (Doğu’nun Manevî Güçleri) adlı romanların da ana motifi olarak değerlendirilmektedir. “Bu kitaplarda Farrère daha çok Cumhuriyetçi Türkiye’ye eleştirilerde bulunmuş, Mustafa Kemal’den bahsetmiş ama ona asla kişisel olarak saldırmamış ve yaşamı boyunca Atatürk’ün kendisi hakkında aşağılayıcı ve banal sözler sarf etmemiştir” (Özçelebi, 1979: 115).

Sonuç

Türkiye ve Türk dostu olan Farrère’in Türklere olan ilgisi, yazarın Türkiye’ye yaptığı seyahatlerinde, eserlerinde ve demeçlerinde kendisini göstermekte ve hem ulusal hem de uluslararası yazında birçok bilimsel çalışmaya da konu olmaktadır.

Çalışmamız, Farrère’in siyasi fikirlerine ve tanıdığı Türk şahsiyetleriyle olan ilişkilerine de yer vermiş, Türk şahsiyetlerin portrelerini bir yabancıнын gördüğü şekilde gösterme fırsatı sunmuştur. Bunu belirtirken de tarafsız kalmaya, yazarın kendi fikirlerini diriltmeye, muhakemesinin nedenlerine işaret etmeye ve yazardan alıntılar yapmaya özen gösterilmiştir. Claude Farrère’in temel ve göze çarpan özellikleri, sanatı, eserleri ve üslubu bütünsel bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Buna ilişkin bazı değerlendirmeler sunulmuştur.

Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında bu çalışmada, Farrère’in Türkiye’ye gerçekleştirdiği seyahatleri, Türkiye ve Türkler hakkındaki izlenimleri, Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmesi ve düşünceleri üzerine odaklanılmıştır.

Sonuç olarak, Farrère’in Türkiye’ye yaptığı seyahatler, Mustafa Kemal ile görüşmesi ve ülkede geçirdiği zaman diliminde yaptığı gözlemlerle birlikte Türkiye ve Türklere karşı olan fikirleri de değişmiştir.

Farrère’e göre Mustafa Kemal Atatürk, inanılmaz bir öz denetime, dikkat ve düşünme gücüne sahip, büyüleyici ve kararlı bir lider gibi görünmektedir. Diğer devlet adamlarından farklı olarak Mustafa Kemal’in konuşmak yerine çok dinlediğini ve düşündüğünü ifade etmiş ve konuştuğunda, herkesin ona inanılmaz derecede saygı duyduğunu ve hayran kaldığını vurgulamıştır. Farrère Mustafa Kemal’e derin bir hayranlık beslemiş ancak Türk milletinin “kurtarıcısı”na hayran olmasına rağmen, halifeliğin ve saltanatın kaldırılmasını, Osmanlı ailesinin sürgün edilmesini ve Atatürk’ün inkılaplarını onaylamamıştır. Tüm bu fikirlerine rağmen Farrère, Türk hayatının ve namusunun kurtarıcısı olduğu için Mustafa Kemal’i kişisel olarak eleştirmemiştir.

Son olarak, Claude Farrère’in Türklere verdiği destek ve Türk kültürüne beslediği güzel duygular tarihe bir not olarak düşmüş ve ister eleştirel ister özne bir bağlamda olsun yabancı bir yazarın gözünden kendimizi görme imkânını sağlamıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %20, İkinci Yazar %20, Üçüncü Yazar %20, Dördüncü Yazar %20, Beşinci Yazar %20.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

FARRÈRE, C. (1907). *L'homme qui assassina*. Paris: Ollendorff.

FARRÈRE, C. (1921). *L'extraordinaire aventure d'Achmet Pacha Djémaledine, pirate, amiral grande d'Espagne et marquis, avec six autres histoires singulières*. Paris: E. Flammarion.

FARRÈRE, C. (1922). *Turquie ressuscitée, choses vues*. (Les Ouvrages Libres). Paris: Arthème Fayard no: 18.

FARRÈRE, C. (1926). *Mes voyages: au seuil des colonnes d'Hercule, la Mer des Corsaires, la Mer italienne, la Mer des Hellènes, Constantinople, en poursuivant la Toison d'or. En Méditerranée*. Paris: Flammarion.

FARRÈRE, C. (1930). *Turquie Ressuscitée*. Paris: Éditions des Cahiers Libres.

FARRÈRE, C. (1933). *Les quatre dames d'Angora*. Paris: E. Flammarion.

FARRÈRE, C. (1951). *La dernière porte*. Paris: E. Flammarion.

FARRÈRE, C. (1953). *Souvenirs*. Paris: Arthème Fayard.

FARRÈRE, C. (1964). *Dirilen Türkiye*. (Çev. F. Baldaş).

ÖZÇELEBİ, A. (1974). *Mustafa Kemal Atatürk ve Claude Farrere*. 50. Yıl Armağanı, II, 50-65.

ÖZÇELEBİ, A. (1979). *Claude Farrère et La Turquie*. Doktora Tezi, Erzurum Üniversitesi.

ÖZÜÇETİN, Y. ve YURT, A. (2020). "Claude Farrère'in 1922 Tarihli Ziyareti Bağlamında Türk Dostluğu". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 80, Yaz, s. 407-417.

TTA, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi. Büyük Dostumuz Claude Farrere ile Mülakat*. Erişim 13 Eylül 2022, <https://9lib.net/document/oy81855qb%C3%BCy%C3%BCk-dostumuz-claude-farrere-ile-m%C3%BClakat.html>

TTA, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi. Claude Farrere*. Erişim 13 Eylül 2022, https://9lib.net/document/myjp1mmy-claude-farrere.html?utm_source=search_v3

TTA, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi. Türk Kadını ve Claude Farrère*. Erişim 13 Eylül 2022, https://9lib.net/document/y960g17r-t%C3%BCrk-kad%C4%B1n%C4%B1-ve-claude-farrere.html?utm_source=search_v3

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr. Recep Batu GÜNÖR

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
b.gunor@hbv.edu.tr
ID: 0000-0002-4791-4059

10.56387/ahbvedebiyat.1197208

Gönderim Tarihi: 31.10.2022

Kabul Tarihi: 12.02.2023

Alıntı: GÜNÖR, R. B. (2023).

Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi
Temelleri Hakkında Bir
İnceleme". *AHBVÜ Edebiyat
Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL SAYI-
Nisan2023), 87-94.

CUMHURİYET DÜŞÜNÇESİNİN FELSEFİ TEMELLERİ HAKKINDA BİR İNCELEME

ÖZ: Cumhuriyetçilik düşüncesi, Antik Dönem Yunan dünyasından beri insanlık tarihinde var olmuş bir doktrindir. Özellikle Platon ve Aristoteles tarafından ortaya atılmış olan insanın sosyal ve siyasal bir varlık olduğu şeklindeki önerme, cumhuriyetçilik düşüncesinin de doğmasına neden olmuştur. Temel olarak halkın kendi koyduğu yasalara tabi olarak yurttaşlık vasfına erişmesini öngören cumhuriyetçilik düşüncesi, bireysel istek ve arzuların ziyade genelin isteklerinin peşinden koşulması gerektiğini iddia eder. Buna göre bireysel yararların ön plana çıktığı bir ideal düzenden bahsedilemez. Bunun yerine yurttaşların genelinin ortak yararlarının peşinden koşulması gereklidir. İdeal bir düzen ancak bu şekilde var olabilir. Cumhuriyetçilik düşüncesinin başka bir temel ilkesi de özgürlük kavramıdır. Özellikle liberal düşünürler tarafından ortaya atılan pozitif ve negatif özgürlük ayrımının yanında başka bir yol olduğunu iddia eden cumhuriyetçilik düşüncesinin savunduğu özgürlük anlayışına cumhuriyetçi özgürlük veya siyasal özgürlük adı verilebilir. Bu özgürlük anlayışına göre bir yurttaş ancak ve ancak toplumun ortak yararına göre eylemde bulunup, kendi koymuş olduğu kurallara uyduğu ölçüde özgür olabilir. Aksi halde köle olmaktan kurtulamaz. Cumhuriyetçilik düşüncesinin temelini Aristoteles tarafından ortaya atıldığı iddia edilebilir. Fakat günümüzdeki modern cumhuriyetçilik anlayışının temeli 18. Yüzyıl düşünürü Jean Jacques Rousseau tarafından atılmıştır. Fransız devrimini ve daha sonraki ulus devlet anlayışını derinden etkileyen Rousseau, cumhuriyetçiliğin tiranlığın önündeki en büyük koz olduğunu söyleyerek ideal bir düzenin sadece cumhuriyet sistemi ile mümkün olacağını iddia etmiştir. Bu bağlamda genel irade teorisini geliştirerek, cumhuriyetçiliğin ortak yarar fikrine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyetçilik, Yurttaşlık, Özgürlük, Jean Jacques Rousseau.

A REVIEW OF THE PHILOSOPHY FOUNDATIONS OF REPUBLICAN THOUGHT

ABSTRACT: The idea of republicanism is a doctrine that has existed in human history since the Ancient Greek world. The proposition that man is a social and political being, especially put forward by Plato and Aristotle, has also led to the emergence of idea of republicanism. The idea of republicanism, which basically envisages the attainment of citizenship by the people subject to the laws that they have made, claims that the wishes of the general should be pursued rather than individual wishes and desires. Accordingly, it is not possible to talk about an ideal order in which individual benefits come to the fore. Instead, it is necessary to pursue the common interests of citizens as a whole. Only in this way can an ideal order exist. Another fundamental principle of republican thought is the concept of freedom. The concept of freedom advocated by the idea of republicanism, which claims that there is another way besides the distinction between positive and negative freedom, especially put forward by liberal thinkers, can be called republican freedom or political freedom. According to this understanding of freedom, a citizen can only be free to the extent that he acts in the common interest of the society and obeys the rules he has set. Otherwise, he cannot escape from being a slave. It can be claimed that the basis of the idea of republicanism was put forward by Aristotle. However, the foundation of today's modern republicanism was laid by the 18th century thinker Jean Jacques Rousseau. Rousseau, who deeply influenced the French Revolution and the later understanding of the nation state, claimed that republicanism was the biggest trump in front of tyranny and claimed that an ideal order would only be possible with the republican system. In this context, he developed the theory of general will and added a new dimension to the idea of common good of republicanism.

Keywords: Republicanism, Citizenship, Freedom, Jean Jacques Rousseau.

Giriş

Düşünce tarihine bakıldığında, insanları direkt olarak etkileyen konuların ele alınarak tartışıldığı pratik felsefenin en önemli dallarından birisinin siyaset felsefesi olduğu görülmektedir. En geniş manasıyla siyaset felsefesinin, toplumsal ve siyasal hayatla ilgili problemlere bir takım çözümler bulmak amacıyla ortaya çıktığı iddia edilebilir. Siyaset felsefesi insanları birinci dereceden ilgilendiren problemlere çözüm arar. Bu problemler, bir arada yaşamak için nelerin gerekip gerekmediği, toplumdaki düzenin ve işbölümünün nasıl oluşacağı, toplumsal hayatın nasıl devam edeceği gibi problemlerdir. Sokrates'e göre siyaset felsefesi siyasal olan şeylerin doğasının gerçek bilgisi ile doğası gereği en iyi olan siyasal düzenin gerçek bilgisini araştırdığı (Minoque, 1981: 75) için, tarih boyunca kullanılan bütün siyasal kavram ve doktrinler, bu disiplinin inceleme alanına girmektedir.

İnsanların, ilk toplulukları oluşturmaya başladıkları andan itibaren, düzen problemi hakkında durdukları ve bu problem ile ilgili farklı düşünceler geliştirdikleri iddia edilir. Böylesi bir iddia şüphesiz ki bir ön kabul üzerine şekillenmiştir. Bu ön kabul de özellikle Platon ve Aristoteles tarafından sistemleştirilen insanların zorunlu olarak bir arada yaşamak zorunda oldukları şeklindeki ön kabuldür. Gerek işbölümü için olsun gerekse doğaları gereği olsun, insanlar bir arada yaşayan ve dolayısıyla da birbirleri ile etkileşime giren varlıklardır. Bunun bir sonucu olarak ise bu etkileşimin nasıl şekillendireceği sorusuna cevap olarak farklı doktrinler geliştirilmiştir. Başka bir deyişle insanların zorunlu olarak toplumu oluşturup toplum halinde yaşadıkları kabul edildiğinde, toplumsal düzenin nasıl sağlanacağı konusunu özellikle siyasal doktrinler ele almaktadır. İşte cumhuriyetçilik kavramı da bu soruların neticesinde ortaya çıkmış bir doktrindir. Cumhuriyet düşüncesi, 17. Yüzyıldan itibaren oldukça geniş bir yelpazede kendisine taraftar bulmuştur. Bunun en önemli nedeni ise cumhuriyet düşüncesinin, yurttaşların tam ve eşit şekilde katıldığı siyasal bir yapının nasıl oluşturulabileceği sorusuna net bir cevap vermesidir.

Cumhuriyet(çilik) Nedir?

Cumhuriyet ile ilgili evrensel bir tanım yoktur. Bunun nedeni özellikle bu kavramın ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili olarak bir uzlaşının olmamasıdır. Buna rağmen cumhuriyet terimi denilince akla direkt olarak halk terimi gelmektedir. Cumhuriyet sözcüğü Türkçeye, Arapça "cumhur" kelimesinden girmiştir ve toplu halde bulunan halk anlamına gelmektedir (Develli-oğlu, 1984: 177). Halk kelimesinden türeyen cumhuriyetçilik düşüncesi, genel olarak halk ve yönetim kavramları ile ilişkili olarak halkın yönetime katılması veya halkın kendi kendisini yönetmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bu anlamı ile özellikle Antik Dönem Yunan felsefesi içerisinde demokrasi kavramı ile birlikte kullanılan cumhuriyetçilik, daha sonraları da demokrasi, özgürlük, halk ve yurttaş gibi kavramlar ile birlikte değerlendirilmiştir. Ricciardelli'ye (2020: 9) göre cumhuriyetçilik terimi, Klasik Roma'da gelişen, Machiavelli tarafından teorileştirilerek 17. yüzyılda İngiltere'de kullanılan bir kavramdır. Buna göre de topluluk için ortaya çıkan bir özgürlük fikrini ifade eder. Başka bir tanıma göre ise cumhuriyetçiliğin köklerini özellikle Aristoteles'e kadar götürmek mümkündür (Oldfield, 1990: 5). Başka bir tanıma göre ise (Okutan, 2006: 134) cumhuriyet, seçilmiş bir başkanın başında bulunduğu devlet biçimini ve bu başkanı seçen halkı anlatmak için kullanılmıştır. Cumhuriyetçilik, özgürlüğün anlamını siyasi kurumların varlığından aldığını ve bu kurumlar tarafından garanti edildiğini anlayan özgür vatandaşlardan oluşan bir topluluk içinde paylaşılan siyasi uygulamalarla karakterize edilir. Bu kurumlar, sırayla, halkın onlara olan bağlılığı ile sürdürülür.

Cumhuriyetçilik durağan, sistematik bir teori değildir. Daha ziyade, özgürlük, katılım, çoğulculuk, kamu kurumları, hukuk vb. üzerinde odaklanan, köklü bir geleneğe dayanan bir siyasi düşünce perspektifidir. Buna göre cumhuriyet kavramı hakkında görüşler ortaya koyan düşünürler, yurttaşlık erdeminin ve siyasi katılımın önemi, yolsuzluğun ve yalancılığın tehlikeleri, karma bir anayasanın ve hukukun üstünlüğünün yararları vb. gibi birçok ortak düşünce ve kaygıyı vurgulamışlardır. Buna benzer bir şekilde cumhuriyetçiliğin, sivil erdemini teşvik edilmesi

ve siyasi topluluğa güçlü bağların artırılması yoluyla yurttaşların siyasi hayata aktif katılımı ile ilgilendiği iddia edilebilir.

Cumhuriyetçiliğin Temel Kavramları

Her siyasi doktrinin olduğu gibi cumhuriyetçiliğin de temel kavramlarından söz edilmektedir. Bu bağlamda cumhuriyetçilik diğer doktrinler gibi eşitlik, demokrasi, insan hakları, hoşgörü vb. pek çok kavramı inceleyerek kendisine konu etmiştir. Burada cumhuriyetçilik denilince akla gelen başka bir deyişle cumhuriyetçiliğin bilhassa üzerinde durduğu temel kavramların özgürlük ve yurttaşlık kavramları olduğu söylenebilir. Bu kavramlar, cumhuriyetçiliği ele alan bütün filozoflar tarafından ele alınmış ve cumhuriyet düşüncesinin temel özellikleri olarak değerlendirilmiştir.

Özgürlük

Özgürlük kavramı kadar farklı dönemlerde farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmış bir tanım bulmak zordur. Bunun nedenlerinden birisi, tarihte her zaman herkesin ve her grubun özgürlük hayali peşinde koşmasıdır. Özgürlüğün nihai bir amaç haline gelmesi, herkes tarafından kendi istek ve çıkarları tarafından tanımlanmaya çalışılması durumunu doğurmuştur. En geniş anlamıyla özgürlük kavramı, bağlı olmama, dışarıdan etkilenmemiş olma veya zorlanmamış olma (Akarsu, 1994: 146) durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle siyaset felsefesi açısından ise bireyin, toplumun veya yöneticilerin zorlaması ile değil de, kendi isteklerine göre davranabilmesi gücü olarak açıklanabilir. Diğer siyasi doktrinler gibi cumhuriyetçilik de özgürlük kavramının önemi üzerinde durarak onu nihai bir amaç olarak görmüştür.

Düşünce tarihinde özellikle liberalizm doktrini tarafından merkeze alınarak açıklanan özgürlük kavramı ile ilgili olarak yine liberal bir düşünür tarafından sistematize edilen bir ayrım kabul edilmiştir. I. Berlin tarafından ortaya atılan bu özgürlük ayrımı, özgürlüğü pozitif ve negatif özgürlük olarak ikiye ayırırken, özellikle çağdaş liberalizm düşüncesi bunlardan negatif özgürlüğü benimsemektedir (Yayla, 2002: 154). Bu ayrımın cumhuriyetçilik doktrini açısından önemi, genel olarak cumhuriyetçiliğin pozitif özgürlüğü savunmasıdır. Buna göre pozitif özgürlük, bireylerin siyasal hayata katılmasını, bunu engelleyebilecek olumsuzlukların da ortadan kaldırılması gerektiğini savunur. Pozitif özgürlük daha çok bireyin eylemlerini özgürce yapıp yapmadığı ile ilgilenerken, bireyin sahip olduğu hakları ne kadar kullanıp kullanmadığı üzerinde durmaktadır. Pettit'e (1998: 38) göre pozitif özgürlük, insanlara kendi kendilerinin efendisi olma imkânını vermektedir.

Negatif özgürlük ise özgürlüğün negatif karakterini kuvvetle vurgulayarak, gerçek özgürlüğün bir şeyden özgürlük olduğunu, bir şeye özgürlük (Yayla, 2002: 163) anlamına gelmediğini belirtir. Burada kastedilen bir şeyden özgürlük düşüncesi, bireyin kendi isteklerinin peşinde koşması ve özgürce hareket edebilmesinin önünde hiçbir engelin ve gücün bulunmaması anlamına gelmektedir. Bireyi engelleyebilme potansiyeli olan güç de devlet olduğu için, devletin ve siyasal örgütlenmenin sınırlandırılması gerekmektedir. Bu da liberalizmi temel önermelerinden olan sınırlı devlet ilkesinin bir anlamda hayata geçirilmesi ile ilgilidir.

Özgürlük kavramı ile ilgili ortaya atılan bu ayrımın yanında bir de "cumhuriyetçi" veya "siyasal" özgürlük olarak tanımlanabilecek bir alandan da söz edilmektedir. Cumhuriyetçi özgürlük ile ilgili olarak karşımıza öncelikle "tahakkümsüzlük" kavramı çıkar. En belirgin cumhuriyetçi değer, tahakkümsüzlük, yani köleliğin yokluğu olarak yaşanan özgürlüktür (Igartua, 2020: 357). Buna göre cumhuriyetçi özgürlük, herhangi bir tahakkümün yokluğunu gerçek özgürlük olarak kabul eder. Burada tahakkümsüzlük olarak adlandırılan şey, bireyin kendi kendini gerçekleştirme ve siyasal alana katılması hususunda herhangi bir zorluk ile karşılaşmaması demektir. Daha önceden değinildiği gibi negatif özgürlüğün "müdahalesizlik" ilkesi ile benzer olduğu düşünülse de aralarında net bir fark vardır. Her şeyden önce cumhuriyetçi özgürlük, bir kişinin başka bir kişi üzerinde sahip olabileceği mutlak karar verme gücünün yokluğunu özgürlük olarak kabul eder. Negatif özgürlük özellikle ekonomi alanı başta olmak üzere bireye her alanda müdahale edebilecek kolektiviteye şüphe ile bakarken, cumhuriyetçi özgürlüğe göre özgürlüğün sürdürülebilir olması için belirli bir siyasal yapı gereklidir (Okutan, 2006: 134). Bu

siyasal yapı da tabii ki cumhuriyettir. Yani cumhuriyetçi özgürlük anlayışında devlet, belirli kurallara sadık kalma şartıyla, toplum için ortak iyiyi düzenleme konusunda aktif bir rol oynamalıdır. Burada bahsedilen kurallar da hukuk sistemi yoluyla açıklanabilir.

Cumhuriyetçi özgürlüğe göre özgürlük o halde doğrudan bir şekilde bireylerin özgür olduğu bir sistem oluşturma ile ilgilidir ki bu sistemin temelini de hukuk oluşturur. Hukuk, hem yöneticileri hem de yönetilenleri bir ideal doğrultusunda bağlayıcılığı altına alarak toplumu korur. Dolayısıyla cumhuriyetçi özgürlük için hukuk, özgürlükleri güvence altına alan bir düzenlemeler bütünüdür. Bir tahakkümsüzlük olarak ortaya çıkan cumhuriyetçi özgürlüğe göre hakiki özgürlük, bireylerin üzerinde zorla tahakküm kurmanın ortadan kalkmasıdır. Tarihsel olarak bakıldığında özellikle birey ve toplum arası ilişkileri göz önüne alan bu özgürlük anlayışı, bireylerin köle haline gelmeden yaşayabilecekleri bir toplum hayalinin ürünüdür. Burada artık bireyler sıradan biri veya köle olmak yerine yurttaş kimliğine bürünürler. O halde cumhuriyetçilik düşüncesi için özgürlük ile yurttaşlık arasında organik bir bağ olduğunu iddia etmek mümkündür.

Yurttaşlık

Cumhuriyetçilik için ayrı bir önemi olan yurttaşlık, birey ve toplum ilişkisinde bireye bir misyon vererek birey ve toplum arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Başka bir deyişle cumhuriyetçilik düşüncesi, bireyleri artık yurttaş olarak görerek onlara ortak iyinin peşinden gidilmesini salık verir. Böylelikle de herkes için özgürlüğün olduğu, tahakkümün ise var olmadığı ideal bir düzeni kurmayı hedefler. Bu açıdan bakıldığında yurttaşlık zaruri bir hale dönüşür. En genel anlamıyla yurttaş, demokratik hakları olan ve adalet istemi olan bireye (Kymlicka, 2004: 443) verilen isimdir. Cumhuriyetçi yurttaşlık ise ilkesel olarak siyasal topluluk içinde bireylere eşit haklar ve görevler, özgürlükler ve sınırlamalar, güçler ve sorumluluklar veren bir statü (Okutan, 2006: 21) şeklinde tanımlanabilir. Cumhuriyetçilik ile birlikte bireylerin artık yurttaş olarak nitelendirildikleri ve siyasal hayata katılım, ortak iyinin peşinden koşmak gibi bazı ödevleri oldukları iddia edilebilir.

Yurttaşlık kavramı Antik Dönem Yunan dünyasında ortaya çıkarak günümüze kadar farklı şekillerde gelmiş bir kavramdır. Antik dönemin en önemli düşünürlerinden birisi olan Aristoteles, yurttaşlık kavramı ile siyasal hayata katılabilen bireyleri nitelendirmiştir. Bu dönemde siyasal hayata katılmanın adeta insan doğasından gelen bir özellik olduğu göz önüne alındığında da yurttaşlığın ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Tabii ki bu dönemde köleliğin olduğunu ve siyasal hayata sadece ayrıcalıklı bir zümrenin katılabildiğini unutmamak gerekir. Yani yurttaşlık bu dönemde ne kadar önemli olursa olsun toplumun genelini kapsamadığı iddia edilmektedir. Tarih boyunca özellikle demokratik niteliklerin artmaya başlaması ile birlikte yurttaşlık vasfı sadece ayrıcalıklı zümrelerin tekelinden çıkmış, toplumun genelini kapsamaya başlamıştır. Özellikle siyasal hayata katılma konusunda elde edilen eşitlik ilkesi ile her birey birer yurttaş haline gelmeye başlamıştır.

Cumhuriyetçi yurttaşlık, merkeze insanın siyasal doğasının konulduğu bir sistemdir. Bireyler, doğaları gereği siyasal hayata katılarak yurttaşlara dönüşürler. Bu dönüşme esnasında da bireylere bazı yükümlülükler yüklenebilir. Cumhuriyetçi yurttaşlık geleneği, topluluk temelli bir anlayışı vurgulamakta, yurttaşlık pratiğine önem vermekte ve yurttaşlık görevlerini yerine getirme sorumluluğunu önemsemektedir. Ortak fayda, paylaşım ve dayanışma yurttaşların kamusal alanda yer almasını sağlayan en önemli değer olarak görülmektedir (Dernek-Tırış, 2020: 749). Buna göre cumhuriyetçi yurttaşlık ile beraber, bir toplumu oluşturan tüm bireylerin birbirine karşı sorumlu oldukları söylenebilir. Ortak bir yararın peşinden gitmek, siyasal katılıma ayak yudurmak ve iyi bir yurttaş olmak gibi özellikler, yurttaşın sorumlulukları arasında gösterilebilir.

Yurttaşların bir anlamda kamusalılığı oluşturmaları yani karşılıklı olarak bir etkileşime girmeleri, daha önceden değinildiği gibi birey ve toplum ilişkisine yeni bir soluk getirmektedir. Her bir yurttaşın, kendi istek ve eğilimlerini bir kenara bırakarak ortak bir yarar uğruna eylemde bulunmaları, neticede homojen bir toplum oluşturmaktadır. Böylelikle ortak bir yurttaşlık bilinci,

bireysel değerlerden daha önemli ve daha merkezi bir rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında cumhuriyetçi yurttaşlık düşüncesinin liberal bireycilik düşüncesinin karşısında yer aldığı görülmektedir. Liberal bireycilikte bireyin, özellikle toplum veya devlet tarafından belirlenen herhangi bir görev ya da sorumluluğu yokken, cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışında bireyin oy kullanma, vergi verme vb. sorumlulukları vardır.

Yurttaşlara düşen bu sorumluluklar neticesinde cumhuriyetçi yurttaşlık ile ilgili olarak karşımıza iki farklı özellik (Okutan, 2006: 26-27) daha çıkmaktadır: aktif yurttaşlık ve erdemli yurttaşlık. Cumhuriyetçi yurttaşlık fikri, kendi içerisinde zorunlu olarak aktif yurttaşlığı da beraberinde getirmiştir. Bir yurttaşın üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmesi, hem toplumun hem de kendisinin yararı için zorunlu olarak değerlendirilebilir. Yani bir yurttaş, siyasal hayata katılım sağlamazsa, üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeyerek ideal düzenin bozulmasına neden olur. Cumhuriyetçi yurttaşlık ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer nitelik ise erdemli yurttaşlık kavramıdır. Siyasal katılım sorumluluğunun devamı olarak ortak yarara hizmet etme fikri ortaya çıkmaktadır. Ortak yararı amaç edindiğinde yurttaş, bu yönde davranmakla "erdemli" olma niteliğine de ulaşmaktadır (Okutan, 2006: 27). Buna göre cumhuriyetçi yurttaşlık fikrinin bir ön kabul olarak erdemli yurttaş önermesini kabul ettiği iddia edilebilir. Yani ideal cumhuriyet düşüncesinde, siyasal hayata direkt olarak katılan yurttaşlar, üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirerek, neticesinde erdemli hareket etmiş olacaklardır. Cumhuriyetçilik düşüncesinin bu nitelikleri tarih boyunca farklı dönemlerde farklı düşünürler tarafından ele alınmıştır. Bu düşünürlerin fikirlerini ele almak, cumhuriyetçiliğin felsefi temellerinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Cumhuriyetçiliğin Felsefi Temelleri

Herkes tarafından kabul edilen evrensel bir tanımını yapmanın çok zor olduğu cumhuriyetçilik doktrininin aynı şekilde düşünsel kaynaklarının tespit edilmesi de zor gözükmektedir. Bunun en büyük nedeni ise klasik dönemlerde görülen cumhuriyetçilik düşüncesi ile modern dönemlerde ortaya çıkan cumhuriyetçilik düşüncesinin birbirinden farklı olmasıdır. Cumhuriyetçiliğin düşünsel temellerini belirlemeyi kolaylaştırmak için ortaya atılan temel ayrım; İlkçağ Yunan düşüncesi ve daha sonra Roma'da görülen cumhuriyetçilik ile modern dönemde Machiavelli ve Jean Jacques Rousseau gibi düşünürler tarafından şekillendirilen cumhuriyetçilik düşüncesi arasında gerçekleştirilmiştir. Klasik olarak adlandırılacak ilk tür cumhuriyetçilik, bireylerin öz-yönetim yoluyla kendilerini gerçekleştirmelerini teşvik ederken (Taylor, 1979: 181), modern cumhuriyetçilik olarak adlandırılacak olan diğer tür ise özellikle demokrasi ve anayasacılık kavramları (Bellamy, 2008: 158) ile ilişkilendirilmiştir.

Aristoteles

Siyaset felsefesi açısından neredeyse her doktrininin dayandırıldığı temel kaynaklar İlkçağ felsefesinin önemli isimleri Platon ve Aristoteles'tir. Bunun nedeni ise her iki filozofun da insanı, diğer insanlarla etkileşim içinde olan, işbölümü yapan varlıklar olarak tasvir etmeleridir. Cumhuriyet düşüncesinin de bu filozoflara dayandırılması bu yüzden doğaldır. Özellikle Aristoteles (1975: 9), insanı siyasal bir varlık olarak tanımlamıştır. İlkçağ Yunan düşüncesinde genel olarak hakim olan görüş, insanın siyasal hayata katılan, buna göre de bir yurttaş olarak bazı görevleri olan bir varlık olduğu şeklindedir. Dolayısıyla da bu görüş, halkın yönetime katılması ve yurttaşların bazı görevleri olduğunun kabul edilmesi şeklinde açıklanabilecek olan cumhuriyet düşüncesi ile benzerlik göstermektedir.

Aristoteles'in artık bir klasik hale gelen yönetim sistemleri sınıflandırmasında iyi yönetim şekilleri arasında bahsettiği "politeia" kavramı, onun cumhuriyetçi bir yapıyı benimsediği iddiasını oluşturmuştur. Bazı kaynaklarda politeia teriminin cumhuriyet teriminin yerine kullanıldığı iddia edilse de genellikle politeia yerine anayasa veya siyasal yönetim (Aristoteles, 1975: 11) terimleri kullanılmaktadır. Aristoteles'e göre politeia, yani siyasal yönetim veya anayasa, oligarşi ile demokrasinin bir anlamda karışımı olarak ortaya çıkmıştır. Aristoteles'e göre (1975: 123) bir oligarşi ve demokrasi karmasının amacı, yalnızca hem zenginlerin hem yoksulların

çıkarlarını, hem serveti hem bireysel özgürlüğü kollamaktır. Görüldüğü gibi Aristoteles'e göre siyasal yönetim aynı cumhuriyet düşüncesinde olduğu gibi ortak yarara hizmet eder.

Ortak yarar düşüncesinin Aristoteles felsefesinde aslında orta sınıfa denk geldiği iddia edilebilir. Topumlarda çok zengin ve çok yoksul sınıfların var olduğunu gözlemleyen düşünür, ideal bir yönetim için orta sınıfın güçlendirilmesi gerektiğini iddia eder. Çünkü orta sınıf aynı zamanda ortak yarara yani ölçülü ve ılımlı bir şekilde yaşamaya hizmet edecektir. Aristoteles'e göre (1975: 128), orta sınıf aracılığıyla işleyen siyasal ortaklık (politeia) en iyisidir ve orta sınıfın geniş olduğu, mümkünse öteki iki sınıfın toplamından, hiç değilse bunların (her birinden daha güçlü bulunduğu şehirlerin iyi yönetilme olasılığı çok yüksektir. Bunun en iyi yönetim olmasının nedeni, orta sınıfın aynı zamanda erdemli bir hayat sürmek için ideal olan sınıf olmasıdır. O halde zenginleri ve yoksulları ortak bir yararda buluşturmanın yolu, ortada buluşmak yani orta sınıfın yararının peşinden koşmaktır.

Cumhuriyet düşüncesine Aristoteles'in bir diğer katkısı da yurttaşlık kavramı ile ilgilidir. Aristoteles yurttaşlık kavramını, adalet işlerini gören ve kamu katlarında görev alan bir kimse (Okutan, 2006: 55) şeklinde tanımlamaktadır. Bu düşüncenin daha önce değinilen cumhuriyetçi yurttaşlık kavramını etkilediği iddia edilebilir. Bunun nedeni, düşünüre göre gerçek anlamda bir yurttaşın, tıpkı cumhuriyetçilik doktrininde olduğu gibi, yapması gereken bazı görev ve sorumlulukları olduğunu iddia etmesidir. Aristoteles'in yaşadığı döneme hakim olan bu anlayış, bireyin hak ve isteklerinden ziyade toplumun genelinin hak ve isteklerini ön plana çıkarır ve toplumu meydana getiren her bir yurttaşın siyasal hayata katılma şartını getirir. Burada unutulmaması gereken önemli bir nokta, bu dönemde sorumluluğu olan yurttaşların sadece belirli bir zümreye ait olduklarıdır. Yani köleler, kadınlar ve tüccarlar her ne olursa olsun bir yurttaş olarak kabul edilmezler.

Jean Jacques Rousseau

18. yüzyılın önemli bir düşünürü olan Jean Jacques Rousseau, cumhuriyet ve cumhuriyetçi düşünce denildiğinde belki de akla ilk gelen düşünürdür. Bunun en büyük nedeni onun cumhuriyet ideal bir sistem olarak görmesi ve tüm yurttaşların genel iradeye yani ortak yarara uygun olarak davranmaları gerektiğini salık vermesidir. Rousseau (1999: 76) hangi yönetim biçimi altında olursa olsun, yasalarla yönetilen her devlete cumhuriyet adını veriyorum çünkü yalnız o zaman yönetim kamu yararınıdır ve kamu yararı yalnız o zaman önem taşır diyerek cumhuriyetin kendisi için önemini belirtmiştir.

Rousseau, kendi siyaset felsefesini şekillendirirken öncelikle insan doğasına vurgu yapar. Ona göre doğal yaşam, insanların birbirlerine kötülük yapmadığı, ahlakın bozulmadığı ideal bir özgürlük düzenidir. İnsanlar bu doğal durumlarında yaşarken önce aile kavramının ortaya çıkması sonra ise mülkiyet kavramının oluşması yüzünden bir arada yaşamak zorunda kalıp, kendi özcülerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Düşünüre göre artık bu bir arada yaşama olgusundan geriye dönüş yoktur. O halde yapılması gereken şey, bu düzenin insanlara yarattığı eşitsizliklerden ve olumsuzluklardan kurtulmaktır. Bunun için ise bir toplum sözleşmesine gerek vardır. Rousseau'ya göre toplum sözleşmesi, katılımcılardan her birinin canını ve malını, oluşturacağı ortak gücün tümüyle savunup koruyacak bir katılım biçiminin bulunması ve bu ortaklıkta her bireyin, tüm öteki ortaklarla birleşirken yine de yalnızca kendi istencine boyun eğmesi ve ortaklığa katılmadan önceki denli özgür kalmasıdır (Rousseau, 1999: 46). Görüldüğü gibi düşünür, toplum sözleşmesi ile birlikte yurttaşlara bazı yükümlülükler atfetmektedir ki bu da cumhuriyetçilik düşüncesi ile paralellik göstermektedir.

Rousseau'nun cumhuriyetçilik düşüncesini temel özelliklerinden olan ortak yarar ile ilgili olarak ortaya attığı kavram genel irade kavramıdır. Öncelikle Rousseau'ya göre devletin kuruluş amacı, herkesin yararına uygun bir biçimde yönetmesi yani ortak yararı gözetmesidir. İşte bunun yegâne yolu da genel irade ile mümkündür (Rousseau, 1999: 59). Bunun nedeni ise bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasında ortaya çıkacak olan gerginliğin veya zıtlığın ortadan kaldırılmasının gerekli olmasıdır. Bu gerginliği ortadan kaldırabilmenin yolu da bireysel

çıklarları toplumsal çıkarlar karşısında arka plana itmek yani bireysel çıkarların peşinden koşmak yerine genel iradenin peşinden koşmaktır. Düşünüre göre sadece böylesi topluluklar gerçek anlamda bir toplum oluşturabilirler.

Cumhuriyetçi düşüncesinin temel özelliklerinden olan yurttaş kavramı da burada ortaya çıkmaktadır. Düşünürün anlayışına göre; özel irade ve onun toplamı ile şekillenen herkesin iradesi insan, genel irade ise yurttaş ile özdeşleştirilmektedir (Ağaoğulları, 2006: 95). Yani bireysel veya özel yararlarının peşinden koşan bir kimse yurttaş olma vasfını taşıyamamaktadır. Böylesi bir insan, yaşadığı topluma ayak uyduramayan ve sorumluluklarının farkında olamayan insandır. Bu durumu aynı zamanda kamusalılık adı da verilebilir. Cumhuriyet sistemi içinde sorumluluklarını yerine getirirken aynı zamanda kamusalılığı oluşturan yurttaşlar, Rousseau'nun ideal düzen anlayışında da aynı şekilde genel iradeye katılarak kamusalılığı oluştururlar.

Rousseau'nun cumhuriyetçi düşünce ile paralellik göstere diğer bir düşüncesi de özgürlük ile ilgilidir. Cumhuriyetçi düşüncede özgürlük, halkın ortak yarara uyması ve ideal bir yönetim sisteminde elde ettiği haklarla ilgili iken, aynı şekilde Rousseau'ya göre de özgürlük, insanların kendi koydukları siyasal yasalara uyması ile ortaya çıkar. Düşünür bu konu ile ilgili olarak; yalnızca isteklerin dürtüsüne kapılmak, köleliktir; kendi koyduğumuz yasalara uymak ise, özgürlük (Rousseau, 1999: 53) diyerek özgür olabilmek için bireysel yarar ve çıkardan uzaklaşmak gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca insanlara özgür olma hakkını, yurttaşlık durumunu kazanmaları vermektedir. Bu, aynı zamanda kişiyi kendisinin gerçek efendisi de yapmaktadır. Zaten kişinin kendisinin koymuş olduğu toplumsal kurallara uyduğu takdirde hakiki anlamda özgür olabileceği düşüncesi, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının temelini oluşturmaktadır. İnsanlar, tarih boyunca yaşadığı ezilmişlikleri ve kölelikleri ancak ve ancak genel iradeye katılarak yani kendilerinin gerçek efendileri olarak aşabilirler.

Sonuç

Cumhuriyetçilik düşüncesi, İlkçağdan itibaren günümüze kadar gelmiş bir doktrindir. Bu denli derin geçmişine rağmen farklı dönemlerde farklı şekillerde yorumlandığı için evrensel bir tanımını yapmak ve temel ilkelerini ortaya koymak zordur. Bu zorluğa rağmen cumhuriyetçilik düşüncesinin temel ilkeleri olarak özgürlük, yurttaşlık, yasa, öz-yönetim, halk vb. kavramlar sayılabilir. Bu kavramlar arasında da özgürlük ve yurttaşlık kavramlarının yeri çok farklıdır. Neredeyse her siyasi doktrin özgürlüğü temel bir ilke olarak kabul eder. Fakat cumhuriyetçilik açısından özgürlük, bireylerin ortak yarar için kendisinin koymuş olduğu kurallara uyması şeklinde ortaya çıkar. Dolayısıyla cumhuriyetçiliğin ön kabulüne göre ortak yarara veya halkın genel iradesine uygun olmayan unsurlar insanı özgürleştirmek yerine köleleştiren bir yapıdadır. Ortak yararı belirleyen güç halkın kendisi olsa da bu yararı koruyan ve devam ettiren güç ise toplum veya devlettir. Yani cumhuriyetçilik düşüncesi, teorik alanda en çok karşılaştırıldığı doktrin olan liberalizme karşıt bir şekilde, devletin sosyal düzende aktif rol oynamasını savunur. Buradaki aktif rol sadece devlet için değil aynı zamanda yurttaşlar için de geçerlidir. Yurttaşlık fikri ise Antik dönem Yunan dünyasından beri geçerli bir kavram iken özellikle Rousseau ve modern cumhuriyetçilik düşüncesi ile birlikte yaygın hale gelmiştir. Toplumunu oluşturan her bir bireyi yurttaş olarak gören cumhuriyetçilik düşüncesi, bu yurttaşlara düşen bazı ödev ve sorumlulukların olduğunu iddia eder ve ideal bir düzen için yurttaşların bu ödev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini kabul eder.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

Ağaoğulları, M. A. (2006). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Akarsu, B. (1994). Felsefe Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aristoteles, (1975). Politika. Çev: Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bellamy, R. (2008). Republicanism, Democracy, and Constitutionalism. USA: Blackwell Publishing.
- Dernek, K. O., Tırış, G. (2020). "Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Ekolojik Yurttaşlık Üzerine Bir Değerlendirme". Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi. 5(3), 745-772.
- Devellioğlu, F. (1999). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Igartua, E. A. (2020). "The Topicality of Political Republicanism". Filozofia (75), ç. 5, 357-371.
- Kymlicka, W. (2004), Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Minoque, K. (1981). Çağdaş Siyaset Felsefecileri. Çev: Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Oldfield, A. (1990). Citizenship and Community. London: Routledge.
- Pettit, P. (1998). Cumhuriyetçilik. Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ricciardelli, F., Fantoni, M. (2020). Republicanism A Theoretical and Historical Perspective. England: Viella.
- Rousseau, J. J. (1999). Toplum Sözleşmesi. Çev: Alpagut Erenuluğ. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Taylor, C. (1979). "What's Wrong with Negative Liberty." In A. Ryan (ed.), The Idea of Freedom. Oxford: Oxford University Press, 175-193.
- Yayla, A. (2002). Liberalizm. Ankara: Liberte Yayınları.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Halk Bilimi Bölümü
selcan.teke@hbv.edu.tr
ID: 0000-0002-7668-8644

10.56387/ahbvedebiyat.1185036

Gönderim Tarihi: 06.10.2022
Kabul Tarihi: 06.03.2023

Alıntı: GÜRÇAYIR TEKE, S.
(2023). "Türk Halk Bilgisi Derneği
ve Çalışmaları". *AHBVÜ
Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL
SAYI-Nisan2023), 95-105.

TÜRK HALK BİLGİSİ DERNEĞİ VE ÇALIŞMALARI

Bu çalışma Gürçayır Teke, Selcan. (2020) Türk Halk Biliminde Derleme Çalışmalar, Tartışmalar adlı kitabın "Derleme Metot Kazanıyor: Türk Halk Bilgisi Derneği ve Derleme Çalışmaları" başlıklı bölümünün gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş biçimidir.

ÖZ: Türkiye'de folklor terimi ilk kez 1913 yılında Ziya Gökalp'in "Halk Medeniyeti I" başlıklı yazısında "halkiyat" kelimesiyle ifade edilir. Ancak folklor terimi Macar araştırmacı Ignacz Kunos ile Ahmet Vefik Paşa'nın konuşmasında geçtiğinden 1885 yılında terimin ilk kez kullanıldığı kabul edilir. Türkiye'de folklor biliminin ilk derneği ise 1927 yılında kurulur. Folklor çalışmalarını bağımsız ve akademik bir perspektifle ele alan Türk Halk Bilgisi Derneği, Türkiye'de folklor çalışmalarının teorik ve uygulama alt yapısının oluşturulması bakımından oldukça önemlidir. Dernek o döneme kadar birbirinden habersiz ve amatör bir ruhla gerçekleştirilen folklor çalışmalarının daha sistemli ve bilimsel hale getirmeyi amaçlar. Dernek özellikle bilimsel derlemeciliğin bilimsel temellerini atması ve derleme faaliyetlerine ivme kazandırması açısından oldukça dikkate değerdir. Çıkardığı ilk derleme kılavuzuyla, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine gerçekleştirdiği derleme gezileriyle ve yayımladığı *Halk Bilgisi Haberleri* adlı dergiyle Türk Halk Bilgisi Derneği Türk folklor tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu yazıda Türk Halk Bilgisi Derneğinin kuruluşundan halkevlerinin açıldığı döneme kadar gerçekleştirdiği folklor çalışmalarına odaklanılacaktır. Türk Halk Bilgisi Derneği, ülke genelinde başlattığı derleme seferberliği ile ciddi bir halk kültürü külliyyatının derlenmesini sağlamıştır. Amatör folklorcular bir okul rolü üstlenmiş dernekle birlikte profesyonel bakış açıları kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Halk Bilimi Tarihi, Derleme, Derleme Kılavuzu, Kaynak Kişi, Derleme Seyahatleri.

TURKISH FOLKLORE ASSOCIATION AND ITS ACTIVITIES

ABSTRACT: The term 'folklore' was first stated as "halkiyat" in Ziya Gokalp's article entitled "Halk Medeniyeti I" in Turkey in 1913. However, as the term 'folklore' was used in a conversation between the Hungarian researcher Ignacz Kunos and Ahmet Vefik Pasha in 1885, the first usage of the term goes back to 1885. The first folklore association in Turkey was founded in 1927. Türk Halk Bilgisi Association, which had an independent and academic perspective, proved very important in that it was made possible to form the theoretical and practical basis of folklore studies in Türkiye. The Association aimed to make more systematic and scientific the folklore studies which were performed in an amateur spirit and unaware of each other until then. The Association is especially remarkable in that it laid the scientific foundation of scientific fieldwork studies and gave impetus to the fieldwork studies. Türk Halk Bilgisi Association has a privileged position in Turkish folklore history through its publication of the first guide of field work studies and the journal of *Halk Bilgisi Haberleri* as well as its realization of fieldwork trips to different parts of Türkiye and publishing. This study is intended to focus on folklore studies from the establishment of The Association to the opening of Halkevleri (Public Houses). The Association has made it possible to compile a respectable folk culture collection by initiating the fieldwork mobilization throughout the country. Amateur folklorists have gained a professional view and perspective thanks to the Association, which has so far served as a school.

Keywords: The History of Turkish Folklore, Field Work, Field Work Guides, Informant, Field Work Visits.

Türkiye’de folklor teriminden ilk olarak söz eden makaleler, 1913 ve 1914 yıllarında yayımlanır. Ziya Gökalp’ın *Halk Doğru* dergisinde yayımladığı “Halk Medeniyeti Başlangıç” ve “Halk Medeniyeti II” adlı yazıları milliyetçilik ve Türkçülük hareketlerinin ağırlık kazandığı bir atmosferde kaleme alınmıştır. Kendi milletinin ve köylüsünün geleneklerini, göreneklerini ve yaşayış biçimlerini keşfetmeyi hedefleyen aydınlar, yazılarıyla “ihmal edildiğini” düşündükleri bu alanda özellikle gençlerin çalışmaları gerektiğini öne süren makaleler yazarlar. Halk bilimi ya da o günkü adıyla “halkiyat” hem siyasal hem de sosyal açıdan stratejik bir alandır. Halk bilgisine karşı yaratılmaya çalışılan bu aydın dikkati 1927’de bilimsel çalışmalar yapacak bir derneğin açılmasına da zemin hazırlar.

Halk bilimi alanında bağımsız, akademik ve sistemli çalışmalar yapması beklenen Türk Halk Bilgisi Derneği, Anadolu Halk Bilgisi adı ile 1 Kasım 1927 tarihinde İshak Refet (İşitman), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) ve İhsan Mahvi beyler tarafından Ankara’da kurulur (Tan, 2006). Ancak ilk genel kurulunda Refet Bey’in teklifi doğrultusunda “daha şümüllü bir mana ifade etmesi itibarıyla” adı Türk Halk Bilgisi Derneği olarak değiştirilir (*Halk Bilgisi Mecmuası*, 1928: 187). Derneğin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ilke ve hedefleri ile bağlantısına dikkat çekmek amacıyla dernek yönetimi, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün “fahri başkanlığını” talep eden bir mektup kaleme alarak Yusuf Akçura’ya teslim eder, ancak bir sonuç alınmaz¹ (Yönetken, 1969: 2197). Mustafa Kemal Atatürk’e hitaben yazılan ancak ulaştırılmayan mektup, hem derneğin hem de o dönemin folklor anlayışını yansıtmaya açısından oldukça önemli bir belgedir. Derneğin yapacağı halk bilimi çalışmalarından elde edilecek verilerin “devletin siyasetinde ve millî medeniyetin inkişafında vasıta ve rehber olma” potansiyeline dikkat çekilen mektupta derneğin ve çalışmalarının stratejik önemi vurgulanır (Yönetken, 1969: 2198; Koşay, 1974: 81).

Daha önce antropologların, etnologların ve sonrasında da halk bilimcilerin kendilerine şiar edindikleri “bir yeri iyi yönetmek” için o bölgede yaşayan insanların kültürünü iyi bilmek gerektiği fikri mektupta sürekli olarak vurgulanır. Halkın “menşei, irkî ve lisanî hususiyetlerinin, mahallî âdet ve itikatlarının” araştırılması gerektiği ifade edilir. Yeni kurulan Cumhuriyetin kendisine örnek aldığı batı milletlerinden bahsedilerek halk bilgisinin öneminin bu yolla anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. “Büyük garp milletlerinin” bir memlekete gönderecekleri memura öncelikle o yerle ilgili yazılmış “bütün etnolojik ve etnografik eserleri verdikleri” belirtilmektedir (Yönetken, 1969: 2198; Koşay, 1974: 81). “Muasır medeniyetlerin tarihi”ne bakıldığında da halk bilgisinin göze çarptığına şahit olunmakta, “büyük edebiyat ve musiki hareketleri” ve “millî şuurun en yüksek eserleri” de halk bilgisi aracılığıyla gerçekleşmektedir. “Goethe’yi yetiştiren aslında “Herder’in lisanî tetkikleri”dir (Yönetken, 1969: 2198; Koşay, 1974: 81). Halk bilgisinin bir diğer gereklilik nedeni, düşmanların aleyhimize yapmış oldukları yayınları çürütmek ve reddetmektir. Hakkımızda oluşan yanlış kanaatleri giderebilmek için halk bilgisi alanında mesai harcamamız gerekmektedir (Yönetken, 1969: 2198; Koşay, 1974: 82).

Türk Halk Bilgisi Derneği, akademik anlamda folklor çalışmalarını devam ettirmek üzere öncelikle Türk folkloru ile ilişkili malzemeleri bir araya getirmek zorundadır. Fuad Köprülü’nün de folklorlardan bahseden ilk makaleler arasında yer alan “Yeni Bir İlim Halkiyat: ‘Folklore’” makalesinde de belirttiği üzere yabancı aydınlar Türk folkloru ile ilgili derlemeler ve çalışmalar yapmışlardır, ancak Türk aydını bu konuya pek ilgi göstermemiştir (Köprülü, 2008). Dolayısıyla Türk Halk Bilgisi Derneği öncelikle derleme çalışmalarına yönelerek elindeki malzemenin ne olduğunu tespit etmelidir. Tek bir şube ile yurt çapında derleme/alan çalışmaları yapamayacağının farkında olan dernek yönetimi, “Anadolu folklorunu” tespit etmek amacıyla yurt çapında örgütlenmeye fırsat veren şubelerin açılmasına yönelir. Ankara şubesinden sonra açılan ilk şube, İstanbul şubesidir. İstanbul şubesinin ardından M. Halit Bayrı diğer şubelerin açılması işini organize eder ve Bayrı’nın İstanbul’da tanıdığı halk bilimciler vasıtasıyla önce

¹ Halil Bedii Yönetken mektubun kaleme alınma tarihini 1 Temmuz 1927 olarak belirtirken Hamit Zübeyr Koşay 28 Temmuz 1927 tarihini verir.

Gaziantep ve Kayseri, ikinci aşamada Bursa, Erzurum, İzmir, Kastamonu, Kırklareli, Konya, Muğla ve Sinop, üçüncü aşamada da Antalya, Balıkesir, Isparta, Kütahya, Manisa ve Trabzon şubeleri açılır² (Bayrı, 1952/1: 474).

Şubelerin “dernek üyelerinin aylık bağışlarını toplamak, derneğin yayınlarını üyelere dağıtmak” gibi idari işlerinin yanında “üyelerinin tesbit edebildikleri folklor malzemesini İstanbul şubesine göndermek, folklor ve etnografya üzerinde ortak çalıştırmak, müsait seviyede bulunanları ve özellikle gençleri folklorun mahiyetine, folklor maddelerini derleme usul ve esaslarına dair konferanslarla aydınlatmak ve mümkün olduğu kadar dernekle ilgilendirmek, millî kültür müesseseleri ile temasda bulunmak, gerektilçe onlardan yardım istemek veya onlara yardım etmek” gibi akademik sayılabilecek konularda da görevleri bulunmaktadır (Bayrı, 1952/1: 475). İstanbul şubesi özellikle Anadolu’daki şubelerin organize edilmesi ve gelen derlemelerin toplandığı merkez olması dolayısıyla öne çıkar ve Ankara şubesi zaman içerisinde merkezî vazifelerini tamamıyla İstanbul Şubesine devreder (Bayrı, 1952/1: 475).

Dernek bünyesinde oluşturulan encümenler aracılığı ile folklorun çeşitli alanlarına ilişkin çalışmalar yürütülür. İlim ve İrşad Encümenleri derleme çalışmalarının organize edilmesi ve sonuçlarının yayımlanmasına ve folklorla ilgili bilimsel faaliyetlerin yerine getirilmesine katkı sağlamıştır. İrşad Encümeni liseli öğrencilere “folklor mevzuu ve mahiyeti ve folklor derleme usulleri” üzerine konferanslar verir.³ Bu konferanslar öğrencileri derleme yapma konusunda motive eder.

Dernek, derleme konusunda istekli olan öğrencilere “çalışma programı” vererek bir bakıma amatör ruh ve heyecan taşıyan öğrencilerin çalışmalarına sistematik bir bakış açısı kazandırmaya çalışır. Türk Halk Bilgisi Derneğinin kurulmasıyla birlikte o güne kadar dağınık olan folklor çalışmalarının bir düzene ve sistematığa kavuştuğuna dair düşünceler halk bilimciler arasında oldukça yaygındır (Ülkütaşır, 1972; Alangu, 1983).

Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber

Türk Halk Bilgisi Derneği tarafından 1928 yılında ilk baskısı yapılan *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*, Cumhuriyetin ilanıyla alevlenen ve hız kazanan halk bilimi çalışmaları ile ilgilenecekler yol gösterme amacı taşımaktadır. *Rehber*’in ilk iki baskısı eski harflidir.⁴ Latin harfleriyle baskısı Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun ön sözüyle birlikte *Folklor ve Etnografya Kılavuzu* adıyla 1949 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat ve Müze Arşivi yayınlarından çıkar. *Rehber*’in Latin harfli baskısı yapılmadan önce Burdur Halkevinin dergisi olan *Burdur*’da önemli bir kısmının Latin harfleriyle peyderpey neşredildiği bilinmektedir. Türk Halk bilgisi Derneği derleme yapacakların metot eksikliğine cevap vermek için hazırladığı *Rehber*’i derneğin temsilciliklerine, şubelerine ve ilgilenen kişilere göndermiştir. Mehmet Halit, *Halk Bil-*

2 Ali Rıza (Yalgın) Bey Gaziantep, Ahmet Şükrü (Tunaoglu) Bey Kayseri, Faika İsamettin (Onan) Hanım Bursa, Mustafa Reşit Bey Erzurum, Esat (Çınar) Bey İzmir, Talat Mümtaz (Yaman) Bey Kastamonu, Vahit Lütfi (Salcı) Bey Kırklareli, Zeki (Dalboy) Bey Konya, Mustafa Cavit Bey Muğla, M. Şakir (Ülkütaşır) Bey Sinop, Ömer Bedrettin (Uşaklı) Bey Antalya, Hikmet Turhan (Dağlıoğlu) Bey Balıkesir, Hurşit (Alparslan) Bey Isparta/Yalvaç, Mustafa Hakkı Bey Kütahya, Cenap Refik Bey (Manisa), Eflatun Cem (Güney) Bey Sivas ve Şevket Bey Trabzon şubelerinin başına geçmişlerdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayrı, 1952/1: 474, Tan 2006: 10).

3 Bayrı kendisinin de konferans verdiği bu liseler arasında İstanbul Erkek Lisesi, Kız ve Erkek Öğretmen Okulları olduğunu söyler. Konferans verenler ise Profesör Ahmet Caferoğlu, Ahmet Kudsi Tecer, Raife Hakkı, Saadettin Nüzhet Ergun ve Yusuf Ziya Demirci’dir (Bayrı, 1952/2: 489).

4 *Halk Bilgisi Mecmuası*’nda *Rehber*’in ikinci baskısının yapılacağından şöyle söz edilmektedir: “Anadolu’nun her tarafından dernek gayesine karşı gösterilen alakalar ve vukuu bulan müracaatlar arasında bir halk bilgisi rehberi ihtiyacını yakından gören ve düşünen dernek, hemen bu işi başarmayı düşündü ve rehberi hazırlayıp neşr etti. Rehberin bin beş yüz nüshası maarif vekaletine alınarak vilayetlerde teşkil edilen söz derleme yuvalarına gönderilmiştir. Mütebaki bin rehberde derneğe halk bilgisi alakadarlarına ve azalarına verilmiştir. Rehberin nüshası kalmadığından yakında ikinci tab’ı neşr edilmesi muhtemeldir” (*HalkBilgisi Mecmuası*, 1928: 189).

gisi Haberleri Dergisi'ne yazdığı "İlk Merhalede" başlıklı yazısında *Rehber*'in dernekçe her tarafa dağıtıldığını, Maarif Vekaletince vilayet ve kazalarda teşekkül eden "Söz Derleme" heyetlerine gönderildiğini, bu sayede halk bilgisi mevzularına dikkat çekildiğini ve Anadolu halk bilgisi malzemesinin toplandığını ifade eder (Mehmet Halit, 1930: 1).

Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber'in "Giriş" kısmında derlemenin nasıl yapılacağına, araştırmacılar da hangi özelliklerin bulunması gerektiğine ve derlemeden elde edilenlerin hangi amaçlara hizmet edeceğine ilişkin yol gösterici ifadeler yer almaktadır. Bunlar elbette ki amatör anlamda halk bilgisi ile uğraşan ya da bu disiplini merak edenler için oldukça önemli bilgilerdir. Ancak Anadolu'nun çeşitli kentlerindeki halk bilgisi derleyicileri, bu rehberden nasıl yararlanacaklar sorusu sorulduğunda rehberin kadrolar kısmının oldukça yol gösterici olduğu görülür. Kadrolarla, her şeyden önce halk bilgisi ile ilgilenenlerin nelere bakmaları gerektiği konusu açıklığa kavuşturulmuş ve halk bilgisinin bir anlamda sınırları çizilmiştir. Bir derleyicinin bir köye ya da kasabaya gittiğinde artık nelere bakması gerektiği konusunda kafası berraklaşmıştır. Kadroların ve derlemenin nasıl yapılacağına bir rehber biçiminde yayımlanması ve dernek aracılığıyla ilgilenenlere ulaştırılması yurdun genelinde yapılan çalışmalarda ortak bir biçim ve içeriğin yakalanmasını ve bu çalışmalar sonucunda elde edilen verilerin "metodik" olmasını da sağlamıştır. *Rehber*'de kadrolar yalnızca isim olarak geçmemekte alt başlıklarla açıklanmaktadır. Derlemede kullanılacak soru listeleri *Rehber*'de yer almasa da çok rahatlıkla sorulabilecek, geliştirilebilecek alt başlıklar ve bölümler bulunmaktadır.

Dernek, gerçekleştirdiği derleme gezilerinde, *Rehber*'deki kadrolar doğrultusunda derlemeler yapar. Abdülkadir İnan'ın raporlaştırdığı birinci ilmî seyahat bunu göreceğimiz uygulamalardan biridir ve Anadolu'daki derleyiciler için de ilk örneklerdendir. *Rehber*'in etkileri, yalnız dernek üyelerinin derlemelerinde değil, derneğin faaliyetlerini uzaktan ya da yakından izleyen ve halk bilgisi ile ilgilenenlerin derlemelerinde de görülür. Örneğin Sivas'ta ilk derlemeleri gerçekleştirdiği ifade edilen Halil Sami'nin tuttuğu derleme notlarında planını, *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*'i örnek alarak yaptığı görülmektedir.⁵ *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*'in yol gösterici rolü, *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yer alan yazılarda da görülmektedir. Ülkütaşır, "çocuğa ilişkin halk bilimi malzemesi" topladığı dönemde notlarının "gelişigüzel" olduğunu ancak *Rehber* yayımlandıktan sonra "rehberin hakikaten rehberlik" ettiğini ve "rehberde işaret edilen" ancak kendisinin gözden kaçırdığı hususlar üzerinde de araştırmalar yaptığını ifade etmektedir (Ülkütaşır, 1938: 49).

Türk Halk Bilgisi Derneği, yayımladığı *Rehber* ve hazırladığı anketler aracılığıyla derleme çalışmalarını teorik anlamda metotlu hâle getirmek için çabalarda bulunur. Derneğin 1929-1932 yılları arasında düzenlediği dört derleme seyahati ile de metotlu derlemelerin pratik anlamda nasıl gerçekleştirilebileceğini göstermeyi amaçladığı görülmektedir.

Derleme Seyahatleri ve Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor

1927 yılında kurulan Türk Halk Bilgisi Derneği Encümeni, her yıl memleketin ayrı bir bölgesine "derleme ve tesbit heyetleri" gönderilmesine karar verir ve Dernek kapandığı 1932 yılına kadar dört derleme seyahati düzenler. Derneğin ilk ilmî seyahati 1929 yılında Abdülkadir İnan tarafından Trabzon, Rize, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum ve Hasankale'ye gerçekleştirilir. İkinci ilmî seyahat, 1931 yılında Abdülkadir İnan'ın başkanlığında Hurşit Alparslan ve Ali Rıza Yalgın tarafından Gaziantep, Kilis ve Nizip'e, üçüncü ilmî seyahat 1931 yılında Müşfika İnan tarafından Maraş'a, dördüncü ilmî seyahat 1932 yılında M. Halit Bayrı, Yusuf Ziya Demirci ve Hikmet Turhan Dağlıoğlu tarafından Balıkesir, Dursunbey ve Sındırgı'ya düzenlenir (Bayrı, 1952/2: 490).

İlk ilmî seyahate dair bir rapor hazırlanır ve basılır ancak diğerleri için bu durum söz konusu olmamıştır. İkinci ve üçüncü ilmî seyahatten elde edilen veriler, *Halk Bilgisi Haberleri*

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özen, Kutlu. 1984. "Divriği Yağbasan Köyü Muallimi Halil Sami'nin Sivas İlinde İlk Köy Folkloru Araştırması." *Halk Kültürü*. 1: 103-12.

Dergisi'nde peyderpey yayımlanmış, dördüncüsü ise M. Halit Bayrı tarafından *Halk Âdetleri ve İnanmaları* (1939) adıyla kitaplaştırılarak Eminönü Halkevi yayınları arasından çıkarılmıştır.

15 Ağustos-27 Eylül 1929 tarihleri arasında gerçekleştirilen ilk derleme seyahatinde mali sıkıntılar nedeniyle Abdülkadir İnan, ilk önce İstanbul Konservatuvarının Doğu Anadolu'da yapacağı derleme gezisine dâhil edilmiş ancak sonrasında Konservatuvar bu fikirden bilinmeyen bir sebeple vazgeçmiştir. 1930 yılında Halk Bilgisi Derneği İlim Encümeni kararıyla yayımlanan *Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor*, derneğin derleme gezisinde neler derlediğini ve bunları nasıl yayına dönüştürdüğünü görmek açısından oldukça yararlıdır. Rapora başlangıç yazısını yazan M. Halit Bayrı, Abdülkadir İnan'ın bu raporun haricinde "hem şarkî Anadolu'daki dernek teşkilatı hem de dernek dışında halkbilgisi ile iştigal edenlerle temaslarda bulunduğunu" ve "derneğin idari ve ilmî vaziyeti ve umumiyetle halk bilgisi mesaisinin tarz ve mahiyeti hakkındaki kanaatlerini de ayrı bir rapor" ile bildirdiğini ifade eder (Bayrı, 1930: 3). İnan'ın Derneğe sunduğu ikinci rapor, o dönemlerde halk bilgisi olarak yerleşmiş ve kabul görmüş halk bilimi çalışmalarına bakışı aydınlatması açısından önem taşımaktadır.

Dernek tarafından yayımlanan *Rehber*'de halk bilgisi olarak tanımlanan konular arasında halk edebiyatı ile ilgili kısım oldukça sınırlı bir yer tutmasına rağmen, Abdülkadir İnan derleme sırasında gerçekleştirdiği temaslarda halk bilgisi ile meşgul olanların "halk edebiyatı ve bunun da manzum kısımlarının haricine" çıkamadıklarını görür. Bayrı, Dernek merkezine gönderilen derlemelerin dörtte üçünün hatta daha fazlasının halk edebiyatı ile ilgili olduğunu söyleyerek bunun bir "hakikat" olduğuna dikkat çeker. "Halkbilgisi mesaisinin dar bir köşede sıkışıp kaldığını düşünen" Bayrı'ya göre bunun iki nedeni vardır. Bunlardan ilki "halk bilgisinin şümulüne giren unsurların lâyıkile tefrik ve teşhis edilememesi," diğeri ise "bu unsurları toplamanın müşkül farzolanmasıdır" (Bayrı, 1930: 6). Önceki derleme çalışmalarını da göz önünde bulduğumuzda buna belleklerde yaşayan sözlü ürünlerin unutulup kaybolmasından kaynaklanan korkuları da eklemek gerekecektir.

İlk derleme seyahatinde *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*'de belirlenen halk bilgisi kadrolarına büyük ölçüde uyulduğu görülür.⁶ Bayrı, raporun "Başlangıç" kısmında İnan'a derleme için "kat'î bir program verilmediğini, yalnızca temas edeceği mevzulara ait umumi bir direktifle" yetinildiğini ifade etmiştir (Bayrı, 1930: 7).

Derlemelerin Abdülkadir İnan'ın yalnızca kendisi tarafından yapıldığı düşünülse de İnan, derlemelerde kendisine yardımcı olanları "Rapordaki maddelerin toplanmasına yardım edenler" başlığıyla raporun sonunda listeler.⁷ Listeye bakıldığında Halk Bilgisi Derneğinin şubelerinde çalışanlardan, eğitim müfettişlerinden, eğitim müdürlerinden ve öğretmenlerden yardım alındığı görülmektedir. Derneğin Anadolu'da açılan şubelerinden ve eğitimcilerden destek alarak bir anlamda yurt çapında yarattığı etkiden derleme seyahatlerinde de yararlandığı ortaya çıkmaktadır.

Derneğin ilk gezisini raporlaştıran Abdülkadir İnan, kaynak kişilere ilişkin bir liste vermiştir. Ancak derlemelerden elde edilen bilgilerin sonuna kaynak kişilerin hangi ilden olduğunu, adını, eğer biliyorsa mesleğini yazmıştır. Ancak bu yazımlarda ortak bir sistematik olmadığı görülür. İnan, ilmî seyahate dair raporunu yazarken kaynak kişilerden elde ettiği bilgileri kimi

⁶ Derleme yapılan konular, raporun fihrist bölümünde şöyle verilir: Ev teşkilatı, Ateş ve ocak, Ziraat hayatına müteallik maddeler, Çobanlığa ve hayvanlara müteallik maddeler, Mahallî sanatlar, Aşık oyunları, Ziyaretgâhlar, yatırlar, mübarek tepeler, Doğum âdetleri ve çocuk terbiyesi, Evlenme ve aile, Ölü, defin, taziye, Coğrafi isimler, Kürek kemiği, Müteferrik akideler, hurafeler ve halk tedavisi ve Çoban türküleri (Ayrıntılı bilgi için bkz. İnan, Abdülkadir. 1930. *Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor*. İstanbul: İktisat Matbaası.

⁷ Mustafa Reşit Bey (Halk Bilgisi Derneği Erzurum Mümressili, Maarif Emini), Fahri Bey (Erzincan Orta Mektebi Müdürü), Sefa Bey (Gümüşhane Maarif Müdürü), Şevket Bey (Trabzon İlk Tedrisat Müfettişi), Nazif Bey (Trabzon İlk Tedrisat Müfettişi), Ahmet Bey (Erzurum İlk Tedrisat Müfettişi), Mehmet Şakir Bey (Halk Bilgisi Derneği Sinop Muhabiri), Viçeli Celal Bey (Trabzon'da Muallim) İnan'a derlemeleri sırasında yardım etmişlerdir (İnan, 1930:67).

zaman özetleyerek kimi zaman da onların ağızından olduğu gibi aktarır. Bazı bilgileri desteklemek için kitabi bilgiler kullanır. Geleneklerin ve göreneklerin Orta Asya'daki biçimleriyle bağlantı kurar.

M. Halit Bayrı, ikinci seyahatte Gaziantep, Kilis ve Nizip'ten derlenmiş olan folklor malzemelerinin tasnif ve tanziminin Abdülkadir İnan tarafından üstlenildiğini ancak Türkiyat Enstitüsündeki işleri ve Türk Dil Kurumu uzmanları arasına alınmasından doğan iş yükünden dolayı İnan'ın bu görevi yerine getiremediğini ve görevin kendisine verildiğini ifade eder. Bayrı da bu derleme verilerini Abdülkadir İnan, Hurşit Alparslan ve Ali Rıza Yalğın imzalarıyla *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yayımlar⁸ (Bayrı, 1952/2: 490).

Gaziantep, Kilis ve Nizip'te gerçekleştirilen ikinci derleme seyahatine ilişkin *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yer alan bir yazıya göre, birinci derleme seyahatinde "konservatuvar Heyeti – doğru veya yanlış- musiki eserlerinin gezici mahsuller olduğu" düşüncesiyle şehirler ve kasabalar dışında bir derleme gerçekleştirilmemiştir. Ancak ikinci derleme seyahatinde toplanacak malzemenin şehirlerin ve kasabaların dışında "köylerde, köylüler ve aşiretler arasında" aramaları istenmiştir ("İkinci Seyahat," 1930: 10). İkinci derleme gezisi sırasında derleme gezisine ilişkin fotoğraflar çekildiği ve derlemelerin resimlerle birlikte yayımlanacağı ifade edilir ("İkinci Seyahat," 1930: 13).

Bayrı, kendisinin gerçekleştirdiği Balıkesir, Dursunbey ve Sındırgı'da yapılan derlemelerde yörenin ileri gelenlerinden yardım alındığını belirtir. Balıkesir milletvekili Süreyya Özgeveren, Balıkesir eski milletvekili Basri Çanta ve Çanta aracılığıyla tanıştıkları öğretmenler Mehmet Ragıp ve Osman Nazif, İstanbul Erkek Lisesinde iken derneğe kaydolmuş Ruhi Sadi ve Dursunbey Belediye Başkanı Hulusi ve memur Ragıp Gökçeli derlemelerde kendisine yardım etmişlerdir.

Derleme gezilerinde eski Türk kavimlerinin izlerinin sürülmesi ikinci derleme gezisi için de geçerlidir. "Eski Oğuz boylarının Anadolu'da büyük bir istihaleye maruz kaldıkları"nın görüldüğü, "eski Oğuz boylarının isimlerine bu gün bir köy, yahut küçük bir oymak ismi halinde tesadüf edilmiş, eylem aşiret halinde yaşayan veya aşiret an'anelerine sadık kalan kabilelerin yeni teşekküllerden ibaret olduğu"nun gözlemlendiğine dair veriler sıralanmıştır. "Anadolu'da pek güç rastlanan Bozkurt efsanesinin izlerine Gazi Ayıntap'ta sık sık tesadüf edildiği" de derleme gezisinden sonra yazılan yazılarda kendisini göstermiştir ("İkinci Seyahat," 1930: 12).

Bayrı, Maraş'ta gerçekleştirilen üçüncü ilmî seyahate dair verilerin de *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yayımlandığını belirtir⁹(Bayrı, 1952/2: 490). Müşfika İnan'ın derlemelerinde ağırlıklı olarak kadın kaynak kişilerle görüştüğünden evlilik, doğum ve halk inanışları temalarının biraz daha ağırlık kazandığı görülmektedir.

Derneğin son derleme gezisi M. Halit Bayrı tarafından *Halk Âdetleri ve İnanmaları* adıyla kitaplaştırılır.¹⁰ Bayrı, kitaba yazdığı başlangıç yazısında Hikmet Turhan Dağlıoğlu ile yaptığı derleme çalışmalarının Balıkesir'in Sındırgı ve Dursunbey kazalarına dayandığı oysaki Balıkesir'in bunların dışında sekiz kazasının daha bulunduğunu, buralarda da derleme çalışmalarının bir an önce başlatılması gerektiğine dikkat çeker (Bayrı, 1939: 3). Bayrı'nın derleme notlarını

⁸ Bayrı'nın yayımladığını ifade ettiği yazılar şunlar olmalıdır: Alparslan, Hurşit. 1940a. "Kilis'te Kullanılan Halk İlaçları." *Halk Bilgisi Haberleri*. 106: 249-50. Alparslan, Hurşit. 1940b. "Gaziantep'te Halk Sanatları." *Halk Bilgisi Haberleri*. 107: 269-72. Alparslan, Hurşit. 1940c. "Gaziantep'te Yemencilik." *Halk Bilgisi Haberleri*. 109: 23-24. İnan, Abdülkadir. 1940a. "Gaziantep Vilayetinde Türkmenler." *Halk Bilgisi Haberleri*. 102: 137-41. İnan, Abdülkadir. 1940b. "Gaziantep'te Aleviler ve Muhtelif İnanmalar." *Halk Bilgisi Haberleri*. 110: 37-40. İnan, Abdülkadir. 1941. "Gaziantep Köyleri ve Barak Oyunları." *Halk Bilgisi Haberleri*. 122: 29-31. Yalğın, Ali Rıza. 1941. "Gaziantep'te Ad Verme Âdetleri." *Halk Bilgisi Haberleri*. 112: 87-89.

⁹ Bu yazılar şunlar olmalıdır: İnan, Müşfika. 1941. "K. Maraş'ta Halk Âdetleri ve İnanmaları." *Halk Bilgisi Haberleri*. 119: 270-71. İnan, Müşfika. 1940a. "Urfa'da Ziyaret Yerleri I." *Halk Bilgisi Haberleri*. 99: 49-52. İnan, Müşfika. 1940b. "Urfa'da Ziyaret Yerleri II." *Halk Bilgisi Haberleri*. 100:77-79.

¹⁰ Bayrı, Mehmet Halit. 1939. *Halk Âdetleri ve İnanmaları*. İstanbul: Burhanettin Basımevi, İstanbul-Eminönü Halkevi, Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı.

kitaplaştırdığı dönemde Halk Bilgisi Derneği kapanmıştır, Halkevlerinin Dil, Tarih ve Edebiyat Şubeleri, halk bilgisi derlemeleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Dolayısıyla Bayrı, diğer kazalarda yapılacak derlemeleri halkevlerinin ilgili şubesinden beklemektedir. Kitap, “Balıkesirde Halk Sanatları,” “Balıkesirde Halk Âdetleri ve İnanmaları,” “İstanbul’a Ait Birkaç Not” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Bayrı 1939). Kitapta sistemli bir biçimde kaynak kişi bilgisi verilmemişse de bazı kısımlarda derleme yeri ve tarihi, kimden derlendiği bilgisi okurla paylaşılmıştır.

Derleme seyahatleri ve bu derlemelerden hareketle üretilen metinler, “derlemenin pratikte nasıl yapılacağı” gösterilmesi açısından oldukça önemlidir. Derneğin derlemecilik konusundaki düşüncelerinin ve derlemelerinin görünür olduğu bir diğer alan süreli yayıncılık faaliyetleridir. Tek sayı yayımlanabilen *Halk Bilgisi Mecmuası* ve dernek çatısı altında on dokuz sayı çıkan *Halk Bilgisi Haberleri* halk bilimi derlemeleri açısından bir koleksiyon değeri taşımaktadır.

Halk Bilgisi Mecmuası

1927 yılında kurulan Türk Halk Bilgisi Derneği, *Halkbilgisi Toplayıcılarına Rehber* adlı kılavuzuyla eş zamanlı olarak halk biliminde yaşanan metot sorununa *Halk Bilgisi Mecmuası* adlı yayınında dikkat çeker. *Mecmua*, 1928 yılında İstanbul İktisat Matbaası tarafından Arap harfleriyle yayımlanır. Mecmuanın Latin harflerine aktarımı lisans tezi düzeyinde çeşitli üniversitelerde yaptırılmıştır ancak Latin harfli baskısı yapılmamıştır.¹¹

Halk Bilgisi Mecmuası yalnızca bir sayı yayımlanmışsa da aslında devamı gelecek bir yayın olarak düşünülmüştür. Bu nedenle *Mecmua*’nın başında yer alan “Yürüyeceğimiz Yol” başlıklı bölüm, *Mecmua*’nın bundan sonra nasıl bir yol izleyeceğini vermeyi amaçlar. *Mecmua*’nın “Tetkik, Anasır, Terbiye ve Kitabiyat, Şuûn kısımlarından oluşacağı ifade edilir (*Halk Bilgisi Mecmuası*, 1928: 1). *Mecmua*’nın ilk kısmı tetkiklere ayrılır ve bu tetkiklerin “halk bilgiçlerinin toplamış oldukları malzemeyi kendi fikirleriyle bir izah çerçevesi içinde neşrettikleri” belirtilir (*Halk Bilgisi Mecmuası*, 1928: 2). Tetkik kısmında “halk bilgisi” ictimai ilimlere yardımcı olacak medeniyet âleminde henüz yeni denecek bir ilim olarak tanımlanır. Türkiye’de “büsbütün yeni ve hatta başlamamış” olarak gösterilen halk bilgisine ilişkin malzeme toplanmadığı, toplanma usullerine yönelik hiçbir yol gösterenin olmadığına dikkat çekilir. Bu nedenle de toplanan malzemelerin yorumlanmasında “hatalara düşmek ihtimali” vardır (*Halk Bilgisi Mecmuası*, 1928: 2). Dernek, halk bilgisi ürünlerinin nasıl toplanacağına ve tetkik edileceğine ilişkin usulleri göstermeyi hedeflerken “müdekkiklerden” halk bilgisi ürünlerini incelerken kati hükümlerden kaçınmalarını ister:

Mecmua aslında bu şekilde folklor çalışmalarında uzun bir süre boyunca çözüme kavuşturulamayacak folklorcu yalnızca malzeme mi derler, yoksa o malzemeyi analiz etme işini de mi üstlenir noktasında düğümlenen tartışmaların da başlatıcısı olmuştur. Halk bilimi konusundaki bu metot eksikliğini ülkede disiplinin yeniliğine bağlayan dernek, bu dönem ilim erbabının halk biliminin mahiyetini izah etmek ve nazariyeler üretmektense malzemeleri derlemek ve onları aslına uygun bir biçimde aksettirebilmenin daha önemli olduğuna dikkat çeker. Ancak bu ilimle uğraşanların alelade bir aracı olarak değerlendirilmelerinin de onları gücendirebileceğinden çekinen dernek yönetimi şöyle bir formül bulur: “Kesin yargılara ya da genellemelere gitmeden geçici, az çok ilmî, temeli sağlam kanaatlere varmak.” Toplanan malzemelerin “analizsiz” ve “yordsuz” hâlini verme konusundaki bu tutum, sonraki halk bilimi çalışmalarında da kendisini gösterir. Derlenen malzemelere ilişkin teoriler üretme konusunda “eksik donanımlı” ilk dönem “halk bilgiçleri”nin tereddütleri disiplinin yerleştiği sonraki dönemlerde de devam eder. Bunun geçmişten gelen bir “teamül mü olduğu yoksa halk bilimcilerin analizi gereksiz mi gördükleri” sorusu elbette tartışmaya açıktır. Ancak halk bilimini kuru malzemeler yığınınına dönüştüren bu tavır, günümüz halk bilimi çalışmalarında da eleştirilen bir konudur. Halktan toplanan malzemelerin ne yapılacağı konusu, *Mecmua* tarafından ayrı bir tartışma konusu hâline getirilir. Mecmuada, halk bilgisi tetkiklerini “ilmin kuru ve mücerret fezası içinde ölü

¹¹ *Halk Bilgisi Mecmuası* ile ilgili bu kısım yazılırken Emine Çakır’ın aktardığı metinden faydalanılmıştır. Emine Çakır’a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

bir halde yaşatmak” yerine onları mücerritlikten kurtarıp müşahhas yaşayışla ilişkisini kurmaya yönelik” “tatbiki (uygulamalı) ve terbiyeli mesaiyi” hedefledikleri ifade edilir (*Halk Bilgisi Mecmuası*, 1928: 3).

Halk Bilgisi Derneği ile birlikte metodik çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra folklor, halkı eğitim ve kültür açısından yükseltme yollarından biri olarak görülmüştür. Halk bilimi çalışmalarının ferdi zevkleri tatmin etmeye yönelik çalışmalar olmaktan çıkarılıp bir anlamda toplumsal fayda elde edilmesi beklenen bir alana dönüşmesi de bu anlamda önemlidir. *Halk Bilgisi Mecmuası*’nda derlemenin neden yapılacağı ve hangi amaçlarla kullanılabileceğine yönelik bu teori yazıları, *Halk Bilgisi Haberleri*’nde Türkiye’nin dört bir yanından gelen derleme yazılarına yerini bırakır.

Halk Bilgisi Haberleri

Türk Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, 1 Teşrinisani 1929 tarihinde yayın hayatına başlar. Dergide folklorla ilgili genel yazılar, halk hayatı, halk hekimliği, halk inançları, gelenek ve görenekler, geçiş dönemleri, halk edebiyatı, halk müziği ve çalgılar, el sanatları, halk tiyatrosu, halk oyunları, çocuk oyunları, halk eğlenceleri ve kitap tanıtımı ile ilgili yazılara yer verildiği görülmektedir.¹²

Halk Bilgisi Derneği tarafından on dokuz sayı çıkarılabilen dergi, 1 Mayıs 1931 tarihli on dokuzuncu sayıdan sonra iki yıl süreyle çıkarılamaz.¹³ İki yılın sonunda derginin yeni sayısı çıkar ve bu sayıda halkevlerinin kurulduğu, *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinin bundan sonra İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi tarafından çıkarılacağı belirtilir. Derginin “mesleğinde hiçbir değişikliğin olmadığı”na dikkat çekilir (“Okuyucularımıza,” 1933: 161).

Dergi, halk bilimi ile ilgili pek çok konuda ham veriler yayımlayan ve bunları analize sunmayan bir dergidir. Derleme yapılan kaynak kişilerin ve derleme tarihlerinin düzensiz ve çoğu zaman eksik olması, bu verilerin ilim adamları tarafından kullanılabilirliği konusunda tartışma yaratsa da dergi yaptığı bu ham malzeme yayımlama işini çok önemsemektedir. Derginin altıncı yılına ilişkin bir yazıda başlangıçta gösterişsiz bir programla işe başlandığı ifade edilir. Derginin programı, “Mecmuanın mahdut sahifelerini, memleketin muhtelif köşelerinde derlenen ve hiç el sürülmeden, hiç işlenmeden gönderilen halk bilgisi malzemesine tahsis etmekten ibaret” olarak tanımlanır (Bayrı, 1936: 1-3). Derginin malzemeleri ham hâlde yayımlama konusundaki bu ısrarı zaman zaman eleştirilmiş, bilimsel inceleme yazılarına da yer verilmesi konusunda ısrar edilmiş, münakaşa ve mücadeleye bile girilmiştir. Ancak dergi, “gayesini bilen ve bu gayeye nasıl varabileceğini pek iyi tayin etmiş” ve bu ısrarları dinlemeyerek yoluna aynı istikamette devam etmiştir (Bayrı, 1936: 1-3). Bütün bu ham malzemelerin işlenmesi, derginin bilim adamlarından ve sanatçılardan beklediği bir konudur.

Mahir Şaul, *Halk Bilgisi Haberleri*’nin ham malzeme yayımlama konusundaki yaklaşımını, “Anadolu’nun çeşitli yerlerinde derlemeler yapan öğretmenleri, aydınları, halk kültürü gönüllülerini teşvik etmek, derlemelerini yayımlamak bir yandan da böylece malzemeyi çoğaltmak ve çıkarılamayan *Mecmuası*’nın kısmen yerini doldurmak için düşünüldüğünü” ifade eder. “Adından da akademik bir dergi olmadığı” anlaşılan *Halk Bilgisi Haberleri*’nin zamanla “tek uzmanlaşmış halk kültürü yayını olarak önem kazandığını” sonraki halk bilimi dergilerinin bilerek ya

¹² Derginin yazı indeksi ve dergi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, Ayşe. 2005. “Halk Bilgisi Haberleri Dergisi (İndeks ve Seçme Yazılar).” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Halit Bayrı, “On Birinci Yılın Başında” başlıklı yazısında dergide Türk diline ait 74, Türk halk edebiyatına ve saz şairlerine ait 188, masal, hikâye, menkabe, efsane olmak üzere 204, halk musiki-sine ve rakıslarına müteallik 27, umumiyetle âdetlere ve inanmalara taallük eden 155, aile ve cemiyet hayatına, halk hukuk ve iktisadiyatına ait 69, halk hekimliğine ve ilâçlarına dair 43, halk eğlencelerine ve oyunlarına ait 28, tenkit mahiyetinde 8, ve muhtelif bahisler üzerine 35 yazı yayımlandığını belirtmektedir (Bayrı, 1941: 1-2).

¹³ Dergi, 1 Mayıs 1931 ve 25 Nisan 1933 tarihleri arasında yayımlanamamıştır. Fuat Köprülü’nün girişimleriyle derginin Eminönü Halkevi’nin bir yayın organı hâline dönüştüğü ifade edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erbilek. İsmail Nami. 1940. “Yüzüncü Nüsha.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 100: 65-67.

da dolaylı olarak *Halk Bilgisi Haberleri* örneğine göre çıkarıldığını” iddia eder (Şaul, 1974: 3). Hatta Şaul, 1949’dan itibaren İhsan Hınçer tarafından çıkarılan *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*’ni “genel nitelikleriyle” *Halk bilgisi Haberleri*’nin “devamı sayılabileceğini” savunur (Şaul, 1974: 4).

Halk Bilgisi Haberleri dergisinde yer alan yazılar, olduğu gibi verilen derleme metinlerinden oluşur. Dernek üyeleri yapmış oldukları derlemeleri dergiye yollarlar ve dergide isimleriyle yayımlanır. Yazılarda herhangi bir analiz ya da bilimsel yaklaşımla ele alınan bir konu yoktur. Dolayısıyla derlemeleri gerçekleştirenlerin derledikleri ürün hakkında neler düşündüklerini çoğu zaman bilemeyiz. Ancak yazıların içerisinde sınırlı da olsa “merak ve sorgulama” yüklü ifadeler rastlanır. Derginin ilk yıllarında yayımlanan yazılarda Türk Cumhuriyetleriyle ilişki kuran ve ortaklıkları öne çıkaran yazıların¹⁴ yanı sıra Orta Asya’daki Türklerle ilişki kurmayı hedefleyen yazılara da rastlanır.

Halk inanışları ve halk hekimliği gibi konular halk biliminin bıçak sırtı alanlarından. Bu alanlarda hem derleme yapmak zordur hem de derlenen verileri “objektif” bir biçimde yorumlama konusunda sıkıntılar yaşamak mümkündür. Özellikle Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte bu alanlara daha temkinle yaklaşılır hâle gelmiştir. Ancak *Halk Bilgisi Haberleri*’nde yer alan yazılarda bu konulara nispeten “tarafsız” ve “ilmî” açıdan yaklaşmıştır.

Halk Bilgisi Haberleri dergisinde değişen yönetimin ve yaşam şartlarının gelenekler üzerinden değerlendirildiği de açıkça görülmektedir. Bayrı, Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar tıpkı yüksek ve orta tahsil gibi ilk tahsilin de ihmal edildiğini “başı boş ve eli değnekli hocalara teslim edildiğini” belirttikten sonra (Bayrı, 1942: 49) mektebe başlama törenlerinden bahseder. Şimdiye mektebe başlamanın, hiçbir törene bağlı olmayan, basit bir kayıt muamelesinden ibaret olduğuna dikkat çeker. “Cumhuriyet idaresinin eski mektebe başlama törenlerini unutturduğunu, fakat onun yerine halkta tahsil aşkını uyandırdığını” belirtir (Bayrı, 1942: 52).

M. Halit Bayrı, 1932 senesinde genel merkezden Başkan İshak Refet imzasıyla resmî bir yazı aldığını, bu yazıda “Atatürk’ün emir ve irşadıyla memleketin her tarafında Halkevlerinin kurulmak üzere olduğunu, Derneğin Halkevleriyle işbirliği yapmaya karar verdiğini” belirtir (Bayrı, 1952/3: 570). Bunun üzerine hem İstanbul şubesi hem de Anadolu’daki şubeler Eminönü Halkevine devredilir. *Halk Bilgisi Haberleri* de Eminönü Halkevinin yayın organı olarak çıkarılır. Dernek, 2 Eylül 1946’da İstanbul’da Derneğin eski faal üyeleri tarafından yeniden kurulur.¹⁵ 1951 yılında İhsan Hınçer’in gönüllü kabulüyle *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* derneğin yayın organı olarak çıkmaya başlar (Tan, 2006: 18). Aynı yıl, “Türk Folklor Aşıkları!” hitabıyla başlayan bir yazıda halk bilimiyle ilgilenenlere yönelik bir mektup hazırlanır ve derledikleri malzemelerin neler olduğu konusunda Derneği bilgilendirmeleri istenir. “Eksiğiniz malzeme midir, metod mudur? Eleman mıdır? Bildirin de hemen yetişmeye çalışalım” sözleriyle derleme çalışmalarında önceki dönemlerde yön gösterici olan derneğin tekrar benzer bir rolü üstlenmeye hazırlandığı duyurulur. Derlenen verilerin de “muntazam” bir şekilde çıkan *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* tarafından kullanılacağı belirtilir (Banarlı, 1951: 273).

Osmanlı Devleti ile “cahil, fakir ve geri” bırakıldığı düşünülen halk üzerine temellenen Türkiye Cumhuriyeti aydını, ulus devletinin diğer fertleriyle bağlar kurmayı hedeflemiştir. 1927 yılında kurulan ve kısa sürede Anadolu’da pek çok şube açan Türk Halk Bilgisi Derneği bu hedeflere hizmet eden kurumlardan biri olmuştur. Folklorun henüz bilimsel bir disiplin olarak üniversitelerde eğitiminin verilmediği bu dönemde, eğitilmiş ve aydın kişilerden yararlanılmıştır.

14 Abdülkadir İnan “Köroğlu’na ait Kitabiyat” başlıklı yazısında Azerbaycan ve Türkistan gibi ülkelerde ortak bir destan olan Köroğlu’nu “tetkik sırası gelmiş ilmî ve harsî meselelerden biri” olarak değerlendirir (Abdülkadir, 1929: 13). İsmail Hikmet “Türk Ülkelerinde Halk Bilgisi Hareketleri” başlıklı yazısında Türk ülkelerindeki “halkı ve halkçılığı tetkik” hareketlerine dikkat çeker ve bu hareketin “canlı ve kutlu bir neticesi olacağı” düşüncesini taşır (İsmail Hikmet, 1930).

15 Derneğin tüzüğünde yer alan bilgilere göre kurucu azalar: Murat Uraz, Yusuf Ziya Demirci, M. Halit Bayrı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, A. Süheyl Ünver, Orhan Tuna, Safa Şevket Erkün, İbrahim Kafesoğlu ve Fahrettin Kırzioğlu’dur.

“Amatör folklorcular”, Türkiye’nin dört bir yanında gerçekleştirdikleri derlemelerle “halk kültürü hazinesini” belgelemişlerdir. Derneğin yayın organı olan *Halk Bilgisi Haberleri* bu hazineyi görürünür kılan bir folklor belgelidir. Dernek, *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*i Anadolu’dan derleme yapmaya gönüllü “amatör folklorculara” halk bilgisinin ne olduğunu ve nasıl derleme yapılacağını göstermek amacıyla hazırlamıştır. Folklorun kadrosunu ortaya koyan ve derlemeye yönelik pratik bilgiler içeren bu *Rehber* aracılığıyla derneğin üyeleri Anadolu’nun pek çok yerinde derlemeler yapmıştır. Bu *Rehber*te, sistemsiz, gelişigüzel ve bir bakıma metotsuz sayılan folklor derlemelerinin bir nebze de olsa metot kazanacağı düşünülmüştür. Aydının kendi köylüsünü, geleneklerini, inanışlarını keşfi olarak algılanan derleme çalışmaları, geç kalınmış ve bir an önce tamamlanması gereken bir proje olarak görülmüştür.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdülkadir. (1929). “Köroğlu”na Ait Kitabiyat.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 2: 13-15.
- ALANGU, T. (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- BANARLI, N. S. (1951). “Yeni Hamlesi Münasebetile ‘Türk Halkbilgisi Derneği’ Tarafından Neşredilen Beyanname.” *Türk Folklor Araştırmaları*. 18: 273.
- BAYRI, M. H. (1930). “Başlangıç.” *Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor*. Abdülkadir İnan. İstanbul: İktisat Matbaası.
- BAYRI, M. H. (1936). “Altıncı Yıl.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 61: 1-3.
- BAYRI, M. H. (1939). *Halk Âdetleri ve İnanmaları*. İstanbul: Burhanettin Basımevi, İstanbul-Eminönü Halkevi, Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı.
- BAYRI, M. H. (1941). “On Birinci Yılın Başında.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 121: 1-2.
- BAYRI, M. H. (1942). “İstanbulda Mektebe Başlama.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 123: 49-55.
- BAYRI, M. H. (1952/1). “Halkbilgisi Derneğine Aid Hatıralar. IV. Şubeler ve Temsilcilikler.” *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı: 30: 474-475.
- BAYRI, M. H. (1952/2). “Halkbilgisi Derneğine Aid Hatıralar. Konferanslar, Törenler, Anketler ve Derleme Seyahatleri.” *Türk Folklor Araştırmaları*. 31: 489-490.
- BAYRI, M. H. (1952/3). “Halkbilgisi Derneğine Aid Hatıralar IX. Son Safha.” *Türk Folklor Araştırmaları*. 36: 570-571.
- ERBİLEK. İ. N. (1940). “Yüzüncü Nüsha.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 100: 65-67.
- Halk Bilgisi Mecmuası*. 1928. İstanbul: İktisat Matbaası.
- “İkinci Seyahat.” 1930. *Halk Bilgisi Haberleri*. 11: 9-13.
- İNAN, A. (1930). *Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor*. İstanbul: İktisat Matbaası.
- İsmail Hikmet. (1930). “Türk Ülkelerinde Halk Bilgisi Hareketleri.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 3: 1-3.
- KOŞAY, H. Z. (1974). “1927’de Etnografya Cemiyeti Kurma Teşebbüsü.” *Etnografya, Folklor, Dil, Tarih v.d. Konularda. Makaleler İncelemeler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. ss. 81-82.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. 2008. “Yeni Bir İlim Halkiyat ‘Folk-lore.’” *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları. ss. 377-379.
- Mehmet Halit. (1930). “İlk Merhalede.” *Halk Bilgisi Haberleri*. 12: 1-7.
- “Okuyucularımıza.” Nisan 1933. *Halk Bilgisi Haberleri*. 20: 161.
- ÖZEN, K. (1984). “Divriği Yağlıbasan Köyü Muallimi Halil Sami’nin Sivas İlinde İlk Köy Folkloru Araştırması.” *Halk Kültürü*. 1: 103-12.
- ŞAUL, M. (1974). “Halkbilimi Dergileri.” *Folklor Doğru*. 33: 3-6.
- TAN, N. (2006). *Kuruluşunun 80. Yılı Dolayısıyla Türk Halk Bilgisi Derneği*. Ankara: BRC Basım Matbaacılık.

- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1938). "Sinop'ta Çocuklara Ait Halk İnanmaları." *Halk Bilgisi Haberleri*. 75: 49-54.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1972). *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- YÖNETKEN, H. B. (1969). "Bizde İlk Halk Bilgisi Derneği Teşebbüsü ve Bir Tarihî Belge." *Türk Folklor Araştırmaları*. 133: 2197-98.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dr. Öğr. Üyesi Seyfi BAŞKAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü
seyfi.baskan@hbv.edu.tr
ID: 0000-0001-5514-7585

10.56387/ahbvedebiyat.1260188

Gönderim Tarihi: 04.03.2023

Kabul Tarihi: 23.03.2023

Alıntı: BAŞKAN, S. (2023).
"Modernleşme Pratiği Olarak
Çağdaş Türk Resmi: Yaratıcı
Kolektif Belleğin Yansımaları ve
Perspektifler". *AHBVÜ Edebiyat
Fakültesi Dergisi*, (ÖZEL SAYI-
Nisan2023), 106-123.

MODERNLEŞME PRATIĞİ OLARAK ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİ: YARATICI KOLEKTİF BELLEĞİN YANSIMALARI VE YENİ PERSPEKTİFLER

ÖZ: Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyılın sonlarından itibaren bazı devlet adamları ve aydınların devlet düzeninde yozlaşma ve bozulma olarak tespit ve teşhis ettikleri nedenlerle; 17. yüzyıldan başlayarak, kendisini yenileyememesi, merkezi otoritedeki güç kaybı, merkezdeki sorunlar nedeniyle yerle müdahalede yetersiz kalınması gibi pek çok sebeple İmparatorluk, son üç yüz yılında, telafisi mümkün olmayan kayıplar yaşamıştır. Önce duraklama, ardından gerileme dönemleri olarak kabul edilen süreçlerdeki askeri, idari, siyasi ve toplumsal konularda yaşanan sayısız olumsuzlukların çözümünde belirli kesimlerce gösterilen dirençle birlikte çözüme ilişkin sürecin hemen her dönemi zorlu ve sancılı geçmiştir. Hatta, özgürlükçü, eşitlikçi, adaletçi, güçlü ve müreffeh bir devlet ve toplum ülküsünü hedefleyen Osmanlı modernleşme süreci, benzer saiklerle bazı toplumsal kesimlerin ortaya koydukları direnç ya da yanlış yöntem ve tutarsızlıklar nedeniyle bazı dönemlerde kesintiye uğramış ve uzamıştır. Ancak 19. yüzyıl başına ulaşıldığında, çağdaş dünyaya ayak uydurabilmenin yolunun yenileşmeyi değil gelenekçiliği, modernleşmeyi değil bir çeşit oportünist konservatizmi temsil eden anakronist yaklaşım ile esaslı bilimle düşünme anlayışı olan, 'batılı' usullerle yapılacak bir 'gelecek' tasavvuru planlayan 'modernleşmeciler' arasındaki farklılıklar sadece hanedan ve aydın çevresinde değil, toplumsal mutabakat aranan ortak zeminde bir modernleşme projesi olarak güçlü bir istek ve ideale dönüşmüştür. Bu tarihi süreçte, 'Osmanlı Türk Modernleşmesi' nin 'çağdaşlık' metaforunu temsil eden argümanlar içinde, 'batılı' sanatlar en önemli sosyokültürel dinamiklerdendir. Bu kapsamda değerlendirilen, 'Çağdaş Türk Resmi' nin söylem ve pratiğinin en erken örnekleri 19. yüzyıl başından itibaren görülmüştür. Genel olarak da; Türk modernleşmesinin tüm argümanları için başlangıç olan 18. yüzyıla kadar, 'Avrupalı' kendine denk görmeyen, yüzyıllarca kapalı devre bir politika yürüten Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tarihten sonra, 'Avrupalı' ya tepeden bakmayı bırakıp, yüzünü Avrupa'ya dönmesiyle, hedefi tüm toplum katlarına ulaşmak olan 'Türk Modernleşmesi' denilen süreç başlamıştır. 19. yüzyıla birlikte Türk sanatı repertuarına giren Batılı anlamdaki resim sanatı, aynı dönemde Türk kültürüne kazandırılan diğer sanat türlerinden daha hızlı gelişerek kültür hayatımızda daha geniş taban bulmuştur. İlginçtir ki, bütün kavram ve teknikleriyle beraber kültür dünyamıza dahil ettiğimiz Batılı resim sanatının, Türk toplumunun bünyesine kazandırılmasında karşılaşılan güçlükler, batılılaşma rüzgârlarıyla yurda giren diğer sanat dallarının adaptasyonunda karşılaşılan zorluklar kadar olmamıştır. Üstelik Türk insanı bu yeni sanat alanında yüzlerce yıl geçmişe giden geleneksel tasvir deneyimlerinden devraldığı mirasla bir gelişim süreci içine girerek kendi özgün kişilikli, yeni üslubunu da geliştirmeyi başarmıştır. Bu arada, çağdaş Türk resminin eğitim-öğretim altyapısının oluşturulmasıyla diyalektik bir gelişim süreci de kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Erken dönemin öncü sanatçılarının Natüralist, Akademik uygulamalarından yola çıkılarak başlayan Çağdaş Türk resim sanatı sürekli olarak kendini yenileyerek günümüzün çağdaş uygulamalarına kadar gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, 17.-19. yüzyıllar, Osmanlı-Türk Modernleşmesi, Çağdaş Türk Resmi: Minyatürden Pentüre Geçiş.

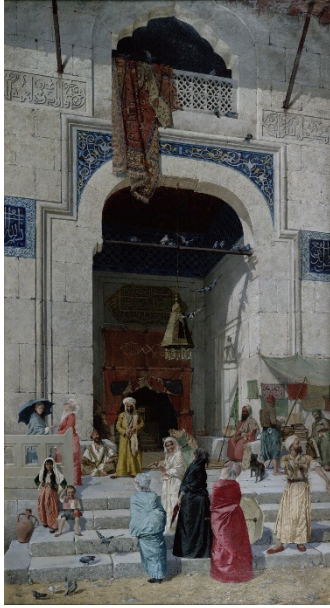
CONTEMPORARY TURKISH PAINTING AS A MODERNIZATION PRACTICE: REFLECTIONS OF CREATIVE COLLECTIVE MEMORY AND NEW PERSPECTIVES

ABSTRACT: The Ottoman Empire, for reasons identified and determined by some statesmen and intellectuals as "corruption and degeneration" in the state order since the end of 16th century; suffered irreparable losses in the last three hundred years because of many reasons such as inability to renew itself, the loss of power in the central authority, and inability to intervene in the local area due to the problems in the center starting from 17th century. Almost every period of the solution process was difficult and painful with the resistance shown by certain segments in solving the numerous negativities experienced in military, administrative, political and social issues during the processes first considered as periods of stagnation and then regression. Moreover, the Ottoman modernization process targeting the ideal of a libertarian, egalitarian, fair, strong and prosperous state and society was interrupted and prolonged in some periods due to the resistance or wrong methods and inconsistencies of some social segments with similar motives. However, the differences between 'modernizers', who planned a 'future' vision to be realized with 'western' methods based on the understanding of thinking with science, turned into a strong desire and ideal as a modernization project not only around dynasty and intellectuals, but also on a common ground where social consensus is sought, with the anachronist approach representing a kind of opportunist conservatism, not innovation, not traditionalism and not modernization for the ways to keep up with the contemporary world at the beginning of 19th century. In this historical process, 'western' arts are among the most important socio-cultural dynamics within the arguments representing the modernity metaphor of 'Ottoman Turkish Modernization'. The earliest examples of the discourse and practice of 'Contemporary Turkish Painting' evaluated in this context can be seen from the beginning of 19th century. In general, the process called 'Turkish Modernization' with the target of reaching the whole society begun after the Ottoman Empire, which did not consider the 'European' to be equal to itself and carried out a closed-circuit policy for centuries until 18th century being the beginning for all the arguments of Turkish modernization, stopped looking down on 'European' and turned to Europe. Western art of painting, which entered into Turkish art repertoire with the nineteenth century, developed faster than other art types with the introduction to Turkish culture in the same period and found a wider base in our cultural life. Interestingly, the difficulties in integrating the Western art of painting we have included in our cultural world together with all its concepts and techniques into the Turkish society were not as much as the difficulties in the adaptation of other branches of art entered into the country with the winds of westernization. Moreover, Turkish people entered into a development process with the legacy inherited from their traditional depiction experiences going back hundreds of years in this new field of art, and managed to develop their own unique personality and new style. Meanwhile, a dialectical development process emerged spontaneously with the establishment of the educational infrastructure of contemporary Turkish painting. Contemporary Turkish painting art starting with the Naturalist and Academic practices of the pioneering artists of the early period has reached today's contemporary practices by constantly renewing itself.

Keywords: Ottoman Empire, 17.-19th Centuries, Ottoman-Turkish Modernization, Contemporary Turkish Painting: Transition from Miniature to Penture.

Giriş: Osmanlı Modernleşmesi ve Etkin Bir Argüman Olarak Çağdaş Türk Resmi

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren görülen ve İstanbul'un fethinden sonra güçlenerek yüzyıllar boyunca süren fütuhât gururu ile Batı karşısında sergilenen mağrur tavır ve yanı sıra İslami olmayanı, İslami olmayandan geleni şüpheyle karşılama anlayışı, batıda oluşan bilimsel, teknik ve kültürel gelişmelere kayıtsız kalınmasına yol açmıştır. Üstelik bu süreçte batı ordularına olduğu kadar, zamana da yenik düşen Osmanlı ordusunun kendisini yenileyememesi, merkezi otoritedeki güç kaybı, merkezdeki sorunlardan kaynaklı yerel müdahalede yetersiz kalınması, imparatorluğun son üç yüz yılında telafisi mümkün olmayan kayıplara yol açmıştır (Akyıldız, 1996: 129-130; Derin, 1992: 484-485).

Resim 1 Osman Hamdi Bey (1842-1910), "Cami Kapısı Önünde" (1891). Tuval üzerine yağlıboya 203x123.5 cm. University of Pennsylvania Museum of Archeology and Antropology, Philadelphia.

Bu sebeple, sadece Osmanlı aydın ve devlet adamlarının farkında olduğu bir durum olmaktan çıkan; medreselerdeki tayin ve terfi sistemindeki düzensizlikler ile pozitif bilimlerin terk edilmesinin doğurduğu eğitim sisteminin bozulması ile ekonomide başlıca üretim, gelir ve düzenleme kabiliyetinin büyük ölçüde kaybedilmesine yol açan siyaset ve anlayışların neden olduğu sorunlar ve bunların çözümü iddiası sürecinde yaşanan ihmaller, yanlış çare ve usuller ile liyakatin göz ardı edilmesi imparatorluk için bir beka sorunu haline gelmiştir. 15. aslında, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı aydınlarının farkında oldukları ve devlet düzeninde 'yozlaşma ve bozulma' (tereddî ve tagayyür) olarak tespit ve teşhis ettikleri sorunların çözümünde başlangıçta belirli kesimlerce gösterilen dirençle birlikte çözüme ilişkin sürecin uzaması yanında, yanlış yöntem ve tutarsızlıklar nedeniyle özgürlükçü, eşitlikçi, adaletçi, güçlü ve müreffeh bir devlet ve toplum ülküsünü hedefleyen sürecin hemen her dönemi zorlu ve sancılı geçmiştir. Bu nedenle de, 'muasır' dünyaya ayak uydurabilmenin yolunu, gurur duyulan 'geçmişte' arayan, yenileşmeyi değil gelenekçiliği, modernleşmeyi değil bir çeşit oportünist konservatizmi temsil eden anakronist yaklaşım ile esaslı bilimle düşünme anlayışı olan, 'batılı' usullerle yapılacak bir 'gelecek' tasavvuru planlayan 'Modernleşmeciler' arasındaki farklılıklar ancak III. Selim döneminden itibaren ortak zemin bularak bir modernleşme projesi olarak güçlü bir istek ve ideale dönüşmüştür. Çünkü ilerleyen zamanla, gelenekçi yaklaşımın yani konservatif reaksiyonizmin revizyonist 'islah' anlayışının, bir başka ifadeyle çözümü

geçmişteki 'Klasisizm' de arayan sınırlı, dar perspektifli ilkesel açıdan tutarsız bir reform anlayışı ile yani maziperest yaklaşımla bir gelecek inşa etmek mümkün değildi (Başkan, 2022: 369-388). 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Türk devletinin yenileşmesi, modernleşmesi konusunda yaşanan temel ilkelerdeki sorunların

19. yüzyıl başında büyük ölçüde aşılmasından sonra devlet ve toplum yapısında önemli değişikliklere yol açacak düzenlemelerin önü açılmıştır (Davison, 1968: 93). Osmanlı yenileşmesi/modernleşmesi kavramı, tüm kronolojisi göz önüne alındığında, çağdaşlaşma/batılılaşma sözcüklerinin etimolojik anlamlarının yüklediği sadece basit sosyolojik olgularla sınırlanamayacak bir gelişim diyalektiği arz eder. Yani, bu durum **Batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması** (Kılıçbay, 1983: 147) şeklinde yalın ve basit bir tanımlamayla ifade edilemeyecek ölçüde farklı özellikleri olan dinamik bir kültürlenme sürecidir.

Zamanında bu süreci yürüten kişi ve kurumların dahi 'islahat' ötesinde adını koymadığı bu süreç, Rönesans döneminden itibaren her sahada ilerleme kaydeden Avrupa ve onun şekillendirdiği 'Batı medeniyeti' karşısında geri kalarak, zayıf duruma düşen Osmanlı devlet mekanizmasının, her sahada en azından Avrupa'yı yakalamak adına, Avrupa'dan örnek alınan yenilik hamlelerinden oluşan 'modernleşme süreci'dir.

Osmanlı toplumunun bütün sosyal katlarını ilgilendiren ve sosyal kurumları etkileyen yenilik hareketleri, 1789'da III. Selim'in Padişah olması ile hız kazanmıştır (Kunt, 1990: 51-52; Koray, 1991: 111). Yeni askeri okulların ve idari kurumların tesis edilmesi ile daha organize olan yenilik çabaları, bir ara IV. Mustafa'nın padişahlığı sırasında (1807–1808) durmuşsa da sonradan tekrar hızlanmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde ise, (1808–1839) III. Selim döneminde başlatılan sosyal, kültürel ve idari reformlara, hem devlet kurumları alanında, hem de sosyal kitlelere daha da geniş anlamda mal olacak şekilde devam edilmiştir (Öztuna, 1989; Derin, 1992: 486).

Sultan II. Mahmut, özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra Osmanlı tarihinin en köklü reform hareketlerini başlatmıştır. II Mahmut'un çeşitli alanlardaki yenilik hareketleri içinde sanat da önemle yer almıştır. Yabancı ressamalara portrelerini yaptırmış, üzerinde portresi olan sikkeler bastırmıştır. Hatta yaptırdığı resimlerini çeşitli okullara ve kimi kamu kuruluşlarına astırmıştır. Osmanlı sultanlarının hediye verme geleneği içinde böylelikle resim de yer almış olup, II. Mahmut'un **Tasvir-i Hümayun** olarak adlandırılan bu resimlerini yerli ve yabancı çok sayıda kişiye armağan ettiği bilinmektedir (Baykara, 1980: 512).

Osmanlı – Türk toplumu modernleşmesinin yenilikçi hükümdarı Sultan II. Mahmut, çeşitli alanlarda yaptığı yenilik hareketlerine simgesel bir davranış olarak; geleneksel ve eskiyi temsil eden Topkapı Sarayı'ndan, değişmeyi ve yeniyi temsil eden Dolmabahçe Sarayı'na taşınmıştır (Kunt vd. 1990: 51-52; Koray, 1991: 111). Ancak, modernleşme adımları ve bu yöndeki reformların resmîyet kazanması, düzenleyici bir metne kavuşması hiç kuşkusuz Tanzimat'ın (3.11.1839) ilanı ile gerçekleşmiştir (İmbert, 1981: 134; Mazanec, 2016: 21-45). Tanzimat'ın ilanından sonra yenilik ve reform çabaları ve bu kapsamda özellikle II. Mahmut'un kurduğu Yüce Divan ile başlayan ve onun ölümünden sonra, idari maslahatın Saraydan Babiali'ye aktarılması bürokrasinin modernize edilmesiyle II. Mahmut'tan sonra tahta çıkan Abdülmecit (1839–1861) ve onun kardeşi Abdülaziz (1861–1876) ve II. Abdülhamit dönemlerinde artarak ve toplumu derinden etkileyecek boyutlara ulaşarak devam etmiştir (Davison, 1963: 32; Koçer, 1991: 49; Kodaman vd. 1992).

Osmanlı Türk devlet ve toplumsal yapısında yapılan düzenlemeler şeklinde sürdürülen bu modernleşme süreci içinde; Ehli hiref/Nakkaşlar ocağı çatısı altında veya yine Osmanlı patronajında ancak bağımsız olarak farklı tür, teknik ve üsluplarda çalışan Türk, gayrimüslim, Rum, İtalyan, Macar, Fransız ya da İran vb. kökenli **Osmanlı ressamaları** bu tarihi süreçte etkin olarak, emperyal Osmanlı resmi repertuarını oluşturan, Osmanlı/Türk resminin modernleşme diyalektiğini oluşturmuşlardır. Özellikle, 17. ve 18. yüzyılda zemin kazanarak 19. yüzyılda toplum ve devlet mekanizmaları üzerinde etkin olmaya başlayan modernleşme süreci kapsamında, pek çok alanda yaşanan kazanımlara paralel olarak, resim sanatı da Osmanlı/Türk modernleşme sürecinin önemli bir uygulama alanı ve modernleşme argümanı olarak toplum hayatında önemli bir yer kazanmıştır (Alpar, 1981: 11-15; İnalçık, 1972: 535).

Resim 2 Hoca Ali Rıza (1858-1930), Manzara Tuval üzerine yağlıboya 93x130 cm. ADRHM

1923-1945: Cumhuriyet'in Yükselişi ve Bir Aydınlanma Projesi Olarak Çağdaş Türk Resmi

1923 yılında Cumhuriyet'le taçlanan 'Türk Modernleşmesi' nin çağdaşlık metaforunu temsil eden argümanlar içinde yer alan 'batılı' sanat türleri ve içindeki 'Çağdaş Türk Resmî'nin söylem ve pratiğinin en erken örnekleri 19. yüzyıl başından itibaren görülür. Genel olarak da; Türk modernleşmesinin tüm argümanları için başlangıç olan 18. yüzyıla kadar, 'Avrupalıyı' kendine denk görmeyen, yüz yıllarca kapalı devre bir politika yürüten Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tarihten sonra,

'Avrupalı' ya tepeden bakmayı bırakıp, yüzünü Avrupa'ya dönmesiyle, hedefi tüm toplum katlarına ulaşmak olan 'Türk Modernleşmesi' denilen süreç başlamıştır. Ancak, 18. yüzyıldan bu yana işleyen zaman içinde, Osmanlı-Türk toplumu, değişen, gelişen tarihi, sosyal ve siyasal vaka ve olaylara rağmen, tarihi diyalektik bir 'kültürlenme süreci' hareketliliğine sahip olmadığı için, kültür ve sanat dünyasını kendine örnek aldığı 'batılı' ölçüsünde geliştirememiştir. Hatta doğu-batı kavramlarının ve buna bağlı olarak zihniyetlerin de karşılaşması ve belki de çatışması olarak adlandırılabilir bu sürecin başlangıcında geleneksel sistem ve aidiyetlerine sıkı sıkıya bağlı son dönem Osmanlı kültür, sanat ve düşünce dünyası, yabancı felsefe ve değerler sistemi ile karşı karşıya kalarak özgün manifestosu olan yaratıcı dinamiklerini ortaya koyamamıştır.

Resim 4 Şehzade Abdülmecit (1868-1944), "Haremde Götethe" Tuval üzerine yağlıboya 132x173 cm. ADRHM

Resim 3 Hasan Rıza (1859-1913), "Birinci Viyana Kuşatması, 1529" Tuval üzerine yağlıboya 188x312 cm. Harbiye Askeri Müzesi

20. yüzyılın başlarında, Avrupa monarşileri yerlerini ulus devletlere bıraktığı dönemde, üç kıta üzerinde varlığını altı yüz yıl sürdürmüş, tarihin en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu da tarihi misyonunu tamamlayarak yerini Cumhuriyet Türkiye'sine bırakmıştır. Ümmet ideolojisini tasfiye ederek, tek devlet, tek millet kavramı çerçevesinde kurulan Cumhuriyet Türkiye'si, kültür ve sanat anlayışlarını da bu çerçevede içinde anlamlandırılabilir temeller üzerine oturtmuştur. Bu amaçla kültür sanat ve fikir hayatına yön verecek kurumlar kurulmuş, uzun yıllar sürecek etkinliklere girişilmiştir. Atatürk, Cumhuriyetin ilanından bir yıl önce, **Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede layık olduğu medeniyet seviyesine ulaşması şüphesiz ki yüksek meslek erbabını yetiştirmek ve milli kültürümüzü yükseltmekle mümkündür** (Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I; 224) ifadesiyle yeni kurulan Türk devletinin temellerinin kültüre dayalı olacağını işaret etmiştir. Yine, insan zekâsı ve yaratıcılığının ortaya koyduğu eserlerin gelecek kuşaklara bırakılmasını kültür olarak değerlendiren Atatürk, kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılamaz iki yüksek değer olduğunun da altını çizmiştir. Sanatçığı, **Cemiyette uzun ceht ve gayretlerden sonra alında ışığı ilk hisseden insan** (Reel, 1949: 159-160) olarak tanımlayan Atatürk, Cumhuriyet devrimlerinin başarısını da; **Güzel sanatlarda muvaffakiyet bütün inkılapların muvaffak olduğunun kat'i delilidir. Bunda muvaffak olmayan milletlere ne yazıktır ki onlar bütün muvaffakiyetlerine rağmen**

medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır. (Gürer, 1941: 4) diyerek güzel sanatlardaki gelişmeyle ilişkilendirmiştir.

Resim 5 Mehmet Ruhi Arel (1880-1931, "Atatürk'e İstikbal" (Atatürk'ü Karşılama) (1927) Tuval üzerine yağlıboya 95x118.5 cm. Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi

Günümüz Türk insanının kültür-sanat dağarcığında yer alan '**Çağdaş Türk Resmî**' son üç yüz yıllık yenileşme ve çağdaşlaşma diyalektiğinin bir sonucudur. Yani Cumhuriyet Türkiye'sinde kökleşen, kurumlaşan ve aşağı yukarı tüm toplum katlarına mal olan günümüz Türk Resmî, nitelik ve repertuarı ile impartorluğun son dönemlerinde gösterilen gayretlerin mirasıdır. Bu bakımdan, kuram ve kavramlarıyla batıdan aldığımız çağdaş sanat dallarından biri olan resim sanatının Cumhuriyet dönemindeki gelişme çizgisinin başlangıcı son dönem Osmanlı sanatı içinde yer alır.

Bu bakımdan, Çağdaş Türk Resminin 100 yılı Cumhuriyet Dönemi olmak üzere toplam üç yüz yıl kadar bir geçmişi vardır. Bu süreç, Oryantalist Batılı sanatçıların yerli öğrencileri, gayrimüslim Osmanlı sanatçıları ve yetiştikleri **Darüşşafaka Lisesi**'nin adından dolayı '**Darüşşafakalılar**' olarak adlandırılan foto-yorumcular ile asker ressamın etkinlikleriyle oluşan ve '**Osmanlı**'yı temsil eden erken ve arkaik dönemin ardından **1914 Kuşağı** olarak anılan sanatçıları ve takip eden cumhuriyet kuşakları oluşturulmuştur. **Sanayi-i Nefise Mektebi**'nin 1910 yılında açtığı sınavı kazanarak dört yıl için Fransa, Almanya ve İtalya'ya giden bu sanatçıları I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yurda döndüklerinde Çallı İbrahim'in sözcüsü olduğu izlenimciliğin Türkiye'deki temsilcileri olmuşlardır (İskender, 1988: 17-21).

Resim 6 Feyhaman Duran (1886-1970), "Ressamlar Grubu (Feyhaman Duran, Sami Yetik, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Şevket Dağ, Hikmet Onat)", (1921) Tuval Üzerine Yağlıboya, 133X162 Cm. MSGSÜ İRHM

Özellikle, Fransız izlenimcilerin etkisine rağmen her biri kendi özgün çizgisini yakalayan, 1914 kuşağının ortak özellikleri; gün ışığının koyu tonlarından arındırılmış, saf renkleri ve ışığın renkler üzerindeki etkilerini yakalamaya çalışarak doğaya içten bağlılıklarıdır. Bu kuşak sanat-

çılarının kendilerinden önce doğayı betimleyen, örneğin Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa üslubundan farkları; doğayı aynen gördükleri gibi tuvale geçirmek yerine bireysel duygu ve yorumlarını da resme katmalarındır.

Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi Sosyo-Kültürel Paradigmasında Sanatın Dönüşümü

II. Meşrutiyet'in ilânını hazırlayan siyasal, sosyal ve kültürel hareketliliğin dorukta olduğu bir ortamda yetişen bu sanatçılar, yani Çallı ve arkadaşları daha Avrupa'ya gitmeden Osman Hamdi Dönemi veya Hoca Ali Rıza - Halil Paşa ekolünden çok farklı bir oluşum içindeydiler (Halil Paşa ve üslubu için Bkz. Tansuğ, 1994: 43-45). Avrupa'nın siyasal, sosyal ve kültürel haritasının yıldan yıla değiştiği 20. yüzyılın ilk yirmi beş yılı, çok hızlı politik, kültürel ve sosyal değişimlere sahne olan bir dönemdi. O yıllarda siyasal kavramlar, sınırlar hızla değişirken sosyal olgular ve kültürel taban da bu oluşumu izliyordu. Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin ikinci eşiği olan II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden ilk bir iki yılda sanatçılar, çoğunluğu Paris'e olmak üzere resim bilgi ve görgülerini artırmak için Avrupa'ya gittiler.

Resim 7 Sururi Taylan (1891-1947), "Büyük Taarruz" (1934)
Tuval üzerine yağlıboya 230x297 cm. Bartın Belediye Başkanlığı

Büyük kısmı devlet tarafından gönderilen İ. Çallı, A. Lifij, N. İsmail ve N. Z. Güran gibi isimlerden oluşan bu sanatçılar I. Dünya Savaşının başlaması ile yurda dönene kadar, Fernand Cormon (1845-1921), Jean-Paul Laurens (1838 – 1921) ve oğlu Paul Albert Laurens (1870 - 1934) atölyelerinde çalıştılar (İskender, 1988: 17). Bu atölyeler tam anlamıyla akademik bir çizgideydiler. Ancak Çallı ve arkadaşları yurda döndüklerinde bu akademik eğitimin tersine, izlenimci anlayışta resimler yaptılar (Yarar - Dal, 1985: 3). Aslında bu durum, bir rastlantı veya dönem üslubunu sürdürmek gibi bir anlayıştan dolayı değil, Türk Resim Sanatı gelişim sürecinin ait olduğu doğal diyalektiğe bağlıdır. Çünkü 1914

kuşağının sahip çıktığı izlenimcilik, Paris'te 1870-1880 yılları arasında gücünün doruğunda iken artık 1910'lu yılların başında yerini çoktan 'yeni' akımlara bırakmıştır (Erol, 1990: 14). Bu yıllarda Matisse, renkle ilgili sorunlara eğilmiş, Cezanne'in etkileriyle Kübizm gündeme gelmiştir. Çallı, Onat, N. Ziya, Lifij, Duran ve

N. İsmail gibi sanatçıların izlenimciliği seçmelerinin bir diğer nedeni de, kendilerinden önceki kuşaktan ileri bir düzeyi ve anlayışı temsil etmelerine rağmen onlarla tek ortak noktaları olan ve onlardan miras aldıkları manzara geleneğinin, Fransız izlenimcilerinin de en çok çalıştıkları konu olmasıdır. İleriki yıllarda Çallı ve arkadaşlarının Sanayi-i Nefise'deki öğrencilerinin eleştirilerine temel teşkil eden ve yeni grupların oluşmasına neden olan konu da bu olmuştur

Resim 8 Şeref Akdik (1899-1972), "Mektebe Kayıt" (1935)
Tuval üzerine yağlıboya 67.5x212.5 cm. ADRHM.

Manzara resmi, aslında Türk sanatçıların başlangıçtan beri çok ilgilendirmiştir. Pentür'ün kısa geçmişinde, sanatsal birikimlerini manzara türü resimlerle geliştirmişlerdir. Soyutlama yolunda gelişimini sürdüren Avrupa resim ortamında Çallı ve arkadaşlarının, artık akademikleşmiş sayılabilecek bir izlenimciliği kavrayabilmiş olmalarının açıklaması da bu olmalıdır. İşin ilginç yanı 1910-1914 yılları arasında Paris'te bulunan bu genç Türk sanatçıları Akademizmden kurtulmanın yolunu, doğayı yeniden gözlemlemekte ve onu geniş bir bakış açısıyla yorumlamakta bulurken, aynı yıllarda, Avrupa'daki bu akımla hiç ilgisi olmayan ve onların geçtiği eğitimden de geçmeyen bir önceki kuşağın 'hoca' sı Hoca Ali Rıza, açık havada, doğal ışık altında manzara resminin yeni imkânlarını arıyordu. Avrupa'dan dönen sanatçılardan Çallı, Onat ve Duran Sanayi-i Nefise'de, göreve başlamışlardı. Öncelikle bir araya gelmek, sergiler açmak ve beraberlerinde getirdikleri 'yeni çizgi' in temelini atmak için Çallı ve arkadaşları, 1909'da kuruluşuna katıldıkları **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti** çatısı altında toplandılar ve ilk sergilerini de bu isim altında açtılar (Berk - Özsegin, 1983: 23). Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Türk Resim Sanatında kurumlaşma ve çağdaşlaşma dinamiklerinin başlangıç noktası sayılabilir. Ancak cemiyet, Batı dünyasındaki akım ve üslup yenilikleri sunan sanatsal atılımlarından çok, o günün Osmanlı Türkiye'si kültür ortamının sanatçı ve toplum ilişkilerini düzenleyen bir meslek olgusu şeklinde ortaya çıkmıştır. Ortaçağ'dan beri süregelen usta-çırak ilişkilerine dayanan geleneksel lonca ve benzeri geleneksel sistem, ilk kez bu cemiyetle birlikte Batılı tarzında yenilenmiş ve kendini takip edecek üslupsal yenilikler arayan sanatçı birliği kavramını Türk sanatına kazandırmıştır.

Sanat alanındaki diyalektik gelişiminin ortaya çıkardığı yeni birlik anlayışı artık yalnızca etkinlik gösterme anlayışından çok farklı bir üslup çerçevesinde toplanma biçiminde olacak şekilde gelişmiştir. Çallı ve kuşağının başlattığı yeni ve farklı sanat birliği oluşturma fikri, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Hikmet Onat ve İbrahim Çallı atelyelerinden mezun olan Şeref Akdik, Saim Özeren, Refik Epikman, Elif Naci, Cevat Dereli, Mahmut Cûda, Muhittin Sebati, Ali Avni Çelebi ve Zeki Kocamemi'nin kurduğu **Yeni Resim Cemiyeti** ile devamlılık kazanmıştır (Berk, 1974: 43).

Resim 9 F. Nazlı Ecevit (1900-1985), "Yelpazeli Kadın"
(1949) Tuval üzerine yağlıboya 65x81 cm.

1921 yılına gelindiğinde o günlerin Osmanlı Ressamlar Cemiyeti üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih içindeki misyonunun da sona erdiğini görerek Cemiyet'in adını **Türk Ressamlar Birliği** olarak değiştirdiler. Ancak siyasi gelişmelerin zorladığı bu isim değişikliği, sanat ortamının ihtiyacını duyduğu yeni lideri getirmekten uzak kalınca, sonuç yine değişmedi. Hele 1923 yılında yeni Türk devletinin kuruluşuyla birlikte gelen her alandaki reformist arayışların karşısında 19. yüzyıl şartlarında temeli atılmış bir anlayışın devam etme şansı hiç kalmamıştı. Özellikle 1928 yılıyla birlikte Türk Resim Sanatında üslupsal özellikler yakalama anlayışıyla doğan **Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği**'nin kurulmasıyla 1926'dan beri **Güzel Sanatlar Birliği** adını kullanan **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti** artık üslup yaratma kaygılarından uzak, yine eski '*Meslek Birliği*' kavramına bağlı varlığını sürdürmüştür. Birlik, günümüzde de aynı anlayışla çeşitli görüş ve üsluba sahip çok sayıda sanatçı ile ortak etkinlikler göstermektedir.

Resim 10 Cevat Dereli (1900-1989), "Balık Pazarı" Duralit üzerine yağlıboya 45.5x61 cm. ADRHM.

Hazırlıksız, plansız programsız ve kuramsal donanımdan yoksun olan **Yeni Resim Cemiyeti** kurulduğu 1923 yılının ardından ancak bir yıl varlığını sürdürebilmiş ve Türk resmine yeni bir soluk getirmesi de mümkün olmamıştır. Çünkü vaktiyle Osmanlı Ressamlar Cemiyeti içinde yer alan kurucuları aynı zaman da **Türk Ressamlar Derneği**'ne de üye idiler. Kısacası bir tabela derneği olmaktan öteye gitmeyen topluluk, gelişen olaylar karşısında dağılmaktan kurtulamamıştır.

Türk Resim Sanatı Tarihi içinde ikinci sanatçı birliği olan **Yeni Resim Cemiyeti** de kendinden önceki **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti**/Türk Ressamlar Cemiyeti'nden farklı bir çizgide olamamıştır. Bunda iki önemli etken rol oynamıştır. Birincisi, birliğin kuruluşundan bir yıl sonra 1924'te Milli Eğitim Bakanlığı'nın Avrupa sınavını kazanan birlik üyelerinin Avrupa'ya gitmesi, ikincisi de, üye sanatçıların ortak yeni bir üslup ve bu üslup paralelinde akım yaratabilecek yenilik ve donanıma sahip olmamalarıdır.

Ulus Ötesi Yansımalar Bağlamında Sürdürülebilir Çağdaş Sanatsal Kimliğin İnşası

Adı 1921 yılında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nden Türk Ressamlar Birliği'ne sonra 1926'da **Sanayî-i Nefise Birliği**'ne, bir sonraki yıl da **Güzel Sanatlar Birliği**'ne çevrilen eski gelenekçi birlik, artık 1928-1929'da iyice etkisizleşmiştir. Bu dönemde Cumhuriyet'in ilk kuşağını temsil eden ve yeni devletin kuruluşuna temel olan düşüncelerden hayat bulan bir birlik kurma fikri doğmuştur. Böylelikle, Avrupa'dan yeni dönen Refik Epikman, Cevat Dereli, Zeki Kocamemi, Kamil Akdik, Mahmut Cûda, Nurullah Berk, Hale Asaf, Ali Avni Çelebi, Muhittin Sebati ve Ratip Aşir Acıdoğu gibi sanatçılar 1929'da bu arzulara cevap vereceğini umdukları **Müstakil**

Resim 11 Refik Epikman (1902-1974), "İlk Meclis" Tuval üzerine yağlıboya 100x141 cm. ADRHM

Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ni kurmuşlardır. Birliğin amacı; gelişmekte olan resim sanatının düzenli ve kalıcı temellere kavuşturulması ve yaygınlaştırılmasıydı. Bu amaca yönelik olarak sanatçıların bireysel sanat anlayışlarına özgürlük tanıyan bir ortamda çalışmalarını için kişisel eğilimlerini sürdürebilmeleri için güvence verilmiştir.

Grup üyeleri savundukları bu görüşleri, o sıralar Avrupa'da etkin olan ve aynı ismi taşıyan bir Fransız grubundan iktibas etmişlerdir. Avrupa'da etkin olan **Société des artistes indépendants** adlı sanat hareketinin ismen dahi kopyası olan '**Müstakiller**' bir tercüme topluluktur. Ancak, çeşitli görüş ve üsluptaki sanatçıyı bir arada tutması, onları ortak etkinliklerde buluşturması ve ileride ortaya çıkacak ortak eğilimlere sahip sanatçı birliklerine teorik-deneysel zemin hazırlaması bakımından iz bırakmıştır. Çağdaş anlamda Türk Resim Sanatına ilk grup anlayışını getiren '**Müstakiller**' hareketi, Türk Resim Sanatına, Avrupa sanatının hızlı değişen evrelerinin yeni ve birbirinden ayrı yorum ve tekniklere yönelen sanat anlayışlarını getirmiştir.

Birlik üyeleri, değerler karmaşası ve çekişmelerinin kırıncı ve bölücü ortamından kaçınarak ortak etkinlikleri amaçlamışlardır.

Resim 12 Fikret Mualla (1903-1967), "Orkestra ve Dans Eden Adam" (1955) Karton üzerine guvaj boya 49.5x61 ADRHM

Resim 13 Ratip Tahir Burak (1904-1977), "Ergenekon I" (1935) Tuval üzerine yağlıboya 152x227 cm. ADRHM

Bir yandan 'Müstakiller' ve onu takip eden başka sanatçı birlikleri kurulurken, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti döneminden beri süre gelen bir alışkanlık da sürüyordu. Kuramsal taban ya da öğreti motivasyonu güdümü içine girmeyen önemli sayıda bir sanatçı grubu da etkinliklerini devam ettirmişler, Selahattin Teoman (1901), Nazlı Ecevit (1900-1985), Güzin Duran (1898-1981) ve İbrahim Safi (1898-1983) gibi sanatçılar Güzel Sanatlar Birliği gibi yalnızca sanatçı etkinliklerini bir araya getiren topluluklar içinde olmayı yeterli saymışlardır.

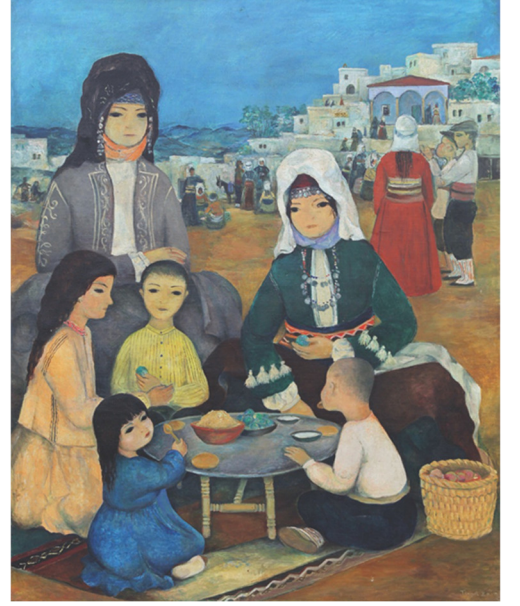
Çağdaş Türk Resim Sanatı tarihinde 'Müstakiller' den sonra 1933 yılında aralarında bir kısım 'Müstakiller' kurucularının da olduğu bir grup sanatçı **D Grubu**'nu kurmuştur. Türk Resim ve Heykel Sanatının dördüncü topluluğu olan D Grubu kübizm ve soyut sanatın genel kabul görmesine eğilimli sanatçılardan oluşmuştur. Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Elif Naci, Abidin Dino ve Zühtü Müritoğlu gibi sanatçılardan meydana gelen topluluk 'Müstakiller' hareketine alternatif bir gruplaşma idi (Başkan, 1994: 25; İskender, 1988: 21). Daha sonraki yıllarda bazı grup üyeleri tutumlarını yumuşatarak, soyut geometrik kompozisyonlarında ısrarcı olmamışlar ve hatta yarı gerçekçi bir yaklaşımın sezildiği figüratif resme yönelmişlerdir

Resim 14 Nurullah Berk (1906-1982), "Portre" Tuval üzerine akrilik 10x10 cm. ADRHM

Atatürk'ün ölümünün ardından yaklaşık bir yıl sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı boyunca içe kapanan Türkiye'de, özellikle ekonomik kısıtlamalara rağmen 1929 ve 1933 yıllarında kurulan ve uzun yıllar sanat ortamının belirleyicileri olan **Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği** ile **D Grubu**'nun devam eden etkinlikleri yanı sıra yeni sanatsal etkinliklerle de zenginleşen, siyasal ve ekonomik konjonktürden etkilenmediği izlenimini veren oldukça renkli bir sanat ortamı vardır (İskender, 1994: 40). Ülke sınırları dışında küresel yıkımların yaşandığı bu dönemde, sınırlı kamu kaynaklarının daha çok ülke güvenliğine yönelik olarak kullanılmasına rağmen, sanatın sosyal psikolojiye olan olumlu rolünden yararlanmak için kültür ve sanat hareketleri çeşitli şekillerde devletçe desteklenmekteydi. Yaklaşık on yıl kadar bütün kültürel etkinlikleri destekleyen, yönlendiren hatta bizzat programlayarak içerik kazandıran kamusal gücün tüm Cumhuriyet tarihi boyunca sanata bu denli destek ve işlev kazandırdığı bir başka dönem daha olmamıştır. 1940'lı yıllar boyunca gerçekleşen ve bir bakıma sanat çevresinin şekillenmesini sağlayan üç önemli adım olan **İstanbul Resim ve Heykel Müzesi (1937)**'nin açılması, Türk resmine yerel/yöresel konularla özgün içerik kazandırılması ve açılan çeşitli sergiler bu desteklerden bir kaçıdır. Birincisi 1939 Ekim'inde açılan **Devlet Resim ve Heykel Sergileri** bu desteğin günümüze kadar ulaşan en iyi örneğidir.

Geleneksel sanatların büyük ölçüde göz ardı edildiği ve sanatın propaganda işlevinin sonuna kadar kullanıldığı 1940'lı yılların sonuna kadar gerek izlenimci gerekse de kübist, ekspresyonist (Dışavurumcu) ve sınırlı olsa da Konst-rüktivist (İnşacı) biçim dilini benimseyen kuşağın sanatçıları Kurtuluş Savaşı, İnkılâplar, Atatürk ve Cumhuriyetin simgesi olan Ankara dışında köy, köylü, çiftçi konularını işlemişlerdir. Hatta bu konular öylesine tutmuştur ki, 1940'lardan sonra Demokrat Parti iktidarına kadar ressamlar, hasat, ekin, harman, çiftçi gibi konuları artık devletin doğrudan bir talebi olmamasına karşın kimi kaygılarla resimlemeye devam etmişlerdir. Aslında bu aşamada popülist davrandığı belli olan ressamların önemli bir kısmı aslında çeşitli kaygılarla yaptıkları resimlerle dönemlerinin sosyal - siyasal ve kültürel havasını yansıtarak tarihe tanıklık görevlerini yerine getirmişlerdir. '**Müstakiller**' ve resimlerinde biçimsel temel olarak Kübizm ve Kontstrüktivizm kökenli bir anlayışın şematik tatbikini benimseyen **D Grubu** ressamları, resimlerinde biçim ya da silüetini soyutlayarak figürleri adeta nesne düzeyinde boyalı yüzeylere dönüştürmüşlerdir. Bu durum da resmin çok yollu anlatım dilini kapalı devre ifade sınırı içine alarak konunun ifadesinde yetersizlik yaratması sonucunu doğurmuştur. Figüratif olmalarına karşın bazen hiçbir şey anlatmayan ya da mesajın, konunun altında ezilen bu tür resimler, özellikle tarihi konu ve kişilerin anlatımında görülen '**hermetik**' tavırlarıyla Türk Resim Sanatı sürecinin geçmişinde salt kendine özgü iç dinamiğinden kaynaklanan özel sınırlı bir sürecin ürünü olarak yer almışlardır.

Resim 15 Turgut Zaim (1906-1974), "Yörükler Köyü" Tuval üzerine yağlıboya 117x95.5 cm. ADRHM

Resim 16 Adnan Çoker (1927-2022), "Yarım küreler ve mor kare" (1995) Tuval üzerine akrilik boya 180x180 cm. Özel koleksiyon

Resim 17 Nuri Abaç (1926-2009), Kervansaray II" (1992) Tuval üzerine yağlıboya 80x105 cm. ADRHM

Çoğu kez mesaj yanı ağır basan bu resimlerin bazen yüklendikleri tek düze anlatımcılıkları nedeniyle sahip oldukları resimsel heyecan ve estetik yaratma düzeyleri sanat ortamının veya eseri yapan sanatçının genel sanat düzeyinin altında da olabilmektedir. Ancak bu tür eserlerin niteliği konusunda çok da önyargılı olmayıp daha toleranslı bir yaklaşım belirleyerek bu tür resimlerin sanatsallıklarını tartışmaya açarak tüm repertuarı reddetmeye yönelecek şekilde de çok katı olunmamalıdır. Çünkü tersine bir anlayış, örneğin Batı sanatındaki Bonapartist Neo-Klasistlerin ürettikleri toplum önderi veya temsilci kişiliklerin '*İkonografya*' sından oluşan Neo-Klasik repertuar ile yüzlerce yıllık modern çağların sanatsal birikimini bir çırpıda yok saymak olacaktır. Bu bakımdan, bu tür resimlere, taşıdıkları mesajlardan dolayı yalnızca ideolojik fetiş nesne olarak değil, yaratıcı zekânın, duygusallıkla buluştuğu noktada ortaya çıkmış diğer sanatsal yaratmalar ve resimler gibi bakmak daha doğrudur. Bir başka açıdan bakıldığında bu tür resimler dönemlerini temsil etmeleri bakımından '*döküman*' özelliği de taşırlar (Berk, 1981: 33).

Türk sanatında aynı anlayış doğrultusunda birleşen ve bu anlayışın çerçevesini çizdiği bir üslupta etkinlik gösteren '*grup*' kavramının ortaya çıkma sürecini başlatmış olan '*Müstakiller*', faaliyetlerini 1942 yılına kadar sürdürmüşlerdir. İbrahim Çallı (1882-1960), Mahmut Cûda (1904-1988), Halil Dikmen (1906-1964) ve Hamit Görele (1903-1980) '*Müstakiller*' in dağılmasından birkaç ay sonra 51 ressam ve 4 heykel sanatçısının üye olduğu **Türk Ressamlar ve Heykeltıraşlar Cemiyeti** adlı yeni bir sanatçı birliği kurarlar, ancak bu uzun ömürlü olmaz. 1942 ve 1943 yılında açtıkları birer sergiden sonra bu cemiyetin varlığı sona erer. Mahmut Cûda ve bir kısım arkadaşı uzun bir aradan sonra 1950 yılında tekrar bir sanatçı birliği kurarak çalışmalarını **Ressamlar Derneği** adı altında sürdürmek istemişse de bu çabaları da sonuçsuz kalmıştır.

Cumhuriyet Resminde Tarihi Kültürel Miras Pratiği ve Çağdaş Üsluplar

1936 yılında yapılan '*Güzel Sanatlar Akademisi Reformu*' sırasında Resim Bölümü Başkanlığına atanan Fransız ressam Leopold Levy (1882-1966) ile başlayan yeni eğitim süreci, 1940 yılından sonra resim sanatında yeni bir dönemin başlamasında etkili olmuş, Nuri İyem (1915-2005), Ferruh Başağa (1914-2010), Turgut Atalay (1918-2004), Selim Turan (1916-1994), Agop Arad (1914-1990), Avni Arbaş (1919-2003), Mümtaz Yener (1918-2007),

Resim 18 Erol Akyavaş (1932-1999),
"Kompozisyon" Tuval üzerine akrilik
220x146 cm. ADRHM

Fethi Karakaş (1918-1979), Haşmet Akal (1918-1961) o yıl açılan Yüksek Resim Bölümü'ne devam etmişlerdir. O sıralarda **D Grubu**' na '*karşı görüş*' geliştiren, Agop Arad (1913-1990), Avni Arbaş, Abidin Dino, Haşmet Akal (1918-1960), Turgut Atalay, Nuri İyem, Selim Turan (1915-1994), Mümtaz Yener, Faruk Morel, Nejat Melih Devrim (1923-1995), Yusuf Karaca ve İlhan Arakon (1916-2006)'dan oluşan, bir grup genç sanatçı 1940 yılında, resim sanatının batı etkisinden kurtulması ve toplum sorunlarına eğilmesi için, toplumsal-gerçekçi anlayış çevresinde **Yeniler Grubu**'nu kurdular. Türk resminde ilk kez Avrupa'da eğitim görmeyen bir sanatçı topluluğu grup kuruyordu. Bu nedenle Avrupa sanat akımlarına uzak, toplumcu gerçekçi bir çizgide, yerel tavırlı özgün bir resim anlayışından yanaydılar. Grup üyelerinden Abidin Dino, Türk Resminin sağlam bir temele dayanmasının ancak, halk sınıfını ve halk gerçeğini doğrudan anlamakla mümkün olabileceğini vurguluyordu. Grubun kurucu üyelerinden Nuri İyem, Mümtaz Yener, Avni Arbaş ve Fethi Karakaş başlangıçtaki eğilimlerini ödünsüz bir şekilde sürdürdüler.

Yeniler hareketinden sonra 1946 yılı mayısında Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun on öğrencisi **On'lar Grubu**'nu kurmuş ve bu grup da öncekiler gibi Türk resmine yeni bir perspektif ve renk getirmiştir. Grup üyelerinden Nedim Günsür (1924-1994) ve Neşet Günal (1923-2002) naif öğelerin de sezildiği dışa vurumcu üslupları ile toplumsal çelişkileri resimlemişlerdir. Yine gruptan Orhan Peker ve Turan Erol o yıllarda yeni denemeleri ile dikkati çekmişlerdir. Türk resminde **Yeniler Grubu**'nun etkisiyle geleneksel halk kültürü kaynaklarına gitmek düşüncesinden sonra, Türk resminde 'Fovist' anlayıştaki yapıtlarıyla tanınan Bedri Rahmi Eyüboğlu, renk coşkusu yanında, geleneksel halk nakış sanatı öğelerine olan ilgisini ve sevgisini atölyesinde öğrenim gören öğrencilerine de aşlamıştır. Sanat eğitimcisi olarak, Çallı'yı anımsatan bir etkiye sahip olan Eyüboğlu, öğrencilerini geleneksel halk sanatı konusuna yönlendirirken, batı resim sanatının estetik değerlerini öğrenmeden, geleneksel sanat biçimlerinin çağdaş yorumlarına ulaşılmasının mümkün olmadığı konusunu onlara anlatmıştır.

Resim 19 Burhan Doğançay (1929-2013), "Kompozisyon" (1989) Özel koleksiyon

1946 yılında çok partili dönemle birlikte, Türkiye'de sanatın gündemine *Non-Figüratif*, *Soyut Resim* kavramları girmiştir. Ancak soyut sanat uzun süre çeşitli platformlarda sorgulanmış ve 1950'ler Cumhuriyet 'entelijansiyası' nda kabulü fazla bir taraftar da bulamamıştır. Nitekim Mustafa Şekip Tunç, yeni resmi, suretsiz ya da çarpık suretli, yıkıcı ve yadsıyıcı bir ideolojiye bağlayarak kötülerken, pozitivist ve materyalist dünya görüşüne uygun bulmuştur. Bu görüşe karşı çıkan Sebahattin Eyüboğlu ise beğenilmeyen bir yapıtı, zararlı düşüncelerle bağdaştıran yaklaşımları, bütün yenilikleri kurdun ağızına atmak yanlışlığı ile bir tutarak resmin doğayı yansıtmaya görevini tartışmış, süsleme sanatlarımızın düşünceden yoksun olup olmadığını sorgulamıştır. Ancak Türk resminde 'Soyut' un ve 'Soyut Ekspresyonizm' in ilgi görmesi resimsel konulara yeni boyutlar kazandırmıştır. Kompozisyonun hızlı oluşum süreci, ressamın işini kolaylaştırırken bir yandan da ressamın tuval yüzeyinde yenilikler yapmasını zorunlu kılmıştır. Sonuçta her sanatçı için ayrı bir fırça ve çizgi dokusu ile farklı anlatım biçimlerinin ortaya çıkmasının yolunu açan çağdaş bir üslup olmuştur.

1950'li yıllarla başlayan süreçte artık grup hareketlerinin önemli bir yeri yoktur. O günlerden günümüze kadar pek çok sanatçı topluluğu adı ortaya çıkmışsa da bu toplulukların, Türk resminde bir çığır açma, yeni anlayışlar getirme ve kavramsal nitelikler oluşturma gibi katkıları olmamıştır. 1960'ların sonlarına kadar oldukça taraftar bulmasına rağmen, soyut resim, figüratif resmin varlığını hiç bir zaman etkileyememiştir. 1950 yılında, Nuri İyem, Ferruh Başağa ve Fethi Karakaş, Beyoğlu Asmalımesit Sokağı'nda kiraladıkları çatı katında verdikleri resim kursuna katılan genç sanatçılar **Tavanarası Ressamları** adıyla bir araya gelmişlerdir. Erdoğan Behnasavi (Behnasov), Baha Çalt, Atıf Hançerlioğlu, Seta Hidiş, Ömer Uluç, Haluk Muradoğlu, Ümit Mildon, Vildan Tatlıgil ve Yılmaz Batıbeki (Atif Yılmaz) gibi çoğu değişik alanlarda

öğrenim gören ve resmi bu atölyede öğrenen genç sanatçılar kendilerini 'Akademî'nin gelenekçi tavrına karşı soyut sanatların temsilcileri olarak görmüşlerdir.

1960 – 1980: Çağdaş Resimde Şimdiki Zamanın İnşası

1950'li yılların ortalarından itibaren Türk 'pentür'ü grup karmaşası içindeki tek sesliliği terk ederek, evrensel / milli, evrensel / yerel, toplumcu / bireyci (sosyal / individualist) veya soyut / figüratif vb. gibi birçok eğilimi bir arada yansıtan çok soluklu, çoğulcu bir yapıyı tercih etmiştir. Ancak bu çoğulcu yapı, içinde alan içi bilgi ve kültürel tabana dayalı iki güçlü eğilim tüm yönelimleri kavrayan bir özelliğe sahip olmuştur. Bunlar, Cumhuriyet'le birlikte yeni bir içeriğe ve kavram sözlüğüne kavuşan 'millilik' ve 'gelenek' ile giderek bireye yönelen 'hümanizma' anlayışlarıdır. Gerçi, siyasal olguların hareket kazandığı, kimi dönemlerde birbirleriyle bir çatışma içine girmişlerse de günümüze uzanan süreçte varlıklarını ve etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1950'li yıllarla başlayan süreç içinde artık grup hareketlerinin önemli bir yeri olduğu söylenemez.

Resim 20 Alaybey Karoğlu (1961), "Bir Yanlılık Öyküsü" (2010) Tuval üzerine yağlıboya 70x100 cm. Özel Koleksiyon

Sözün gelişi 1959 yılından sonra kurulan **Yeni Dal** ve **Siyah Kalem** gibi gruplar bu nedenle de sanat ortamında dahi çoğu kişi tarafından bilinmez. Ancak bu yıllar informal sanatın kendini hissettirmeye başladığı yıllardır.

II. Dünya Savaşının ardından Avrupa'da esen **Kübizm** sonrası soyut ve soyut dışavurumcu estetik, bir süre sonra Türk sanatına da yansımıştır. 1960 yılı sonrası tarihi perspektifi içinde göze çarpan toplumsal hareketlilik ve yenilenmeler, Türk toplum yaşantısını hem kültür hem de sosyal yapı olarak belirgin bir düzeyde etkilemiştir. Bu yeni oluşumlar özellikle sanatsal üretimi, sanatsal etkinlikler ve en önemlisi sanatçıyı biçimlendiren en önemli faktörler olmuştur. Bu yılların sanatsal üretimi farklı dallara ayrılıp çok farklı bir yapısal çeşitleniş içine girmiştir. Sosyal ve ekonomik yapıdaki liberalleşme çabalarıyla birlikte sanatsal davranışlar ve sanatçıların üsluplarında görülen bireysel özellikler dikkati çekmeye başlamıştır. Resim temalarında sanatçıların iç dünyaları, kişisel yaşantılarına ait gerçeklikler görülmeye başlamış, dışarıdaki doğal ve toplumsal yapının yorumlanmasında sanatçıların öznel yorumları serbestçe kullanılabilir olmuştur. Kırsal tema anlatımlarının yerini kentliliğin almaya başlaması da dikkati çeken diğer

konulardan biridir. Batıdaki sanatsal, bilimsel ve düşünsel gelişmelerin yanı sıra, kitlesel kıyımlara yol açan savaşların da ortaya çıkmasının ülkeyi ve bunun paralelinde sanatsal içeriği ve ortamı belli bir şekilde etkilediği görülmüştür.

1960'lı yıllarda Türk resminde geniş taban bulan 'Soyut Resim' zamanla özgün, doğa

betimleme ve figür anlayışını da geliştirmiştir. Aslında **Yeniler Grubu** sanatçılarının bazılarının tuvallerinde de görülen 'Soyutlamacı' bir tavırla şekillenmiş figür ve doğa tasvirleri bu dönemde etkin olan sanatçılarda, kendilerinden bir önceki kuşak gibi 'Halk Sanatı' konu ve imgelerini hatta geleneksel sanatlardan aldıkları 'esini', 'döneme özgü', 'farklı' soyut anlayışlarda tablolarında bir araya getirerek zengin bir repertuar oluşturmuşlardır. Aslında tekil bir ifade olarak kullanılan, Türk resmindeki soyut sanatın genel kabul gördüğü bu dönem, başlangıcından o güne değin Türk ressamlarının bir arada en fazla sayıda resmetme teknik ve üsluplarını bir arada kullandıkları dönemdir.

1950'li yılların ortalarında başlayarak 1970'li yıllar boyunca esen soyut resim rüzgârları ne kadar güçlü olursa olsun hiç bir zaman figüratif resmin varlığını olumsuz anlamda etkilememiştir. Figüratif resmin, öz ile biçimi can alıcı bir şekilde birleştirerek sunan kompozisyon anlayışı, etkisini 'Soyutlama' sürecinde de sürdürmüş hatta bu konudaki güçlü gelenek anlayışı

ve bir anlamda da diyalektik süreç, 'Soyut Üslûplar' ın kendi figür anlayışının ortaya çıkmasının da önünü açmıştır.

Türk resminde 1960 ile 1980 yılları arasındaki dönemde tüm toplumu olduğu gibi özellikle sanat ortamı ve sanatçıları etkileyebilecek önemli toplumsal olaylar yaşanmıştır. 1946 yılı sonrası çok partili sisteme geçiş, 1960 darbesi ve 1961 Anayasası ile 1980 darbesi bunlar arasında sayılabilir. Çok partili hayata geçiş toplumsal yaşamda önemli değişiklikler yaratmıştır. Özellikle haklar ve özgürlükler konusunda çok daha geniş imkânlar tanınması toplumun birçok alanda bilinçlenmesini ve hızlı bir gelişim süreci içine girilmesini sağlamıştır. Çok partili hayat, periyodik seçimler, anayasa değişiklikleri, darbeler gibi ülke yönetimi ve yaşamsal düzendeki değişiklikler, toplumsal yaşam yanı sıra sanat ve kültür ortamını da etkileyerek oluşan bu 'yeni atmosfer' in sanatçıların üretimlerine de yansımaya olanak sağlamıştır. 1960 darbesi ve ardından gelişen toplumsal ve siyasal duyarlılıklarla beslenerek farklı toplum katlarını etkileyen sosyo - psikolojik ortam, hümanizm ve toplumculuk bilincinin yanı sıra sanat ortamını da etkilemiştir.

1980 Sonrası Türk Resminde Kamusal Otorite Motivasyonu

1970-1980 yılları arasındaki on yılın Türk resim sanatının serüvenini izlemek ve değerlendirmek, taşıdığı argümanlar nedeniyle dikkatli olunması gereken bir dönemdir. Cumhuriyet resmi, 1980'li yıllara, 1980'in 12 Eylül'ünde sivil toplum kurumlarının, özellikle de demokrasinin askıya alınması gibi olumsuz bir sosyal olguyla girmiştir. Bu dönemde aydın olma değerlerini tartışan, konjonktürün güncel imajlarını sorgulayan politik duyarlılığını resimlerine yansıtan küçük bir sanatçı grubu olmakla birlikte, plastik sanatlar alanında, başından bu yana olduğu gibi sanatçıların büyük bir çoğunluğu tepkisiz kalmışlardır. Bu dönemde tuvallerine ironik bir eleştiri ile anti-militarist imgeleri, de-politizasyonu veya sosyal karmaşayı resmeden ancak bir kaç sanatçı olmuştur. Onlar da üslupsal yaklaşımlarıyla değil sadece siyasal eleştiri yüklü betimlemeleriyle 1980'li yılların ilk yarısının temsilcileri olmuşlardır. Geri kalan büyük sessiz çoğunluk ise, militaryal sınırlamalar ve de-politizasyonun üretip tırmadığı bir bellek yitirimine (amnezi) uğramış ve ardından da kendilerinin yalnızca seyirci olduğu yeni olgusal, üslupsal ve kavramsal içeriği kavrayamayışın getirdiği infiracı (yalnızcı) bir lümpenliğe sürüklenmişlerdir.

Çoğulcu (pluralist) eğilimlerin, yani farklı ve alternatif resim üsluplarının, Türk resmini tarihsel avangard kompleksten kurtararak yenilikçi, deneyci çizgiye getiren 1940-1960 yıllarının deneyimlerinden yararlanarak, 1970'li yıllar boyunca yapılabileceklerle resim sanatımız bugün olduğundan çok daha iyi bir düzeye getirilebilirdi. Bu bakımdan 1980'li yıllara kadar geçen beş-on yıl 1950'li, 1960'lı yılların 'istimiyle' yol alınmış 'kapalı devre' bir dönem olarak Türk sanatı tarihinde yer almıştır.

Aslında çoğu zaman olduğu gibi yaşadığı dönemin sosyo-politik konjonktüründen fazla etkilenmeyen Türk ressamının 1980'li yılları da reel-politik ve sosyal gerçeklere ilgisiz kalmaya devam ettiği bir dönemdir. Ancak, sanat düzleminde değişen olgulara farklı bir açıdan bakan, bu dönemde etkinlik gösteren önemlice bir sanatçı grubu da, plastik anlatımda düşünceye öncelik tanıyan *minimalist*, *neo-ekspresyonist* ve *hiperrealist* yorum denemelerine yönelerek, tuval üzerinde sadece 'yeni konular' yaratmaya çalışarak kendilerine kavramsal zemin bulmaya çalışmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Bu makale; bibliyografyada belirtilen kaynaklar ile tarafımızca yayınlanmış “Türk Resim Sanatı” nı konu alan aşağıdaki eserler ile son yıllarda yaptığımız araştırma ve çalışmaların sonuçlarını yansıtan özgün bir çalışmadır.

Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, Atatürk Kültür Merkezi Ankara 2009. (İkinci baskı 2014); **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü – Atatürk Dönemi 1920/1938** C.3 Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 388 Kaynak Eserler Dizisi: 33 Ankara 2009 (2. Baskı 2014); **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiyede Resim** Kültür Bakanlığı Yayınları:1990 Yayınlar Dairesi Başvuru Eserleri Dizisi:150 Ankara 1997/1998; **Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi** Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 1/1989 İstanbul; **Türk Sanatı Üzerine Denemeler** Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları:3 1990 İstanbul; **Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları /Contemporary Turkish Painters** Kültür Bakanlığı Yayınları:1321 Sanat Eserleri Dizisi: 14 1991 Ankara; **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti** Çardaş Yayıncılık, 1994 Ankara; **Sanat ve Tarih** Çardaş Yayıncılık Ankara 2000; “Sanatta Eleştiri Üzerine” **Oluşum** S.78/120, Nisan 1984, s., 21-24; “Devlet Resim ve Heykel Sergileri Üzerine Eleştirileri Gerekçeleme Denemesi” **Sanat Çevresi** S.95, Eylül 1986, s.,50-51; “Plastik Sanatlarda ‘Dil’e İlişkin Bir Değerlendirme” **Sanat Çevresi** S.118, Ağustos 1988, s., 63-64; “Contemporary Turkish Painting” **Image** Published by TÛTAV Issue 25 1989 p.,23-27; “La peinture Turque Contemporaine” **Newspot Edition Française Informations De Turguie**, Ankara Jeudi, 22 November 1990, p., 8-6; “Modern Türk Resmi” **Türkiye İKTİSAT** Yıl 4 sayı, 9 Mart 1991, s., 86-88; “Türk Resim Sanatında İlk Sanatçı Birliği: Osmanlı Ressamlar Cemiyeti” **Kültür ve Sanat** S.23, Eylül 1994, s.,32-35; “Osmanlı Ressamlar Cemiyeti” **Sanat Çevresi** S.192, Ekim 1994, S.52-53; “Minyatürden Pentüre Türk Resminde Tarih Duyarlılığı” **İlgi** S.95 Kış 1998 s.,21-28; “Türk Resim ve Fotoğraf Sanatlarında Karşılıklı İlişkiler” **Türkiye’de Sanat** S.37 Ocak / Şubat 1999 s.,20-27; “Stanislav von Chelebowsky. Dolmabahçe’de Bir Oryantalist” **Türkiye’de Sanat** S.38 Mart/Nisan 1999 s.,60-64; “Batiya Açılan Pencereden Osmanlı Dünyasına Süzülen Sanat Işıkları: Oryantalist Bakışlar” **Art Decor** S.73 Nisan 1999 s.,120-126; “Oryantalizm’de Türk İmajı” **Antik-Dekor** S.52 Nisan-Mayıs 1999 s.,72-79; “Batı Dünyasında ve Ülkemizde Ressamın ‘Tarih’i Keşfi” **Art Decor** S.75 Haziran 1999 s.,122-126; “Geçmişten Bugüne Türk ve Batı Sanatında Edebiyat Resim İlişkileri” **Antik-Dekor** S.54 Eylül-Ekim 1999 s.,82-89.-; “18. ve 19. Yüzyıl Avrupa Sanatında Türk ve Türkiye İmajı” **Image-Türkiye’nin İmajı** Eylül 1999 s.,9-11; “Şehit Hasan Rıza. Osmanlı Savaşlarının Ressamı” **Türkiye’de Sanat** S.40 Eylül-Ekim 1999 s.,50-57; “Resimde Duyarlılık ve Abartma” **Türkiye’de Sanat** S.41 Kasım- Aralık 1999 s.,48-51; “Türk Denizciliğinin Görsel Tarihinden Tablolar” **Türkiye’de Sanat** S.43 Mart-Nisan 2000 s.,36-43; “Türk Resim Sanatında İlk Sanatçı Birliği: Osmanlı Ressamlar Cemiyeti” **Sanat Antika Koleksiyon dergisi** Yıl:1 Sayı:6 Haziran 2003 s.,23-34; “Bazı Atatürk Resimlerinden Örneklerle Cumhuriyet Resminde Figür” Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** C..XXI Kasım 2005 S.63 s.,1045-1069; “Bazı Örneklerle Osmanlı-Türk ressamının Tarihi Çevre ve Tarihe Tanıklık Kaygısı” **Türkiye’de Sanat** No.74 Mayıs-Ağustos 2006 s.,24-31; “Türk Resmine Yansıyan Tarih Ya da Tarihselcilik Arayışları” **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** S.15 2007 s.,91-110; “Son Dönem Osmanlı resminde Figüratif Anlayış ve Tarih Yorumu” **Erdem** Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi S.51 2008 s., 1-21; “Türk resminde modernite ile ilk temas: 1940-1960/ The first contact with modernity in the Turkish painting: 1940-1960” **İdil**, Journal of Art and Language/Журнал искусства и языка Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 14, Güz/Fall 2014 Konyas/p.,101-119; “Türk resminde yeni eğilimler ve kavramsallık arayışları: 1960 – 1980 / New trends and conceptual pursuits in Turkish painting: 1960 – 1980” **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT]** Vol 6, No 3, 2014 München. p., 99- 114;“XIII. ve XIX. Yüzyıl Avrupa Sanatında ‘Osmanlı’.Turquerie ve Oryantalizm” **Osmanlı Ansiklopedisi** C.XI 2000 s.,454-467; “Son Dönem Osmanlı Kültür ve Sanat Dünyasında Tarih Duyarlılığı” **Osmanlı Ansiklopedisi** C.VII 2000 s.,457-463; “The Ottomans in 18 th. and 19 th. Century European Art Turquerie and Orientalism “ **The Great Ottoman Civilisation** Volume 4 ,1999 p.,792-805; “Eski Türkerde Sanat” **Türkler** C.IV Yeni Türkiye Yayınları 2002 Ankara s.,110-125; “Cumhuriyet Döneminde Sanat” **Türkler** C.XVIII Yeni Türkiye Yayınları 2002 Ankara s.,223-253; “Resim” **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü – Atatürk Dönemi 1920/1938** C.3 Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 388 Kaynak Eserler Dizisi: 33 Ankara 2009 s.,1177-1188; “17.-18. Yüzyıllar Osmanlı Devletinde Düzenin Islahı Ya Da Modernleşme Perspektifleri: Teklifler, Tedbirler ve Konuya İlişkin Görüşler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt 132, Sayı 261, İstanbul 2022, s. 369-388, doi: 10.55773/tda.1210589.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyıldız, A. (1996). "Osmanlı Bürokratik Geleneğinin Yenileşme Süreci: Yenileşmeyi Zorunlu Kılan Nedenler" *İslam Gelenek ve Yenileşme I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmî Toplantısı*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları Sempozyumlar/Paneller 1. İstanbul. s.,129,130.
- Alpar, C. M. (1981). *Onbeşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk Ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileme Güçleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara, 2006. s., 224
- Baykara, T. (1980). "II. Mahmut ve Resim" *Bedrettin Cömert'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Dergisi-Özel Sayı*- Ankara.
- Beginnings of Modernization in the Middle East; The Nineteenth Century,(1968) (Editör: William R. Polk-and Richard L. Chambers). Publications of the Center for Middle Eastern Studies, I. The University of Chicago Press.
- Berk, N. – Özsezgin, K. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No:248 Cumhuriyet Dizisi:11 Ankara.
- Berk, N. (1981). "Resim Sanatımızda Atatürk" *Sanat Dünyamız (Doğumunun 100. Yılında Atatürk Özel Sayısı*, Mayıs S.22.
- Cevdet, (1979). "Tanzimat'ın İlk Günlen" (Sadeleştiren Öztuna,Yılmaz) *Hayat Tarih Mecmuası* S.2 C. I Mart s.,9-14.
- Chalyi, A. (2020). "The Concept of Modernization of the Ottoman Empire in the XVIII century". *Problems of World History*, (10), 45–60. <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-10-3>. <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/135>
- Davison, R. H. (1968). "The Advent Of The Principle Of Representation İn The Government Of The Ottoman Empire", *Beginnings Of The Modernization İn The Middle East, The Nineteenth Century*, (Edited by Polk, William R. and Chambers, Richard L). Publications of the Center for Middle Eastern Studies, I. The University of Chicago Press.
- Davison, R. H. (1963). *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*. Princeton University Press. (Bkz.Chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://psi424.can-kaya.edu.tr/uploads/files/Davison,%20Reform,%201856-1876-1.pdf)
- Derin, F. Ç. (1992). "Osmanlı Devletinin Siyasi Tarihi" *Türk Dünyası El Kitabı* C.I Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 121 Ankara. s.,484,485.
- Erol, T. (1990). "Sanayi-i Nefise'nin İlk Mezunları ve Çallı Kuşağı" *Kültür ve Sanat* S.7 Eylül 1990.
- Gürer, C. A. (1941). "Montrö İmzalandığı Akşam Atatürk Bu Sulh Zaferini Florya'da Nasıl Kutlamıştı?", *Cumhuriyet* 10.11.1941, s., 4
- Imbert, P. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri* Çev.A. Cemgil) Havass Yayınları İstanbul.
- İnalçık, H. (1972). "Mehmet II" *TDVİA*, VII, 535.

- İskender, K. (1988). "Türk Resminin Dünü Bugünü ve Geleceği" *Gergedan* S.19 Eylül s.17-21.
- İskender, K. (1994). "Türk Resminin Figüratif Açından Görünümü" *Türkiye'de Sanat* S.12 Ocak Şubat s. 39-43.
- Kahraman, E. (1994). "Günümüz Türk Resminin Entellektüel Zemini Üzerine" *Türkiye'de Sanat* S.15 Eylül-Ekim s.,34,35.
- Kılıçbay, M. A. (1983). "Osmanlı Batılılaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II. İstanbul. s.147.
- Koçer, H. Ali. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi -1773/1923-* M.E.B. Yayınları:2168 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:479 Araştırma-İnceleme:16 İstanbul.
- Kodaman, B. vd., (1992). 150. Yılında Tanzimat (Yayma Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız) *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII.Dizi-Sa. 142* Ankara.
- Koray, E. (1991). *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat* Marmara Üniversitesi Yayınları İstanbul.
- Kunt, M. (1990) vd., *Türkiye Tarihi - Osmanlı Devleti 1600/1908 III.* İstanbul.
- Mazanec, J. (2016). "The Ottoman Empire At The Beginning Of Tanzimat Reforms" *Prague Papers On The History Of International Relations, Charles University in Prague, Faculty of Arts, Czech Republic 2016/2.* p.21-45. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-afee3c94-f854-44a4-a156-2f0c3e0aabdc>
- Moreau, O. (2007). *L'Empire Ottoman à l'âge des réformes: Les hommes et les idées du "Nouvel Ordre" militaire 1826-1914.* Maisonneuve & Larose, Paris.
- Öztuna, Y. (1989). *II.Mahmud Kültür Bakanlığı Yayınları: 1083 Türk Büyükleri Dizisi: 119* Ankara.
- Reel, A. H. (1949). *Atatürk'e Ait Hatıralar.* Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Tansuğ, S. (1994). "Bir Işık Devrimcisi Halil Paşa" *Türkiye'de Sanat* S.13 Mart-Nisan s., 43-45.
- Tansuğ, S. (1986). *Çağdaş Türk Sanatı Remzi* Kitabevi İstanbul.